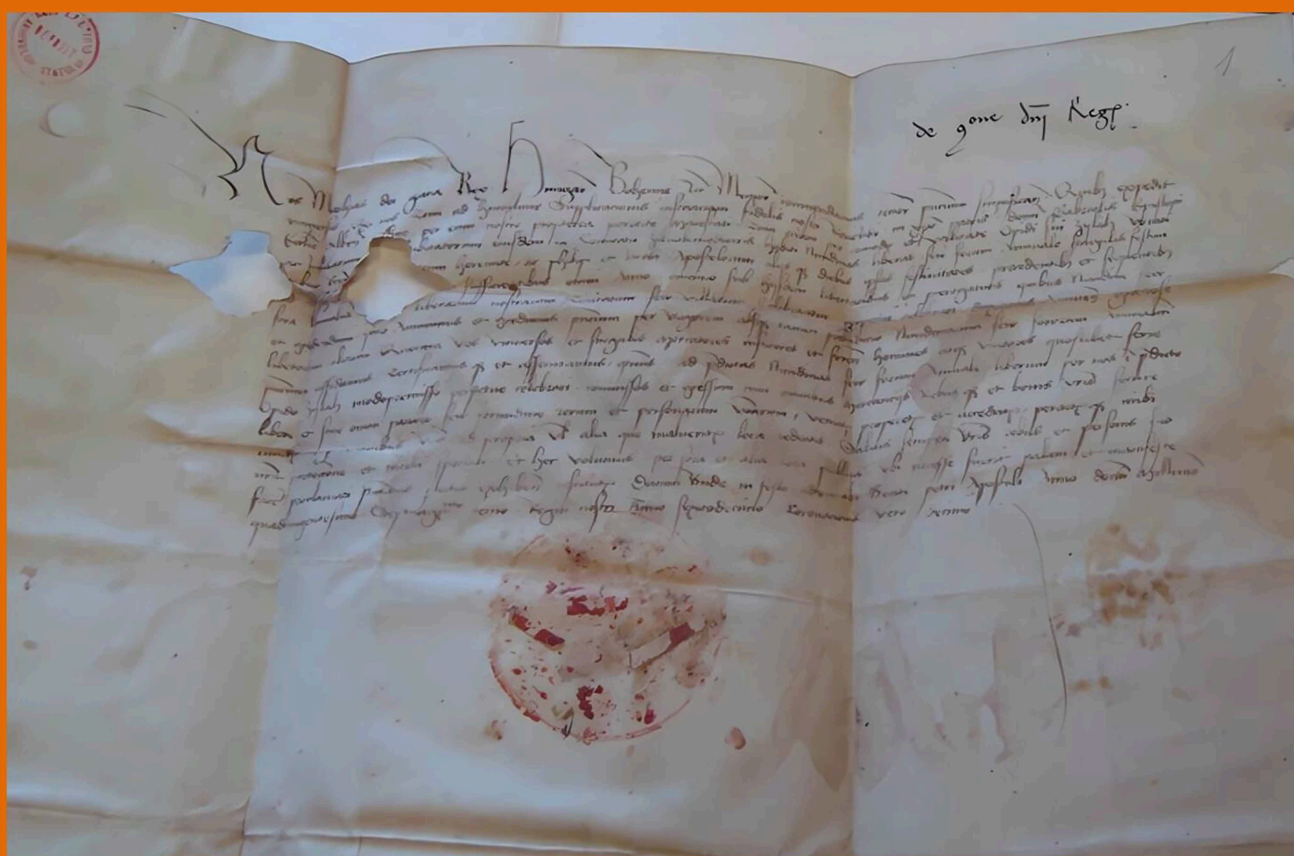




CENTRUL DE CULTURĂ ȘI ARTĂ AL JUDEȚULUI SĂLAJ

STUDIA

Caiete Silvane



Zalău

Anul I, Nr. 1/2024

Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj



Studia Caiete Silvane

Anul I, Nr. 1/2024

Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj, instituție a Consiliului Județean Sălaj.
www.culturasalaj.ro

Colectiv redacțional

Redactor-șef: **Daniel Săuca**

Secretar de redacție: **Alexandru-Bogdan Kürti**

Corectură: **Oana-Maria Barariu-Săvuș**

English proofreading: **Ioana Maria Barbor**

Comitet științific

Dr. Camelia Burghel – Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău

Dr. Dănuț Pop – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj

Dr. Marin Pop – Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău

Prof. univ. dr. Narcisa Știucă – Facultatea de Litere a Universității din București

Conf. univ. dr. Delia Suiogan – Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord
Baia Mare, Facultatea de Litere

Ilustrație coperta I: *Edictul regelui Matia Corvin referitor la Zalău – 1 august 1473 (păstrat la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Primăria orașului Zalău, Privilegii, 6/1473)*

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine autorilor.

STUDIA *Caiete Silvane*

Studia Caiete Silvane

Publicația științifică a Centrului de Cultură și Artă al Județului Sălaj

ISSN 3008 – 6523 ISSN-L 3008 – 6523

www.caietesilvane.ro/studia-caiete-silvane/

CENTRUL DE CULTURĂ ȘI ARTĂ AL JUDEȚULUI SĂLAJ

Adresa: Piața 1 Decembrie 1918, nr. 12, Municipiul Zalău, Județul Sălaj

Tel/Fax: 0260-612870

E-mail: office@culturasalaj.ro; caietesilvane@yahoo.com

Website: www.culturasalaj.ro

Tipar: GPO Graphics SRL Cluj-Napoca

© Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj

Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj

Studia Caiete Silvane
Anul I, Nr. 1/2024

Zalău, 2024

ARGUMENT

După amânări repetate, cauzate de situații obiective, iată că apare primul număr al publicației științifice „Studia Caiete Silvane”. Gândul editării unei astfel de reviste e mai vechi și a pornit de la realitatea existenței unui număr mare de studii, cercetări științifice care, nu de puține ori, „sufocau” revista „Caiete Silvane”. Apoi, pe parcursul anilor, revista-fanion a județului nostru a devenit, oarecum firesc, mai „generalistă”, încercând și reușind să atragă un public cultural mai divers. În această situație, studiile, cercetările științifice nu mai aveau loc în coloanele revistei în forma lor integrală. Așa că am luat decizia de a rupe oarecum pisica editorială în două: revista „Caiete Silvane” va rămâne o publicație generalistă în domeniul culturii (cu apariție lunară), în timp ce „Studia Caiete Silvane” se va ocupa exclusiv de studii și cercetări științifice. „Biruit-a gândul”, aș putea spune pe urmele cronicarului. Oricum, mă bucur că ideea s-a putut concretiza. Le mulțumesc, și aici, colegilor și colaboratorilor implicați. „Studia Caiete Silvane” va completa oferta Revistei și Editurii „Caiete Silvane”, parte a Centrului de Cultură și Artă al Județului Sălaj, instituție a Consiliului Județean Sălaj. Publicația științifică „Studia Caiete Silvane” va apărea bianual și va cuprinde materiale (studii, articole, recenzii, note bibliografice, cronici științifice ș.a.) având o abordare multidisciplinară a unor teme ce vizează spațiul sălăjean (firește, fără a ne propune numere exhaustive). Publicația va avea un comitet științific și un colectiv redacțional. În cadrul publicației vor fi invitați să contribuie cu studii și articole autori care sunt de acord să cesioneze revistei, cu titlu exclusiv, dreptul de reproducere și difuzare a materialului, în format fizic, dar și electronic, cu condiția ca lucrările să nu mai fi fost publicate anterior. Odată cu anunțarea temei și lansarea apelului la contribuții vor fi comunicate și normele de publicare – o serie de instrucțiuni de care autorii trebuie să țină cont pe parcursul pregătirii studiilor. Textele pentru publicație vor putea fi redactate în limba română sau în limbi de circulație internațională și vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă străină și cuvinte-cheie. Studiile care îndeplinesc condițiile cerute de publicație și criteriile de calitate cerute într-o revistă de specialitate vor fi supuse procesului de peer-review, realizat de specialiști cu expertiză în domeniul abordat de lucrări. Numai materialele aprobate de membrii comitetului științific vor apărea în paginile publicației. Publicația va apărea atât în format tipărit cât și electronic pe site-ul www.caietesilvane.ro în cadrul unei secțiuni dedicate (caietesilvane.ro/studia-caiete-silvane). Prin apariția „Studia Caiete Silvane”, Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj își propune să contribuie la cunoașterea și promovarea cercetării științifice despre Sălaj. De asemenea, publicația va contribui la atingerea unor obiective specifice instituției precum: elaborarea unor proiecte atractive și utile de educație permanentă; conservarea și transmiterea valorilor morale, artistice și tehnice ale comunității locale, precum și ale patrimoniului cultural național și universal; păstrarea și cultivarea specificului zonal; stimularea creativității și talentului; editarea și promovarea unor publicații care vizează spațiul sălăjean. Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj își propune ca, în viitorul apropiat, în ceea ce privește publicația științifică „Studia Caiete Silvane”, să obțină acreditare de la Consiliul Național al Cercetării Științifice. Tema primului număr al publicației noastre: „Zalău 550”, un prilej de a explora multidisciplinar momente/secvențe importante din istoria municipiului reședință al județului Sălaj.

Daniel SĂUCA,
Manager Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj
Redactor-șef „Caiete Silvane”/ „Studia Caiete Silvane”

ARGUMENT

After repeated postponements, caused by objective situations, here comes the first issue of the scientific publication „Studia Caiete Silvane”. The idea of publishing such a magazine is older and started from the reality of the existence of a large number of studies, scientific researches which, frequently, „suffocated” the magazine „Caiete Silvane”. Then, over the years, our county's flagship magazine became, somewhat naturally, more „general”, trying and succeeding in attracting a more diverse cultural audience. In this situation, studies, scientific research no longer found place in the columns of the magazine in their integral form. So, we made the decision to sort of split the topic in two: „Caiete Silvane” will remain a general publication in the field of culture (published monthly), while „Studia Caiete Silvane” will deal exclusively with studies and scientific research. „This thought overcame”, I might say, following the chronicler's footsteps. Anyway, I'm glad that the idea could materialize. I want to thank, here too, my colleagues and collaborators involved. „Studia Caiete Silvane” will complement the offer of „Caiete Silvane” Magazine and Publishing House, part of the Culture and Art Center of Sălaj County, an institution of the Sălaj County Council. The scientific publication „Studia Caiete Silvane” will appear biannually and will include materials (studies, articles, reviews, bibliographic notes, scientific chronicles, etc.) having a multidisciplinary approach to some topics related to the area of Sălaj (obviously, without proposing exhaustive issues). The publication will have a scientific committee and an editorial team. Authors will be invited to contribute studies and articles who they agree to assign to the magazine, exclusively, the right to reproduce and distribute the material, in physical as well as electronic format, provided that the papers have not been previously published. Once the theme is announced and the call for contributions is launched, the rules will also be communicated – a series of instructions that the authors must take into consideration during the preparation of the studies. The texts may be written in Romanian or in languages of international circulation and will be accompanied by a summary in a foreign language and by keywords. Studies that meet the conditions required for publication and the quality criteria required for a specialized journal will be subject to the peer review process, carried out by specialists with expertise in the field addressed by the papers. Only the materials approved by the members of the scientific committee will appear in the pages of the publication. The publication will appear both in printed and electronic format on the website www.caietesilvane.ro in a dedicated section (caietesilvane.ro/studia-caiete-silvane). Through the appearance of the „Studia Caiete Silvane”, the Culture and Art Center of Sălaj County aims to contribute to the knowledge and promotion of scientific research about Sălaj. Also, the publication will contribute to the achievement of specific objectives of the institution such as: the development of attractive and useful permanent education projects; the preservation and transmission of the moral, artistic and technical values of the local community, as well as of the national and universal cultural heritage; preservation and cultivation of the zonal specificity; stimulation of creativity and talent; editing and promoting some publications aimed at the area of Sălaj. The Culture and Art Center of Sălaj proposes that, in the near future, regarding the scientific publication „Studia Caiete Silvane”, to obtain accreditation from the National Council of Scientific Research. The theme of the first issue of our publication is: „Zalău 550”, an opportunity to explore in a multidisciplinary way important moments/sequences in the history of the capital city of Sălaj county.

Daniel SĂUCA,
Manager of the Culture and Art Center of Sălaj
Editor-in-Chief „Caiete Silvane”/ „Studia Caiete Silvane”

Zalău 550

DIN TRECUTUL ÎNDEPĂRTAT AL ZALĂULUI. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE RECENTE

Dr. Ioan Bejinariu
Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău

FROM ZALĂU'S DISTANT PAST. RECENT ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES

Rezumat: Studiul prezintă rezultatele celor mai recente descoperiri și cercetări arheologice care au vizat trecutul îndepărtat al zonei orașului Zalău – preistoria.

Cuvinte-cheie: arheologie, „Dealul Lupului”, cimitir de incinerare, epoca bronzului, epoca fierului

Abstract: The study presents the results of the most recent archaeological discoveries and researches that concerned the distant past of the Zalău city area – prehistory.

Keywords: archaeology, "Dealul Lupului", cremation cemetery, Bronze Age, Iron Age

În ultimele două decenii ceața care învăluia trecutul îndepărtat al zonei Zalăului a început să se ridice grație recentelor cercetări arheologice derulate în diverse puncte de pe teritoriul orașului. În acest material ne propunem să prezentăm pentru publicul pasionat de trecutul urbei câteva dintre rezultatele noilor cercetări arheologice și semnificația lor pentru cunoașterea zorilor istoriei acestei zone. Este vorba aici despre preistoria actualului oraș, o perioadă care poate fi reconstituită în cea mai mare parte pe baza surselor arheologice (urmele locuințelor și anexelor gospodărești, morminte, ceramică, unelte, podoabe, arme etc.). Ne vom referi în acest material la descoperiri semnificative pentru acea perioadă denumită epoca metalelor, cea a bronzului și a fierului, ceea ce înseamnă o perioadă de circa două milenii, între 2500 î. Chr. și 500 î. Chr.

În monografia arheologică datorată arheologului clujean Márton Roska, *Erdély régészeti repertórium* (Kolozsvár, 1942) sunt menționate doar câteva descoperiri arheologice preistorice provenind din zona Zalăului¹, iar unele dintre ele au făcut parte din colecția privată a fostului vicecomite al Sălajului de la sfârșit de secol XIX, Szikszai Lajos². La începutul deceniului opt al secolului XX, în condițiile urbanizării și industrializării accelerate a Zalăului a început construirea unor mari unități productive în partea de nord-vest a Zalăului. În ciuda faptului că regimul comunist pune, în mod declarativ, un mare preț pe moștenirea trecutului, colegilor de atunci de la Muzeu nu li s-au permis decât scurte intervenții arheologice pentru a salva o parte dintre vestigiile vremurilor de demult, localizate în ceea ce înseamnă astăzi zona fostului CET, respectiv actuala firmă TenarisSilcotub. Așa că, o mare parte a siturilor arheologice localizate în zona respectivă a fost distrusă iremediabil. Puținele contexte arheologice salvate documentau urme ale prezenței umane în partea de nord-vest a orașului începând cu mileniul IV î. Chr. și ulterior, din mileniiile II-I î. Chr., dar și din perioada secolele II-IV d. Chr. și din epoca migrațiilor³.

Amenajarea, începând cu anul 2003 a noii fabrici de anvelope a grupului Michelin a oferit oportunitatea unor cercetări arheologice ample, pe o întinsă suprafață, la limita estică a platoului numit „Dealul Lupului”, iar ulterior, odată cu dezvoltarea spațiilor de producție și a celor anexă, intervenția arheologilor a vizat și partea de sud-est. Vestigiile din acest punct erau cunoscute anterior, dar nimeni nu bănuia cât de întinsă în timp a fost prezența umană din trecut. Într-un mod fericit, noile descoperiri la care ne vom referi au completat imaginea evoluției comunităților umane care au

¹ Roska 1942, p. 311, nr. 20.

² Bejinariu 2020, p. 51-52.

³ Lakó 1980, p. 31-32; Matei 1980, p. 232-233.

locuit în această parte a orașului actual mai ales în două perioade particulare ale preistoriei și anume, a doua jumătate a mileniului II î. Chr. și perioada sec. VI-V î. Chr.



Fig. 1. Zalău, „Dealul Lupului”. Morminte din epoca bronzului

Cele mai vechi dovezi ale prezenței umane din epoca bronzului constă din resturile unei locuințe cercetate în anul 2003 pe „Dealul Lupului”. Inventarul arheologic descoperit ne permite să încadrăm această locuință la cumpăna mileniilor III-II î. Chr.⁴. Din a doua jumătate a mileniului II î. Chr., dovezile arheologice sunt însă mult mai abundente. Avem documentate așezări, dar și cimitire ale populației care au locuit în unele dintre așezări. Dacă așezările au fost cercetate sporadic și mai ales în condițiile societății „egalității de șanse” (socialiste), în schimb, în anul 2020 am avut oportunitatea cercetării unui cimitir al populației ale cărei așezări au fost distruse în acele vremi, fără a fi salvate decât puține obiective. Undeva la limita sud-estică a platoului „Dealul Lupului” a fost investigat arheologic o parte dintr-un cimitir de incinerare⁵. Descoperirea consta dintr-un număr de 18-20 de morminte care aparțin unei/ unor comunități ale epocii bronzului ce au locuit în partea de nord-vest a Zalăului în urmă cu circa 3500 de ani⁶. Aceste comunități își ardeau morții, iar resturile arse erau adunate și depuse în vase de lut ars ce erau acoperite cu un alt vas în chip de capac, iar întreg ansamblul funerar era îngropat în pământ. De cele mai multe ori urna și capacul erau însoțite și de alte vase, mai ales căni și cești, cel mai probabil umplute cu lichide menite să potolească, în imaginarul vremii, setea defunctului în călătoria spre lumea de dincolo. Analiza oaselor arse⁷ a stabilit că de multe ori pe rugul funerar erau arse și animale sau părți din animale sacrificate a căror carne era consumată de către cei care luau parte la banchetul funerar. Analiza resturilor arse a fost în măsură să stabilească faptul că defuncții erau arși pe un rug funerar din lemn la temperaturi foarte înalte care au atins și 800° C ce a determinat o ardere masivă a resturilor osoase și fragmentarea lor în exces, ceea ce a făcut ca analizele antropologice să fie destul de dificile. S-a dovedit că urmașii defuncților nu au fost preocupați să recupereze toate oasele arse, iar în unele cazuri cantitatea de oase

⁴ Bejinariu 2015, p. 33-35.

⁵ Băcuț-Crișan *et al.* 2021, p. 547-548.

⁶ Bejinariu 2022.

⁷ Analiza antropologică a fost realizată de către dr. M. Constantinescu (Institutul de antropologie „Fr. Reiner” – București). O valorificare monografică a descoperirilor funerare este în curs de publicare.

depuse în urnele funerare era chiar redusă. Se pare că pentru a îngropa resturile copiilor morți erau folosite vase mici (cu siguranță și cantitatea de oase era mai redusă).



Fig. 2-3. Zalău, „Dealul Lupului”. Imagini din timpul cercetării mormintelor

Starea excesivă de fragmentare care a îngreunat determinarea resturilor umane arse nu ne-a permis să sesizăm vreo ordine a depunerii oaselor în urna funerară, deși în cazul unor morminte de incinerare contemporane din Banat s-a observat că oasele craniului apar în partea superioară a urnei. Foarte rare sunt piesele de metal care apar în inventarul mormintelor, iar probabil acest fapt se datorează unor credințe sau atitudini față de metal a căror semnificație este mai greu de pătruns de către noi, cei de azi. Analiza antropologică a oaselor arse, atât cât a permis cremațiunea puternică și starea excesivă de fragmentare, a adus argumente foarte pertinente pentru existența unor grupări de morminte familiale. Astfel, într-una dintre urne au fost descoperite resturile osoase ale unui copil de vârstă mică, respectiv oase provenind de la un adult al cărui sex nu a putut fi determinat. Faptul că au fost îngropați împreună presupune că au murit în același timp și probabil au fost incinerați concomitent. Vasele descoperite în cimitir sugerează prin prezența unor forme de vase care nu sunt caracteristice populației din zona de vest a Sălajului că în acest cimitir ar fi putut fi înmormântate și persoane aparținând altor populații venite dinspre răsărit. Cercetarea în viitor a mormintelor rămase în afara perimetrului investigat în anul 2020 va furniza, în mod cert, date suplimentare despre populațiile care au ales să-și depună morții în acest loc și evident despre anumite aspecte mai puțin clare ale obiceiurilor lor funerare.



Fig. 4. Zalău, „Dealul Lupului”. Urna funerară a mormântului M 18 după restaurare

Timp de câteva secole după ce încetează înmormântările în acest loc, mai precis până prin secolele IX-VIII î. Chr. nu mai avem alte dovezi ale prezenței umane în actuala zonă industrială a Zalăului. Tot în perimetrul unde a fost amenajată noua locație a fabricii de anvelope, pe „Dealul Lupului” au fost descoperite urmele unor locuințe, o serie de gropi, dar și indicii ale unui atelier pentru confecționat și ars ceramica. Sunt cel puțin două secvențe de locuire din perioada tracilor nord-dunăreni. Descoperiri mult mai consistente aparțin unei perioade ulterioare de prin secolele VI-V î. Chr. Este vorba despre urmele unor locuințe, dar și a mormintelor populației care a locuit în această zonă. Câteva case au fost cercetate. Majoritatea au un plan rectangular cu o suprafață redusă, în jur de maxim 10 m². Mormintele cercetate au evidențiat că și în această perioadă morții erau arși, iar oasele arse, ca și la predecesorii lor din perioada târzie a epocii bronzului erau puse în urne din lut ars, acoperite cu un alt vas în chip de capac și apoi îngropate. În cazul înmormântărilor din această perioadă nu avem determinări antropologice făcute pe oasele arse pentru a încerca să le reconstituim anumite trăsături fizice sau pentru a obține date despre vârsta medie, distribuția de gen și eventuale patologii ale populației. Știm doar că aceste populații împărtășesc un set de obiecte arheologice (arme, podoabe etc.) care sunt creații ale unor populații din Asia înrudite cu perșii.

Totodată aceste comunități produc pentru prima dată, în zona Tisei superioare, ceramică realizată la roata olarului⁸. Vasele realizate la roata olarului sunt în cea mai mare parte realizate după modele locale, ceea ce ar semnala că avem de-a face cu autohtonii acestor locuri, însă în lipsa unor analize antropologice numeroase, asemenea concluzii pot fi riscante.



Fig. 5. Zalău, „Dealul Lupului”. Locuință de la finalul primei epoci a fierului (sec. VI-V î. Chr.)

List of illustrations:

Fig. 1. Zalău, „Dealul Lupului”. Graves from the Bronze Age.

Fig. 2-3. Zalău, „Dealul Lupului”. Images from the investigation of the graves.

Fig. 4. Zalău, „Dealul Lupului”. The burial urn of the grave M 18 after restoration.

Fig. 5. Zalău, „Dealul Lupului”. House from the end of the first Iron Age (6th – 5th centuries BC).

Bibliografie:

Băcuet-Crișan *et al.* 2021

D. Băcuet-Crișan, I. Bejinariu, H. V. Cociș, D. A. Deac, Keresztes T., *Zalău, jud. Sălaj. Punct: Dealul lupului / Farkás domb, Michelin*, în „Cronica Cercetărilor. Arheologice. Campania 2020”, Sibiu 2021, p. 547-548.

Bejinariu 2015

I. Bejinariu, *Contribuții arheologice la cunoașterea epocii bronzului în Depresiunea Șimleului (I). Descoperirile din Bronzul timpuriu și cel mijlociu*, Cluj-Napoca, 2015.

Bejinariu 2020

I. Bejinariu, *Lajos Szikszai and the First Initiatives for the Opening of a Museum in the Former Sălaj County*, în "...how badly we need the so much desired palace of culture". *Collectors, founders, museums in Eastern Europe in the 19th-20th century. Proceedings of the International Conference on Museum History held at Jósza András Museum, Nyíregyháza, November 11-13, 2019, Nyíregyháza, 2020*, p. 49-54.

⁸ Bejinariu, Pop 2022, p. 61-71.

Bejinariu 2022

I. Bejinariu, *Contribuții arheologice la cunoașterea epocii bronzului în Depresiunea Șimleului (II). Descoperirile de tip Cehăluț – Hajdúbagós din Bronzul târziu*, Editura Mega, Cluj-Napoca, Editura Porolissum, Zalău.

Bejinariu, Pop 2022

I. Bejinariu, H. Pop, *Recent Research concerning the End of the First Iron Age – beginning of La Tène in Upper Tisa area*, în P. Delev, T. Stoyanov, S. Yanakieva, H. Popov, A. Bozkova, M. Vassileva, J. Tzvetkova, M. Damyanov, P. Ilieva, J. Emylov (eds.) *Ancient Thrace: Myth and Reality. The Proceedings of the Thirteenth International Congress of Thracology*, Vol. I, Kazanlâk, september 3-7 2017, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 2022, p. 61-71.

Lakó 1980

É. Lakó, *Raport preliminar privind săpăturile de salvare executate în anii 1978-1979*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, IV, 1980, p. 30-35.

Matei 1980

Al. V. Matei, *Repertoriul așezărilor aparținând dacilor liberi (sec. II-IV e.n.) descoperite pe teritoriul județului Sălaj*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, IV, 1980, p. 229-243.

Roska 1942

M. Roska, *Erdély régészeti repertórium, I. Óskor*, Koloszvár 1942.

SECVENȚE DIN ISTORIA ZALĂULUI

Prof. László László
Colegiul Național „Silvania” Zalău

SEQUENCES FROM THE HISTORY OF ZALĂU

Rezumat: În urmă cu 550 de ani – la 1 august 1473, regele Matia Corvin a acordat statutul de oraș-târg Zalăului.

Studiul de față nu este o prezentare evenimențială, liniară și cronologică, și nici o istorie politică. Evoluția Zalăului este prezentată mai ales sub aspect economic, social, demografic și urbanistic.

Zalăul a fost întemeiat cândva în Evul Mediu timpuriu, fiind pomenit și de Anonymus în *Gesta Hungarorum*. Mult timp, Zalăul medieval a fost în posesiunea Episcopiei Transilvaniei. La cererea episcopului, în 1473, regele Matia Corvin a acordat statutul de târg, oppidum. În Zalău, pe lângă țărani, au trăit și mulți meșteșugari organizați în bresle.

Datorită statutului de târg, Zalăul a progresat, dar acest progres nu a fost unul rapid. Până la începutul secolului al XIX-lea, Zalăul avea un aspect rural. De atunci s-a început modernizarea prin pavarea străzilor, construirea de edificii publice și private. În 1887 calea ferată a ajuns aici, iar în 1905 a fost introdus curentul electric, acestea fiind semne ale modernității.

Până la 1876, Zalăul (Zilah) a fost reședința comitatului Solnocul de Mijloc, și după acest an, reședința comitatului Sălaj. Aspectul urban al orașului în sens clasic s-a format până la începutul secolului al XX-lea, când tocmai se terminau „vremurile fericite de pace”, pentru că se apropia Primul Război Mondial.

Cuvinte-cheie: Zalău, târg, meșteșugari, bresle, dezvoltare, aspect urban

Abstract: 550 years ago – on August 1st, 1473, King Matia Corvin granted Zalău the status of market town.

The present study is not an eventful, linear and chronological presentation, nor a political history. The development of Zalău is presented mainly in economic, social, demographic and urbanistic terms.

Zalău was founded sometime in the early Middle Ages, and is also mentioned by Anonymus in the *Gesta Hungarorum*. For a long time, medieval Zalău was in the possession of the Bishopric of Transylvania. At the bishop's request, in 1473, King Matthias Corvin granted the status of oppidum fair. In Zalău, in addition to peasants, there were also many craftsmen organized in guilds.

Due to the market status, Zalău progressed, but this progress was not so rapid. Until the beginning of the 19th century, Zalău had a rural appearance. Since then, modernization began by paving the streets and the construction of public and private buildings. In 1887 the railway arrived here and in 1905 electricity was introduced, those were signs of modernity.

Until 1876 Zalău (Zilah) was the residence of Solnocul de Mijloc county, and after that year, the residence of Sălaj county. The urban aspect of the city in the classical sense was formed by the beginning of the 20th century, when those "happy times of peace" were just ending, because the First World War was approaching.

Keywords: Zalău, market, craftsmen, guild, progress, urban aspect

Motto: „La Zalău, în zilele noastre, se afirmă progresul, iar viața este dinamică în toate domeniile!” (Fodor Dániel, 1895)

Argument

Consider că aniversarea împlinirii a 550 de ani de când Zalăul a dobândit statutul de așezare urbană (oppidum) trebuia marcată mai consistent și promovată mai activ de factorii de decizie. Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău – în colaborare cu o unitate economică, revista de cultură „Caiete Silvane”, cotidianul „Magazin Sălăjean”, filiala locală EMKE (Societatea Maghiară Culturală din Transilvania) au punctat fiecare acest eveniment aniversar, dar consider că locuitorii orașului ar trebui să afle mai multe despre istoria urbei lor. Chiar și acum 50 de ani, la aniversarea de 500 de ani s-au făcut mai multe.



Albumul „Zalău 500 în documente și imagini”¹

Introducere

Prezenta lucrare este dedicată comemorării faptului că în urmă cu 550 de ani – la 1 august 1473, regele Matia Corvin (1458-1490) a acordat statutul de oraș-târg Zalăului, și dreptul de a organiza patru târguri anuale. (Ținerea unui târg anual era deja autorizată de regele Ludovic cel Mare încă din 1370, dar fără rangul de oppidum/târg/mezőváros)². Evenimentul din anul 1473 nu înseamnă că Zalăul are doar 550 de ani. Este mult mai vechi, poate avea o vechime chiar de două ori mai mare. (Anticul Porolissum nu este identic cu Zalăul.)

Studiul de față se numește **Secvențe din istoria Zalăului**, pentru că nu va fi o prezentare evenimentială, liniară și cronologică, ci mai degrabă voi schița anumite aspecte sau teme legate de evoluția Zalăului. Deci va fi mai puțin o istorie politică.

Nu vom acoperi ultima sută de ani (evenimentele din secolul XX), din cauză că sunt relativ apropiate în timp, și sunt mult mai cunoscute, mai prezente în conștiința locală. Deci, nu vom vorbi despre războaie mondiale sau Trianon, nici despre fascism sau comunism, colectivizare, dictatură și schimbare de regim și nici despre Covid. Incursiunea noastră în istoria Zalăului se va opri la începutul secolului trecut. Practic, „vremurile fericite de pace” (*Belle Époque*) au durat cam până atunci,

¹ Coperta interioară a albumului editat în 1973, la aniversarea a 500 de ani. (Pe lângă album s-a realizat și o insignă memorială.)

² Kovách Géza, *A zilahni céhek története* (Istoria breslelor din Zalău), Editura Științifică, București, 1958, p. 12.

după care tensiunile și ostilitățile interne-externe au escaladat din ce în ce mai mult și ne-au adus secolul cu două războaie mondiale și alte experiențe nefaste...

Mă voi opri la începutul secolului al XX-lea și pentru că:

- În 1902 a fost inaugurat simbolul orașului nostru: Grupul statuar Wesselényi.

- În 1903 a fost finalizată noua clădire a colegiului. (Un alt simbol al orașului.)

- În 1905 a fost introdus curentul electric în Zalău, electricitatea stând la baza civilizației moderne.

- Și nu în ultimul rând, pentru faptul că în sfârșit, la începutul secolului trecut, orașul Zalău a căpătat un aspect urban în sens clasic.

1. Primele secole din istoria Zalăului de azi

1.1. Întemeierea Zalăului

Zalăul de astăzi a fost întemeiat cândva în Evul Mediu timpuriu, dar nu se știe exact când. Această localitate putea să fie fondată în jurul anului 900, poate ceva mai devreme sau spre anul 1000, oricum, înainte de anul 1100. Există surse, indicii arheologice și surse scrise (indirecte) în acest sens³.

Dintre izvoarele scrise, cel mai cunoscut este *Gesta Hungarorum* (Faptele ungarilor) scris de Anonymus, cronicarul regelui Béla. Dacă avem încredere în cele descrise/relatate/povestite de către Anonymus (care a trăit în jurul anului 1200), atunci Zalăul exista deja în jurul anului 900.

În capitolul XXII, Anonymus pomeneste de două ori localitatea Zilloc de lângă Meseș, care nu poate fi alta decât Zalăul:

„Cap. XXII. Despre Nyr

Dar Tuhutum și fiul său Horca, călărind prin părțile Nyrului, și-au subjugat mult popor, de la pădurile Nyr până la Umușouer. Și urcând astfel, au ajuns până la Zilloc, contra lor nimeni n-a ridicat mâna, fiindcă ducele Menu Morout și ai săi n-au îndrăznit să lupte contra lor, ei au început să păzească la fluviul Criș. Atunci Tuhutum și fiul său, Horca, plecați din Zilloc, au ajuns în părțile Mezesine la Zobolsu și Thosu. Și când s-au văzut împreună s-au bucurat cu o mare bucurie și, după ce au făcut un mare ospăț, fiecare se lăuda el însuși cu victoria sa. Însă, după ce s-a făcut ziuă, Zobolsu, Thosu și Tuhutum, după ce au ținut sfat, au hotărât ca hotarul regatului ducelui Arpad [Árpád] să fie la Poarta Mezesină. Atunci, locuitorii țării au construit, la ordinul lor, porți de piatră, și au făcut și îngrăditură mare de copaci la marginea regatului”⁴. (Deci, conform relatării cronicarului, Tuhutum – șeful unui trib maghiar – a ajuns la Zilloc/Zalău, care se afla lângă Poarta Meseșană. Geografic corect, istoric, destul de verosimil: Zalăul actual putea exista pe la 900-906. Ducele Árpád pomenit în text a murit în anul 907, și conform textului, el domnește încă...)

Afirmațiile lui Anonymus sunt susținute sau completate de date arheologice multiple, care atestă pe aria Zalăului de astăzi, în intervalul de timp al secolelor X-XII, existența unor așezări omești. (Fără să intrăm prea mult în detalii, în zona poligonului de la marginea orașului, pe văile Pálvárpaták și Bánkertpaták au fost identificate un cimitir din secolele X-XI și urmele unei cetăți de pământ. Iar cum se știe, un cimitir marchează o așezare permanentă. Sunt și alte indicii, și după unele păreri, pe teritoriul Zalăului actual, pe atunci au existat vreo patru așezări mai mici⁵.)

1.2. Zalăul în izvoare scrise, documentare din secolele XI-XIII

Potrivit unui act din Arhiva Capitulară de la Alba Iulia, Zalăul a intrat în posesia Episcopului Transilvaniei (care avea sediul la Alba Iulia), în urma unei donații făcute de regele Sfântul Ladislav (1077-1095). Deci, la sfârșitul secolului al XI-lea, localitatea (satul) Zalău nu doar că exista, ci se știe că era în posesia episcopului de Alba Iulia⁶.

O altă sursă istorică foarte importantă pentru secolul al XIII-lea este *Registrul* (sau *Registrul*) de la Oradea, care conține extrase-fragmente copiate și păstrate la locul de adeverire de la Oradea din

³ Nicolae Gudea, Valer Părău, *Zalău – un oraș la frontiera de nord-vest a Transilvaniei*, 2013, p. 46.

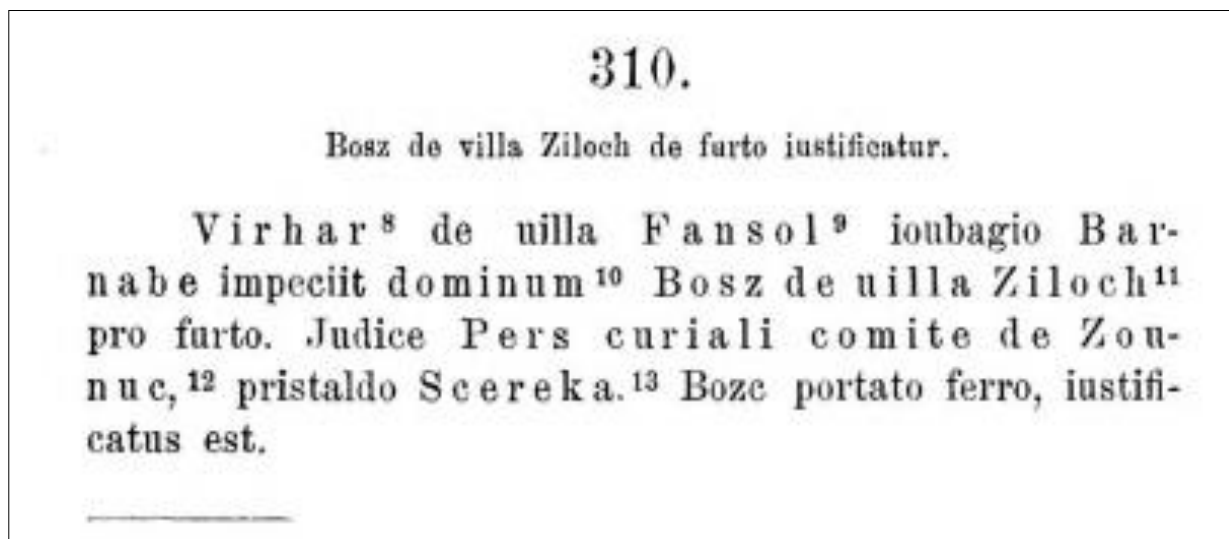
⁴ Anonymus, *Gesta Hungarorum* (Faptele Ungurilor, ediție și traducere îngrijită de către Paul Lazăr Tonciulescu), Editura Miracol, București, 1996, p. 18-19.

⁵ Gudea și Părău, *op. cit.*, p. 46.

⁶ Fodor Dániel, *Zilah város ezer éves múltjának rövid ismertetése (895-1895)* (Scurtă prezentare a trecutului de o mie de ani a orașului Zalău), 1895, p. 7.

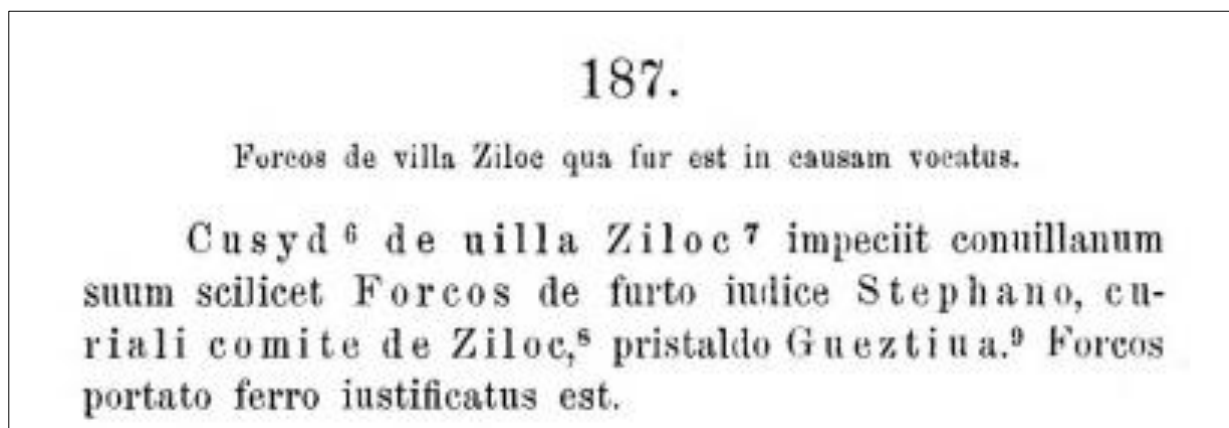
intervalul de timp 1208-1235. Registrul original nu s-a păstrat, însă a fost tipărit în mai multe rânduri, prima dată în 1550, din ordinul episcopului de atunci al Oradei – G. Martinuzzi. Edițiile ulterioare conțin unele corecturi, respectiv traduceri din latină în maghiară a textelor. Noi am avut acces la o ediție din 1898⁷. Multe dintre documente sunt procese verbale ale unor ordalii. Ordalia, cunoscută și sub numele de „judecată dumnezeiască”, a fost o modalitate de stabilire a dreptății sau a vinovăției părților și consta în proba de foc sau proba fierului roșu. Ordaliile cuprinse în registrul de la Oradea s-au ținut sub autoritatea capitolului catedralei din acest oraș și la mormântul regelui Sfântul Ladislau.

Din cele 389 de cazuri cuprinse în registru, unul sau două documente se referă la locuitorii din Zaláu: documentul nr. 310, datat în anul 1214, și documentul nr. 187, din anul 1220⁸.



Documentul nr. 310. Datat din 1214, original în limba latină (Registrul de la Oradea, p. 430)

Traducerea în limba română (pe baza variantei maghiare: „Borz de Szalacs respinge acuzația de furt: Numitul Werhart din satul Fancsal iobagul lui Barnabas în satul Szalacs îl acuză cu furt pe numitul Borz din satul Ziloch. Judecător fiind Pers, judecător de curte de Solnoc, pristaldus fiind Scereka. Borz purtând fierul s-a adevărit.”⁹



Documentul nr. 187. Datat din 1220, original în limba latină (Registrul de la Oradea, p. 308)

Al doilea document este din anul 1220. Din el aflăm de un anume Forcos (probabil Farkas/Fărcaș), care de asemenea este acuzat de furt, dar se dovedește a fi nevinovat. (Aici, și acuzatorul e din Zaláu, nu doar acuzatul.)

⁷ Kandra Kabos (editor și traducător), *A váradi regestrum* (Registrul de la Oradea), Budapesta, 1898.

⁸ *Ibidem*, p. 430-431, respectiv p. 308-309. Bálint István János, *Örök Szilágy, Aeterna Silvania* (Sălajul Etern), Budapesta, 2009, p. 37. Majoritatea surselor și autorilor consideră că e adevărat că în ambele documente în textul latin figurează villa Ziloch, care este tradus în maghiară Zilah (Zaláu), însă în traducerea și la notele de subsol în ediția din 1898, autorul precizează următoarele: Villa Ziloch – Zoloch (Salach, Zalach) – Szalacs (Sălăcea lângă Tășnad). Deci în 1214 nu e vorba de Zaláu.

⁹ Kandra Kabos, *op. cit.*, p. 430-431.

Traducerea în limba română (pe baza variantei maghiare):

„Fărcaș din satul Zalău a fost somat să facă proba.

Cusyd din satul Zalău l-a acuzat pe consăteanul său, respectiv pe Fărcaș cu furt, au asistat judele Ștefan, judele curial din comitatul Zilóc, pristald fiind Gueztiua. Fărcaș purtând fierul s-a adevărit.”¹⁰

Deci zălăuanul Fărcaș, acuzat de furt în anul 1220, trece proba fierului înroșit și se dovedește nevinovat. Pe lângă numele acuzatului, mai aflăm din sursă respectivă alte trei nume de persoane: acuzatorul (păgubitul) Cusyd, Ștefan – jude curial și un anume pristald, adică un fel de supraveghetor. (Primii doi sunt din Zalău, despre al treilea nu știm mai mult decât numele.)

Datorită acestui document istoric de la Oradea din 1220, acest an este acceptat de specialiști ca prima atestare documentară, deși foarte probabil, satul cu numele de Zilóc/Zilah exista de secole.

1.3. Invazia mongolă (tătară) și consecințele ei

În 1241-1242, Transilvania și Ungaria au fost afectate de invazia mongolă. De această furtună nu a scăpat nici zona noastră: hoardele tătare au incendiat Zalăul. Atunci a fost distrusă/incendiată și prima sa biserică. Mulți locuitori au fost uciși, alții au fost duși în robie, o mică parte dintre ei au fugit în păduri și munți. Puținii supraviețuitori vor reveni și în deceniile următoare vor depune eforturi pentru refacerea-reconstrucția localității.

Procesul de refacere și de repopulare este lung și anevoios: în anul 1246, însuși regele Béla al II-lea (numit și al doilea întemeietor al țării) îl sprijină pe episcopul Transilvaniei, Galus (Gál), în refacerea și repopularea Zalăului: *„În localitățile Zalău și Tășnad din comitatul Solnoc, nu prea sunt jeleri și nici nu se vor stabili pe acolo, dacă ei nu vor dobândi o libertate mai mare...”* (Bálint 2009: 44). Acest fapt înseamnă că locuitorii din aceste sate vor fi scoși de sub jurisdicția comiților și voievozilor Transilvaniei, doar judele sătesc și episcopul vor putea să-i judece. Iar dacă nu vor fi mulțumiți, pot să facă recurs la rege.

Repopularea continuă mult timp. Unii consideră că în aceste decenii, în Zalău, au fost aduși coloniști germanici (sași) (Petri II. 1901: 480). În anul 1282, în satele episcopiei (printre care Jibou, Tășnad și Zalău) încă locuiau destul de puțini oameni. Din acest motiv, regele László Kun, venind în sprijinul episcopului, reînnoiește privilegiile date episcopului în 1246¹¹. Cu timpul, eforturile multiple au efecte benefice: numărul locuitorilor crește și starea lor materială se îmbunătățește.

2. Zalăul devine un centru comercial, un loc de piață (economie, târguri, bresle și meșteșuguri)

2.1. Privilegiul acordat de Ludovic cel Mare (1370)

Probabil că și datorită acestor privilegii, dar și altor condiții favorabile, Zalăul se dezvoltă, crește numărul populației și situația economică se îmbunătățește. Acest lucru este confirmat și de faptul, că în 24 iunie 1370, regele Ludovic, aflat la Zalău, donează localității dreptul de a ține un târg anual de ziua Sfintei Margareta. Probabil s-a ales această dată din calendar, deoarece în apropierea Zalăului se afla Mănăstirea „Sfânta Margareta” și de hramul așezământului religios veneau mulți pele-rini și vizitatori. Actul regal prevede în plus, ca toți comercianții sau cumpărătorii care vin la târgul din Zalău să fie sub protecție regală¹².

Diploma de acordare a privilegiului regal Zalăului este valoroasă în sine, pentru că așezarea intră în rândul puținelor așezări care au asemenea târg anual. Deci are o valoare economică. Actul mai are și o valoare morală sau simbolică prin faptul că a fost emis de regele Ludovic de Anjou (sau cel Mare), tocmai la Zalău. Suveranul se afla în Transilvania și la fața locului s-a putut convinge că sunt condiții optime pentru ținerea târgului anual. Actul are și o imensă valoare documentară sau istorică prin faptul că este primul document istoric care s-a păstrat la Zalău. Documentul scris în limba latină, se află la *Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj*, iar în Fondul Primăria orașului Zalău se află documentul de la numărul de inventar 1¹³.

¹⁰ Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, vol. II (Monografia comitatului Sălaj, vol. II), Budapesta, 1901, p. 460-461.

¹¹ Gudea și Părau, *op. cit.*, p. 47.

¹² Kovách, *op. cit.*, p. 12-13. Bálint, *op. cit.*, p. 84.

¹³ *Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj*, Fond Primăria orașului Zalău, Pachetul Privilegii.

2.2. Piețe-târguri, viață economică și noi privilegii

În Regatul Ungariei, primele târguri au început să fie organizate prin secolul al XIII-lea, după modelul occidental. Târgurile anuale erau organizate cu acordul regelui în zile de sărbătoare religioase sau în preajma lor. Durata lor putea să fie de la una/două zile, la o săptămână sau chiar mai mult¹⁴.

Târgurile dintr-o așezare (astfel și târgul anual de la Zalău) aduceau venituri proprietarului acesteia (adică episcopului). De târg beneficiau și cei care puteau să-și vândă produsele (vin, cereale, vite) sau produse artizanale de casă. Beneficiau de târg și aceia care își satisfăceau nevoile prin produse cumpărate în târg sau piață. (Pe scurt, toată lumea avea beneficii-avantaje în urma existenței târgului.)

Așezarea geografică favorabilă a Zalăului a jucat un rol important în transformarea localității într-un centru comercial zonal. Pe lângă privilegiile primite de la regi și episcopi, drumul comercial prin Poarta Meseșană (care lega Transilvania și Ungaria) și „Drumul sării”, care urma Valea Someșului sau cu varianta prin Zalău (de la Dej spre Satu Mare spre câmpie), au contribuit la dezvoltarea economică a localității¹⁵.

În secolele XIV-XV, agricultura era încă ocupația principală în Zalău, dar datorită dezvoltării economiei și comerțului, a sporit și importanța meșteșugurilor. A crescut numărul meșteșugarilor și schimbul de mărfuri a devenit mai rentabil, mai activ. (Kovács Géza analizează fenomenul în monografia sa despre breslele din Zalău.)

Dezvoltarea Zalăului a fost facilitată de noi privilegii:

- În 1384, regina Maria îl confirmă pe episcopul Transilvaniei în stăpânirea Zalăului.
- În 1387, Imre, episcopul Transilvaniei, întărește privilegiile iobagilor săi din Zalău¹⁶.
- În 1401, episcopul lărgeste privilegiile (drepturile sau beneficiile) locuitorilor din Zalău, cu scopul de a atrage cât mai mulți oameni pe domeniul său¹⁷. (Pentru că mai mulți locuitori înseamnă mai multe brațe de muncă și mai multe venituri.)

Și vorbind despre documentele/actele medievale, orașul Zalău are vreo zece documente vechi, care au spre 500 de ani! (E mare lucru că au supraviețuit vitregiei secolelor. În Arhivele Naționale, toate aceste documente sunt păstrate în dosare proprii și în siguranță. La sala de studiu sunt puse la dispoziția cercetătorilor și pot fi fotografiate.) Doar în Fondul Primăria orașului Zalău există vreo 70 de documente singulare sau dosare/seturi de documente din perioada 1370-1754.

2.3. Dobândirea titlului de oppidum (târg) de la Regele Matia în 1473

În 1473, regele Matia Corvin a acordat Zalăului statutul de oraș-târg.

Târgul (în latină oppidum) a fost în primul rând un centru comercial unde se întâlneau producătorii, comercianții și cumpărătorii. Aceste târguri se țineau, de regulă, cu ocazia unor sărbători religioase importante, fiind la intersecția drumurilor. În Evul Mediu și în Epoca Modernă, târgurile (astfel și Zalăul) erau locuite de agricultori, alături de meșteșugari. Majoritatea trăia din vânzarea produselor¹⁸.

Privilegiul regelui Matia a fost emis la Buda în 1 august 1473. Documentul este scris în limba latină și este într-o stare ușor deteriorată, cu sigiliul căzut. Documentul emis la Buda se păstrează tot la *Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj*. Nu redăm aici traducerea textului, întrucât a fost publicată de către colegii de la Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău, Marin Pop și Szabó Attila¹⁹ în revista „Caiete Silvane”. În schimb, reproducem formula de introducere în limba originală: „*Nos Matthias dei gratias Rex Hungarie, Bohemie etc.*”. În traducere: „Noi Matia, regele Ungariei, Boemiei etc.”²⁰

¹⁴ *Általános történelmi fogalomgyűjtemény* (Culegere generală de noțiuni istorice redactată de Markó László), Budapesta, 1992, p. 178.

¹⁵ Kovács, *op. cit.*, p. 12.

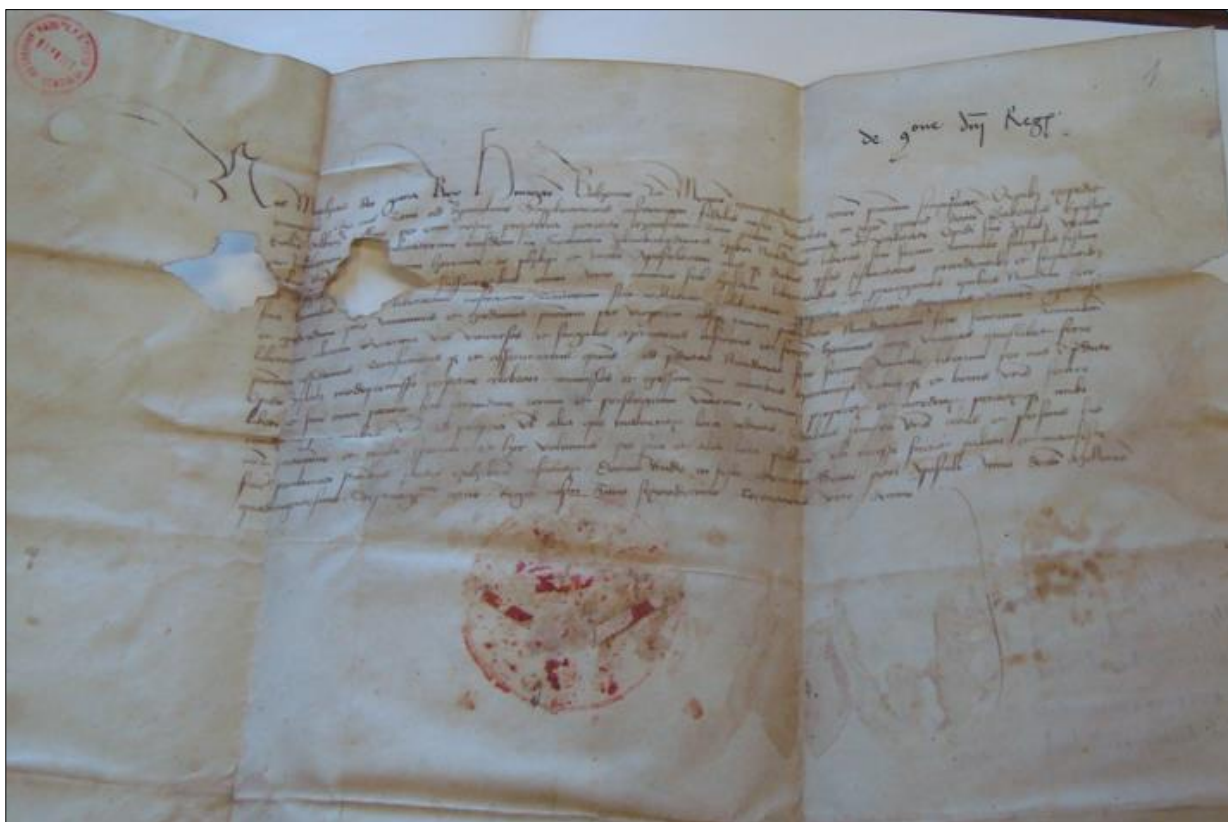
¹⁶ Bálint István János, 2009, *Örök Szilágy, Aeterna Silvania* (Sălajul Etern), Budapesta, p. 88-92.

¹⁷ Gudea și Părău, *op. cit.*, p. 47.

¹⁸ *Általános történelmi fogalomgyűjtemény*, p. 178.

¹⁹ Marin Pop, Szabó Attila, *Orașul Zalău – scurt istoric*, în „Caiete Silvane”, Anul XIX, nr. 7 (222/iulie 2023), p. 2-4.

²⁰ Bálint, *op. cit.*, p. 115-116.



Diploma regală emisă la Buda, în care regele Matia acordă rangul de oppidum Zalăului²¹

Actul regal oferă și explicația că dreptul de a se ține târg în Zalău a fost dat „la atât de smerită rugămintă stăruitoare a credinciosului nostru părinte în Hristos, domnul Gabriel, episcopul Bisericii Albei Transilvane, prezentată de el maiestății noastre tocmai de aceea, cât și pentru înlesnirea și folosul târgului său numit Zalău, așezat în comitatul Solnocul de Mijloc și al locuitorilor acestuia, am hotărât să încuviințăm cu milostivire și să hărăzim să se țină veșnic târguri anuale de fiecare sărbătoare...” (Pop, Szabó 2023: 4).

Ulterior, acest drept și rang ale Zalăului vor fi de mai multe ori confirmate, întărite și lărgite de către alți suverani:

În anul 1493, Vladislav al II-lea, regele Ungariei (II. Ulászló), confirmă toate privilegiile acordate Zalăului de către regele Matia, și în plus, localitatea este scutită de tricesima (un impozit sau vamă care consta în plata a 30-a parte a mărfurilor). Din documentul regal reiese că localitățile învecinate, Aghireș și Crișeni (pe atunci cu numele de Chigani sau Țigani), aparțin Zalăului²².

În anul 1496, tot Vladislav al II-lea acordă Zalăului dreptul de judecată și de execuție (jus gladium). Târgul poate să ridice pe teritoriul său spânzurători și alte mijloace de pedeapsă împotriva criminalilor și tâlharilor. (Primii pot fi executați, iar hoții mutilați.) Chiar este identificat un loc numit „Acastău” (din maghiară akasztó=loc de spânzurătoare). Tot în acest an, regele ordonă ca locuitorii târgului Zalău să nu fie împiedicați/conturbați să-și vândă mărfurile, sau să-și procure ce au nevoie. Aceste drepturi vor fi reconfirmate, reinnoite ulterior în 1519 de către regele Ludovic al II-lea²³.

După cum s-a menționat deja, târgul este o așezare intermediară între sat (unde locuiesc în principal țărani/agricultori) și orașul întărit cu zid (unde locuiesc meșteșugari și negustori). Privilegiul acordat acum 550 de ani de către regele Matia a fost confirmat și completat în mod repetat de regi și apoi de principii Transilvaniei.

²¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Primăria orașului Zalău, Pachetul Privilegii, actul nr. 6.

²² Gudea și Părău, *op. cit.*, p. 48.

²³ Fodor, *op. cit.*, p.10; Szilágyi Ferencz, *Zilah történelméből* (Din istoria Zalăului), Pesta, 1870, p. 9; Gudea și Părău, *op. cit.*, p. 48. (În privința dreptului celor din Zalău de scutire de la impozite și vămi, două dintre surse dau anul 1496, iar ultima sursă indică anul 1499. Nu cred că este o diferență semnificativă.)

În 1571 a fost reglementată procedura de alegere a judeului suprem (primarul) din Zalău. Dintre cetățeni sunt aleși 33 de senatori, din care se desemnează 12 jurați (consilieri) și un jude suprem (ales anual)²⁴.

2.4. Economie, meșteșuguri și bresle

În secolul al XV-lea pe lângă meșteșugurile casnice (artizanale) au apărut (s-au diferențiat) meșteșuguri cu caracter sezonier și meșteșuguri permanente. Datorită funcționării pieței și târgului, schimbul de mărfuri a crescut ca volum și în intensitate. Iobagii – mai ales cei care practicau diferite meșteșuguri – s-au implicat și în producția de mărfuri. Cu toate acestea, meșteșugurile și agricultura în această primă etapă încă sunt practicate împreună. Meșteșugurile se vor separa de agricultură abia în secolul al XVI-lea, când s-au înființat primele bresle și la Zalău²⁵.

2.4.1. Bresle și meșteșuguri

Breasla este o asociație profesională și de protecție a intereselor meșteșugarilor (meseriașilor) care practică aceleași meserii sau meserii înrudite. În Transilvania primele bresle au fost înființate în orașele săsești în secolul al XIV-lea. Există informații despre existența și funcționarea primei bresle din Zalău de la începutul anilor 1500: este vorba despre cizmari și pantofari. De obicei, industria textilă și cea de prelucrare a pielii sunt cele două „industrii” care s-au separat cel mai devreme de agricultură²⁶. (Deoarece materia primă este scumpă și practicarea acestor meserii necesită cunoștințe de specialitate – plus unelte – mai deosebite, față de cei care prelucrează lemnul sau produsele agricole. Lemnul era în abundență și ieftin, la fel și produsele agricole, care proveneau din propria gospodărie.)

Fiecare breaslă avea propriul său conducător numit staroste, ales dintre meșterii mai bătrâni. El avea grijă de lada breslei, unde erau păstrate actele, sigiliul, evidențele și banii breslei. Breasla avea propriile reguli, numite privilegii, aprobate de o autoritate politică (regalitate, principe, guvernii etc.) Membrii breslei erau *meșterii* (proprietarii de ateliere proprii), *calfele* (angajații lor) și învățăceii sau *ucenicii*, care în trei-patru sau cinci ani, învățau meseria respectivă, ajungeau calfe și primeau salarii. (Ucenicii nefiind salariați.) Calfele, după un timp, dacă erau buni în meserie, puteau să-și încerce norocul: să devină și ei meșteri. Un moment important în viața unei bresle era examinarea de către meșterii mai în vârstă a candidatului la titlul de meșter (maistru). Candidatul trebuia să producă un produs, un exemplar model – numit capodoperă – ca să dea dovadă că stăpânește foarte bine meseria respectivă. Lucrarea trebuia executată în văzul „juriului” alcătuit din toți meșterii din breasla respectivă din localitate. După executarea acestui produs, ceilalți meșteri verificau la sânge, dacă piesa respectivă corespundea standardelor de calitate. Candidatul mai trebuia să dea și o masă îmbelșugată juriului, și să plătească o taxă de intrare în breaslă. În cazul în care candidatul trecea acest examen practic, era uns meșter și putea să-și deschidă propriul atelier. Trebuia să fie căsătorit sau să se angajeze că în termen de un an de la examinarea sa se va căsători.

Membrii breslei lucrau după reguli și standarde unitare. Era interzisă reclama, ori să muncească noaptea. Membrii breslei erau ferm uniți împotriva „cârpacilor”, meseriașilor care nu făceau parte din breaslă. Mărfurile, materialele și uneltele cârpacilor erau confiscate²⁷.

Primele informații despre breslele din Zalău le avem din anul 1511, când cojocarii aveau constituite breslele lor, dar erau cumva în legătură sau în asociere cu meșterii din Crasna și Boghiș, și au primit privilegii comune²⁸.

Ulterior, informațiile despre privilegiile și funcționarea breslelor din Zalău se vor înmulți. La început, membrii breslelor din Zalău puteau să-și desfășoare produsele doar în localitate, și în 12 piețe (târguri) mai apropiate: Crasna, Nușfalău, Hodod, Guruslău, Cehu Silvaniei, Ulmeni, Ariniș, Jibou,

²⁴ Gudea și Părău, *op. cit.*, p. 50; Petri Mór, *op. cit.*, vol. II, p. 458.

²⁵ Kovách, *op. cit.*, p. 15-16.

²⁶ *Ibidem*, p. 13.

²⁷ *Általános történelmi fogalomgyűjtemény*, p. 48.; *Történelmi lexikon* (Lexicon de istorie), 2000, p. 81.; Kovách, *op. cit.*, p. 24-36.

²⁸ Kovách, *op. cit.*, p. 16-17; *Céhes élet Erdélyben* (Breslele din Transilvania, volum redactat și îngrijit de Kovách Géza și Binder Pál), Editura Kriterion, București, 1981, p. 23.

Dragu, Hida, Gârbău, Zimbor și Huedin. Ulterior vor primi dreptul de a-și desface produsele la Șimleu Silvaniei sau în orașul Cluj²⁹.

2.4.1. Principalele meșteșuguri din Zalău care s-au constituit în bresle

Tăbăcarii sunt printre primii care s-au constituit în breaslă la Zalău. Ei prelucurează pielea crudă corespunzătoare pentru ceilalți pielari (pantofari/cizmari, curelari etc.). Foloseau multă apă și anume chimicale naturale prin care pielea crudă se transformă. Deoarece aveau nevoie de apă, s-au stabilit la capătul orașului, în zona străzii actuale C. Dobrogeanu-Gherea. Este caracteristic mirosul neplăcut care însoțește împrejurimea atelierelor de tăbăcărie...

Pantofarii, cizmarii și curelarii prelucrau pielea prelucrată de la tăbăcari, pe care o transformau în produs finit, ce era vândut apoi în piețe și târguri. La început, cele trei meserii constituiau o singură breaslă. Din secolul al XVI-lea este cunoscut primul privilegiu și regulament al breslei cizmarilor, pantofarilor și curelarilor.

Din regulamentele breslei pantofarilor, cizmarilor și curelarilor din Zalău (Statut reconfirmat în 1639 de principele Transilvaniei):

„Dacă vreun maestru al breslei este găsit vinovat de fals, furt, crimă sau alte infracțiuni grave, pentru care onoarea sa va fi pierdută, în cazul în care chestiunea este confirmată, chiar și atunci dacă există doar suspiciune față de respectivul, starostele breslei suspendă dreptul meșterului de a practica meseria, până ce nu se disculpă. Dacă se dovedește vinovat, este exclus din breaslă, deoarece un meșter de breaslă trebuie să fie evlavios.” (Kovách 1958: 167). (Deci un membru al breslei, dacă era suspectat de o faptă penală, trebuia să fie suspendat, iar dacă fapta se dovedea, atunci era eliminat din rândurile breslei. Astfel își pierde mijloacele de existență și chiar locul în societate.)

Cojocarii (sau blănarii) au apărut la Zalău cu mult timp în urmă. (Primele documente în care figurează breasla cojocarilor din Zalău datează din secolul al XVI-lea.) Perioada lor de glorie a fost secolul al XVIII-lea, și lucrau în special cu blana mieilor și cu piele de vițel³⁰.

Meseria de **dârstar** a fost un meșteșug tradițional, care prelucra lâna și rezultatul era postavul, respectiv din această stofă deosebit de groasă se făcea o haină groasă numită gubă. Pe guba croită se aplică în exterior diferite ornamente, cu motive specifice. Perioada de glorie a dârstarilor a fost în secolul al XIX-lea: conform datelor din 1853, în Zalău, din breasla dârstarilor făceau parte 122 de membri, din care 53 erau meșteri, iar restul calfe și ucenici. Ca să ne dăm seama de eficiența muncii lor (de productivitate) și de cererea pieții, în anii de vârf produceau până la 4000 de gube anual³¹. Un singur meșter, în propriul său atelier, producea anual între 100-150 de gube. Cu ocazia unui târg vindea, în cazul cel mai bun, până la 10 gube. Meșterii dârstari, pe lângă gube, mai confecționau și păături groase de lână³².

Croitorii confecționau sau reparau diverse articole de îmbrăcăminte din țesături, în principal haine (paltoane, pantaloni, bluze etc. și alte produse) și mai puțin lenjerie. Croitoria este o profesie veche și ulterior s-a diversificat pe sexe (pentru dame sau bărbați) și pe categorii sociale. Unii lucrau doar pentru clienții cu stare socială și materială mai bună, numiți croitori domnești, iar alții, pentru oamenii obișnuiți sau chiar săraci³³.

Olarii, cu meseria lor tradițională, au trăit în Zalău din vremuri istorice, deoarece toată lumea avea nevoie în casă, în gospodărie, de vase de lut. În localitate fiind soluri argiloase, serveau ca materie primă. Ceramica locală se caracteriza prin culori specifice: tricromia, o combinație de albastru/ultramarin-verde și maro. Ca forme sau produse specifice erau ulcioarele bilobate³⁴. (De menționat că singurul meșteșug care s-a păstrat în toponimia orașului este cel al olarilor, chiar și astăzi există strada Olarilor, zonă în care locuiau cei mai mulți dintre ei.)

În Zalău, în Evul Mediu sau în Epoca Modernă, au existat și alte meserii și meșteri: măcelari, șelari, pietrari, dogari, lăcătuși, rotari, pălărieri, curelari etc. Au fost și brutari (dar ca specific local erau brutăresele care coceau pâini și le vindeau la piață). Breslele de pe teritoriul Ungariei au fost

²⁹ Kovách, *op. cit.*, p. 27

³⁰ Kovách, *op. cit.*, p. 153; Gudea și Părau, *op. cit.*, p. 107.

³¹ Gudea și Părau, *op. cit.*, p. 108-109.

³² Kovách, *op. cit.*, p. 134.

³³ Gudea și Părau, *op. cit.*, p. 106-107.

³⁴ *Ibidem* p. 105-106; Kovách, *op. cit.*, p. 139-142.

desființate în 1872, fiind transformate în asociații sau corporații profesionale. S-a considerat că breslele, cu regulile lor medievale, sunt frâne ale dezvoltării economiei industriale capitaliste moderne³⁵.

2.4.2. Principalele ocupații ale populației active în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, evidențele (conscriptiile) orășenești ne indică faptul că, de exemplu, în 1854, o bună parte dintre locuitorii din Zaláu erau încă agricultori, iar a doua mare grupare era reprezentată de meșteșugari și negustori. (Cei din urmă fiind mult mai puțini.) Deoarece era reședință de comitat erau și funcționari, iar pentru că școlile își aveau sediul în oraș, erau și profesori și învățători. Petri Mór a remarcat că practic fiecare cetățean sau familie din Zaláu avea propria vie și indiferent de ocupația de bază, era viticultor și producător de vin. Orașul avea un privilegiu medieval prin care străinii (din afara orașului) nu puteau să comercializeze vin în Zaláu. Dacă se întâmpla să fie surprins cineva că a adus și a comercializat vin în oraș, butoaiile și marfa îi erau confiscate³⁶.

Conform conscripției din 1854, preluată de către Petri Mór, în componența breslelor intrau în cazul măcelarilor 41 de persoane, tăbăcarii erau 114, cizmarii 213, dârstarii 53, curelarii 13, olarii 47, croitorii în total 35, cojocarii 40, tâmplarii și lăcătușii împreună 13, fierarii împreună cu rotarii 9. Numărul meșterilor neîncadrați în bresle era: tocaci (un fel de dârstar) 1, pantofar de reparații 1, tinichigiu 1, nasturieri 2, bijutier 1, brutar (mai ales brutărese) 65, sitar 2, armurieri 2 etc.³⁷

Au activat și morari în oraș. La mijlocul secolului al XIX-lea au funcționat 14 mori de apă și patru mori „uscate”. (Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, majoritatea morilor mici vor dispărea, din cauza construirii a două mori cu abur.)

2.5. Prețuri și venituri spre sfârșitul secolului al XIX-lea

Nivelul de trai al oamenilor depinde totdeauna de nivelul veniturilor corelate cu prețurile și cu alte oportunități. Despre prețurile din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea prin părțile noastre avem anumite informații. Astfel, ziarul local „Szilágy” publica uneori prețurile pieței din Zaláu la principalele produse. Astfel, cu ocazia ultimului târg din anul 1884 au fost următoarele prețuri: grâu 5 forinți și 40 de creițari quintalul, secara 3 frt. 65 cr./q; porumb 4 frt. 70 de cr./q; ovăz 2 frt. 20 de cr./q; cartofi 3 frt. 40 de cr./q; fasole 4 frt./hectolitrii și fân 2 frt. 80 de cr./q. La târgul de vite au fost vânduți: 25 de boi, 17 vaci, 30 de viței și 4 cai. Prețuri: o pereche de boi până la 320 frt.; o vacă până la 90 de frt., o pereche de viței până la 38 de frt.; un cal până la 60 frt. Carnea de vită avea prețul de 36 cr./kg, carnea de porc 40 de cr./kg, iar carnea de oaie 28 de cr./kg³⁸. În comparație cu aceste prețuri, un abonament anual pentru ziarul săptămânal era de 4 forinți, iar un exemplar la chioșcul de ziare era de 10 creițari. Un bilet de intrare la baia orășenească varia între 40-60 de creițari, ori un bilet la film era de 20 de creițari³⁹.

Am încercat să căutăm din surse disponibile și alte prețuri, și nivelul veniturilor, ca să putem vedea mai clar cum trăiau oamenii la sfârșitul secolului al XIX-lea:

³⁵ Kovách, *op. cit.*, p. 109-110.

³⁶ Petri Mór, *op. cit.*, vol. II, Budapesta, p. 550.

³⁷ *Ibidem*, p. 551.

³⁸ „Szilágy”, nr. 1/1885, p. 3. (Sistemul monetar în Austro-Ungaria era bazat pe forintul de argint, având ca subunitate creițarul (1 frt.=100 creițari). Din 1892 s-a trecut de la forint la coroană, dar ca monedă de calcul a rămas forintul și după această dată.)

³⁹ *Ibidem*.

1. Prețuri la diverse produse alimentare în anul 1895⁴⁰

carne de vită 1 kg, 36-60 creițari, carne de vițel 1 kg, 48-58 cr., carne de porc, 1 kg, 46-48 cr., șuncă afumată, 1 kg, 1 frt., salam, 5 kg, 7 frt., untură de porc, 5 kg, 3,20 frt.	slănină, 5 kg, 3,60 frt., cașcaval trapist, 1 kg, 1,10 frt., caș țărănesc, 1 kg, 80 cr., lapte, 1 l, 8-10 cr., caș de oaie, 1 kg, 30-40 cr., pâine albă, 1 kg, 16,5 cr.,	pâine neagră, 1 kg, 14,5 cr., zahăr, 1 kg, 43 cr., făină albă, kg, 14-16 cr., fasole uscată 1 kg, 7-13 cr., vin de masă, 1 l, 40-50 cr., sticla de bere, 19 cr.
--	---	--

O singură remarcă la aceste prețuri: după cum se vede, alimentele nu erau foarte scumpe.

2. Prețuri la diverse produse nonalimentare în anul 1895⁴¹

Haine și încălțăminte (unitate de măsură bucată sau pereche)	Produse industriale (unitate de măsură bucată)
bluză de mătase pentru femei 4-6 frt., postav pentru un costum 3-14 frt., costum bărbătesc 6-36 frt., pantofi adulți 3-4 frt., pantofi copii 1,20 frt., cizmă elegantă din piele de vițel 8 frt.	ceas de buzunar 2,50-8 frt., ceas deșteptător 2 frt., gramofon 25-30 frt., bicicletă 120-200 frt., mobilă completă bucătărie 145 frt., mașină de cusut Singer 27-120 frt.

Produsele industriale sunt destul de scumpe, unele chiar foarte scumpe, prohibitive pentru cei cu venituri mici. (De exemplu, bicicleta.) Variațiile prețurilor vin din diferențele de calitate a mărfurilor.

3. Salarii nete lunare în anul 1895⁴²

portar instituție publică, 25 frt., vânzătoare, 25 frt. (plus casă și masă), bonă, 25 frt. (plus casă și masă), polițist stagiar, 30 de frt., funcționară la poștă, 20-40 de frt. (cu casă și masă), mic funcționar, 50 frt. (plus spor de chirie),	desenator tehnic, 70 frt., învățător 30 de ani vechime, 40 frt., profesor de liceu, clasa a VIII-a de salarizare, 130 frt., medic, 150 frt., (cu locuință de serviciu) inginer, clasa de salarizare a IX-a: salar 90 frt., plus indemnizație 90 frt.
--	--

Majoritatea salariaților erau bugetari, iar în mediul privat, salariile erau diferențiate în funcție de cererea și oferta pieței muncii. Salariul la stat nu era foarte mare, dar avea avantajul pensiei sigure. Cei care lucrau în mediul privat trebuiau să pună deoparte bani pentru bătrânețe...



Pénzművelet (Operațiune financiară), în „Borsszem Jankó” (Revistă satirică), Anul XXXV, nr. 51 (1828)/21 decembrie 1902, p. 26.

⁴⁰ <https://kepeslapmuzeum.hobbipark.hu/pest/mennyibe-kerult-az-elet-a-mult-szazadfordulon> [accesat pe 08.10. 2023]

⁴¹ *Ibidem*. (Aceste prețuri și salarii sunt la nivel național; la prețuri fiere erau și variații regionale.)

⁴² *Ibidem*.

Traducere: *Operațiune financiară*

- *Tanti Kati, aș avea vreo 100 de coroane, pe care i-am economisit. Ce să fac cu ei?*
 - *Pune-i la bancă! În fiecare an vor plăti după ei 4-6 coroane.*
 - *Da de unde, cum gândiți așa ceva, tanti Kati? Să aibă grijă de bănuții mei, apoi să mai și plătească după ei!?... Nu-s eu așa de proastă ca să cred.* (Caricatura ironizează lipsa de încredere a oamenilor simpli în bănci și operațiuni financiare. Neîncrederea izvorăște din lipsa de experiență, din prejudecăți și incultură.)

Dacă suntem la capitolul venituri și salarii, să menționăm câteva cuvinte și despre impozite. Cetățenii, deci și locuitorii din Zalău, plăteau impozite directe după venituri și imobile. Anual se publica lista celor mai mari plătitori de impozite, deoarece din consiliul local făceau parte consilieri aleși de cetățeni, și consilieri de drept, în funcție de valoarea impozitului plătit direct în anul precedent. Această listă era publicată în presa locală la fiecare început de an⁴³.

3. Statutul juridic al Zalăului

În momentul înființării, Zalăul era doar un sat, o așezare cu caracter rural. Așezarea din secolul al XI-lea a devenit sat de iobagi datorită faptului că satele libere au fost supuse unui proces de aservire. Conform unui act din Arhiva Capitulară de la Alba Iulia, Zalăul a intrat în posesia Episcopului Transilvaniei ca urmare a unei donații regale: Regele Sfântul Ladislau (1077-1095) a făcut această donație⁴⁴. Zalăul a aparținut episcopiei până la mijlocul secolului al XVI-lea, la răspândirea Reformei religioase în Transilvania și înființarea Principatului Transilvaniei. În locul episcopiei desființate, însuși principele a devenit proprietar al Zalăului. Ulterior, Zalăul a fost donat, pe rând, unor diverși feudali⁴⁵.

Faptul că stema medievală a Zalăului îl înfățișează pe sfântul protector al Eparhiei Transilvaniei confirmă că localitatea a aparținut episcopiei. Stema îl reprezintă pe Arhanghelul Mihail cum se pregătește să taie capul balaurului.

3.1. Obligațiile celor din Zalău față de stăpânii feudali

Localnicii trebuiau să plătească proprietarului dijme din produse. Produsul lor principal era vinul, plata făcându-se în natură, iar localnicii aveau obligația de a transporta vinul la destinație pe cheltuiala lor. În plus, mai trebuiau să presteze serviciu în muncă (robota) în podgoria moșierului de pe dealul Ravaszmál⁴⁶.

Aveau și alte obligații suplimentare:

- În secolul al XVIII-lea se plătea censul (un impozit anual de 400 de forinți renani), care trebuia achitat în două rate. (Fiecare familie își plătea cota proporțional cu starea financiară. Nobilii care locuiau în Zalău au încercat să se sustragă de la plata acestei dări, ceea ce a dus la dușmănie pe termen lung între locuitorii iobagi și nobilii din Zalău.)⁴⁷

- De asemenea, ei plăteau impozite către stat și în timp a devenit o cutumă, conform căreia Zalăul plătea o șesime din impozitul de stat perceput de la locuitorii comitatului Solnocul de Mijloc, iar celelalte localități plăteau restul sumei.

- Tot stăpânului feudal trebuiau să-i dea anual zece butoaie mari noi, și tot pe cheltuiala lor trebuiau să repare vechile butoaie și vasele necesare noii recolte⁴⁸.

Datorită desființării episcopiei în 1556, orașul-târg Zalău a fost transferat vistieriei, practic principelui Transilvaniei. Din această cauză, dijma era vărsată în vistieria domnească, aceasta fiind folosită pentru cheltuielile de întreținere ale curții domnești⁴⁹. Ulterior, principii au donat Zalăul succesiv unor diverși feudali, și localnicii trebuiau să presteze serviciile noilor stăpâni.

Dintre numeroșii proprietari ai Zalăului, dorim să-i menționăm pe:

⁴³ Fodor, *op. cit.*, p.58; Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 520-521.

⁴⁴ Fodor, *op. cit.*, p. 7.

⁴⁵ Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 462-473; Fodor, *op. cit.*, p. 13.

⁴⁶ Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 475.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 476.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 477.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 462.

1. Francisc Rhédey (1560-1621), căpitan al Oradiei și comite suprem al comitatului Bihor, urmat de fiul său, Francisc Rhédey (1610-1667), care a fost pentru o foarte scurtă vreme principele Transilvaniei. (Din această familie nobiliară se trage Klaudia Rhédey, stră-străbunica regelui Angliei.)⁵⁰

2. Farkas Cserey, consilier al cancelariei Guberniului Transilvaniei, iar după moartea lui, în 1782 Zalăul a fost moștenit de Heléna Cserey (fiica lui Farkas Cserey, căsătorită cu Miklós Wesselényi senior).

Cei din Zalău au încercat să răscumpere dijma și celelalte obligații pentru a scăpa de dependență. Acest fapt au reușit abia în 1836. De atunci, Zalăul a fost așezare liberă, ieșind de sub dependența feudală. La 1 noiembrie 1836, locuitorii din Zalău și-au sărbătorit eliberarea⁵¹.

3.2. Zalăul – oraș liber regal

În mai 1848, Zalăul a primit statutul de oraș liber regal (sau oraș liber regesc). Acest statut a fost în vigoare până la înfrângerea Revoluției, în toamna anului 1849, când i s-a retras acest rang (statut)⁵².

În 1862 a redobândit titlul de oraș liber regal, dar în 1876 și-a pierdut definitiv acest statut. Tot în acest an a avut loc o reorganizare administrativă, când a fost înființat comitatul Sălajului, și Zalăul a devenit reședința acestui nou comitat. (Anterior a fost reședința comitatului Solnocul de Mijloc.) Deci în 1876, Zalăul a devenit un oraș cu un consiliu obișnuit. Aceste orașe erau subordonate comitatelor pe raza cărora se aflau, spre deosebire de orașele libere regale. (Zalăul nu îndeplinea condițiile necesare pentru statutul de oraș liber regal.)⁵³

4. Populația orașului Zalău

4.1. Numărul și structura populației

În vremuri istorice nu se făceau recensăminte ale populației pentru a se cunoaște exact numărul și structura etnică, confesională, pe vârstă, sex, ocupație etc. a populației. Din fericire însă uneori au avut loc unele conscripții fiscale, militare sau bisericești, când au fost consemnate numărul familiilor sau măcar al caselor (gospodăriilor) plătitoare de impozite etc. Din aceste conscripții putem face unele calcule sau estimări despre numărul locuitorilor din anumite perioade.

Petri Mór relatează despre primii locuitori ai Zalăului: „*Cei mai vechi locuitori ai Zalăului au fost grăniceri, a căror memorie a fost păstrată pe de o parte de Bánkert [În traducere grădina banului, de aici se presupune că a fost acolo un căpitanat sau bănie.] și pe de altă parte de denumirea Székely-nagyutza.*” [Strada Secuilor sau strada Mare. Și aici se face legătura că secuii aveau rol de grăniceri.] (Posibil – L.L.) Apoi continuă: „*În jurul anului 1150, germanii s-au stabilit în Dej, Zalău și Cluj, iar acest fapt explică numele german al Zalăului, dar și numele de deal Németi ne amintește de acest lucru.*” (Petri 1902: 479). (Este adevărat că primii coloniști sași-germani au sosit în Transilvania în aceste decenii, dar nu există dovezi scrise că au ajuns și la Zalău. Iar sașii au lăsat de obicei urme construite consistente și tipice.)

Începând cu secolul al XVI-lea avem unele date mai relevante:

În 1543, iobagii episcopului Transilvaniei din Zalău au plătit taxe după 90 de porți.

Doar peste câțiva ani, în 1549 (în calitate de iobagi ai domniei sau vistieriei) au fost notați cu 75 de porți plătitoare de taxe, pe lângă care au fost consemnate cinci conace nobiliare, șapte case preoțești (?), 118 săraci, nouă case incendiate și 37 de case noi. În 1554, iobagii din Zalău plăteau taxe pentru 62 de porți. Pe lângă acestea au fost înregistrate șapte loturi de case nobiliare, patru case ale unor demnitari, 90 sărace, 15 incendiate, 20 nelocuite și 20 case noi⁵⁴. (Fluctuația familiilor plătitoare de taxe, existența caselor incendiate, nelocuite sau case noi indică faptul că nu au fost vremuri foarte liniștite.)

Datele anterioare le-am așezat în tabel pentru că așa le putem centraliza mai bine.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 465-466.

⁵¹ Fodor, *op. cit.*, p. 13.

⁵² Fodor, *op. cit.*, p. 15; Petri, *op. cit.*, p. 500.

⁵³ Fodor, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁴ Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 498.

Anul	Loturi de iobagi (porți)	Nobil	Preot/ jude	Sărac	Incendiat/ nelocuit	Case noi	Total
1543	90						90
1549	75	5	7	118	9	37	251
1554	62	7	4	90	15/20	20	218
1566	71 iobagi			229	70	9	458
	78 jeleri						
	1 servitor						
1570	66						66

Evoluția populației este vizibilă, chiar dacă datele sunt incomplete și fluctuațiile sunt destul de mari. Dacă totuși încercăm să estimăm populația totală din cifrele pe care le avem, atunci ultima coloană (număr de familii sau porți) trebuie înmulțită cu 3, 3,5 sau 4. (În funcție de cât putea fi media de locuitori din case. Mai mare de 4 nu cred – L.L.) Astfel, în 1554, populația din Zalău trebuia să fi fost între 600 și 800. (La acea vreme, Clujul avea în jur de 5.000 de locuitori, în timp ce un sat de mărime mijlocie avea până la 120-150 de locuitori.)

De pe la mijlocul secolului al XVIII-lea avem date despre populația din Zalău, tot de la Petri Mór, cifre sistematizate în tabel⁵⁵:

Anii	Nobili/ Văduve de nobili	Burghezi/ văduve de burghezi	Iobagi/ jeleri	Schimbătoare (?) / văduve	Case noi/ Văduve	Țigani	Total
1754-1755	78/6	319/19	6/58+8	32/4		8	528
1759-1760	59/8	379/44	6	19	2/4	9	530

Și în acest caz încercăm să estimăm populația totală înmulțind ultima coloană cu 3, ori cu 3,5 sau 4. Astfel, în anii 1750, populația din Zalău putea fi între 1.500 și 2.000. (Clujul avea între 10.000 și 12.000 de locuitori în această perioadă. Un sat de mărime mijlocie avea la acea vreme până la 250 de locuitori.)

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea avem date precise pe baza recensămintelor:

- În lucrarea sa din 1895, Fodor Dániel estimează populația orașului ca fiind la aproape 7.000 de locuitori⁵⁶.

Petri Mór, în volumul său publicat în 1901, prezintă datele recensământului din 1890: populația totală este de 6.474. După limba maternă: maghiară 5992, germană 35, slovacă 17, română 392, alte limbi 101. După religie: romano-catolică 1017, greco-catolică 406, ortodoxă 5, luterană 36, reformată 4786, unitariană 9, israelită 201, armeană-catolică⁵⁷.

Ziarul săptămânal din Zalău, „Szilágy”, publica periodic date despre evoluția demografică a Zalăului folosind statisticile primăriei și ale confesiunilor locale. Uneori mai făcea și bilanțul sporului demografic. De exemplu, rezultatul evoluției demografice al anului 1902 era: 223 nou-născuți, 200 de decese, deci un spor de doar 23 de persoane⁵⁸.

Tabel cu nou-născuți și decese din Zalău pe anul 1902 (defalcat pe confesiuni și sexe)⁵⁹

Confesiunea	Nașteri		Decese	
	Băieți	Fete	Bărbați	Femei
Reformată	93	66	90	66
Romano-catolică	15	13	18	11
Greco-catolică	5	4	5	4
Ortodoxă	2	1	-	-
Luterană	1	-	-	1
Unitariană	1	-	1	-
Israelită	11	11	1	3
Total	128	95	115	85

⁵⁵ *Ibidem*, p. 499.

⁵⁶ Fodor, *op. cit.*, p. 66.

⁵⁷ Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 483.

⁵⁸ „Szilágy”, Anul XXI, Nr. 1/4 ianuarie 1903, p. 3.

⁵⁹ *Ibidem*.

(E de remarcat că atât numărul nou-născuților, cât și al deceselor este destul de mare. Însă sporul natural este relativ mic. De asemenea este greu de explicat de ce se nasc mult mai mulți băieți decât fete...)

Pentru a avea tabloul exact al evoluției numărului și structura populației Zalăului în ultima jumătate de veac a perioadei prezentate, reproducem aceste date. (Din 1850 s-au organizat recensăminte regulate în Ungaria, ca niciodată în perioadele precedente.)

Tabel cu evoluția populației din Zalău după limba maternă între anii 1850-1900⁶⁰

Anul	Total	Română	Maghiară	Germană	Alte	Evreiască	Țigănească	Ucraineană	Slovacă
1850	4290	20	4137	-	133	7	76	-	-
1880	5961	358	5535	38	30				7
1890	6474	329	5992	35	118		(187)	7	17
1900	7639	368	7222	24	25			1	19

(Recenzorii consemnau nu naționalitatea, ci limba vorbită de cetățeni, astfel evreii asimilați/maghiarizați se regăsesc printre maghiari, ca și țiganii).

De asemenea, recensămintele indică și tabloul confesional:

Tabel cu evoluția populației din Zalău după confesiunea religioasă între anii 1850-1900⁶¹

Anul	Total	Ortodoxă	Gr. cat.	Rom. cat.	Reformată	Luterană	Unitariană	Israelită	Alte
1850	4290	-	17	377	3889	-	-	7	
1857	4517	-	88	555	3833	19	3	1	
1869	5787	76	177	753	4668	31	10	72	-
1880	5961	5	355	853	4560	33	9	145	1
1890	6474	5	406	1017	4786	36	9	201	14
1900	7639	25	641	1213	5398	21	24	317	-

Din datele confesionale reiese că în Zalău (dar și în Sălaj) majoritatea populației maghiare este calvină (reformată). Ea a adoptat noua religie în urma Reformei religioase. Sursele folosite (Fodor Dániel și Szilágyi Ferencz) susțin că Demeter Derecskei a fost inițiatorul răspândirii reformei în Sălaj și în Zalău. El a reușit încă în 1527 să convertească populația la religia reformată⁶².

Petri Mór menționează și numele altor reformatori pe lângă Derecskei. Sălajul a fost reformat în jurul anului 1527 de către Demeter Derecskei, sub protecția efectivă a lui Gáspár Drágfi, comitele suprem al comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc. În castelul de la Ardud al familiei Drágfi s-a ținut primul sinod protestant maghiar în 1545. Iar varianta helvetică (calvină) a reformei a fost răspândită în regiune de către Márton Sánta de Kálmáncseh, preot din Debrecin, și de Péter Melius Juhász, episcop de Debrecin⁶³.

Istoricul clujean originar din Sălaj Sipos Gábor consideră de domeniul legendelor că Partium și cu Sălajul ar fi fost convertite la religia reformată (calvină) în jurul anului 1530. El consideră că pe la 1549 începe influența reformei calvine în Ungaria, deci și prin aceste părți⁶⁴.

4.2. Asociații stradale, societăți și asociații diverse în Zalău

4.2.1. Asociații stradale (Kalandos)

În Evul Mediu și în Epoca Modernă orașele europene au avut câteva subunități locale precum cartierele. În cazul Zalăului, pe baza celor patru străzi principale, orașul a fost împărțit în patru zone:

⁶⁰ Varga E. Árpád, *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869-1992 között*. (Structura etnică și confesională a Transilvaniei, vol. II. Județele Bihor, Maramureș, Satu Mare și Sălaj. Date ale recensămintelor între 1850/1869-1992), Miercurea Ciuc, 1999, p. 668.

⁶¹ *Ibidem*, p. 779.

⁶² Fodor, *op. cit.*, p. 10; Szilágyi, *op. cit.*, p. 11-12.

⁶³ Petri, *op. cit.*, vol. I, p. 534-535.

⁶⁴ Sipos Gábor, *Derecskei Demeter, a Partium reformátora* (Derecskei Demeter, reformatorul Partiumului) în Sipos Gábor (redactor coordonator), *Reformata Transylvania. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16-18. századi történetéhez* (Reformata Transylvania. Studii despre istoria bisericii reformate din Transilvania în secolele XVI-XVIII), Cluj-Napoca, 2002, p. 13-21.

1. Kraszna utca (Strada Crasnei); 2. Nagy utca (traducere Strada Mare), 3. Tyúkól utca (mai târziu Király utca/ Strada Regelui) și 4. Alszeg utca (Cartierul de jos).

Fiecare asociație avea în frunte câte un Părinte ales (practic curator sau administrator), care delibera și hotăra împreună cu comitetul bătrânilor, iar la nevoie convocau și o adunare de stradă. Luau decizii în diverse probleme ale locuitorilor străzii/cartierului: înmormântări, construcția de biserici și școli, problema taxelor, tocirea porcarului, ciurdarului, săparea fântânilor publice, repararea drumurilor, chestiuni legate de stingerea incendiilor etc.⁶⁵

Multă vreme, evidența populației a fost înregistrată pe aceste asociații stradale. De exemplu, în 1781, în Zalău au fost 568 de familii de iobagi (înregistrate după capul familiei), care erau repartizate astfel:

1. Strada Alszeg – 105;
2. Strada Székely (Nagy) – 133;
3. Strada Tyúkól – 143;
4. Strada Kraszna – 187 familii.⁶⁶

4.2.2. Diverse asociații și societăți

Astăzi, asociațiile sunt organizații civile/civice care unesc și mobilizează o anumită parte a populației de dragul unei cauze anume, fie ea de caritate, păstrarea tradițiilor, protecția intereselor, treburile publice și se numesc ONG-uri (organizații nonguvernamentale). În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, organizațiile civice se înmulțesc, pe lângă cele profesionale existente anterior. Despre existența și funcționarea lor aflăm în special din presa vremii.

Cel mai mare și cel mai cunoscut „ONG” era Asociația Wesselényi (fondată în 1883). La sfârșitul secolului, din componența sa făceau parte: 1) fondatori (79); 2) membri obișnuiți (74); 3) membri susținători (numărul lor era 1285). Se ocupă de filantropie, mai ales prin susținerea elevilor talentați. Alte asociații au fost: Asociația Economică din Comitatul Sălaj, Asociația Muzeului Ardelean Filiala Sălaj, Crucea Roșie etc. În oraș funcționau două cazinouri (unul pentru cetățeni și unul pentru aristocrație), un club de lectură, un club de femei, un club de canto și alte organizații⁶⁷.

5. Nașterea și dezvoltarea aspectului urban al Zalăului

5.1. La început, Zalăul avea aspectul unui sat

În secolele XVI-XVIII, conform unor descrieri, Zalăul avea imaginea unui sat mai mare. Călătorul german Andreas Pixner a trecut prin Zalău venind dinspre Cluj în 1693: „Am ajuns în Zalău venind din Cluj prin Mera și Hida. Deși Zalăul se bucură de drepturi de oraș, în ceea ce privește aspectul său, ar fi mai degrabă un sat, deși numărul locuitorilor săi îl depășește pe cel al satelor. Reformații au o biserică foarte frumoasă cu un turn înalt. Există vin bun prin oraș...” (Apud Bálint 2009: 627).

Așa era văzut Zalăul în secolele XVII-XVIII de călătorii străini, printre care și regele Carol al XII-lea al Suediei, care în 1714 a poposit o noapte într-o casă din oraș. (De unde ulterior strada a primit numele de Király utca/Strada Regelui – fostă Tyúkól, astăzi, strada Corneliu Coposu.)

Principalii autori care prezintă trecutul orașului, unanim, descriu că materialul de construcție al caselor era mai ales lemnul, iar acoperișurile erau realizate din stuf sau paie. Șindrila indica deja o stare materială bună, iar țigla și cărămida sau piatra însemnau aproape un nivel de lux.

„În Zalău, în 1836, doar noua clădire a gimnaziului, casa Jóna de pe Kraszna-útcza și actualul birou militar (pe atunci casa lui Kellő) din Székely-útcza (Wesselényi-útcza) au fost acoperite cu țiglă...” (Fodor 1895: 52). Tot în acest an, 1836, se pune piatra de temelie la primul sediu al Primăriei, ce va fi inaugurat peste doi ani.

Petri Mór, în stilul său meticolos, dă cifre detaliate despre locuințe și case:

- Înainte de 1834, în oraș existau doar două case acoperite cu țiglă, iar în tot orașul, 329 de case aveau acoperișuri din șindrila, 588 din paie și 817 de case erau făcute din lemn⁶⁸.

⁶⁵ Gudea și Părău, *op. cit.*, p. 209-211.

⁶⁶ Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 479-482.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 547.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 558

În 1898, la Zalău a fost înființată prima fabrică de cărămidă modernă, mecanizată. Până atunci se foloseau în principal chirpiciul și eventual cărămizi lucrate manual.

5.2. Pavarea străzilor, construirea de poduri și amenajarea văilor/pârâurilor

Tot de la Petri Mór aflăm că din 1831 începe amenajarea zonei centrale, care servea și ca loc de piață. Pârâul, care traversează piața principală, este acoperit în 1856. Lucrările de acoperire au costat aproape 9.000 de forinți. Primul pod mare de piatră s-a construit pe strada Crasnei. Tot în această perioadă începe pavarea străzilor din zona centrală, se fac primele trotuare în centru, apoi se execută și drumul care trece peste Meseș⁶⁹. „La Zalău primul trotuar pavat – flaster – s-a făcut în piața centrală în fața Farmaciei Unger, în vara anului 1840...” (Fodor 1895: 52).

5.3. Servicii publice: fântâni arteziene, baie comună, iluminat electric

Baia publică de aburi era un element important al civilizației într-o perioadă în care nu existau băi în case și nici conducte de apă în oraș. La 25 octombrie 1878 a fost deschisă baia publică a orașului, acest lucru fiind relatat și în ziarul local⁷⁰.

Deoarece Zalăul este sărac în apă potabilă, asigurarea furnizării apei de bună calitate și suficientă a fost întotdeauna o problemă. Fântâna arteziană era o soluție potrivită, dar era destul de scumpă, și era nevoie de o tehnologie specială pentru realizarea forajelor de mare adâncime. Potrivit unor surse, fântâna cu îngerași din piața principală ar fi fost realizată la începutul anilor 1800⁷¹. A fost nu numai utilă prin apa sa abundentă, ci și frumoasă ca aspect. În anul 1899, când se căuta un amplasament potrivit pentru Grupul statuar Wesselényi, Fadrusz János a propus ca bazinul colector al fântânii să fie mutat din poziția ultracentrală mai spre margine. (Ceva mai devreme, Fadrusz a avut o altă propunere urbanistică: pe latura sudică a centrului să fie construită o clădire reprezentativă. Aceasta va fi clădirea Transilvania, pe vremuri Vigadó.)

Fântâna de pe strada Crasnei este a doua arteziană și scoate apa de la o adâncime de 400 de metri. Conform informațiilor preluate de la Petri Mór a costat 12.646 coroane (6.323 forinți)⁷².

Începuturile electrificării Zalăului

Iluminatul electric s-a răspândit spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Conducerea orașului a negociat pentru prima dată cu o companie din Budapesta în 1899, dar realizarea a eșuat deoarece unii erau nerăbdători, în timp ce alții au considerat că introducerea curentului electric e mult prea costisitoare și inutilă. Tema a fost repusă pe ordinea de zi abia în 1903, când o firmă a propus orașului o asociere în scopul realizării iluminatului stradal și al electrificării caselor: compania ar fi instalat 250 de lămpi incandescente și șase becuri cu arc pentru iluminatul public. Dar nici acest plan nu a fost implementat.

În final, în anul 1905, orașul a ajuns la o înțelegere cu firma Ganz și au început lucrările, iar în toamna anului 1905 a fost instalat iluminatul stradal în centru și curentul electric a ajuns în unele instituții și în primele case particulare⁷³. După Petri Mór, rețeaua națională de telefonie a ajuns și la Zalău în 1904⁷⁴.

5.4. Calea ferată – „Autostrada” secolului al XIX-lea

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, febra construcțiilor de căi ferate a ajuns și în Ungaria, iar aici s-a răspândit de la vest spre est. În Sălaj și în Zalău, autoritățile și unele personalități locale (inclusiv fostul deputat, apoi vicecomite Szikszai Lajos) sunt preocupate de conectarea Sălajului la rețeaua feroviară. Calea ferată era considerată motorul economiei, cum este astăzi autostrada. În

⁶⁹ Ibidem, p. 559.

⁷⁰ „Szilágy”, Anul II, nr. 43/27 octombrie 1878, p. 3.

⁷¹ O sursă de specialitate ne dă exact datele despre prima fântână arteziană din Zalău: „A fost forată în 1887-88 de Mayer Hermann, cu țevi de 350-118 mm. Forajul are 221 m adâncime și 200.000 de litri de apă la 16°C se revarsă în fiecare zi”. Halaváts Gyula, *A magyarországi ártézi kutak története* (Istoria fântânilor arteziene din Ungaria), Budapesta, 1896, p.61.

⁷² Petri, op. cit., vol. II, p. 562.

⁷³ Villanyvilágítás Zilahon (Iluminat electric la Zalău), în „Független Újság”, Anul I, nr. 1./27 august 1905, p.6

⁷⁴ Petri, op. cit., vol. I, p. 567.

cele din urmă, la 7 octombrie 1887, primul tren a ajuns la Zaláu dinspre Carei prin Șarmășag⁷⁵. Iar la 1 octombrie 1890 a avut loc inaugurarea a tronsonului de cale ferată Zaláu – Dej (via Jibou)⁷⁶.

5.5. Zaláu – centru școlar

La sfârșitul secolului al XIX-lea, orașul Zaláu a devenit un important centru școlar, deci un oraș cu multe instituții de învățământ. Pe atunci, în oraș au funcționat peste zece școli diferite. Școlile elementare au fost cinci la număr, din care trei au fost școli mixte (băieți și fete împreună) de cartier și câte o școală de băieți și una de fete numite „centrale”. (Toate cele cinci școli fiind în subordinea școlii centrale elementare de băieți.)⁷⁷ Au funcționat și două școli pentru băieți, corespondentul gimnaziului de acum, și o școală similară de fete. În această perioadă, majoritatea școlilor din Zaláu erau școli de stat sau școli comunale, și toate au fost cu limbă de predare maghiară. (Și evident, în aceste decenii s-au construit ori s-au extins mai multe imobile școlare, prin efortul comunității, sau prin contribuția statului.)

O perioadă a funcționat și o școală normală, care pregătea învățători pentru școlile elementare. Mândria localnicilor era Colegiul Reformat, care din 1902 a primit numele lui Wesselényi și din anul următor a primit o nouă clădire principală, decorată în stil secesionist. Arhitectul proiectant al clădirii a fost Sándor Baumgarten, iar decorațiile exterioare au fost proiectate de către Ödön Lechner⁷⁸.

Conducerile acestor școli erau obligate prin lege să editeze anual buletine școlare (anuale), care sunt surse importante despre funcționarea acestor instituții. La Zaláu, din anul 1843 funcționa și o grădiniță, fondată cu ajutorul familiei Wesselényi. De remarcat că prima „educatoare” de fapt a fost un bărbat, neexistând încă învățătoare sau educatoare calificate⁷⁹.

5.6. Clădiri publice și peisajul urban

Dacă în secolele XVII-XVIII și chiar și la începutul secolului al XIX-lea Zaláu nu prea arăta a oraș, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului XX s-au ridicat edificii publice și private demne de un oraș, reședința unui comitat. Amenajările și construcțiile au costat foarte mulți bani. După Petri Mór, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea s-au ridicat construcții majore, atât case particulare, cât și clădiri publice. Orașul a cheltuit un milion două sute de mii de coroane pentru construcții în doar câțiva ani. Noua cazarmă a armatei a costat 319.838 K 63 fil., sala de spectacole (Transilvania) 337.496 K 93 fil., hala din piață 33.215 K 64 fil., abatorul ei 32.369 K 26 fil.⁸⁰

S-au amenajat parcuri – două în zona centrală –, și pentru a cinsti sărbătorirea mileniului s-au plantat păduri de brazi în mai multe locuri⁸¹.

Clădirea reședință a comitatului (actuala primărie) a fost finalizată în 1889. Sediul tribunalului a fost construit în 1890-1891 (a fost și închisoare puțin mai târziu), spitalul județean a fost finalizat în 1893 (actualmente secția de boli infecțioase), iar Vigadó (clădirea Transilvania acum) a fost inaugurată în 1899. Hala pieței, abatorul și barăcile militare au fost finalizate în același deceniu. Pentru că un oraș care se respectă are și hotel, și la Zaláu, în 1895, a fost inaugurat Hotelul Tigru. Erau și două bănci: Casa de Economii și Banca Industrială și Economică⁸². Funcționa și o tipografie cu editură, iar la un moment dat, la începutul secolului XX, la Zaláu apăreau patru ziare săptămânale: „Szilágy”, „Szilágysági Hírlap”, „Független Újság” și „Szilágy Vármegye Hivatalos Lapja”⁸³.

⁷⁵ Lóga Zsolt, *A szilágysági helyiérdekű vasút és a helyi sajtó* (I) (Calea ferată locală din Sălaj și presa locală, I), în „Hepehupa”, Anul I, nr. 3, 2002, p. 46.

⁷⁶ Lóga Zsolt, *A szilágysági helyiérdekű vasút és a helyi sajtó* (II) (Calea ferată locală din Sălaj și presa locală, II), în „Hepehupa”, Anul I, nr. 4, 2002, p. 45-47.

⁷⁷ *A zilahi állami elemi népiskolák értesítője az 1901-1902-diki tanévről. Szerkesztette Plosz Gyula igazgató-tanító* (Anuarul școlilor elementare de stat din Zaláu pe anul 1901-1902, redactat de Plosz Gyula, învățător-director), Zaláu, 1902; Fodor, *op. cit.*, p. 58-64.

⁷⁸ Petri, *op. cit.*, vol. VI, p. 860.

⁷⁹ Fodor, *op. cit.*, p. 64.

⁸⁰ Petri, *op. cit.*, vol. II, p. 555.

⁸¹ Mileniul: în 1895-1896 s-a sărbătorit aniversarea a 1000 de ani de la descălecatul condus de ducele Árpád (895). Pădurea Brădet a fost plantată în 1895.

⁸² Fodor, *op. cit.*, p. 67.

⁸³ Bálint, *op. cit.*, p. 1049-1052.

Piatra de temelie a bisericii catolice a fost pusă în 1878, sinagoga a fost construită între 1903-1904, iar clădirea bisericii reformate (nava) a fost refăcută și extinsă între anii 1904-1906, păstrându-se vechiul turn⁸⁴. Și nu în ultimul rând, Grupul statuar Wesselényi din piața principală a fost inaugurat în 1902⁸⁵.

Perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea și cea de la începutul secolului al XX-lea a fost una în care orașul s-a dezvoltat dinamic din toate punctele de vedere. Nu întâmplător această perioadă este denumită „vremuri fericite de pace” (*Belle Époque*).

Vom încheia cu gândurile lui Fodor Dániel, unul dintre cronicarii Zalăului des citat în acest studiu, care a văzut cu optimism rezultatele obținute până atunci și era încrezător în viitor: „*Vechiul Zalău cu străduțele sale pline de noroi și cu casele acoperite cu stuf sau paie a dispărut ... La Zalău în zilele noastre se afirmă progresul, iar viața este dinamică în toate domeniile!*” (Fodor 1895: 67).

Fie ca acesta să fie un mesaj de încurajare pentru prezent și viitor!

Surse arhivistice și presă:

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Primăria orașului Zalău, Pachetul privilegii.

Colecția săptămânalului „Szilágy”, anii 1877-1906.

Colecția săptămânalului „Független Újság”, 1903.

Colecția revistei „Hepehupa”.

„Borsszem Jankó” (revistă satirică).

Bibliografie:

Zalău 500 în documente și imagini, 1973.

Anonymus, *Gesta Hungarorum*, (Faptele Ungurilor), 1996 (Editie și traducere îngrijită de către Paul Lazăr Tonciulescu), Editura Miracol, București.

A váradí regestrum (Registrul de la Oradea), Kandra Kabos (Editor și traducător), 1898, Budapesta.

Általános történelmi fogalomgyűjtemény (Culegere generală de noțiuni istorice redactată de Markó László), 1992, Budapesta.

Bálint István János, 2009, *Örök Szilágy, Aeterna Silvania* (Sălajul Etern), Budapesta.

Céhes élet Erdélyben (Breslele din Transilvania), 1981 (volum redactat și îngrijit de Kovách Géza și Binder Pál), Editura Kriterion, București.

Fodor Dániel, 1895, *Zilah város ezer éves múltjának rövid ismertetése (895-1895)* (Scurtă prezentare a trecutului de o mie de ani a orașului Zalău), Zalău.

Ghergariu, Leontin, 2012, *Zălaul – schiță monografică* – (ediția a II-a), Editura Caiete Silvane, Zalău.

Gudea, Nicolae și Părau, Valer, 2013, *Zalău – un oraș la frontiera de nord-vest a Transilvaniei, schiță monografică*, Zalău.

Kovács Kuruc János, 1999, *Zilah (Zalău), în Szilágysági magyarok* (Maghiarii din Sălaj), Editura Kriterion, Cluj-Napoca, București.

Kovács Géza, 1958, *A zilahi céhek története* (Istoria breslelor din Zalău), Editura Științifică, București.

Morariu, T., Sorocovschi, V., 1972, *Județul Sălaj*, București.

Miskolczy István, 1926, *A középkori kereskedelem története* (Istoria comerțului medieval), Budapesta.

Petri Mór, 1901-1904, *Szilágy vármegye monographiája, I-VI* (Monografia comitatului Sălaj, volumele I-VI), 1901-1904, Budapesta.

Pop, Marin, Szabó Attila, 2023, *Orașul Zalău – scurt istoric*, în „Caiete Silvane”, Anul XIX, Nr. 7 (222/iulie 2023)

Sălaj – monografie (Colecția Județele Patriei), 1980, București.

Sipos Gábor, 2002, *Derecskei Demeter, a Partium reformátora*. (Derecskei Demeter, reformatorul Partiumului) în Sipos Gábor (redactor coordonator), 2002, *Reformata Transylvanica, Tanulmányok az*

⁸⁴ Petri, *op. cit.*, vol. VI, p. 817.

⁸⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 567-568.

erdélyi református egyház 16-18. századi történetéhez (Reformata Transylvanica. Studii despre istoria bisericii reformate din Transilvania în secolele XVI-XVIII), Cluj-Napoca.

Szilágyi Ferencz, 1870, *Zilah történelméből* (Din istoria Zalăului), Pesta.

Történelmi lexikon (Lexicon de istorie redactat de Pintér Zoltán), 2000, Budapesta.

Varga E. Árpád, 1999, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869-1992 között* (Statistici etnice și confesionale ale Transilvaniei, vol. II. Județele Bihor, Maramureș, Satu Mare și Sălaj. Date ale recensămintelor între 1850/1869-1992), Miercurea Ciuc.

CIRCULAȚIE MONETARĂ ȘI TEZAURIZARE LA ZALĂU ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

Dr. Emanoil Pripon
Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău

MONETARY CIRCULATION AND HOARDING IN ZALĂU IN THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY

Rezumat: În ultimele decenii, pe teritoriul Zalăului au fost descoperite șapte tezaure și acumulări monetare medievale și premoderne, dintre care cinci se datează în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Sub aspectul circulației monetare, prima jumătate a secolului al XVII-lea este caracterizată de mari frământări și schimbări în privința numeralului, în special cel mărunț, destinat tranzacțiilor curente. Tezaurul Zalău 1, care se încheie cu o monedă emisă în anul 1625, constituie prima atestare timpurie a prezenței monedei poloneze de 1,5 groși (dreipölkeri) în tezaurele din Transilvania. Celelalte patru tezaure completează prin diversitatea numeralului din componență imaginea circulației monetare din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVII-lea.

Cuvinte-cheie: *circulație monetară, secolul al XVII-lea, Zalău, 1,5 groși (dreipölker), grosș polonez, grosș prusian*

Abstract: In the last decades, seven medieval and pre-modern hoards and monetary accumulations were discovered on the territory of Zalău, five of which date back to the first half of the 17th century. In terms of monetary circulation, the first half of the 17th century is characterized by great turmoil and changes regarding the numeral circulation, especially the small one, intended for commercial transactions. The Zalău Hoard 1, which ends with a coin issued in 1625, is the first early attestation of the presence of the Polish 1.5 groschen (dreipölker) coins in Transylvanian hoards. The other four hoards complete the image of monetary circulation in Transilvania in the first half of the 17th century through the diversity of the numerals in the composition.

Keywords: *monetary circulation, the 17th century, Zalău, 1,5 groschen (dreipölker), polish groschen, prusian groschen*

Pe teritoriul de astăzi al municipiului Zalău au fost descoperite nu mai puțin de șapte tezaure și acumulări monetare medievale și premoderne (secolele XII-XVII), dintre care cinci datate în prima jumătate a secolului al XVII-lea¹.

Pe parcursul secolului al XVII-lea, Zalăul își păstrează statutul de centru meșteșugăresc și comercial important din Transilvania, statut dobândit în timp, după ridicarea așezării la rangul de târg (*oppidum*) în anul 1473. Pe lângă documentele de epocă, o dovadă certă a rolului economic important al așezării este și numărul relativ mare de tezaure monetare descoperite pe teritoriul orașului în perioada medievală și premodernă.

Sfârșitul deceniului doi și prima jumătate a deceniului trei din secolul al XVII-lea, mai exact perioada cuprinsă între anii 1619-1623 este caracterizată în statele germane de criza monetară declanșată în condițiile izbucnirii Războiului de 30 de Ani, fenomen cunoscut sub denumirea de *Kipper-und Wipperzeit*.

Așa cum se știe, monedele aveau valoare intrinsecă, adică valoarea era dată de conținutul metalului prețios din aliajul monedei. Odată cu izbucnirea războiului, au crescut și cheltuielile militare,

¹ Emanoil Pripon, *Repertoriul descoperirilor numismatice medievale din județul Sălaj (sec. XII-XVIII)*, în H. Pop, I. Bejinariu, Sanda Băcucș-Crișan, Dan Băcucș-Crișan (editori), *Identități culturale și locale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandru V. Matei*, Editura Mega, Cluj-Napoca, Editura Porolissum, Zalău, 2010, p. 696-698.

ceea ce a dus la devalorizarea monedelor prin scăderea conținutului de argint din aliaj. Practic, monedele de bună calitate, cu un conținut ridicat de argint au fost cumpărate de comercianți și zarafi, au fost topite și rebătute altele, însă cu un procent mult mai scăzut de argint în aliaj².

Criza monetară și-a făcut simțită prezența și în Transilvania în urma implicării principelui Gabriel Bethlen (1613-1629) în Războiul de 30 de Ani, atât prin afluența de monedă devalorizată intrată pe filieră germană, cât și prin propriile emisiuni monetare mărunte devalorizate, cărora le va pune capăt la sfârșitul anului 1625, când va reîncepe emiterea de monedă de argint de bună calitate³.

Deoarece Principatul Transilvaniei a emis cu precădere monede din argint cu valoare mare, precum talerii, multipli de taleri⁴ și monede din aur (ducați și multipli ai acestora), pentru plata tributului către Înalta Poartă, monedă mărunță (subdivizionară) din argint necesară tranzacțiilor comerciale curente, era asigurată de emisiunile poloneze cu valoarea de 1,5 groși și de emisiunile străine bătute conform sistemului monetar polonez, a monedelor de trei și șase groși, alături de emisiuni subdivizionare transilvănene sporadice.

În anul 1962 în zona centrală a Zalăului a fost descoperit un mic tezaur, mai bine zis depozit monetar, format din opt piese din argint cu valoarea de un groș și jumătate fiecare⁵, emise între anii 1622 și 1625 de Sigismund al III-lea, regele Poloniei, cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de *poltorak, dreipölker sau poltura*.

Această descoperire, deși este modestă din punct de vedere cantitativ, constituie deocamdată, prima atestare timpurie a monedelor poloneze de 1,5 groși (*dreipölker*) în tezaure sau depozite monetare din Transilvania, știut fiind faptul că acumularea acestui tip monetar în tezaure se face abia spre sfârșitul deceniului trei – începutul deceniului patru al secolului al XVII-lea⁶.

Un studiu de anvergură, relativ recent, a arătat că în 38 de tezaure de secol XVII (1625/1626-1668) descoperite în Transilvania au fost identificate 19.900 monede poloneze, între acestea polturile emise de Sigismund al III-lea (adică piesele de 1,5 groși) reprezintă 73%, groșii 10%, monedele de trei groși 7%, iar cele de șase groși 5% (ultimele două nominale tot emisiuni ale regelui Sigismund al III-lea)⁷.

Monedele de 1,5 groși au pe avers legenda **SIGIS**(mundus) **3 D**(ei) **G**(ratia) **REX P**(oloniae) **M**(agnus) **D**(ux) **L**(ituaniae) între două cercuri de perle. Scutul este împărțit în patru câmpuri, cu vulturul polonez (stânga sus, dreapta jos) și armele Lituaniei (stânga jos, dreapta sus). În mijlocul scutului, armele familiei Vasa. Deasupra scutului se află o coroană regală. Cifra 3 de după D(ei) G(ratia), înscrisă într-un scut, se referă la valoarea piesei: trei jumătăți de groș. Reversul prezintă textul: **MONE**(ta) **NO**(va) **REG**(gni) **POLO**(niae), între două cercuri de perle și un glob cruciger. Sub brațele globului se află cifra **23**, adică anul emiterii monedei: 1623 (am ales descrierea uneia dintre piesele mai bine păstrate, respectiv o monedă de 1,5 groși emisă în anul 1623; Foto 1). Cifra 24 de pe globul cruciger indică valoarea piesei, adică a douăzeci și patra parte dintr-un taler.

Pătrunderea pieselor de 1,5 groși în circulația monetară din Transilvania, încă nu este pe deplin lămurită. Puținele documente păstrate și analiza tezaurelor monetare, indică data pătrunderii monedelor poloneze de 1,5 groși, undeva spre sfârșitul deceniului trei al secolului al XVII-lea, pentru ca după moartea lui Gabriel Bethlen, Dieta de la Cluj (1630) să accepte oficial în circulație monedele poloneze de 1,5 groși⁸.

² Viorel M. Butnariu, *Lexicon numismatic (Moneta Terrae Moldaviae, III)*, Editura Stef, Iași, 2012, p. 98-99.

³ Corina Toma, *Tezaure și tezaurizare în Transilvania secolelor XV/XVI-XVII*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2016, p. 145, 149.

⁴ Viorel M. Butnariu, *op. cit.*, p. 173-176.

⁵ Eugen Chirilă, Lakó Éva, *Depozite și tezaure monetare din orașul Zalău*, în *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVII*, 1970, p. 65- 67.

⁶ Corina Toma, Florin Mărginean, Cristiana Tătaru, *Tezaurul monetar de la Groșii Noi (secolele XV-XVII)/The coin hoard of Groșii Noi (15 th-17th centuries)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 38.

⁷ Corina Toma, *op. cit.*, p. 139, 149-150.

⁸ Idem, p. 148-149.



Foto 1. Monede poloneze de 1,5 groși (avers-revers)
emise de Sigismund al III-lea între 1622 și 1625 (Tezaurul Zalău I)

Un alt tezaur monetar, format din 45 de piese, a fost descoperit în anul 1963 pe strada Petőfi, nr. 3 (în prezent str. 22 Decembrie 1989)⁹. Tezaurul se compune din 12 piese transilvănene (groși lați), 21 de monede poloneze (șapte de șase groși, două de trei groși, opt dreipölkeri, patru de câte un groș), opt piese prusiene (doi dreipölkeri, șase piese de un groș) și patru monede ungurești (groși lați)¹⁰.

Groșii lați transilvăneni sunt emiși cu regularitate de Gabriel Bethlen (1613-1629), cu începere din anul 1620¹¹, însă, așa cum s-a amintit deja, calitatea metalului nobil (argintul) din compoziție va scădea, astfel încât la scurt timp după această dată și până la jumătatea deceniului trei al secolului al XVII-lea, monedele vor fi bătute din aramă și doar acoperite cu o foiță subțire de argint.

Monedele cu sigla N-B sunt emise la Baia Mare, cea mai importantă monetărie a Principatului Transilvaniei din timpul lui Gabriel Bethlen, aspect reflectat și în tezaurul nostru, unde, ponderea emisiunilor băimărene este reprezentativă. Monetăria de la Baia Mare a fost deschisă în timpul lui Carol Robert de Anjou (1308-1342) și va emite monedă până la jumătatea secolului al XIX-lea¹². Redăm aici descrierea groșului lat emis de principele Gabriel Bethlen în monetăria de la Baia Mare în anul 1625 (Foto 2).



Foto 2. Grosz lat (avers-revers) emis în 1626 la Baia Mare de Gabriel Bethlen

Avers: **GAB**(riel) **D**(ei) **G**(ratia) **SA**(cri) **RO**(mani) **IM**(perii) **ET TRAN**(silvaniae) **PRIN**(ceps) **1625**. Cuvintele sunt despărțite prin câte un punct. Legenda între două cercuri de perle. Fecioara, cu

⁹ Eugen Chirilă, Lakó Éva, *loc. cit.*, p. 65- 67.

¹⁰ Emanoil Pripon, *loc. cit.*, p. 696.

¹¹ Adolf Resch, *Siebenbürgische münzen und medaillen von 1538 bis zur gegenwart*, Hermannstadt, 1901, p. 87- 88.

¹² Huszár Lajos, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Battenberg, 1979, p. 24.

coroană și nimb, cu sceptrul și pruncul în brațe, șade pe tron înconjurată de un cerc ornamentat cu limbi de flăcări.

Revers: **PAR**(tium) **REG**(ni) **HVN**(gariae) **D**(ominvs) **SI**(culorum) **CO**(mes) **OP**(oliae) **RAT**(iboris) **DVX**. Legenda este scrisă între două cercuri de perle. În câmpul monedei se află un scut cu armele Ungariei: în dreapta crucea patriarhală pe o coroană așezată pe trei munți; în stânga patru benzi orizontale. În mijlocul scutului, armele familiei Bethlen: două găște sălbatice afrontate, cu gâtul străpuns de o săgeată. Deasupra scutului se află o coroană.

Groșii lați cu siglele **C** – **C**¹³ și un crin stilizat și **M** – **C**¹⁴ cu un crin stilizat (Foto 3), sunt bătuti la Cașovia (Košice). Gabriel Bethlen a ocupat orașul în 1619, iar monetăria de aici a emis groși lați pentru principele transilvănean, între anii 1623 și 1627.

Descriem integral moneta emisă aici în anul 1627. Moneta poartă pe avers legenda **GABR**(iel) **D**(ei) **G**(ratia) **S**(acri) **R**(omani) **IMP**(erii) **TRANS**(ilvaniae) **PRINC**(eps); **M** – **C**. După **IMP**, o floare de crin stilizată, semnul monetăriei din Košice. Legenda între două cercuri de perle. Scut cu armele Ungariei: în dreapta crucea patriarhală pe o coroană așezată pe trei munți; în stânga patru benzi orizontale. În mijlocul scutului armele familiei Bethlen: două găște sălbatice față în față, cu gâtul străpuns de o săgeată. Deasupra scutului o coroană în care se află trei coifuri cu apărătoare și nasal. Reversul poartă legenda **PAR**(tium) **R**(egni) **HVNG**(ariae) **D**(omi)**N**(v)**S** **SI**(culorum) **C**(omes) **OP**(oliae) **RAT**(iboris) **DVX** **1627**. Legenda se află între două cercuri de perle. Fecioara, cu coroană și nimb, cu sceptrul și pruncul în brațe, șade pe tron înconjurată de un cerc ornamentat cu limbi de flăcări.



Foto 3. Grosz lat (avers-revers) emis la Košice în 1627 de Gabriel Bethlen

Moneda poloneză este foarte bine reprezentată în acest tezaur prin prezența groșilor emiși de Sigismund I (1506-1548) și de piesele cu valoarea de șase groși, trei groși, un groș și jumătate, emise de Sigismund III (1587-1632).

Seria monedelor poloneze începe cu un groș de tipul cu coroană, emis la Cracovia în anul 1527 (Foto 4). Moneda poartă pe avers legenda **SIGISMVND**(us) **PRIMV**(s) **REX** **POLONIE**, deasupra coroana regală, iar dedesubt armele vistiernicului N. Szydlowiecki (1526-1532): o săgeată și un arc între două puncte dispuse vertical. Reversul prezintă legenda **MONETA** **REGNI** **POLONIE** **1527** și vulturul polonez înscris într-un cerc perlat.



Foto 4. Grosz polonez (avers-revers) emis de Sigismund I (1506-1548) în anul 1527

Tezaurul cuprinde și groși emiși la Thorn tot de către Sigismund I (Foto 5), cu scopul de a realiza o uniune monetară cu teritoriile prusiene aflate sub stăpânire poloneză sau sub conducerea lui

¹³ C – C = Civitas Cassoviensis.

¹⁴ M – C = Moneta Cassoviensis.

Albrecht de Brandenburg, vasal al regelui polonez încă din anul 1525. Acest deziderat se regăsește și în legenda de pe reversul groșilor bătuți la Thorn între 1528 și 1535: **GROSS(us) COMV(nis) TERR(arum) PRVSS(iae)**. De asemenea, textul aversului: **SIGIS(mundus) I REX PO(loniae) DO(minus) TOCI(us) PRVS(siae)**, face referire la faptul că Sigismund I stăpânește acea parte a Prusiei pe care Polonia o cucerise de la Ordinul Teutonic.



Foto 5. Groș polonez (avers-revers) emis de Sigismund I (1506-1548) în 1531

Monedele poloneze emise de Sigismund al III-lea (1587-1632) sunt reprezentate în tezaur prin piese de șase groși, de trei groși și de 1,5 groși, emise între 1621 și 1627. Piese de șase și trei groși provin din monetăria de la Cracovia, iar cele de 1,5 groși din monetăria de la Bydgoszcz (Bromberg)¹⁵.

Piese de șase groși au pe avers legenda **SIGIS(mundus) III D(ei) G(ratia) REX POL(oniae) M(agnus) D(ux) L(ituaniae)**. Bustul regelui, cu coroană și guler plisat, spre dreapta. Sub bustul regelui se află armele lui Nicolaj Danilowicz (o săgeată stilizată, între două steluțe, deasupra unei semiluni), vistiernicul Poloniei între anii 1616 și 1624.

Reversul poartă legenda **GROS(sus) ARGE(nteus) SEX(tuplex) REG(ni) POL(oniae)**, între două cercuri de perle. În câmpul monedei, trei scuturi cu vulturul polonez (stânga), armele Lituaniei (dreapta) și armele familiei Vasa (jos). Deasupra lor, o coroană regală, iar între coroană și scuturi se află cifra **VI** ce indică valoarea de șase groși.



Foto 6. Monedă poloneză de șase groși (avers-revers) emisă de Sigismund al III-lea în 1624

Tezaurul cuprinde și două piese de trei groși, emise în 1623 și 1624 în monetăria de la Cracovia. Deoarece moneda emisă în anul 1624 este mai bine păstrată, redăm în continuare descrierea tipului monetar amintit (Foto 7).

Aversul monedei prezintă bustul regelui, cu coroană și guler plisat, spre dreapta. Legenda **SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX POL(oniae) M(agnus) D(ux) L(ituaniae)** și bustul regelui sunt înscrise într-un cerc de perle. Pe reversul monedei, în registrul superior se află cifra III (valoarea piesei, adică trei groși), vulturul polonez, armele familiei Vasa¹⁶ (un snop stilizat pe un scut cu coroană) și armele Lituaniei (călăreț în armură șarjând spre stânga, cu paloșul ridicat); sub acestea se află anul 1624, iar dedesubt legenda: **GROS(us) ARG(enteus) TRIP(lex) REG(ni) PO - LO(niae)**; între PO și LO se află armele vistiernicul Nicolaj Danilowicz, (o săgeată stilizată, între două steluțe, deasupra unei semiluni).

¹⁵ Marian Gumowski, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 45, 48.

¹⁶ Sigismund al III-lea, regele Poloniei a fost fiul lui Ioan al III-lea, regele Suediei (1568-1692) și al Caterinei Jagello, fiica lui Sigismund I. Ioan al III-lea provine din familia regală suedeză Vasa.



Foto 7. Monedă poloneză de trei groși (avers-revers) emisă de Sigismund al III-lea în 1624

Tezaurul cuprinde și opt monede cu valoarea de 1,5 groși, piese nelipsite din tezaurele monetare din această perioadă, a căror descriere a fost făcută în cazul prezentării tezaurului descoperit în anul 1962.

Tezaurul mai cuprinde șase groși de Prusia emiși de Albrecht de Brandenburg (1525-1568), primul duce al Prusiei, fiul Sofiei, sora lui Sigismund I, regele Poloniei. Deoarece în anul 1525 Albrecht devine vasalul regelui polonez Sigismund I, vulturul prusian de pe reversul monedelor are pe piept litera S, inițiala suzeranului său.

Pe avers (Foto 8) monedele au deviza: IVSTVS EX FIDES VIVIT („cel drept trăiește prin credință”) și anul emiterii, în cazul descrierii de față, **1542**. După milesim sunt redată armele familiei Hohenzollern, un scut împărțit în patru câmpuri: alb, stânga sus și dreapta jos, negru stânga jos și dreapta sus. Câmpurile negre sunt redată prin suprafețe adâncite, care prin oxidare se închid la culoare. După fiecare cuvânt se află câte o steluță. Legenda se află între două cercuri de perle. Bustul ducelui Albrecht, cu armură, spre dreapta. Pe revers apare numele și titulatura emitentului: **ALBER(tus) D(ei) G(ratia) MAR(chio) BRAN(denburgensis) DUX PRVSSI(ae)**. Înainte de primul cuvânt o rozetă. Între cuvinte, câte o steluță. Vulturul prusian are pe piept litera **S** într-un scut lunguiet, cu coroană.



Foto 8. Groș de Prusia (avers-revers) emis de Albrecht de Brandenburg în 1542

Groșii prusieni se disting printr-o excelentă execuție tehnică, greutate exactă și o calitate deosebită a argintului, fapt care i-a făcut să fie foarte căutați și apreciați în epocă¹⁷.

În componența tezaurului intră și două monede cu valoarea de 1,5 groși fiecare, emise în anul 1625 și 1626 de Georg Wilhelm (1619-1640), electorul de Brandenburg. Georg Wilhelm s-a căsătorit cu Ana, fiica lui Albert Friedrich, ducele Prusiei. Deoarece acesta din urmă nu avea descendenți pe linie masculină, Georg Wilhelm va alipi Prusia la Brandenburg după moartea lui Albert Friedrich, extinzând numele de Prusia la ambele teritorii.

¹⁷ Eugen Chirilă, Nicolae Gudea, Valeriu Lazăr, Andrei Zrinyi, *Tezaurul monetar de la Băgaciu, sec. XIV-XVI*, în *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș*, 1980, p. 62-63.



Foto 9. Monedă prusacă de 1,5 groși (avers-revers) emisă de Georg Wilhelm în 1626

Pieseile prusiene de 1,5 groși au înscrisă pe avers legenda **GE**(org) **WI**(lhelmus) **MA**(rchio) **BR**(andenburghensis) **S**(acri) **R**(omani) **I**(mperii), între două cercuri perlate, iar pe scut vulturul prusian (stânga sus, dreapta jos) și leul de Jülich (dreapta sus, stânga jos). În mijlocul scutului un sceptru, iar deasupra lui, o coroană de elector. Reversul poartă legenda **MONE**(ta) **NO**(va) **DVC**(atus) **PRVS**(siae), între două cercuri de perle. După **NO**(va) un semn de monetar format dintr-o cruce înfiptă într-o inimă. Globul cruciger poartă cifra **24**, adică valoarea piesei: a douăzeci și patra parte dintr-un taler, iar sub brațele crucii se află cifra **2 - 6**, adică anul emiterii: 1626.

În tezaurele descoperite în Transilvania, cota emisiunilor prusiene atinge punctul culminant în anul 1626, fapt ce ar putea avea legătură cu mariajul Catherinei de Brandenburg, sora electorului de Brandenburg, cu Gabriel Bethlen, Principele Transilvaniei (martie 1626)¹⁸.

Monedele maghiare sunt reprezentate în tezaur, prin patru piese de câte un groș emise de Matthias al II-lea (1608-1619) spre sfârșitul domniei, în monetăria de la Baia Mare, înainte ca aceasta să treacă în stăpânirea lui Gabriel Bethlen.



Foto 10. Groș (avers-revers) emis de Matthias II la Baia Mare în 1616

Groșii emiși de Matthias II (Foto 10), au pe avers legenda **MATTHIAS D**(ei) **G**(ratia) **R**(omano-rum) **I**(mperator) **S**(emper) **AV**(gustus) **GE**(rmaniae) **HVN**(gariae) **B**(ohemiae) **R**(ex). Legenda este scrisă între două cercuri perlate. În câmpul aversului se află un scut cu stema Ungariei. Crucea patriarhală are patru brațe și stă pe o coroană așezată pe un munte. De-o parte și de alta a scutului **N - B**, sigla monetăriei de la Baia Mare. Reversul poartă legenda **PATRONA HVNGARIAE** și anul **1616**. Maria cu coroană, nimb și sceptru, așezată pe tron cu pruncul Isus în brațe. La picioarele tronului se află semiluna. Pruncul, cu nimb, ține un glob cruciger.

Deși modest sub aspect cantitativ (45 de monede), tezaurul prezintă o frumoasă diversitate ce se întinde pe parcursul unui secol de emisiuni monetare (1527-1627), aspect tipic de altfel pentru circulația monetară din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVII-lea.

¹⁸ O trecere în revistă a tezaurelor din Transilvania ce includ piese prusiene de 1,5 groși, la Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, *Tezaurul monetar de la Mineu, sec. XVII*, în *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVII*, 1970, p. 60.



Foto 11. Tezaurul monetar de la Zalău descoperit pe strada Petőfi, nr. 3 (astăzi 22 Decembrie 1989)

În anul 1962, pe teritoriul orașului Zalău, fără a se cunoaște mai multe detalii, a fost descoperită o acumulare monetară formată din 11 piese. Acestea au fost emise în Transilvania (un gros lat), Polonia (opt piese de 1,5 groși emise între 1621-1624¹⁹) și la Elbing (o piesă de trei groși)²⁰.

Moneda transilvăneană este un gros lat emis la Baia Mare de către Gabriel Bethlen în anul 1628. Emisiunile de groși lați din ultimii trei ani de domnie ai principelui transilvănean au o rată scăzută de prezență în tezaurele monetare descoperite în Transilvania. Astfel, groșii lați emiși la Baia Mare în anul 1625 numără 375 de bucăți, cei emiși în 1627 sunt în număr de 810 bucăți, cei emiși în anul 1628 în număr de 242 de bucăți, iar cei emiși în anul 1629 abia se ridică la numărul de 143 de bucăți, comparativ cu emisiunea anului 1626, când avem 2603 piese²¹.



Foto 12. Gros lat (avers-revers) emis de Gabriel Bethlen la Baia Mare în anul 1628

Monedele poloneze sunt piese de 1,5 groși, nominale practic nelipsite din tezaurele acumulate în prima jumătate a secolului al XVII-lea, iar descrierea lor a fost deja făcută în cazul primului tezaur descoperit la Zalău (Foto 1).

Depozitul monetar conține și o emisiune mai rar întâlnită în tezaurele și descoperirile monetare din Sălaj, o piesă de trei groși din anul 1632, emisă de Gustav Adolf (1611-1632) la Elbing, în atelierul orașului. O monedă similară a fost identificată în tezaurul numărul trei de la Zalău²², iar o alta a fost descoperită întâmplător la Someș-Guruslău²³.

¹⁹ Emanoil Pripon, *Tezaure monetare medievale și premoderne descoperite pe teritoriul orașului Zalău (I)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 33, nota 32.

²⁰ Eugen Chirilă, Lakó Éva, *loc. cit.*, p. 67.

²¹ Corina Toma, *op. cit.*, p. 133, Tab. 31 a.

²² Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, Lakó Éva, *Al treilea tezaur monetar de la Zalău, sec. XVI-XVII*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, IX, 1985, p. 310, nr. cat. 589.

²³ Emanoil Pripon, *loc. cit.*, p. 694.



Foto 13. Monedă de trei groși (aers-revers) emisă de Gustav Adolf la Elbing în 1632

În 1627, orașul Elbing (aflat sub protectorat polonez încă din 1454) este ocupat de suedezi, care deschid aici două monetării: una a orașului și una regală suedeză. Ambele monetării vor emite monedă în sistem polonez. Piese de trei groși, cum este și cea din descoperirea de la Zalău, are pe avers numele și titulatura regelui suedez: **GUS(tav) ADO(lf) II D(ei) G(ratia) REX S(uediae) M(agnus) D(ux) F(inlandiae)**, cu legenda înscrisă într-un cerc perlat; bustul regelui, cu coroană și guler plisat este orientat spre dreapta. Reversul poartă valoarea nominală (trei), anul emisiunii și numele orașului Elbing: **III 1-6-3-2; GROS(us) ARGE(nteus) TRIP(lex) CIVIT(atis) ELBIGEN(sis)**. Sub cifra trei scrisă cu caractere latine, se află un scut încoronat cu armele familiei Wasa, între doi lei. Sub ultimul rând al legendei se află o pălărie cu boruri largi deasupra unei semilune încadrate de două stelute, simbol al arendașului monetar Marcus Philippson.

Pe aversul monedelor de trei groși bătute la Elbing, portretul regelui suedez Gustav Adolf seamănă izbitor de mult cu portretul regelui polonez Sigismund al III-lea. Acest fapt nu este întâmplător, deoarece emitentul dorea ca aceste monede, cu o greutate mai mică și un titlu mai scăzut al argintului, comparativ cu cele poloneze, să pătrundă cu ușurință în Polonia, unde erau considerate falsuri. Până și la Elbing aceste emisiuni monetare provoacă nemulțumiri pe considerentele enunțate mai sus, însă autoritățile au găsit o formulă de compromis prin darea și primirea în plată a monedelor de trei groși la valoarea de doi groși²⁴.

La trei kilometri vest de oraș, în locul numit *Via Récse*, a fost descoperit în anii cincizeci ai secolului trecut un tezaur din care s-au păstrat 19 piese emise în Polonia, la Riga și în provincia austriacă Steyermark.

Monedele poloneze sunt piese de șase groși, trei groși și 1,5 groși (*dreipölkeri*), emise între 1622 și 1627. Moneda emisă la Riga în anul 1624 sub Gustav Adolf, este o piesă de 1,5 groși, iar moneda emisă la Steyermark este o piesă de trei creițari (Graz, 1637), bătută în timpul lui Ferdinand al II-lea (1619-1637). Cea mai veche monedă din tezaur este o piesă de trei groși emisă de Sigismund al III-lea în anul 1593 (Foto 14)²⁵.



Foto 14. Monedă de trei groși (aers-revers) emisă de Sigismund al III-lea în anul 1593

Pe avers moneda prezintă bustul regelui, spre dreapta, cu coroană și guler plisat. Legenda **SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX POL(oniae) M(agnus) D(ux) L(ituaniae)** și bustul regelui sunt înscrise într-un cerc de perle. Pe reversul monedei, în registrul superior se află cifra III, vulturul polonez, armele familiei Vasa, reprezentate printr-un snop stilizat și armele Lituaniei; sub acestea se află legenda: **GROS(us) ARG(enteus) TR(iple) R(egni) POLONIAE** (AE în ligatură) și anul emiterii (15)93; dedesubt literele **I - F**, inițialele vistiernicului J. Firlej Lewart despărțite de armele acestuia (un scut cu un leu ridicat pe picioarele din spate).

²⁴ Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, *Tezaurul feudal de la Aghireș, sec. XVI-XVII*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, Seria *Historia*, II, 1965, p. 45-46.

²⁵ Emanoil Pripon, *op. cit.*, p. 39, nota 40.

Printre emisiunile monetare prezente în tezaur se află și o piesă de 1,5 groși emisă la Riga în anul 1624 sub ocupația suedeză. Orașul Riga aparținuse polonezilor de la 1561, însă, în anul 1621 (în timpul războiului de 30 de ani) este ocupat de suedezi. Aceștia continuă să emită aici monedă după sistemul polonez până în anul 1624 (Foto 15).

Moneta emisă la Riga poartă pe avers legenda **GVST**(avus) **ADOL**(phus) **D**(ei) **G**(ratia) **REX** **S**(ueciae). Legenda se află între două cercuri de perle. Scut împărțit în patru câmpuri, cu armele Suediei: trei coroane (stânga sus și dreapta jos) și leul suedez (stânga jos și dreapta sus). În mijloc armele familiei Vasa. Deasupra scutului o coroană regală. Reversul prezintă legenda **MON**(eta) **NOVA 3 CIVI**(tatis) **RIGE**. Legenda se află între două cercuri de perle. În câmpul monedei se distinge un glob cruciger. Deasupra crucii se află două stelute. Sub brațele **crucii 2 - 4** (1624). Pe glob, cifra **24** se referă la raportul dintre moneda de 1,5 groși și taler. Cifra 3 care se află după **NOVA** într-un scut oval, reprezintă valoarea monedei: trei jumătăți de gros.



Foto 15. Monedă de 1,5 groși (avers-revers) emisă de Gustav Adolf la Riga în 1624

Piese de trei creițari sunt apariții rare în tezaurul monetar din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVII-lea și vor înlocui groșii lași²⁶. Pe aversul monedei emisă la Graz apare legenda între două cercuri, cel exterior de perle, cel interior simplu (Foto 16). Bustul împăratului, cu lauri și cuirasă este orientat spre dreapta. Cifra 3 reprezintă valoarea nominală a monedei: trei creițari. Legenda aversului: **FERDI**(nandus) **II D**(ei) **G**(ratia) **(3) R**(omanorum) **I**(mperator) **S**(emper) **A**(ugustus) **G**(ermaniae) **H**(ungariae) **B**(ohemiae) **REX**. Pe revers legenda este redată între două cercuri ca pe avers. În centru se află trei scuturi purtând pantera Styriei, benzile oblice ale Burgundiei și vulturul bicefal austriac. Între scuturi se află câte un ornament în formă de amnar. Legenda reversului: **ARCHI**(dux) **AVS**(tria) **DVX BVR**(undiae) **STYRIAE 1637**.

Monedele din tezaur acoperă o perioadă de emisie de 43 de ani, din 1595 până în 1637. Tezaurul de la Zalău, *Via Récsé* are analogii în privința compoziției cu tezaurul descoperit la Suatu, Sălăjeni și Mineu²⁷, ultimele două în județul Sălaj.



Foto 16. Monedă de trei creițari emisă de Ferdinand al II-lea la Graz în anul 1637

Cel de-al cincilea tezaur monetar de la Zalău acumulat în prima jumătate a secolului al XVII-lea a fost descoperit cu ocazia unor lucrări de construcție pe strada Tompa Mihály, vis á vis de latura fostei Casei Municipale de Cultură, actualmente *Calvinarium*.

Cele 244 de monede ale tezaurului au fost depozitate într-un vas ceramic²⁸. Cronologic, piesele se întind pe 16 ani; cele mai vechi sunt câteva monede cu valoarea de 1,5 groși emise în 1620 în

²⁶ Gheorghe Anghel, Ana Hopârteanu, *Un tezaur feudal din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea descoperit la Ploscoș (jud. Cluj)*, în „Apulum”, VIII, 1970, p. 116.

²⁷ Eugen Chirilă, Lakó Éva, *loc. cit.*, p. 70.

²⁸ Eugen Chirilă, Bajusz István, Nicolae Rus, *Al patrulea tezaur monetar de la Zalău, sec. XVII*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, VIII, 1984, p. 295-299.

Polonia, iar cele mai recente, câteva piese de 1,5 groși emise în anul 1635 în atelierul monetar suedez al orașului Elbing. Monedele au fost emise în Transilvania, Polonia, în orașele Riga și Elbing, în Prusia, Pomerania și Ungaria.

Pieseile transilvănene, în număr de nouă, sunt reprezentate în exclusivitate de groși mari emiși în timpul domniei lui Gabriel Bethlen între anii 1625-1627 la monetăriile de la Cașovia/Košice (Foto 17) și Baia Mare.



Foto 17. Groș lat (avers-revers) emis de Gabriel Bethlen la Košice în anul 1626

Monedele poloneze, împreună cu cele venite prin Polonia din Riga, Elbing, Prusia și Pomerania, reprezintă peste 90% din valoarea întregului tezaur²⁹. Nominalul polonez este dominat de dreipölkeri (1,5 groși), alături de care mai sunt cinci piese a câte trei groși fiecare și patru piese de șase groși emiși de Sigismund al III-lea între anii 1620-1627.

Pe lângă monedă poloneză, tezaurul mai cuprinde și piese de 1,5 groși emise de Gustav Adolf la Riga și Elbing în atelierul orașului, dar și în atelierul suedez. Orașul Elbing, aflat sub protectorat polonez, este ocupat de suedezi în anul 1627. Aceștia deschid aici două monetării: una a orașului și una regală suedeză. Ambele monetării vor emite monedă în sistem polonez. Pieseile de 1,5 groși sunt mai ușoare decât cele poloneze și realizate dintr-un aliaj mai slab de argint.

Christina (1632-1654), succesoarea lui Gustav Adolf, va continua seria emisiunilor monetare elbigense ale predecesorului său. Tezaurul conține patru piese a câte 1,5 groși fiecare, emise în atelierul suedez din Elbing în 1634 și 1635 (Foto 18).

Moneda emisă în anul 1635 (una dintre cele mai bine păstrate), are pe avers legenda **CHRISTINA 3 D(ei) G(ratia) REG(ina) SVE(ciae)**. Legenda se află între două cercuri de perle. Scut împărțit în patru câmpuri, cu armele Suediei: trei coroane (stânga sus și dreapta jos) și leul suedez (stânga jos și dreapta sus). În mijloc armele familiei Vasa. Deasupra scutului o coroană regală. Cifra 3 de după D(ei) G(ratia) face referire la valoarea monedei: trei jumătăți de gros.

Reversul prezintă legenda **MON(eta) NO(va) REG(ni) S(ueciae)**. Legenda se află între două cercuri de perle. În câmpul monedei, un glob cruciger. Sub brațele crucii 3 – 5, adică anul emiterii: 1635. Pe glob, cifra 24 se referă la raportul dintre moneda de 1,5 groși și taler, adică piesa reprezintă a douăzeci și patra parte dintr-un taler. După NO(va), la baza globului cruciger se află semnul monetar al lui Beniamin Steffens, o inimă cu două cângi înfipite în ea.



Foto 18. Monedă de 1,5 groși (avers-revers) emisă de Christina în 1635 la Elbing

Datorită diferenței de greutate, dieta a interzis în 1633 circulația acestor monede pe teritoriul polonez. Aceeași măsură a fost luată cu trei ani înainte în Danzig și Prusia³⁰. În 1635, când orașul Elbing a fost recucerit de polonezi, prima măsură luată de aceștia din urmă a fost închiderea monetăriei.

²⁹ Eugen Chirilă, Bajusz István, Nicolae Rus, *loc. cit.*, p. 297.

³⁰ Eugen Chirilă, Nicolae Lupu, *loc. cit.*, p. 135.

Tezaurul cuprinde și 24 de monede prusiene cu valoarea de 1,5 groși emise între anii 1622 și 1626 de Georg Wilhelm (1619-1640) electorul de Brandenburg³¹.



Foto 19. Monete de 1,5 groși (avers-revers) emise în Prusia de Georg Wilhelm în 1622

Pieseile prusiene de 1,5 groși emise în anul 1622 au înscrisă pe avers legenda **GE**(org) **WI**(lhelmus) **MAR**(chio) **BR**(andenburghensis) **S**(acri) **R**(omani) **I**(mperii) **EL**(ector), **P**(russiae) **D**(ux), între două cercuri perlate. Glob cruciger cu cifra **24**, ce semnifică valoarea piesei în raport cu talerul. În câmpul monedei, sub brațele crucii se află cifra **2-2**, adică anul emiterii: 1622.

Reversul conține legenda **DIEV ET MON 3 DROICT**, între două cercuri de perle. Scutul este împărțit în patru câmpuri, cu armele Prusiei în partea stângă sus (vultur cu capul spre stânga), ale Brandenburgului în partea dreaptă sus (vultur cu capul spre stânga), ale ducatului Cleves în partea stângă jos (opt sceptre cu capătul în formă de floare de crin stilizată, dispuse în formă de stea cu opt brațe în jurul unui scut oval) și ale ducatului Jülich în partea dreaptă jos (leu ridicat pe picioarele dinapoi). În mijlocul scutului se află un sceptru, iar deasupra lui o coroană de elector. Cifra 3 din legendă, într-un scut alungit, se referă la valoarea piesei, adică trei jumătăți de gros.

Ducatele Cleves și Jülich se află pe cursul inferior al Rinului. Ana, fiica lui Albert Friedrich și soția lui Georg Wilhelm, este moștenitoarea acestor ducate, inclusiv al ducatului Berg, prin mama ei, care era sora lui Johann Wilhelm, duce de Jülich, care murise fără a avea descendenți pe linie masculină. În 1614, prin Tratatul de la Xanten, Brandenburgul obține ducatul Jülich și Berg (Ducatus Montensis)³².

Iconografia acestui tip monetar este valabilă până la emisiunea anului 1625, când se schimbă reprezentarea imaginilor de pe avers, dar și legenda reversului.



Foto 20. Monete de 1,5 groși (avers-revers) emise în Prusia de Georg Wilhelm în 1625

Așadar, aversul emisiunilor monetare de 1,5 groși din anul 1625 conțin legenda **GE**(org) **WI**(lhelmus) **MA**(rchio) **3 BR**(andenburghensis) **S**(acri) **R**(omani) **I**(mperii) **E**(lector), între două cercuri perlate. Scutul este împărțit în patru câmpuri cu vulturul Brandenburgului în stânga sus și dreapta jos și leul ducatului Jülich în dreapta sus și stânga jos. În mijlocul scutului se află un sceptru, iar deasupra lui o coroană de elector.

Reversul poartă legenda **MONE**(ta) **NO**(va) **DVC**(atus) **PRVS**(siae), între două cercuri de perle. După **NO**(va) un semn de monetar format dintr-o cruce înfiptă într-o inimă. Globul cruciger poartă cifra 24, adică valoarea piesei: a douăzeci și patra parte dintr-un taler, iar sub brațele crucii se află anul emiterii: 1625.

În tezaurele descoperite în Transilvania, cota emisiunilor prusiene atinge punctul culminant în anul 1626, fapt ce ar putea avea legătură cu mariajul Catherinei de Brandenburg, sora electorului de Brandenburg, cu Gabriel Bethlen în martie 1626³³.

³¹ În articolul publicat în anul 1984 s-a strecurat o greșeală cel mai probabil de redactare, ultima emisiune de 1,5 groși prezentă în tezaur, fiind emisă în anul 1626 nu 1627.

³² Eugen Chirilă, Nicolae Lupu, *loc. cit.*, p. 133, nota 6-7.

³³ O trecere în revistă a tezaurelor din Transilvania ce includ piese prusiene de 1,5 groși, la Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, *Tezaurul monetar de la Mineu, sec. XVII*, în *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVII*, 1970, p. 60.

Tezaurul mai conține și două monede emise în Pomerania (Ramura Stettin) de către Ulrich I (1620-1622), episcop de Kammin, ducele Pomeraniei. Aceste emisiuni monetare apar mai rar în tezaurele transilvănene. Pe lângă cele două piese de 1,5 groși din tezaurul nostru, un număr de alte 22 de monede pomeraniene au fost identificate în tezaurele de la Aghireș, Mihai Viteazul, Buzd, Suatu, Sălăjeni și Mineu, emisiunile din anul 1621, zece la număr, fiind reprezentative³⁴.

Aversul emisiunilor pomeraniene prezintă legenda **VLRIC(us) I. D(ei) 3 G(ratia) DVX S(tettinensis) PO(meraniae)**. Terminația *us*, de la **VLRIC(us)**, este redată printr-un semn sub formă de virgulă. După ultimul cuvânt se află două puncte. După celelalte câte un punct. Legenda este încadrată de două cercuri de perle. În câmpul monedei se află un scut împărțit în patru, cu armele ducatului Stettin în stânga sus (grifon spre dreapta), ale insulei Usedom în dreapta sus (grifon cu coadă de pește, spre stânga), ale Pomeraniei în stânga jos (grifon spre dreapta) și ale insulei Rügen în dreapta jos (jumătatea din față a unui grifon, spre stânga, pe o creastă de zid). În centru un ascut mic oval, cu o cruce. Deasupra scutului mare, o coroană ducală.

Reversul poartă legenda **DEVS PROTECTOR MEVS**. După ultimul cuvânt două puncte. După celelalte cuvinte, câte un punct. Legenda între două cercuri de perle. Globul cruciger cu o cruce treflată, sub ale cărei brațe stă scris **2 - 1**, adică anul 1621 (Foto 21).



Foto 21. Monedă cu valoarea de 1,5 groși (avers-revers) emisă în Pomerania de Ulrich I în anul 1621

Moneda maghiară din tezaur este reprezentată prin doi groși lați emiși de Matthias al II-lea la Baia Mare în anul 1619, înainte ca monetăria de aici să fie ocupată de Gabriel Bethlen și un groș lat emis de Ferdinand al II-lea (1619-1637) în anul 1631. În articolul publicat în 1984, grosul lat emis de Ferdinand al II-lea este datat în anul 1611, însă este o greșeală de tipar³⁵.

Aversul conține legenda **MATTHIAS D(ei) G(ratia) R(omanorum) I(mperator) S(emper) AV(gustus) GE(rmaniae) HVN(gariae) BO(hemiae) R(ex)**. Legenda este scrisă între două cercuri perlate. În câmpul aversului se află un scut cu armele Ungariei. Crucea patriarhală are patru brațe și stă pe o coroană așezată pe un munte. De-o parte și de alta a scutului se află inițialele **N-B**, sigla monetăriei Baia Mare.

Reversul poartă legenda **PATRONA HVNGARIAE** și anul **1619**. Maria cu coroană, nimb și sceptru este așezată pe tron cu pruncul Isus în brațe. La picioarele tronului se află semiluna. Pruncul, cu nimb, ține un glob cruciger.



Foto 22. Groș lat (avers-revers) emis de Matthias al II-lea în 1619 la Baia Mare

Groșul lat emis în 1631 are pe avers legenda **FERD(inandus) II D(ei) G(ratia) RO(manorum) IM(perator) S(emper) AV(gustus) GE(rmaniae) HV(ngariae) B(ohemiae) REX**. Legenda între două cercuri perlate. În câmpul aversului se află un scut cu armele Ungariei. Crucea patriarhală are patru

³⁴ Eugen Chirilă, Vasile Lucăcel, *Tezaurul monetar de la Mineu, sec. XVII*, în *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVII*, 1970, p. 59.

³⁵ Eugen Chirilă, Bajusz István, Nicolae Rus, *loc. cit.*, p. 297, nr. cat. 244; Emanoil Pripon, *op. cit.*, p. 78.

brațe și stă pe o coroană așezată pe trei munți. De-o parte și de alta a scutului se află inițialele **N-B**, sigla monetăriei de la Baia Mare.

Reversul poartă legenda **PATRONA HVNGARIAE** și anul **1631**. Maria cu coroană, nimb și sceptru, înconjurată de limbi de foc, stă așezată pe tron cu pruncul Isus în brațe. La picioarele tronului se află semiluna. Pruncul Isus, cu nimb, ține un glob.



Foto 23. Groș lat (avers-revers) emis de Ferdinand II în 1631 la Baia Mare

Groșii mari ungurești reprezintă cam 17 procente din moneda prezentă în cadrul tezaurelor de secol XVII din Transilvania³⁶. Aceste tezaure monetare conțin un număr relativ redus de groși mari emiși de Ferdinand al II-lea, comparativ cu predecesorul său, Matthias al II-lea. Spre exemplu, dintr-un lot de 44 de tezaure analizate, Corina Toma identifică 1.133 de de groși lați emiși de Matthias al II-lea și doar 53 emiși de Ferdinand al II-lea³⁷.



Foto 24. Tezaurul de la Zalău, strada Tompa Mihály

Prin compoziția sa, tezaurul monetar descoperit pe strada Tompa Mihály din Zalău face parte dintr-o serie de alte cinci tezaure monetare îngropate în anul 1636 (Sălăjeni, Tășnad I, Buzd, Gănești, Seleuș), cel mai probabil în contextul conflictului pentru ocuparea tronului Transilvaniei, stârnit între George Rákóczi și Ștefan Bethlen³⁸.

Analizarea tezaurelor monetare acumulate în deceniile trei-patru ale primei jumătăți a secolului al XVII-lea, evidențiază faptul că monedele poloneze de 1,5 groși pătrund masiv în Transilvania abia după moartea lui Gabriel Bethlen, alături de piesele de trei și de șase groși³⁹.

Așa cum o demonstrează și compoziția tezaurelor descoperite la Zalău, alături de numărul mare de monedă poloneză cu valoarea de 1,5 groși, în Transilvania pătrund pe filieră poloneză piese

³⁶ Corina Toma, *op. cit.*, p. 129.

³⁷ *Ibidem*, p. 128, Tab. 26; p.132.

³⁸ Eugen Chirilă, Bajusz István, Nicolae Rus, *loc. cit.* p. 298.

³⁹ Corina Toma, *op. cit.* p. 198.

de 1,5 groși suedezi emiși la Elbing și Riga, alături de monede prusiene și într-un număr limitat emisiuni saxone, cu precădere din Pomerania. În această perioadă rămân în circulație din vechiul numerar doar groșii maghiari, transilvăneni și polonezi (inclusiv jumătățile de groș polonez), alături de noile emisiuni ale principelui Gabriel Bethlen și Matthias al II-lea.

De asemenea, groșii polonezi și prusieni din secolul al XVI-lea, prezenți în două dintre tezaurele monetare descoperite la Zalău, au rămas în circulație și în prima jumătate a secolului XVII datorită titlului ridicat de argint din aliaj.

List of photographs:

Photo 1. Polish 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Sigismund III (1587-1632) in 1622-1625 (Zalău hoard 1).

Photo 2. Groschen (obverse-reverse) issued by Gabriel Bethlen at Baia Mare in 1626.

Photo 3. Polish groschen (obverse-reverse) issued by Sigismund I (1506-1548) in 1527.

Photo 4. Transylvanian coins (obverse-reverse) issued by Gabriel Bethlen at Košice in 1627.

Photo 5. Polish groschen (obverse-reverse) issued by Sigismund I (1506-1548) in 1531.

Photo 6. Polish six groschen (obverse-reverse) issued by Sigismund III (1587-1632) in 1624.

Photo 7. Polish three groschen (obverse-reverse) issued by Sigismund III (1587-1632) in 1624.

Photo 8. Prusian groschen (obverse-reverse) issued by Albrecht (1525-1568) in 1534 and 1542.

Photo 9. Prusian 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Georg Wilhelm in 1626.

Photo 10. Groschen (obverse-reverse) issued by Matthias II at Baia Mare in 1616.

Photo 11. The monetary hoard from Zalău discovered in 1963 in Petőfi street, nr. 3 (today 22 December 1989).

Photo 12. Groschen (obverse-reverse) issued by Gabriel Bethlen at Baia Mare mint in 1628.

Photo 13. Three groschen (obverse-reverse) issued by Gustav Adolf at Elbing in 1632.

Photo 14. Polish three groschen (obverse-reverse) issued by Sigismund III (1587-1632) in 1593.

Photo 15. 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Gustav Adolf at Riga in 1624.

Photo 16. Three kreutzer (obverse-reverse) issued by Ferdinand II at Graz in 1637.

Photo 17. Groschen (obverse-reverse) issued by Gabriel Bethlen at Košice in 1626.

Photo 18. 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Christina at Elbing (swedish mint) in 1635.

Photo 19. 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Georg Wilhelm, Prusia, 1622.

Photo 20. 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Georg Wilhelm, Prusia, 1625.

Photo 21. 1,5 groschen (obverse-reverse) issued by Ulrich I, Pomerania, 1621.

Photo 22. Groschen (obverse-reverse) issued by Matthias II at Baia Mare in 1619.

Photo 23. Groschen (obverse-reverse) issued by Ferdinand II at Baia Mare in 1631.

Photo 24. The hoard from Zalău, Tompa Mihály street.

Bibliografie:

Anghel, Gheorghe, Hopârteanu, Ana, 1970, *Un tezaur feudal din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea descoperit la Ploscoș (jud. Cluj)*, în „Apulum”, VIII, p. 109-119.

Butnariu, M. Viorel, 2012, *Lexicon numismatic (Moneta Terrae Moldaviae, III)*, Editura Stef, Iași.

Chirilă, Eugen, Lucăcel, Vasile, 1965, *Tezaurul feudal de la Aghireș, sec. XVI-XVII*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Seria „Historia”, Fasciculus 2, p. 33-55.

Chirilă, Eugen, Lucăcel, Vasile, 1970, *Tezaurul monetar de la Mineu, sec. XVII*, în Chirilă Eugen (coord.), *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVII*, p. 55-63.

Chirilă, Eugen, Éva, Lakó, 1970, *Depozite și tezaure monetare din orașul Zalău*, în, *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVII*, p. 65- 67.

Chirilă, Eugen, Gudea, Nicolae, Lazăr, Valeriu, Zrinyi, Andrei, 1980, *Tezaurul monetar de la Băgaciu, sec. XIV-XVI*, în *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș*, p. 44-80.

Chirilă, Eugen, Bajusz, István, Rus, Nicolae, 1984, *Al patrulea tezaur monetar de la Zalău, sec. XVII*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, VIII, p. 295-299.

Chirilă, Eugen, Lucăcel, Vasile, Éva, Lakó, 1985, *Al treilea tezaur monetar de la Zalău, sec. XVI-XVII*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, IX, p. 305-325.

Gumowski, Marian, 1960, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz.

Huszár, Lajos, 1979, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Battenberg.

Pripon, Emanoil, 2010, *Repertoriul descoperirilor numismatice medievale din județul Sălaj (sec. XII-XVIII)*, în Horea Pop, Ioan Bejinariu, Sanda Băcuet-Crișan, Dan Băcuet-Crișan (coord.), *Identități culturale și locale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandri V. Matei*, p. 683-700.

Pripon, Emanoil, 2018, *Tezaure monetare medievale și premoderne descoperite pe teritoriul orașului Zalău (I)*, Editura Mega, Cluj-Napoca.

Resch, Adolf, 1901, *Siebenbürgische münzen und medaillen von 1538 bis zur gegenwart*, Hermannstadt.

Toma, Corina, 2016, *Tezaure monetare și tezaurizare în Transilvania secolelor XV/XVI-XVII*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea.

Toma, Corina, Mărginean, Florin, Tătaru, Cristiana, 2016, *Tezaurul monetar de la Groșii Noi (secolele XV-XVII)/The coin hoard of Groșii Noi (15 th-17th centuries)*, Editura Mega, Cluj-Napoca.

ISTORIA BISERICII GRECO-CATOLICE DIN ZALĂU

Dr. Valer Părău
Parohia „Sfânta Familie” Zalău

HISTORY OF THE GREEK-CATHOLIC CHURCH FROM ZALĂU

Rezumat: Biserica românească din zona Sălajului a transmis de-a lungul vremurilor un mesaj profund creștin, cu o puternică nuanță națională. Parcursul istoric al Bisericii greco-catolice din Sălaj s-a situat în spiritul apărării principiilor și valorilor locale. Spiritul Blajului s-a transmis prin preoții greco-catolici, românilor de pe aceste plaiuri.

Parohia Greco-Catolică din Zalău s-a format la începutul secolului XX, fapt ce ține de parcursul formării comunității românești din această urbe. Recensămintele făcute de-a lungul timpului evidențiază creșterea numerică a comunității greco-catolice. Comunitatea din Zalău era sub ascultarea Episcopiei de Gherla. Zalăul, din Filie a Parohiei Ortelec, devine parohie înființată odată cu instalarea preotului Traian Trufașiu (23 iulie 1914), iar mai apoi devine centru protopopes (1922). Preotul Traian Trufașiu (1882-1931) este caracterizat ca un bun organizator, fiind foarte apreciat în rândul personalităților laice locale.

În anul 1930 are loc rearondarea parohiilor greco-catolice, iar Parohia Zalău trece sub ascultarea Episcopiei din Oradea. Atenția deosebită pe care episcopul PS Valeriu Traian Frențiu o are față de construirea bisericii parohiale „Adormirea Maicii Domnului” (1933), evidențiază necesitatea existenței locașului de cult pentru comunitatea din Zalău.

La finele anului 1931, noul paroh, Aurel Ghilea, ales senator (1932), se îngrijește de adunarea de fonduri pentru finalizarea construcției noii biserici. La data de 8 septembrie 1934 episcopul martir PS Valeriu Traian Frențiu alături de un mare sobor de preoți oficiază slujba de sfințire a noii biserici din Zalău, ocazie cu care Zalăul devine un loc important de pelerinaj.

În anul 1937 se înființează Parohia Zalău II, iar Părintele Liviu Trufașiu este numit paroh.

Abstract: The Romanian church in the Sălaj area has transmitted a deeply Christian message throughout the ages, with a strong national undertone. The historical course of the Greek-Catholic Church in Sălaj followed the spirit of defending local principles and values. The spirit of Blaj was transmitted through the Greek-Catholic priests to the Romanians on these lands.

The Greek-Catholic parish of Zalău was formed at the beginning of the 20th century, a fact related to the formation of the Romanian community in this city. Censuses made over time highlight the numerical growth of the Greek-Catholic community. The community of Zalău was under the obedience of the Bishopric of Gherla. Zalău previously part of the Ortelec parish, became a parish on its own when the priest Traian Trufașiu was installed (23 July 1914), and later became an protopopeal centre (1922). The Priest Traian Trufașiu (1882-1931) is characterized as a good organizer and well appreciated among local lay personalities.

In 1930, the redistricting of the Greek-Catholic parishes takes place, and the Zalău Parish passed under the jurisdiction of the Bishopric of Oradea. The special attention that bishop PS Valeriu Traian Frențiu has towards the construction of the parish church "Adormirea Maicii Domnului" (1933), highlights the need of having a place of worship for the community of Zalău.

At the end of 1931, the new parish priest Aurel Ghilea, elected senator (1932), takes care of collecting funds to complete the construction of the new church. On September 8, 1934, the martyred bishop PS Valeriu Traian Frențiu, together with a large choir of priests, celebrated the consecration of the new church in Zalău, which made the city an important place of pilgrimage.

Cu ocazia pelerinajului de sărbătoare a „Adormirii Maicii Domnului” din anul 1943 la Zalău vine și episcopul viitor martir PS Ioan Suciu, care în perioada ocupației horhyste a administrat parohiile Eparhiei de Oradea Mare încorporate în Ungaria.

În anul 1948, autoritățile statului român, la ordinul direct al lui Stalin, scot în afara legii Biserica Greco-Catolică din România. Preoți precum: Liviu Trușașiu, Grigore Ardelean, Iulian Cupșa etc. duc mai departe viața pastorală a comunității zălașane în clandestinitate.

La momentul petrecut în Decembrie 1989, Biserica Greco-Catolică din Zalău era slăbită numeric, hărțuită de Securitate și lipsită de libertate. Enoriașii greco-catolici reveniți au revendicat dreptul de a se ruga în biserica ridicată de părinții lor în 1934, dar au fost refuzați și îndepărtați de către slujitorii altarului. Demersurile legate de retrocedarea lăcașului de cult au fost refuzate sistematic, restituirea bisericilor fiind o temă ce ține de interpretarea adevărului istoric. Activitatea pastorală și socială din Zalău s-a întregit prin înființarea mănăstirii surorilor din Congregația „Preasfânta Inimă a lui Isus” (1997).

În anul 1999, în biserica-casă (fam. Cărpinean), comunitatea, prin grija episcopilor de Oradea, PS Vasile Hossu și PS Virgil Bercea, se sfințește biserica „Sfânta Familie”. Parohia Zalău II construiește în anul 1999 un al doilea lăcaș de cult „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” pentru enoriașii ce locuiesc în zona cartierului Dumbrava.

La cei peste 100 de ani de existență ca instituție parohială, comunitatea greco-catolică din Zalău are vie memoria înaintașilor. Rămâne ca viitorul să lămurească erorile trecutului.

Cuvinte-cheie: Biserica greco-catolică, Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Episcop PS Valeriu Traian Frențiu, Traian Trușașiu, Liviu Trușașiu, clandestinitate, enoriașii, Zalău, Oradea

In 1937, the Zalău II Parish was established, the appointed parish priest was Father Liviu Trușașiu.

On the occasion of the 1943 "Adormirea Maicii Domnului" pilgrimage, the martyred bishop PS Ioan Suciu also comes to Zalău. During the horhyst occupation he was the one who administered the parishes of the Eparchy of Oradea Mare incorporated in Hungary.

In 1948, the Romanian state authorities, on Stalin's direct order, outlawed the Greek-Catholic Church in Romania. Priests such as Liviu Trușașiu, Grigore Ardelean, Iulian Cupșa etc. continued the pastoral life of the community of Zalău in hiding.

At the time in December 1989, the Greek-Catholic Church in Zalău was numerically weakened, harassed by the Security Service and deprived of freedom. The returned Greek-Catholic parishioners reclaimed the right to pray in the church built by their parents in 1934, but were refused and turned away by altar servers. Demands for the return of the place of worship were systematically refused, the restitution of the churches being a matter of interpretation of historical truth. The pastoral and social activity in Zalău was completed by the establishment of the monastery of the sisters of the "Preasfânta Inimă a lui Isus" Congregation (1997).

In 1999 in the house-church (family Cărpinean) through the care of the bishops of Oradea, PS Vasile Hossu and PS Virgil Bercea, consecrated the church "Sfânta Familie". In 1999, the Zalău II parish built a second place of worship "Sfinții Apostoli Petru și Pavel" for the parishioners living in the area Dumbrava area.

After more than 100 years of existence as a parish institution, the Greek-Catholic community of Zalău keeps the memory of its predecessors alive. It remains for the future to clear up the errors of the past.

Keywords: Greek-Catholic Church, „Adormirea Maicii Domnului” Church, Bishop PS Valeriu Traian Frențiu, Traian Trușașiu, Liviu Trușașiu, clandestinity, parishioners, Zalău, Oradea

Biserica locuitorilor din orașul Zalău se perindă de-a lungul istoriei consemnând timpurile străvechi ale existenței ei. În acest sens, biserica românească, prezintă pe aceste meleaguri din timpurile paleocreștinismului, parcurge un drum încercat de momentele istorice specifice. Strămoșii noștri creștini au trecut peste focul luptelor politice și ideologice studiate și răstălmăcite de istoricii vremurilor.

În legătură cu ținutul Transilvaniei, unii istorici au acreditat ideea înființării unei Mitropolii românești la Alba Iulia încă din secolul al IV-lea, instituție cu numeroase „episcopii sufragane”¹, dar debaterile pe această temă au fost respinse de cercetări istorice laborioase. Istoricul Augustin Bunea concluzionează și demonstrează elegant că nu se poate vorbi de o unitate religioasă a românilor din Transilvania înainte de anul 1700. Cercetătorul a apărut existența Bisericii Greco-Catolice ca fiind instituția ce și-a câștigat un loc firesc în evoluția istorică și contemporană românească², istoricul înfățișând trecutul așa cum a fost „răzimat pe documente”.

Studiind baza arheologică se poate presupune că în secolele III î. Chr. – IV d. Chr., pe teritoriul orașului au locuit daci. Această populație a stat sub controlul politic al Imperiului Roman, al cărui teritoriu de graniță se întindea mult la vest de Zalău, deci putem accepta faptul că, între secolele II-IV d. Chr., pe teritoriul orașului s-a format și dezvoltat o comunitate dacică mult influențată de romani, pe drept numindu-i daco-romani. Odată cu migrația slavilor (în jurul anului 600) populația existentă s-a amestecat cu migratorii, creând astfel amestecul daco-romano-slav. În secolul X d. Chr., peste populația daco-romano-slavă s-au așezat ungurii, care au întemeiat orașul. Acest ținut din fața trecătorii „Porțile Meseșului”, așa cum a funcționat el multe secole de-a rândul, și-a continuat dezvoltarea ca loc de vamă și ca târg. Nu știm cum a evoluat această așezare în perioada migrației popoarelor, căci urmele acestora sunt puține și nesemnificative. La sfârșitul mileniului, pe aceleași locuri s-au așezat ungurii, care au întemeiat orașul cu numele Zilok, Zilah³. După năvălirea tătară din anul 1241, care a decimat populația urbei, pe teritoriul orașului au fost așezați coloniști germani ca oaspeți, iar după 1246, episcopii Transilvaniei au colonizat aici și românii⁴. Înființat în anul 1876, noul comitat Sălaj, prin unirea comitatelor Crasna și Solnocul de Mijloc, își stabilește reședința la Zalău⁵.

Din păcate nu avem consemnate date concrete despre viața religioasă a românilor de aici. Pe parcursul Evului Mediu (secolele XIII-XVII) nici nu avem atestată existența etnică românească în oraș sau dacă românii au fost integrați probabil altor religii. Șematismul din 1842 (*Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis [...], Blaj, 1842*) reprezintă prima sursă credibilă ce notează existența comunității greco-catolice în Zalău, menționând parohia Vártelek/Ortelec cu filia Zalău⁶.

Datele unor recensăminte arată că în rândul populației românești au avut loc fluctuații demografice. Datele privind situația populației românești din Zalău datează de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, când numărul lor nu este mare, astfel că:

- în anul 1867 sunt menționați 170 de greco-catolici, din care, desigur, cea mai mare parte erau români, ei constituiau o comunitate, filială a parohiei Ortelec, unde era paroh Teodor Pop⁷;
- la 1890 erau deja 329 români, din care 324 greco-catolici și 5 ortodocși. Am putea presupune că aceștia erau membrii unei comunități locale ce a funcționat în Zalău, fapt întărit de existența unei cărți cultice românești din Zalău (cartea *Noul Testament, Alba Iulia, 1650*)⁸. La sfârșitul secolului XIX, catehizarea copiilor români din Zalău se făcea la Hereclean⁹.

Putem spune că aceste date dovedesc prezența la Zalău a unei comunități greco-catolice la mijlocul secolului al XIX-lea, realitate dovedită și de *Șematismul din anul 1934* a Episcopiei de Oradea, ce amintește de existența în evidențele parohiale a unor matricole (registre) din anul 1857¹⁰.

La 1908, într-o lucrare monografică a Sălajului, autorii menționează că erau 396 „suflete românești”, „3 familii inteligente și 2 funcționari la comitat și judecătorie”¹¹. Tot în anul 1908 „s-au făcut pași ca

¹ Augustin Bunea, *Vechile episcopii, Blaj, 1902* p. 142-149.

² Nicolae Densușeanu, *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia*, Brașov, 1893, p. 44.

³ Nicolae Gudea, Valer Părau, *Zalău, un oraș la frontiera de nord-vest a Transilvaniei*, Zalău, 2013, p. 44-45.

⁴ Vezi Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája*, vol. II, Budapesta, 1901-1904, p. 478, nota 2.

⁵ Marin Pop, Szabó Attila, *Orașul Zalău – scurt istoric*, în „Caiete Silvane”, Anul XIX, nr. 222/iulie 2023, p. 2.

⁶ Gudea, Părau, *op. cit.*, p. 309.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Aurel Ghilea, *Istoricul parohiei gr.cat. unită Zalău, întocmit de Aurel Ghilea paroh-protopopul districtului protopopes al Zălaului*, 1934, document olograf, p. 11.

¹⁰ *Șematismul venerabilului cler*, Oradea, 1934, p. 207.

¹¹ Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, *Schiță monografică a Sălajului*, ediția a II-a, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2016, p. 302.

aici să se edifice o biserică greco-catolică; în acest scop, însăși Episcopia din Gherla a făcut o colectă cu rezultat frumos, iar excelența sa, Episcopul Dr. Ioan Szabó a făcut, de asemenea, o fundație în acest scop”¹².

Odată cu dezvoltarea orașului crește și numărul enoriașilor de confesiune greco-catolică; datele recensământului din anul 1910 arată că din populația totală a orașului de 8.062 locuitori, românii erau 873 greco-catolici și 18 ortodocși¹³.

Sinodul Eparhial al Episcopiei Greco-Catolice de Oradea (1926) hotărăște ca în fiecare parohie să se instituie o cronică parohială, documente care azi oferă multe date din viața spirituală a românilor sălăjeni, de unde și documentul olograf: „Istoricul parohiei gr.cat. unită Zălău” întocmit de preotul paroh Aurel Ghilea – „protopopul districtului protopopesic al Zălăului, 1934”¹⁴.

Parohia Greco-Catolică Zălău, în anul 1912, aparținea Protopopiatului Brebi din cadrul Episcopiei de la Gherla¹⁵. În luna septembrie a anului 1912, episcopul greco-catolic de Gherla, PS Dr. Vasile Hossu, după vizita canonică efectuată la Parohia Supuru de Sus, trecând prin Zălău are o întâlnire cu câțiva membri din comunitatea de aici. Episcopul încurajează construirea unei biserici parohiale la Zălău: „Faceți-vă biserică oricum și din orice. Transformați o casă cât de slabă, chiar de ar fi acoperită cu stuf, numai să aibă o cruce și eu mă voi îngriji să deveniți parohie”¹⁶. Episcopul făcea trimitere la recunoașterea de Stat a parohiei Zălău, întrucât la acea dată legalizarea unei parohii era condiționată de prezența a cel puțin 800 de suflete¹⁷.

Discuțiile preliminare privind funcționarea unei capele improvizate în Zălău au avut loc în casa avocatului Gheorghe Pop de Oarța, prim-curatorul parohiei, alături de dr. Octavian Felecan, sub-prefect județean¹⁸. Pe casa cumpărată din donația Băncii „Sylvania”¹⁹ a fost montată o cruce. Casa era situată în vecinătatea casei familiei Pop (la baza dealului pe care se află astăzi Biserica „Adormirea Maicii Domnului”). Ulterior, casei i s-a construit în partea de sus un turnuleț cu două clopote mici. Suma necesară construirii turnului și cea pentru clopote a fost donată de către avocatul Gheorghe Pop și un țăran (rămas necunoscut) din Aghireș. Nu s-a putut asigura plata preotului și totuși a fost numit ca preot, Traian Trușașiu. Instalarea preotului a avut loc la data de 23 iunie 1914 cu mare fast²⁰.

În Șematismul Episcopiei de Oradea pe anul 1934, Parohia Greco-Catolică Zălău e notificată ca fiind înființată în anul 1914, hramul parohiei fiind „Preacurata Vergură Maria”²¹.

Traian Trușașiu (1882-1931) a fost unul dintre delegații Sălajului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, reprezentând Cercul electoral Zălău²². În anul 1927, protopopul Traian Trușașiu devine senator ales în cadrul Partidului Național Țărănesc, militând activ pentru strângerea de fonduri la construirea bisericii noi²³.

Parohia Greco-Catolică din Zălău devine și sediu protopopial²⁴, act consfințit prin prezența la Zălău, pe data de 25 iunie 1922, a episcopului de Cluj-Gherla, PS Iuliu Hossu, personalitate marcantă primită cu mare fast la Zălău: „Orașul întreg a fost împodobit ca în zile de mare praznic. Pe toate casele fâlfâia tricolorul biruinței noastre românești, iar porțile de triumf, verdeață, florile și covoarele de pe întreg parcursul grăiau despre iubirea și stima orașenilor față de un arhiereu care vine în numele iubirii creștine”²⁵.

¹² D. Stoica, I.P. Lazăr, *op. cit.*, p. 296.

¹³ Vezi Thiring Gusztav, *A magyar városlakó statisztikai évkönyve*, Budapesta, 1912, p. 63.

¹⁴ Aurel Ghilea, *op. cit.*, p. 19.

¹⁵ Cosmin Lazăr, *Biserica și Școala românească din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea*, Arhiva UBB Cluj, 2020, p. 177.

¹⁶ Aurel Ghilea, *op. cit.*, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹⁸ *Ibidem*, p. 6.

¹⁹ Dănuț Pop, *Biserica și societatea. Contribuția Bisericii sălăjene (ortodoxă și greco-catolică) la actul de cultură (1918-1940)*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. 23-2, Zălău, 2000, p. 211.

²⁰ Aurel Ghilea, *op. cit.*, p. 14.

²¹ Șematismul venerabilului cler, Oradea, 1934, p. 207.

²² Marea Unire și Sălajul. Contribuții documentare. Ediție de documente elaborată de Dănuț Pop, Mihaela Sabou, Daniel-Victor Săbăceag, Editura Caiete Silvane, Zălău, 2018, p. 872.

²³ Aurel Ghilea, *op. cit.*, p. 19.

²⁴ *Ibidem*, p. 18.

²⁵ Marin Pop, *Prima vizită canonică a episcopului Iuliu Hossu la Zălău (24-25 iunie 1922)*, în „Caiete Silvane”, Anul XVIII, nr. 210/iulie 2022, p. 35-38.

În anul 1922, Zalăul avea 9.369 de locuitori, cu o populație românească de 2.680 greco-catolici și 150 ortodocși²⁶. Totodată s-a demarat acțiunea de strângere de fonduri pentru construirea unei biserici noi.

Populația Zalăului se mărește brusc în anul 1926 la 11.700 de locuitori. Numeric, comunitatea greco-catolică nu resimte o creștere, dar alături de cei 306 ortodocși sunt amintiți evanghelicii și evreii²⁷. Tot în 1926 are loc acțiunea de împrumut a parohiei, fapt necesar în adunarea de fonduri necesare construirii noii biserici. Parohia a adunat pe parcursul mai multor ani suma necesară începerii lucrărilor, astfel că, la 13 iulie 1930 s-a făcut sfințirea fundației; construcția a fost luată în antrepriză de firma Racz és Attl din Cluj pentru un deviz de 6.300.000 lei; iar iconostasul bisericii a fost sculptat de către Samuel Keresztes din Tășnad. Proiectul a fost prevăzut în stil brâncovenesc: șapte turnuri, cu dimensiunile navei centrale de 46 x 26 m²⁸.

A crescut numărul credincioșilor ortodocși, odată cu stabilirea în oraș a funcționarilor de stat români ortodocși și a afluxului de populație rurală românească în oraș. Acești enoriași au avut ca loc de rugăciune o casă pe fosta stradă Calvin (azi, str. Florilor), iar mai apoi, în anul 1927, s-a construit o biserică având sprijinul Statului Român. Cu concursul autorităților de stat biserica a fost împrumutată, cumpărându-se și o casă parohială ca locuință stabilă pentru preotul ortodox.

La 28 august 1930, în urma rearondării parohiilor de pe cuprinsul Mitropoliei greco-catolice a Blajului, Parohia Zalău trece la Eparhia Greco-Catolică de Oradea²⁹.

Lucrările la construcția noii biserici continuă cu ajutorul fondurilor strânse, dar la 17 noiembrie 1931, preotul Traian Trușașiu moare în urma unei apoplexii primite în Parohia Cizer cu ocazia instalării noului paroh. În contextul necesității continuării lucrărilor, Episcopul Oradei, PS Valeriu Traian Frențiu a numit un alt paroh la data de 10 decembrie 1931 în persoana părintelui Aurel Ghilea, transferat din Parohia Tășnad, după ce înainte păstorise și Parohia Săuca (azi, în județul Satu Mare)³⁰.



Foto 1. Pr. Traian Trușașiu



Foto 2. Pr. Aurel Ghilea

²⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Primăria orașului Zalău, dosar nr. 407/1924.

²⁷ Leontin Ghergariu, *Zalău – schiță monografică*, Zalău, 1926, p. 40.

²⁸ Aurel Ghilea, *op. cit.*, p. 19.

²⁹ *Ibidem*, p. 24.

³⁰ *Ibidem*, p. 25.

În anul 1932, preotul Aurel Ghilea este ales senator, ocazie cu care se îngrijește de adunarea de fonduri pentru finalizarea construcției noii biserici³¹. Găsește un sprijin deosebit prin osteneala dr. Victor Bolchiș, director general al Casei de Economii, care aprobă un împrumut consistent parohiei³².

Parohia Greco-Catolică cumpără o casă aflată în vecinătatea terenului bisericii³³, intabulată în anul 1933 de către Părintele Aurel Ghilea³⁴.

Pe 11 septembrie 1933 a venit la Zalău PS Valeriu Traian Frențiu, ocazie cu care se reglementează unele neînțelegeri privind antreprenorul construcției³⁵. În noaptea de Crăciun a anului 1933, moare prim-curatorul parohiei, Dr. Gheorghe Pop, un mare luptător pentru unitatea națională și un bun credincios al acestei biserici.

Lucrările de construcție continuă cu participarea și implicarea personalităților județene locale. La instalarea celor trei clopote au contribuit: cadrele didactice române greco-catolice cu primul clopot, al doilea clopot a fost donat de tipograful Gheorghe Avram, iar al treilea de familia Vasile Toth. Clopotele au fost turnate la Bruxelles (1932) de firma Fischer din Cluj³⁶.

La data de 8 septembrie 1934 are loc la Zalău un Congres general al AGRU (Asociația Generală a Românilor Uniți cu Roma) mitropolitan, sub președinția PS Valeriu Traian Frențiu, ocazie în care s-a făcut sfințirea altarului bisericii³⁷. A doua zi, pe 9 septembrie se continuă actul sfințirii bisericii cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” și se hirotonească doi preoți³⁸. În 1934, comunitatea greco-catolică din Zalău era formată din 1.594 de membri, care reușiseră ctitorirea unei adevărate opere de artă³⁹.



Foto 3. Biserica „Adormirea Maicii Domnului”

³¹ *Ibidem*, p. 29.

³² *Ibidem*, p. 30.

³³ *Șematismul venerabilului cler*, Oradea, 1934, p. 20.

³⁴ Aurel Ghilea, *op. cit.*, p. 28.

³⁵ *Ibidem*, p. 34.

³⁶ *Ibidem*, p. 38.

³⁷ *Ibidem*, p. 47.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Marin Pop, *Primele pelerinaje la Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Zalău (1935-1939)*, în „Caiete Silvane”, Anul VII, nr. 78/iulie 2011, p. 43-44.

Începând din 1935, acest loc devine un loc de pelerinaj la sărbătoarea „Adormirii Maicii Domnului”. Șirul pelerinajelor se întrerupe începând cu anul 1939, fiind reluate apoi după cel de-Al Doilea Război Mondial⁴⁰.

Fiind necesară înființarea unui cimitir propriu, Parohia Zalău, prin adresa nr. 3497/1935, cere Primăriei orașului Zalău un teren destinat înmormântării enoriașilor. Oficialitățile acordă comunității greco-catolice un jugăr de teren⁴¹.

În anul 1937 se înființează prin decret episcopal Parohia Zalău II, având ca paroh pe Părintele Liviu Trușașiu, nepotul primului paroh din Zalău, Traian Trușașiu⁴².

La 28 octombrie 1938, protopopul Aurel Ghilea este numit arhidiacon în cadrul Episcopiei Greco-Catolice Oradea, iar după anul 1948 a activat în grupul de rezistență clandestin al preoților greco-catolici din Cluj-Napoca⁴³.

Viața religioasă a parohiei se desfășoară armonios în cadrul parohial funcționând Asociația AGRU (190 de membri) și Reuniunea Mariană. Parohul a slujit și în Filia Panic (113 suflete)⁴⁴. Reuniunea Mariană închinată „Intrării în Biserică a Maicii Domnului” era o asociație de binefacere ce desfășura activități religioase precum: înfrumusețarea bisericii greco-catolice și ajutorarea săracilor. Asociația se susținea din cotizațiile membrilor. Între anii 1938-1940, președinta Reuniunii Mariane a fost doamna Aurelia Ghilea, soția preotului de la Biserica „Sf. Maria”, iar numărul membrilor a ajuns la 200. Cheltuielile se susțineau din veniturile balurilor organizate de asociație⁴⁵.

Parohia dispunea de o bibliotecă având aproximativ 1.400 de volume. Printre cărțile vechi religioase din viața orășenilor greco-catolici din Zalău sunt foarte interesante datele oferite de inventarele bisericii mame din Ortelec; aici existau la 1908 un Apostol de Blaj (1802), un Evangheliar (în chirilice), un Liturghier de Blaj (1795), un Minei (1805), un Octoih (1861), un Orologhion de Blaj, un Penticostar de Sibiu, un Strașnic și un Triod – ambele de la Blaj (1800)⁴⁶.

Evenimentele din perioada 1940-1944 fac ca preotul Aurel Ghilea să se refugieze în România⁴⁷; la Zalău a rămas preotul Liviu Trușașiu, care din data de 25 octombrie 1940 a devenit preot I și protopop al Zalăului⁴⁸.

Evenimentele politice au făcut ca Părintele Liviu Trușașiu să sufere prigoana autorităților maghiare, iar „localnicii maghiari, influenți pe lângă autoritățile de ocupație, caută orice prilej de prigonire trușască și sufletească pentru a-l determina să plece, să se refugieze, să lase Catedrala Greco-Catolică fără păstor”. Protopopul Trușașiu refuză sistematic să predice în limba maghiară, iar prin vizitele pastorale încuraja rezistența românească⁴⁹. Tribunalul Suprem din Budapesta îl condamnă pe Părintele Trușașiu pentru „crimă de infidelitate la patru ani de muncă silnică – ca pedeapsă principală, apoi la cinci ani pierderea drepturilor politice...”, fiind închis la închisoarea din Budapesta⁵⁰.

În dimineața zilei de 4 octombrie 1940 sunt expulzate din Zalău 48 de familii românești, care în decurs de două ore trebuiau să plece cu trenul⁵¹. Comunitatea greco-catolică din Zalău a trecut prin mari încercări, din aproape 3.000 de credincioși au rămas doar 500 enoriași⁵².

Cu ocazia pelerinajului de sărbătoarea „Adormirii Maicii Domnului” din anul 1943, la Zalău vine și Episcopul PS Ioan Suci, cel care din 1940 a administrat parohiile Eparhiei de Oradea Mare încorporate în Ungaria ca urmare a Arbitrajului de la Viena⁵³. Rămas în teritoriul ocupat de trupele

⁴⁰ Aurel Ghilea, *op. cit.*, Partea cu adnotări de după anul 1934, p. 50.

⁴¹ Aurel Ghilea, *op. cit.*, Partea cu adnotări de după anul 1934, p. 53.

⁴² *Ibidem*, p. 51.

⁴³ Sergiu Soica, *Episcopul Valeriu Traian Frențiu în dosarele securității*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023, p. 429.

⁴⁴ *Șematismul venerabilului cler*, Oradea, 1934, p. 207.

⁴⁵ Aurel Ghilea, *op. cit.*, Partea cu adnotări de după anul 1934, p. 53.

⁴⁶ Ioan Oros, *Dimensiunile culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX). Cărți și proprietari*, Editura Mega, Cluj-Napoca, Editura Porolissum, Zalău, 2010, p. 74.

⁴⁷ Sergiu Soica, *op. cit.*, 2023, p. 39.

⁴⁸ Ioan Lupa Crișan, *Protopopul Liviu Trușașiu (1902-1992) – o flacără ce luminează și astăzi altarul Bisericii Române Unite cu Roma*, în „Caiete Silvane”, Anul XII, nr. 138/iulie 2016, p. 34-37.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Liviu Trușașiu, *La Zalău, în vreme de Diktat*, în Constantin Mustață, *File din Biblia Transilvaniei [reportaje]*, Editura Daco Press, Cluj-Napoca, 1994, p. 184.

⁵¹ Sergiu Soica, *op. cit.*, p. 42.

⁵² Constantin Mustață, *Teroare în Ardeal*, volumul III, Editura Roza Vânturilor, București, 2011, p. 306.

⁵³ Sergiu Soica, *op. cit.*, p. 39.

horthyste, acesta a desfășurat în perioada 1940-1946 o activitate pastorală impresionantă, în ciuda dificultăților cauzate de război și de regimul de ocupație⁵⁴.



Foto 4. Episcopul Ioan Suciu la Zalău

⁵⁴ Nistor Alin Bădiceanu, *Fericitul Episcop martir Ioan Suciu, episcopul tinerilor*, articol pe www.egco.ro, accesat la 22 octombrie 2023.

Între anii 1946-1947, preotul Liviu Trufașiu împreună cu enoriașii lui s-au implicat în organizarea și funcționarea în Sălaj a CARS-ului (Comitetul guvernamental pentru ajutorarea regiunilor afectate de secetă) pentru a ajuta sinistrații veniți din Moldova; astfel că pentru copiii și familiile lor au adunat vagoane de alimente⁵⁵.

În anul 1948, autoritățile statului român, comunist și ateu, au denunțat Concordatul încheiat în 1927 cu Vaticanul, declanșând o ofensivă nemaîntâlnită împotriva Bisericii și, în mod deosebit, a Bisericii Catolice de toate riturile, culminând cu desființarea oficială a Bisericii Greco-Catolice, deposedarea ei de bunuri, confiscarea întregului patrimoniu, inclusiv a lăcașurilor de cult și a mănăstirilor, prin Decretul 358 dat la 1 decembrie 1948, de Prezidiul Marii Adunări Naționale.

Începând cu această dată, Biserica a fost scoasă în afara legii, dar activitatea ei a continuat să se desfășoare în catacombe și în clandestinitate.

Calvarul Bisericii Greco-Catolice din perioada de după 1948 este un subiect sensibil azi, dar care trebuie să fie cunoscut. Sub presiunea sovietică și cu acordul Securității, desființarea Bisericii Greco-Catolice a început cu forțarea preoților greco-catolici de a trece la Ortodoxie. Desigur, în primul plan al persecuției au fost vizați preoții, inclusiv parohii din Zalău. Protopopul Liviu Trufașiu a trecut prin grele încercări, suferind chiar detenție. Chiar dacă la început a semnat „trecerea”, ulterior a retractat actul și a activat în clandestinitate⁵⁶. Conform Fișei Matricole Penale nr. 19.330183 de la Centrul de Triere Văcărești, a avut procesul-verbal de internare nr. 12/952 emis de MSS184 Cluj, durata internării 60 de luni, pentru perioada: 16 august 1952 – 16 august 1957. A fost arestat la 16 august 1952⁵⁷.

După 1948 credincioșii greco-catolici din Zalău, în contextul interzicerii slujbelor greco-catolice, aveau de ales între: să accepte trecerea la ortodoxie, fapt care nu cerea sacrificii și suferință fizică sau să practice o activitate pastorală clandestină, ce presupunea persecuții sau chiar temniță. Sub presiunea momentului, majoritatea enoriașilor greco-catolici au continuat să frecventeze locașul lor de cult, chiar dacă s-au schimbat unele exprimări cultice. Protopopul Zalăului, Liviu Trufașiu, a refuzat categoric semnarea delegației pentru unificarea bisericilor⁵⁸. Într-o anexă la Raportul general privind situația unificării bisericești în Eparhia Ortodoxă a Oradei, înregistrată la Departamentul Cultelor nr. 014102/1957, la subcapitolul Protopopiatul Zalău se specifică faptul că: „afluența credincioșilor a fost foarte mare” la hramul din orașul Zalău, iar „preoții reveniți au manifestat sentimente ostile Unificării”, semn clar de nemulțumire asupra momentului desființării Bisericii Greco-Catolice⁵⁹.

Și totuși, dintre enoriașii care au rămas fideli greco-catolicismului, unii au preferat să participe la slujbele Bisericii Romano-Catolice locale, iar alții, în secret, au păstrat legătura cu preoții greco-catolici clandestini. Materialele tipărite după anul 1990 scot în evidență faptul că Biserica Greco-Catolică din Zalău a funcționat și în perioada comunistă. Activitatea pastorală în clandestinitate a preotului Liviu Trufașiu, după întoarcerea din detenție⁶⁰ până pe la jumătatea anilor '80, exprimă interesul unui segment de credincioși din Zalău ce a rămas fidel trăirii greco-catolice. Activitatea pastorală în regim „clandestin” era făcută în regim strict secret, la aceste slujbe participau persoane „de încredere” fiind urmăriti de Securitate.

Pr. Grigore Ardelean declară că a fost trimis în Zalău de către PS Alexandru Todea „unde nu avem pe nimeni” (1988)⁶¹. Pr. Ardelean a luat legătura cu nucleul din Biserica Romano-Catolică, unde uneori se oficia și în limba română. Între anii 1988-1989 Părintele Grigore Ardelean a sposedit, a celebrat și liturghii clandestine la Zalău, a botezat în ascuns⁶².

⁵⁵ Liviu Trufașiu, *op. cit.*, p. 192.

⁵⁶ Sergiu Soica, *Eparhia greco-catolică de Oradea și Securitatea în anul 1948*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, p. 67.

⁵⁷ Sergiu Soica, *Clerici ai Eparhiei Greco-catolice de Oradea în detenție sub regimul comunist din România*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, p. 306.

⁵⁸ Sergiu Soica, *Episcopul Valeriu Traian Frențiu în dosarele Securității*, p. 287.

⁵⁹ Anexa, *Departamentul Cultelor*, nr. 014102/1957.

⁶⁰ Ioan Lupa Crișan, *op. cit.*

⁶¹ Cornelia Mureșan, *Biserica Română Unită din Valea superioară a Crasnei în perioada 1948-1989*, Arhiva FTGC, Cluj-Napoca, 1996, Anexa Declarațiile A1, D11.

⁶² *Ibidem*.

Enoriașii greco-catolici aflați în clandestinitate refuzau preoții ortodocși la sfințirea caselor și primeau preoții romano-catolici⁶³. De pildă, în anul 1950, în locuința familiei Ana Tegzeșiu are loc un botez clandestin oficiat de către Pr. Pavel Fartade, preot franciscan. Preotul greco-catolic clandestin Grigore Ardelean a botezat la persoane apropiate, a oficiat Sf. Liturghii la locuințele persoanelor de încredere, cuminecări, împărtășanii, Sfântul Maslu, sfințirea caselor la persoane de încredere din Zalău⁶⁴.



Foto 5. Pr. Liviu Truțașiu cu un grup de tineri



Foto 6. Pr. Liviu Truțașiu oficiază un botez

⁶³ Ardelean Vasile Mircea, *Rezistența Bisericii Greco-Catolice din orașul Șimleu Silvaniei în perioada 1948-1989*, Arhiva FTGC, Cluj-Napoca, 2000, Anexa D 28.

⁶⁴ Cornelia Mureșan, *op. cit.*, Anexa Declarațiile A1, D11, B5-B7.

La finele anilor '80, la Zalău, într-un cadru foarte restrâns a activat clandestin preotul Dumitru Meseșan alături de grupul de călugărițe din comunitatea Câmpia – Sălăjeni (Sora Iacinta, Sora Febronia, Sora Melania și Sora Rozina)⁶⁵.

Ieșită la lumina zilei după evenimentele din decembrie 1989, această biserică martirizată a început să se refacă treptat și să-și reia locul pe care l-a avut de-a lungul celor trei secole de existență în istoria, cultura și viața societății românești. La Zalău, la sfârșitul lunii decembrie a anului 1989, credincioșii greco-catolici au cerut Comitetului Provizoriu Sălaj reintrarea în Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, confiscată în 1948. Pe 31 decembrie 1989, preotul Grigore Ardelean împreună cu un grup de enoriași reveniți la cultul greco-catolic au cerut preoților slujitori să li se permită celebrarea Sfintei Liturghii pe altarul consacrat de Episcopul martir PS Valeriu Traian Frențiu, dar au fost refuzați și îndepărtați cu expresia: „Te arestez imediat”⁶⁶. Acest edificiu nu a fost nici astăzi restituit, nici instanțele judecătorești nu au fost favorabile comunității greco-catolice.

De altfel, clericii creștini ortodocși au considerat oficializarea Bisericii Greco-Catolice un pericol: „Trebuie ținut cont și de situația existentă înainte de anul 1948, când Sălajul era majoritar greco-catolic (peste 90%). În prezent, raportul este inversat, iar menținerea sa presupune o atenție și grijă deosebită, cu atât mai mult cu cât Biserica Greco-Catolică a reactivat Vicariatul de la Șimleu Silvaniei”⁶⁷. Ba mai mult, frica de a nu pierde enoriașii a fost percepută ca o mare problemă: „A devenit o modă ca oamenii cu pretenții din Zalău, în special, să se declare și să se manifeste ca fiind greco-catolici”⁶⁸.

După eșecul și situația creată în jurul retrocedării bisericii, în primele luni ale anului 1990, un grup de credincioși greco-catolici, fideli bisericii lor (care frecventau Biserica Romano-Catolică), au „improvizat” împreună cu preotul unit Grigore Ardelean o capelă în casa familiei Maria Cărpinean, unde au început să se officieze slujbele greco-catolice. Ulterior, acest nucleu s-a lărgit și s-a constituit în prima parohie a Bisericii Române Unite din Zalău de după anul 1989. PS Vasile Hossu, episcop unit de Oradea, l-a numit pentru administrarea acestei parohii pe pr. Iulian Cupșa. Imediat după această numire, a fost ales și s-a constituit primul Consiliu parohial, care și-a stabilit câteva obiective și căi de acțiune care se impuneau în această etapă.

Noul Consiliu parohial constituit a cerut din nou spre restituire biserica fostă greco-catolică din centrul municipiului sau măcar permisiunea de a celebra în acest lăcaș liturgiile duminicale și de sărbători, alternativ cu frații ortodocși, însă cererile au fost respinse în repetate rânduri. Totuși, Pr. Iulian Cupșa, după multe insistențe, a ajuns la o înțelegere cu partea ortodoxă. S-a oferit în acest scop Biserica Ortodoxă situată pe str. Florilor, unde se putea participa la Sfânta Liturghie Greco-Catolică între orele 13.00-15.00. Acest fapt a însemnat foarte mult pentru consolidarea comunității. După moartea Pr. Iulian Cupșa, survenită în ianuarie 1993, Episcopia Unită de Oradea l-a numit ca administrator parohial pe Pr. Ioan Marian Crișan.

Imediat după aceste evenimente, Consiliul parohial a hotărât să înceapă demersurile pentru ridicarea unui lăcaș propriu de cult. S-a obținut prin concesionare de la Primăria Zalău locul pe care este construită actuala biserică. Sfințirea locului s-a făcut la 17 aprilie 1994. Proiectul bisericii a fost oferit de către arhitectul Spiridon Curea din Alba Iulia.

După finalizarea demisolului, la 14 septembrie 1997, în prezența PS Virgil Bercea, episcop unit de Oradea și a unui mare număr de credincioși, s-a organizat o procesiune de la capela aflată în casa familiei Cărpinean până la noul lăcaș de cult, unde s-a dat binecuvântarea de către episcop și s-a celebrat pentru prima oară Sfântă și Dumnezeiască Liturghie arhierescă în lăcașul propriu, iar prin consensul enoriașilor hramul bisericii s-a ales ca fiind: „Sfânta Familie”.

Din anul 1997, comunitatea greco-catolică din Zalău se întregeste cu o mănăstire de viață pentru surori consacrată Preasfintei Inimi a lui Isus, ce desfășoară o intensă activitate în educația copiilor și a tinerilor. Mănăstirea se găsește în vecinătatea Bisericii „Sfânta Familie”, unde funcționează și o grădiniță pentru copiii preșcolari.

⁶⁵ Mariana Anton Părau, *Istoricul Parohiei Câmpia – Sălăjeni, jud. Sălaj, Protopopiatul Supur, cu specială referire la evenimentele din ultima jumătate de secol*, Arhiva FTGC, Cluj-Napoca, 2000, Anexa document nr. 26.

⁶⁶ Cornelia Mureșan, *op. cit.*, Anexa A1, D11.

⁶⁷ *Argumente istorice, canonice, administrative și pastoral-misionare pentru înființarea Episcopiei Sălajului*, în *Credință și viață în Hristos*, Editura Episcopiei Sălajului, Zalău, 2009, p. 41.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 37.



Foto 7. Biserica „Sfânta Familie”



Foto 8. Biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”



Foto 9. Mănăstirea Surorilor Preasfintei Inimi

În ziua de 13 iunie 1999 a avut loc sfințirea noii biserici, eveniment la care au participat: IPSS Lucian Mureșan, Arhiepiscop și Mitropolit al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice și PS Virgil Bercea, Episcop Unit al Eparhiei de Oradea, împreună cu ceilalți episcopi greco-catolici din România, alături de numeroși preoți, precum și reprezentanți ai altor confesiuni, persoane consacrate, reprezentanți ai organelor de stat centrale și locale, mii de credincioși din Zalău și din toată țara.

Recensământul populației din anul 2002 notează o comunitate greco-catolică în Municipiul Zalău de 1.938 membri, dintr-o populație de 62.927⁶⁹. În anul 1999, un grup de enoriași ce își aveau domiciliul în cartierul Dumbrava au dorit să construiască o biserică în cartierul lor. Preotul Petru Peștean a fost numit parohul lor care împreună cu Consiliul parohial au hotărât construirea unei biserici pentru comunitatea din Zalău. Demersul lor se concretizează prin obținerea unui teren concesionat de Primăria Zalău, și mai apoi instalarea unei mici capele din lemn. Prin sânguința parohului și a enoriașilor și având un sprijin consistent din partea unor donatori generoși, construiesc Biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” după proiectul arhitectului Aurel Strâmbu. În anul 2000, Episcopul PS Virgil Bercea din Oradea împreună cu preoții prezenți și mulțimea de enoriași sfințesc biserica; la aceasta se adaugă în 2012 și casa parohială.

Putem concluziona că greco-catolicii din Zalău, în condiții istorice vitrege, au fost o comunitate într-o continuă ascensiune, plină de vigoare, situându-se pe linia trasată de ierarhia bisericească. Nu putem exclude influențele politice din relațiile interconfesionale care au adus situații de criză. Factorul istoric a fost mereu condiționat de o serie de transformări de natură politico-socială, fapt care a angrenat și poziționat Biserica în centrul vieții cotidiene a urbei noastre.

Deloc neglijabil e factorul uman, preoții sau enoriașii implicați în viața societății zălăuane care au făcut ca rolul bisericii în dezvoltarea socioculturală să fie unul major. Chiar dacă au existat momente de implicare a bisericii locale în sfera politicului, primordial a fost interesul național. Rolul bisericii a dat de-a lungul vremii o notă de încredere vieții publice locale. Personalități precum: Traian Trușășiu, Dr. Gheorghe Pop, Aurel Ghilea sau Liviu Trușășiu au reprezentat modele de încredere într-o lume frământată de provocări.

Desigur, rolul central în viața pastorală a comunității greco-catolice din Zalău l-a avut Biserica „Adormirea Maicii Domnului”. Biserica ridicată cu mari eforturi a ajuns să fie un loc de pelerinaje, profund legat de identitatea spirituală a poporului. Din păcate, desființarea Bisericii Române Unite, Greco-Catolice din anul 1948 a adus multă discordie în jurul acestor ziduri construite de înaintași prin sacrificii.

Trăim cu speranța ca viitorul să ne aducă tuturor pacea, iar istoria trăită de înaintașii noștri persecutați rămâne un domeniu de studiat.

Bibliografie:

Istoricul parohiei gr.cat. unită Zalău, întocmit de Aurel Ghilea paroh-protopopul districtului protopopes al Zălaului, 1934, Zalău.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Primăria orașului Zalău.

Ardelean, Vasile Mircea, 2000, *Rezistența Bisericii Greco-Catolice din orașul Șimleu Silvaniei în perioada 1948-1989*, Arhiva FTGC, Cluj-Napoca.

Bădiceanu, Nistor Alin, 2023, *Fericitul Episcop martir Ioan Suciu, episcopul tinerilor*, articol pe www.egco.ro [accesat la 22 octombrie 2023].

Bunea, Augustin, 1902, *Vechile episcopii*, Blaj.

Constantin Mustață, 2011, *Teroare în Ardeal*, volumul III, Editura Roza Vânturilor, București.

Credință și viață în Hristos – Anuarul Episcopiei Sălajului, 2009, Editura Episcopiei Sălajului, Zalău.

Densușeanu, Nicolae, 1893, *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia*, Brașov.

Dionisie Stoica, Ioan P. Lazăr, 2016, *Schiță monografică a Sălajului*, ediția a II-a, Editura Caiete Silvine, Zalău.

Ghergariu, Leontin, 1926, *Zalău – schiță monografică*, Zalău.

Gudea, Nicolae, Părau, Valer, 2013, *Zalău, un oraș la frontiera de nord-vest a Transilvaniei*, Zalău.

Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și locuințelor 2002*.

⁶⁹ Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și locuințelor 2002*.

Ioan Lupa Crișan, 2016, *Protopopul Liviu Truțașiu (1902-1992) – o flacără ce luminează și astăzi altarul Bisericii Române Unite cu Roma*, în „Caiete Silvane”, Anul XII, nr. 138/iulie 2016.

Lazăr, Cosmin, 2020, *Biserica și Școala românească din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea*, Arhiva UBB, Cluj-Napoca.

Marea Unire și Sălajul. Contribuții documentare. Ediție de documente elaborată de Dănuț Pop, Mihaela Sabou, Daniel-Victor Săbăceag, 2018, Editura Caiete Silvane, Zalău.

Mureșan, Cornelia, 1996, *Biserica Română Unită din Valea superioară a Crasnei în perioada 1948-1989*, Arhiva FTGC, Cluj-Napoca.

Oros, Ioan, 2010, *Dimensiunile culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX)*. Cărți și proprietari, Editura Mega, Cluj-Napoca, Editura Porolissum, Zalău.

Părau, Mariana Anton, 2000, *Istoricul Parohiei Câmpia – Sălăjeni, jud. Sălaj, Protopopiatul Supur, cu specială referire la evenimentele din ultima jumătate de secol*, Arhiva FTGC, Cluj-Napoca.

Petri Mór, 1901-1904, *Szilágy vármegye monografiája*, Budapesta.

Pop, Dănuț, 2020, *Biserica și societatea. Contribuția Bisericii sălăjene (ortodoxă și greco-catolică) la actul de cultură (1918-1940)*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. 23-2.

Pop, Marin, 2011, *Primele pelerinaje la Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Zalău (1935-1939)*, în „Caiete Silvane”, Anul VII, nr. 78/iulie 2011.

Pop, Marin, 2022, *Prima vizită canonică a episcopului Iuliu Hossu la Zalău (24-25 iunie 1922)*, în „Caiete Silvane”, Anul XVIII, nr. 210/iulie 2022.

Pop, Marin, Szabó Attila, 2023, *Orașul Zalău – scurt istoric*, în „Caiete Silvane”, Anul XIX, nr. 222/iulie 2023.

Soica, Sergiu, 2014a, *Clerici ai Eparhiei Greco-catolice de Oradea în detenție sub regimul comunist din România*, Editura Mega, Cluj-Napoca.

Soica, Sergiu, 2014b, *Eparhia greco-catolică de Oradea și Securitatea în anul 1948*, Editura Mega, Cluj-Napoca.

Soica, Sergiu, 2023, *Episcopul Valeriu Traian Frențiu în dosarele securității*, Editura Mega, Cluj-Napoca. *Șematismul venerabilului cler, 1934*, Oradea.

Thiring Gusztav, 1912, *A magyar városak statisztikai évkönyve*, Budapesta.

Truțașiu, Liviu, 1994, *La Zalău, în vreme de Diktat*, în Mustață, Constantin, 1994, *File din Biblia Transilvaniei [reportaje]*, Editura Daco Press, Cluj-Napoca.

COMUNITATEA EVREILOR DIN ZALĂU

Drd. Chaya Cristina Has
Comunitatea Evreilor din Zalău – Sălaj

THE JEWISH COMMUNITY OF ZALĂU

Rezumat: Studiul prezintă aspecte importante legate de viața și istoria comunității evreiești din orașul Zalău și din județul Sălaj.

Înainte de anexarea Transilvaniei de Nord de Ungaria, prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940, în județul Sălaj a trăit o numeroasă și prosperă comunitate evreiască, aceasta fiind prezență activă în viața socială și profesională a zonei. Cel mai mare genocid din istoria umanității, Holocaustul, a lăsat urme adânci și în Sălaj, populația evreiască fiind pur și simplu decimată. În 1944, evreii din Transilvania de Nord au fost îmbarcați în trenurile morții și deportați în lagărul de exterminare de la Auschwitz-Birkenau. Majoritatea dintre ei și-au găsit sfârșitul în lagărele de exterminare, alături de cele șase milioane de oameni condamnați la moarte numai pentru vina de-a se fi născut evrei.

În 2014 a fost reînființată Comunitatea Evreilor din Zalău – Sălaj, ce își propune păstrarea tradițiilor și dezvoltarea vieții religioase, promovarea culturii evreiești, cultivarea memoriei Holocaustului, combaterea antisemitismului și protejarea patrimoniului comunității evreiești din județ.

Cuvinte-cheie: *istoria evreilor, moștenirea culturală, patrimoniu evreiesc, identitate, viață comunitară din România*

Abstract: The study presents important aspects related to the life and history of the Jewish community in the city of Zalău and the county of Sălaj.

Before the annexation of Northern Transylvania by Hungary, through the Vienna Diktat of 30 August 1940, a large and prosperous Jewish community lived in Sălaj county and was an active presence in the social and professional life of the area. The greatest genocide in the history of humanity, the Holocaust, also left deep traces in Sălaj, the Jewish population being simply decimated. In 1944, the Jews of Northern Transylvania were loaded onto death trains and deported to the Auschwitz-Birkenau extermination camp. Most of them found their end in the extermination camps, along with the six million people sentenced to death solely for being born Jews.

In 2014, the Jewish Community of Zalău – Sălaj was re-established, with the purpose of preserving traditions and developing religious life, promoting Jewish culture, cultivating the memory of the Holocaust, fighting anti-Semitism and protecting the heritage of the Jewish community in the county.

Keyword: *Jewish history, cultural heritage, jewish heritage, identity, community life in Romania*

Iudaismul sau mozaismul este religia poporului evreu, ale cărui precepte stau la baza religiilor monoteiste. Colonizarea evreilor în Transilvania a început la sfârșitul secolului al XV-lea, populația evreiască din această provincie numărând circa 200.000 de locuitori în secolul trecut, în timp ce la nivel național, numărul cetățenilor evrei însuma circa 800.000, România având a treia comunitate evreiască din Europa și a patra din lume, după URSS, Polonia și SUA¹.

Prezența evreilor în împrejurimile Zalăului este una foarte veche. O inscripție descoperită la Porolissum atestă că evreii au trecut pe aceste meleaguri încă din Antichitate². Comunitatea

¹ Institutul Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”, [https:// www.inshr-ew.ro/](https://www.inshr-ew.ro/) [site consultat în luna octombrie 2023].

² Silviu Sanie, *Culte orientale în Dacia romană, vol. I: Cultele siriene și palmiriene*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 161.

evreiască din Zalău a luat ființă în anul 1880 și timp de treizeci de ani a fost arondată celei din Cehu Silvaniei, obținându-și statutul autonom abia în 1911. În anul 1905 comunitatea evreiască din reședința Sălajului a construit lăcașul de cult (Sinagoga Mare Ortodoxă) și Mikva, baia rituală.

În anul 1850, în orașul Zalău locuiau șapte evrei, în 1857 erau 19, în 1869 erau 72, în 1880 erau 145, în 1890 erau 201, în 1900 erau 317, în 1910 erau 415, în 1920 erau 520, în 1930 erau 429, iar în 1941 au fost înregistrați 394 de evrei, la o populație totală de 8.546, având o pondere de 4,61%. În privința evoluției numerice a populației evreiești din Sălaj, conform recensămintelor, în anul 1920 conviețuiau 9.356 de evrei (4,13% din totalul populației), iar în 1930 s-a ajuns la 13.380 de locuitori evrei (3,9% din populația județului). Din cele 288 de localități componente ale Sălajului interbelic, în 247 erau prezenți locuitori evrei. Înainte de cedarea Transilvaniei de Nord Ungariei (1940), populația evreiască înregistrată în 1930 a mai crescut cu 1.084 de suflete. După Dictatul de la Viena, numărul membrilor comunității evreiești s-a împuținat considerabil³.

Mai mulți evrei din oraș au luptat pe front în Primul Război Mondial. Dintre aceștia, Izsak Albert a fost lăsat la vatră cu invaliditate, Miklos Unterberger a dispărut, iar Sandor Speter și Lajos L. Purjesz au căzut eroic⁴.

Începând din 1915 comunitatea evreiască din Zalău, alcătuită din circa o sută de familii, era condusă de către rabinul ortodox Arthur Jungreis⁵. Târgul săptămânal era organizat în ziua de sâmbătă (ultima zi a săptămânii la evrei, care este zi de sărbătoare), motiv pentru care evreimea ultra-conservatoare a orașului nu a sporit în mod spectaculos. Ani de zile a locuit la Zalău cunoscutul sionist Jakab Ternér. În 1923, la primul congres sionist din Transilvania, Ternér a fost ales printre cei 12 delegați naționali. În anul 1930 funcția de președinte al comunității evreilor din Zalău și în același timp cea de șef al grupului de sioniști era deținută de Emanuel Karl. La fel erau sioniști convinși și Aba Szekely, respectat notar, și Has Simon. În paralel cu procesul antisionist de la București din anii 1953-1954 a avut loc procesul antisionist de la Timișoara, unde au fost condamnați conducătorii sioniști din Transilvania. La data de 18 martie 1954 au fost condamnați foștii conducători ai organizației sioniste de stânga „Hasomer Hatzair” (Paznicul tânăr): Simon Abramovici-Arieli, Avraham Antonir, Haim Artur, Radu Budeanu, Marci Goldenberg-Gilad, Angela Grinberg, Iacov Grinberg, Mose Weinberg, Arnold Zeidman, Zvi Zeltinger, Ficu Ioan, Bercu Cohen, Izu Lazarovici, Wili Lazarovici, Abir Mark, Braha Mark-Rotenstein, Ester For, Francisc For, Iafa Cuperman, Snuel Cuperman, Sorin Severin, Ricu Stubiner și Levi Derbramdiker. Zece zile mai târziu a avut loc „Procesul celor 13 conducători de frunte ai mișcării sioniste din România”: A.L. Zissu, Misu Benvenisti, Jean Cohen, Carol Reiter, Zeev Beniamin, Simon Has, Haber Karin, Mose Wiss-Talmon, Bubi Beer, Moti Moscovici, Gir Hasvetzari și Simon David. Trei dintre ei au fost condamnați la închisoare pe viață (A.L. Zissu, Misu Benvenisti și Jean Cohen), ceilalți – la pedepse între 8 și 20 de ani temniță grea, conform jurnalistului și scriitorului român de origine evreiască Teșu Solomovici⁶.

Între cele două războaie mondiale, comunitatea evreilor a cunoscut o perioadă de prosperitate, participând activ la viața social-economică, politică și culturală a județului Sălaj. Populația evreiască din Zalău avea profesii din cele mai diferite. În reședința Sălajului trăia un număr mare de intelectuali evrei, dar erau și mulți meșteșugari și comercianți. Printre întreprinzătorii evrei din localitate s-au numărat: Jakab Ternér și Berthold Ternér, care dețineau o fabrică de țiglă, Dezső Noti, care avea un depozit de piei, Ignac Roth și László Weisz, care aveau depozite de făină. În cadrul activității religioase amintim pe *somesul* Fischel, *gabaiul* Moshe Pollak și *hahamul* Emanuel Gottlieb, care aveau responsabilități privind viața tradițională și religioasă a comunității. Miklós Almási, chimist, a urmat studiile gimnaziale la Zalău. A predat la Universitatea din Cluj, unde a fost decanul Facultății de Chimie, fiind autor a numeroase invenții și articole științifice⁷.

³ Vasile Ciubăncan, *Date noi demografice, socio-economice despre populația Sălajului pe anii 1910-1941. Poziția și contribuția ei în problemele apărării graniței de Vest a țării în perioada interbelică*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, IV, 1980, p. 605-614. Vezi și Dănuț Pop, *Comunitatea pierdută. Plecarea evreilor din Sălaj*, în „Caiete Silvane”, Anul XVII, Nr. 1 (192)/ianuarie 2021, p. 34-36, 41.

⁴ Randolph L. Braham, Tibori Szabó Zoltán, *Enciclopedia geografică a Holocaustului din Transilvania de Nord*, Editura Cartier, Chișinău, 2019, surse: AE-R, 185; C-DH, 84-85, 177-188; GD, 24-25, 52-53, 88, 101-102, 121, 172, 217-219, 247-249, 297-298, 302-304, 355, 367-368, 396, 402.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Comunitatea evreiască era foarte bine organizată având toate instituțiile necesare vitale vieții tradiționale și religioase. Exista o frumoasă Sinagogă, situată pe strada Clujului la nr. 7 (astăzi parte din actuala stradă Gheorghe Doja), ce a datat din prima jumătate a secolului al XIX-lea, o școală specifică evreiască de Talmud-Tora, Case de Rugăciuni, Hevra Kadisa (organizația care se ocupa de înmormântări), cimitir evreiesc, baie rituală – Mikva. Activau în Zalău în mod permanent rabini, învățători și daiani (candidați la postul de rabin). Majoritatea evreilor respectau cu strictețe tradiția și dogmele religioase.

În urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940, Transilvania de Nord a ajuns sub ocupația maghiară. În județele Sălaj, Satu Mare, Bihor, Bistrița-Năsăud, Mureș, Cluj și Maramureș trăiau aproximativ 155.000 de evrei. Între anii 1941-1942, marea parte a bărbaților evrei din Zalău a fost mobilizată în detașamentele de muncă din armata maghiară. În Ucraina au ajuns 230 dintre ei, de unde 90% dintre ei nu s-au mai întors acasă.

Pentru prima dată în istoria Transilvaniei, în anul 1944, pe teritoriul aflat sub ocupația Ungariei, s-au înregistrat două evenimente fără precedent: organizarea și înființarea unor lagăre și ghetouri evreiești de concentrare, de guvernul ungar, condus de prim-ministrul Sztójay Döme, urmate de deportarea generală a evreilor din acest spațiu geografic, istoric. S-au adoptat peste o sută de legi-decrete antievreiești, cum ar fi: interzicerea frecventării de către copiii evrei a școlilor publice; evreii nu au mai avut voie să meargă la teatru, spectacole, în restaurante; evreii au fost obligați la purtarea stelei galbene în piept, puteau să iasă doar la anumite ore din casă, iar de la locurile de muncă au fost concediați.

În județul Sălaj, înainte de anul 1940, au existat aproximativ 14.000 de evrei, dintre care 9.000 de evrei au fost strânși în anul 1944 în lagărul de la Cehei, de lângă Șimleu Silvaniei și au fost deportați către lagărul de exterminare Auschwitz. Diferența de la populația evreiască, de aproximativ 5.000 de evrei, se explică prin faptul că între anii 1940-1944 bărbații au fost duși în lagărele de muncă de pe frontul de Est. Evreii au fost pur și simplu scoși afară din casele lor și obligați să-și ia doar câteva lucruri și puțină mâncare. Ei au lăsat în urma lor toată agoniseala de o viață pentru care au muncit. În luna mai 1944, la câteva luni după ocuparea Ungariei de trupele germane, evreii din Sălaj au fost adunați în mare grabă și îngrămădiți în ghetoul din Cehei, unul dintre cele mai cumplite din Transilvania⁸.

Operațiunea de ghetozare a evreilor din Zalău s-a încheiat în seara de 5 mai 1944 sub conducerea lui Gazda András, adjunctul prefectului județului. Comandantul operațiunii a fost locotenent-colonelul de jandarmerie György Mariska. Fiecare familie a fost scoasă din casă în cel mai scurt timp posibil, în circa 15-20 minute. Oamenii au fost adunați chiar în centrul orașului, lângă primărie, apoi, pe jos, în marș, au fost duși la gară și închiși într-o baracă. Au fost obligați să meargă pe mijlocul străzii în coloană, cărându-și în spate lucrurile, pe bolnavii și pe copiii mici. Dimineata au fost imbarcați în vagoane de vite și transportați în ghetoul de la Cehei. Deținuții de aici au fost supuși unuia dintre cele mai crude regimuri de detenție, comparativ cu celelalte ghetouri din Ungaria.

Potrivit unui martor ocular, Pal Weinberger din Șimleu Silvaniei: „În oraș domnea o atmosferă de sărbătoare”. Evreii au fost nevoiți să stea și să doarmă în spații mici, murdare, în aer liber, fără apă, fără toalete, dormeau sub cerul liber, în ploaie și în vânt. Ei au mers zeci de kilometri pe jos, nu aveau voie să se odihnească, indiferent că erau în vârstă, bolnavi sau copii. Dacă se opreau erau împușcați sau bătuți de către jandarmii maghiari.

În ghetoul de la Cehei, în incinta cărămidăriei Klein, evreii din Zalău fost supuși torturilor groaznice în scopul de a-și declara valorile ascunse, bijuteriile, banii. Ghetoul era păzit de o unitate specială de jandarmi de la Budapesta și era condus de Krasznai László, unul dintre cei mai cruzi comandanți de ghetou din Ungaria. Evreii au fost bătuți până când leșinau de durere, apoi au fost imbarcați în vagoane de animale, câte 80-90 de oameni, neavând aer de respirat în vagoane sau

⁸ Despre operațiunile de ghetozare a evreilor din Sălaj, vezi pe larg, capitolul „Ghetoul Sălaj” din *Procesul ghetourilor din nordul Transilvaniei. Volumul I – Actul de acuzare; Sentința*, respectiv capitolul „Ghetoul Sălaj Șimleu” din *Procesul ghetourilor din nordul Transilvaniei. Volumul II – Mărturii*. Cele două volume alcătuite de Oliver Lustig au apărut la Editura AERVH din București în anul 2007, sub egida Institutului Național Pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel” și Asociației Evreilor din România Victime ale Holocaustului.

locuri unde să stea pe jos. După câteva zile de călătorie în aceste condiții groaznice au ajuns la Auschwitz-Birkenau, dar sute de oameni au murit pe drum de sete sau sufocare.

Înainte de îmbarcarea în vagoanele de vite au fost, din nou, percheziționați cu brutalitate și umiliți, pentru a da autorităților maghiare: bani, bijuterii, documente, fotografii, diplome.

Tragediile suportate de către evreii din lagărul de la Cehei l-au uimit chiar și pe un ofițer SS, care, după ce a vizitat lagărul de la Cehei, a rămas mirat și s-a exprimat „că el avea în subordine 24 de lagăre, dar niciunul nu era într-o stare așa de mizerabilă și o viață așa de crudă ca în lagărul de la Cehei”, se arată în „Procesul ghetourilor din nordul Transilvaniei”, volum alcătuit de Oliver Lustig.

Drept rezultat al torturilor, al lipsei hranei și a apei, evreii din județul Sălaj au ajuns la Auschwitz într-o stare foarte proastă, ceea ce a făcut ca un procent de 90% să fie selectați pentru gazare imediat după sosirea lor. Deportarea evreilor din Sălaj a avut loc între 31 mai și 6 iunie 1944, în trei transporturi. Potrivit unei statistici întocmite la gara din Košice (Kassa), au fost duși din județul Sălaj la Auschwitz, în 31 mai 3.100 evrei, în 3 iunie 3.161, în 6 iunie 1.584. Autoritățile nu au asigurat deportaților nici cele mai elementare condiții de supraviețuire. La plecarea ultimului transport, unul dintre criminalii principali, György Mariska, comandantul legiunii de jandarmi Sălaj, s-a adresat către militarii din paza vagoanelor: „Dați apă dobitoacelor de evrei, că trebuie să-i predăm vii”.

Autoritățile maghiare din Zalău nu au recunoscut dreptul de exceptare a lui Bernát Blonder, în ciuda faptului că luptase în Primul Război Mondial și fusese decorat. A fost deportat împreună cu cele 82 de familii, la Auschwitz, de unde doar 10% din cei deportați s-au întors, restul au fost uciși în lagărele de exterminare naziste doar din vina de a se fi născut evrei. Toate aceste acțiuni au fost făcute ca urmare a implementării de Germania nazistă, de Hitler, a „soluției finale”, forma perfectă de organizare cu premeditare a exterminării poporului evreu din Europa.

Corpul funcționarilor publici din Zalău a continuat acțiunile antievreiești și după încheierea deportărilor. Astfel, într-o adresă datată 20 iunie 1944, Károly Kincses, președintele Societății de Comerț Zalău, îi propunea prefectului Szilávy László, să împartă mărfurile găsite în prăvăliile evreiești, în următorul mod „judicios”: familiile luptătorilor de pe front să primească 44%, persoanelor care își satisfac serviciul militar să li se dea 33%, iar alții să capete 23%.

Din cei 1.500.000 de copii care au murit în Holocaust, numai pentru vina de a se fi născut evrei, aproximativ 25.000 erau din Transilvania de Nord. Tribunalul Poporului Cluj, prin sentința nr. 8/31 mai 1946, a stabilit răspunderile personale ale tuturor participanților la acțiunile criminale împotriva populației evreiești din nord-vestul Transilvaniei, în timpul ocupației maghiare, în perioada anilor 1940-1944. În actul de acuzare de la Tribunalul Poporului Cluj, în aprecierea globală asupra consecințelor deportării evreilor, s-a făcut în mod expres o precizare asupra uneia dintre categoriile victimelor Holocaustului, aceea a copiilor, menționându-se că din deportare „nu s-a reîntors niciun copil”, deoarece copiii, bătrânii și bolnavii au fost trecuți la stânga de către „îngerul morții”, dr. Mengele. Unul dintre cei mai mari medici criminali din istorie, Josef Mengele a condus faimoasele „selecții” ale evreilor care soseau în lagăr. El decidea asupra sorții deportaților. Cu o singură mișcare din mână îi trimitea pe evrei, fie la muncă, fie la crematoriu. La stânga, Mengele îi trimitea spre camerele de gazare și crematorii pe copii, femeile gravide, bolnavi, bătrâni și pe toți cei pe care îi considera prea slabi pentru a munci, iar la dreapta, pe ceilalți, spre o viață chinuită în lagăr.

Un martor ocular, Oliver Lustig⁹, evreu deportat din Cluj, descrie, în lucrarea sa memorialistică, un moment din această tragedie fără egal: „La Birkenau voi vedea pentru ultima oară copiii în ziua sosirii, înainte de a porni spre lagărul D.E. Îi voi vedea în coloana aceea nesfârșită, din stânga, pornită înaintea noastră, care se va târî de pe peron direct spre camerele de gazare. Sugând la sân, ori dormind în brațele mamelor, țipând că le este sete sau plângând după jucăriile pierdute în acea învălmășeală nemaipomenită, întrebându-și mamele de ce au lacrimi în ochi, murmurând rugăciuni, se vor îndrepta spre moarte. Voi urmări până când privirea mi se va încețoșa. Întâi voi pierde din ochi pe fratele meu Valentin (de opt ani) care va pași spre crematoriu ținându-se cu o mână de mama, iar cu cealaltă ținându-și tăblița la piept. Apoi n-am să-i mai văd pe cei doi gemeni, Cornel și Cornelia; în cinci sau zece minute, contururile tuturor copiilor se vor șterge, pierzându-se în

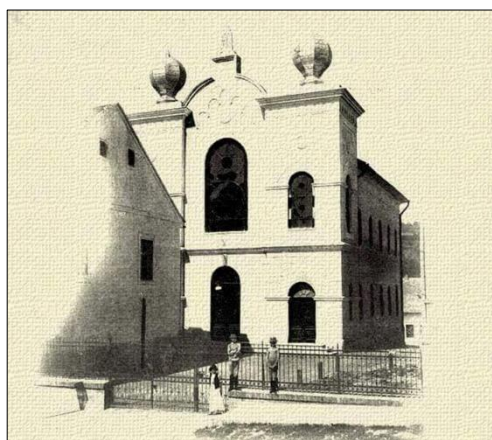
⁹ Oliver Lustig (1926-2017) a fost scriitor și jurnalist militar român de etnie evreiască, supraviețuitor al lagărului de exterminare de la Auschwitz. Autor al unui număr mare de cărți despre cel de-Al Doilea Război Mondial și despre Holocaust. Decorat cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler (2007).

coloana aceea nesfârșită de mame, bătrâni și bolnavi, al cărei capăt pătrundea în incinta crematoriului. Pe rampa morții de la Birkenau vor coborî din vagoanele desferecate zeci de mii de copii, în mai puțin de o oră de la sosire, cei sub 14 ani se vor afla toți fără excepție în coloana aceea nesfârșită ce sa va târî fără oprire, țipând, implorând și blestemând, spre camerele de gazare. Așa că la Birkenau vei auzi mereu rostindu-se cuvântul copii, dar copii vii, copii care să râdă sau să plângă, copii vii n-am să mai văd”¹⁰.

Exterminarea poporului evreu s-a realizat din singurul motiv, acela că erau evrei! A fost premeditată, gândită amănunțit și pusă cu rapiditate în practică anihilarea evreilor din Europa!

După Holocaust, din cauza supraviețuirii a doar 10% din populația deportată în lagărele naziste, puținii evrei întorși au rămas în comunitate, dar din păcate, condițiile nu au mai fost aceleași. În anii '60 o mare parte din evrei au făcut „aliya” (imigrarea evreilor din diaspora) în Israel, însă au mai rămas în județul Sălaj familii notabile, cum sunt: Szintenár, Hendinger, Herman, Frenkel, Deutsch, Antal și alții. A urmat în perioada 1970-1972 demolarea complexului comunitar (Heder, Baia rituală, Hevra Kadisa, Sohet), dar și a Sinagogii din Zalău, în condițiile represiunii regimului comunist asupra tuturor cultelor¹¹.

Începând cu anul 1992 la conducerea Obștii Evreiești din Sălaj s-a aflat domnul Ioan Popa, un cunoscut antrenor de box pe plan național și internațional, fiind fondatorul secției de box din cadrul clubului sportiv Armătura Zalău. Comunitatea evreiască din Zalău s-a reînființat în anul 2014, păstrând memoria celor care au pierit în Holocaust. Conducerea Comunității Evreilor din Zalău – Sălaj este asigurată de Dan Has. Un obiectiv major al comunității este de a reconstrui sinagoga care a fost în Zalău. Chintesența vieții evreiești este păstrarea legilor lui Dumnezeu și a tradițiilor, asigurând supraviețuirea acestui popor de-a lungul secolelor zbuciumate. Bastionul vieții evreiești este sinagoga, oferind cadrul pentru închinare, sărbători și întâlniri. Punctul de pornire pentru realizarea unei noi clădiri destinate celebrării cultului mozaic este sinagoga veche din Zalău, cea din imagine, de care, probabil unii dintre zălăuani își amintesc cu drag.



Fosta sinagogă din Zalău



Proiectul de reconstrucție a Sinagogii din Zalău

Un alt obiectiv major al Comunității Evreilor din Zalău – Sălaj este de a construi un Memorial al Holocaustului din Transilvania, dar și un Memorial al Dreptilor între Popoare, salvatorii de evrei, bineînțeles, cu sprijinul Federației Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic. În prezent se află în faza de proiect și de strângere de fonduri. Memorialul Holocaustului se va întinde pe o arie de 4.000 mp și va fi la Zalău, în imediata vecinătate a cimitirului evreiesc de pe strada Salcâmiilor. Complexul Memorial va fi format din alei reprezentând fiecare gară de unde au fost deportați evreii, de fapt o hartă a deportărilor. Comemorarea nu trebuie să fie numai o înșiruire de fapte povestite de puținii supraviețuitori, tinerii din ziua de azi trebuie să aibă în fața lor o imagine clară a ceea ce a fost exterminarea. „Noi am imaginat acest Memorial ca un ansamblu care conține un monument propriu-zis, un muzeu și o sală de conferințe în care se va studia istoria Holocaustului. Monumentul propriu-zis l-am gândit ca pe o aducere-aminte a momentului deportării și morții evreilor și conține simularea unei căi ferate pe care au fost duși în lagăre frații noștri, respectiv un

¹⁰ Oliver Lustig, *Atunci, acolo... la Auschwitz*, Editura Cartea Românească, București, 1977.

¹¹ Arhiva Comunității evreiești din Zalău, *Mărturii orale*, Zalău, 2014.

ansamblu care prezintă o imagine clară a lagărelor naziste, a ghetourilor și a gărilor de unde au fost trimiși evreii din Transilvania spre destinația lor finală. Pe acest amplasament am gândit și înscrierea numelor victimelor deportărilor din județul Sălaj”, a precizat președintele Comunității Evreilor din Zalău – Sălaj, Dan Has.



Grup statuar din Memorialul Holocaustului din Transilvania și al salvatorilor evreilor (al Dreptilor între Popoare)

Comunitatea Evreilor din Zalău – Sălaj are încheiate parteneriate cu mai multe unități de învățământ din județul Sălaj, în domeniul educațional, al implicării în proiecte educative ce au rolul de a promova istoria evreilor, cultura și tradițiile iudaice. Pentru noi, evreii din România, prin organizația Federația Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic, pentru cultura iudaică și pentru iudaism în sine, tradiția, diversitatea și educația sunt și trebuie să rămână valori fundamentale ale oricărei societăți. Vom continua să promovăm aceste valori și principii cu determinare, convingere și consecvență.

Surse bibliografice:

- Arhiva Comunității evreiești din Zalău, *Mărturii orale*, Zalău, 2014.
- Raport Final. Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România. Editori: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu. Editura Polirom, Iași, 2005.
- Braham, Randolph L.; Tibori Szabó Zoltán, 2019, *Enciclopedia geografică a Holocaustului din Transilvania de Nord*, Editura Cartier, Chișinău.
- Ciubăncan, Vasile, 1980, *Date noi demografice, socio-economice despre populația Sălajului pe anii 1910-1941. Poziția și contribuția ei în problemele apărării graniței de Vest a țării în perioada interbelică*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, IV, 1980.
- Has, Dan; Has, Cristina (coordonatori), 2022, *Memorialul Holocaustului din Transilvania și al salvatorilor evreilor (al Dreptilor între Popoare). Memorial of the Holocaust in Transylvania and of righteous among nations*, Editura Epica, București.
- Lustig Oliver, 1977, *Atunci, acolo... la Auschwitz*, Editura Cartea Românească, București.
- Lustig Oliver (editor), 2007, *Procesul ghetourilor din nordul Transilvaniei*, vol. I-II, Editura AERVH, București.
- Pop, Dănuț, 2021, *Comunitatea pierdută. Plecarea evreilor din Sălaj*, în „Caiete Silvane”, Anul XVII, Nr. 1 (192)/ianuarie 2021.
- Sanie, Silviu, 1981, *Culte orientale în Dacia romană*, vol. I: *Culte siriene și palmiriene*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981.
- Institutul Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, <https://www.inshr-ew.ro/> [site consultat în luna octombrie 2023].

CERAMICA OLARILOR BRESLAȘI DIN ZALĂU. TRADIȚIE URBANĂ, ARTĂ ȘI MEȘTEȘUG

Drd. Attila Szabó
Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău
Dr. Emanoil Pripon
Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău

CERAMICS OF THE POTTERERS OF ZALĂU. URBAN TRADITION, ART AND CRAFT

Rezumat: Studiul își propune să facă o scurtă incursiune în evoluția ceramicii de Zalău, o ceramică de breaslă multiseculară datată din secolul XVII și importantă datorită bogăției tipurilor de vase și a decorului.

Cuvinte-cheie: olărit, ceramică de Zalău, breaslă, ulcioare, ornamentică

Abstract: The study aims to make a short incursion into the evolution of Zalău ceramics, a multisecular pottery dating from the 17th century and important due to the wealth of vessel types and decoration.

Keywords: pottery, Zalău ceramics, guild, jars, ornaments

Zalăul a fost de-a lungul secolelor trecute un puternic centru de olărit. Importanța producției locale de ceramică se situează în centrul atenției noastre cu prilejul împlinirii a 550 de ani de la momentul când edictul regelui Matia Corvin ridică localitatea Zalău la rangul de oraș-târg (1473). Dreptul de susținere a câtorva târguri anuale i s-a acordat Zalăului deja în secolul al XIV-lea, dar cu acest nou privilegiu s-au extins posibilitățile economice locale. Meșteșugurile de obicei se dezvoltă în micile orașe-târg odată cu astfel de privilegii, ceea ce a fost probabil și cazul Zalăului¹. Cert este că primele documente care atestă prefigurarea unui meșteșug individual al olăritului la Zalău sunt mai târzii. Este vorba de lista Urbariului cetății Gilău din 1609, ce amintește activitatea a două persoane provenite din Zalău care se numeau Fazekas (în maghiară echivalentul numelui *Olaru*) și un document din 1658 care menționează existența a patru olari liberi zălăuani (ei au fost: Körtvélyesi István, Szabó István, Éltető Mihály și Szamosközi János)².

Cele câteva piese medievale (*Planșa 1*) și vase din această perioadă a atestărilor documentare amintite au intrat în colecția Muzeului din Zalău în urma unor cercetări arheologice locale. Este vorba, se pare, de o ceramică uzuală, nesmălțuită în general: oale, cratițe, căni etc., iar construirea sobelor a fost de asemenea sarcina olarilor³ (*Planșa 2*).

Odată cu extinderea activității olarilor zălăuani și cu dezvoltarea orașului, se impune fondarea și organizarea unei asociații profesionale pe baze legale. După alte modele din Transilvania, olarii zălăuani se organizează în breaslă, statutul căreia va fi adus la cunoștință publică în 1738 de consiliul local (*Planșa 3*). În anul 1834 acesta a fost îmbunătățit prin adaptarea sa la noile nevoi ale membrilor, precum chestiuni legate de procurarea materiei prime și a smălțului, modul de repartizare a materiilor prime către meșteri, controlul asupra calității produselor sau modul de valorificare a acestora (*Planșa 4*)⁴. Recensământul din 1854 stabilește existența a 47 de olari breslași zălăuani, deși documentele breslei în această perioadă atestă existența a peste 100 de olari în breaslă împreună cu calfele

¹ Kovách Géza, *A zilahi céhek története. Egy kisváros ipari fejlődése a céhek felbomlásáig*, Tudományos Könyvkiadó, București, 1954, p. 51.

² Szabó T. Attila: *Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI–XIX. században*. ETF., 208. szám, Kolozsvár, 1947, p. 17, 24.

³ Elena Musca, *Meșteșugurile sălăjene de la medieval la contemporan*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2020, p. 135-136.

⁴ Arhiva Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău, Fond Bresle.

care au dat examen de intrare în breaslă⁵. Conducerea breslei olarilor era asigurată de șase demnitari: meșterul șef, șeful adjunct, meșterul tată – care superviza pregătirea calfelor și ucenicilor, doi meșteri controlori și notarul care redacta protocoalele. Breasla reglementa precis sistemul de intrare în breaslă și activarea în cadrul acesteia. Un loc privilegiat în cadrul breslei îl ocupau meșterii bătrâni, urmași de meșterii de rând, apoi de meșterii tineri. Membrii breslei, mai ales cei aflați în conducerea acesteia, participau activ la viața socială și politică a orașului, deținând funcții în consiliile orășenești, în consiliile de judecată sau în alte poziții cheie. Orice decizie importantă pentru activitatea de producție sau pentru cea de desfacere era luată ierarhic, în cadre bine precizate. Breasla sancționa orice abatere sau tentativă de îndepărtare de la tradiție, astfel fiind păstrată marca identitară a grupului și a locului⁶.

În 1872 breasla olarilor a fost desființată, redefinindu-se sub formă de *asociație meșteșugărească*. Recunoașterea calității produselor olarilor zălăuani s-a concretizat și prin obținerea unei distincții în 1885, cu ocazia Expoziției Generale de la Budapesta (*Planșa 4*)⁷.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, centrul de olari din Zalău intră într-un declin datorită răspândirii vaselor de gătit din metal. Dar și în această perioadă mai lucrează în cadrul societății meșteșugarilor olari 13-14 meșteri, dintre care ultimii trei își încetează activitatea prin 1980 (*Planșa 4*).

Produsele breslei olarilor

Produsul de bază al olarilor zălăuani a fost *ulciorul de apă* nesmălțuit. Vasele produse de ei acopereau o paletă largă de necesități. Se produceau vase uzuale glazurate doar pe interior sau atât interior cât și exterior, destinate pregătirii hranei, cum ar fi oale de diferite mărimi, cratițe, pâlnii, strecurătoare, forme pentru cozonac; vase pentru depozitare precum cânțele de castraveți, oale pentru silvoită, căni și cânți, ulcele, ulcioare, ploști, canceie, vase de dus mâncarea la câmp și vase destinate consumului hranei și al băuturilor: farfurii de diferite dimensiuni, castroane și căni (*Planșele 7-8-9*). Un vas specific Centrului Zalău a fost *ulciorul de vin*, datat, turtit lateral, de diferite mărimi, până la 10 litri (*Planșele 9 și 11, rândurile de jos*).

Pe canceiele pentru vin erau trecute texte, poezii și numele proprietarului, eventual al olarului. Ustensilele specifice de lucru la Zalău corespund cu cele folosite în general de meșterii olari din regiune, folosite fiind la întreg procesul de lucru: procurarea lutului, prelucrarea acestuia, modelarea și decorarea vaselor, arderea și glazurarea acestora (*Planșa 5*).

Desfacerea produselor

Cele mai multe piese se vindeau în piața din Zalău, unde până în anul 1900, breasla de olari a avut dreptul exclusiv de desfacere. Meșterii olari (de fapt, mai mult nevestele lor) își vindeau marfa din fața șopronului olarilor ce s-a situat pe străduța care urca de pe bulevardul de astăzi spre biserica reformată. Știm din documentele breslei aflate în patrimoniul muzeal din Zalău, că această construcție din lemn a fost refăcută în 1782 și extinsă în 1804. Se știe că în organizarea șurii olarilor era foarte clar stipulat locul fiecărui meșter și breasla percepea o taxă pentru aceasta. Olarii din Zalău mai vindeau ceramică și în târgurile periodice ale orașelor și satelor sălăjene și ale județelor învecinate: Jibou, Dragu, Hodod, Șimleu Silvaniei, Crasna, Nușfalău, Tășnad, Cehu Silvaniei, Hida, Ulmeni, Gârbou, Huedin, Cluj, Debrețin. Produsele lor au ajuns prin comerț până în zonele îndepărtate din Ardeal și Câmpia maghiară (*Planșa 6*).

Estetica și ornamentica ceramicii zălăuane

Cu excepția strecurătoarelor, a pâlniilor, a oalelor de sarmale și a cratițelor, toate vasele ceramice de Zalău au fost bogat ornamentate (*Planșele 9-12*). În stilul de decorare a vaselor de la Zalău se disting trei etape: în prima jumătate a secolului al XIX-lea se remarcă o influență certă a ceramicii din nord-vestul Ungariei, ajunsă în zona noastră prin comerț, aceasta fiind influențată la rândul său de ceramica posthabană de secol XVIII produsă în acea regiune. Motivele ornamentale preferate

⁵ Dr. Sipos József, *Szilágysági fazekasság*, în Bálint István János (red.), *Örök Szilágy*, Editura Cerberus kft., Budapesta, 2009, p. 997-998.

⁶ Arhiva Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău, Fond *Bresle*.

⁷ Camelia Burghel, Tekla Tötszegi, Emanoil Pripon, Olimpia Mureșan, Szabó Attila, *Ceramica de Zalău*, Editura Porolissum, Zalău, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, p. 35.

sunt cele fitomorfe, avimorfe, mai rar și zoomorfe, mai ales florile sau buchetele de flori în stil renescentist sau copacul cu coroană dublă. Culoarele folosite sunt galben, maro, verde, ruginiu, regăsindu-se și culoarea albastră în cantități mici, iar motivele au contur maro, trasate cu cornul⁸. În perioada 1860-1920 motivele rămân aceleași, însă conturul acestora va fi trasat cu albastru. După un curs de perfecționare susținut în 1909, ceramica de Zalău va prezenta aspecte decorative total diferite față de cel de secol XIX, în locul cornului folosindu-se pensula. Conform acestui nou stil, motivele florale sunt aplicate pe un fundal colorat, respectiv albastru sau verde, maro închis sau roșu ruginiu⁹.

Cercetătorul etnograf dr. Károly Kós afirma că Zalăul (și Deja) este un centru de olari, a cărui producție prezintă o mai mare diversitate de forme și are cea mai mare arie de distribuție din țară (Planșa 6)¹⁰.

List of plates:

- Plate I. Ceramics discovered at Zalău (IV century BC – XVII AD).
- Plate II. The first documentary evidence of pottery in Zalău.
- Plate III. Potters' guild from Zalău.
- Plate IV. Guild regulations from the XIX-XX centuries.
- Plate V. Work tools and utensils.
- Plate VI. Sale of ceramic products.
- Plate VII. Common unglazed pottery.
- Plate VIII. Usual glazed ceramic.
- Plate IX: Decorated pottery, 19th century.
- Plate X. Decorated plates from the 19th century.
- Plate XI. Decorated ceramics from the 20th century.
- Plate XII. Decorated plates, Decorated pots, 20th century.
- Plate XIII. Influences on nearby centers.

Bibliografie:

Burghele, Camelia, Tötszegi Tekla, Pripon, Emanoil, Mureșan, Olimpia, Szabó Attila, 2013, *Ceramica de Zalău*, Editura Porolissum, Zalău, Editura Mega, Cluj-Napoca.

Csupor István, 2022, *Arta ceramicii populare din Transilvania 1700-1900*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Novella, Budapesta.

Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, 1974, *Szilágysági magyar népművészet*, Editura Kriterion, București.

Kovács Géza, 1954, *A zilahi céhek története*, Tudományos Könyvkiadó, București.

Márton Gyula, 1948, *A zilahi fazekasmesterség*, Cluj.

Musca, Elena, 2020, *Meșteșugurile sălăjene de la medieval la contemporan*, Editura Caiete Silvane, Zalău.

Dr. Sipos József, 2009, *Szilágysági fazekasság*, în Bálint István János (red.), 2009, *Örök Szilágy*, Editura Cerberus kft, Budapesta, p. 991-1046.

Szabó, T. Attila, *Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI–XIX. században*. ETF., 208. szám, Kolozsvár, 1947.

⁸ Csupor István, *Arta ceramicii populare din Transilvania și Partium 1700-1900*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Novella, Budapesta, 2022, p. 26.

⁹ Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség*, Cluj, 1948, p. 27-28.

¹⁰ Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, *Szilágysági magyar népművészet*, Editura Kriterion, București, 1974, p. 88.

CERAMICĂ DESCOPERITĂ LA ZALĂU SECOLELE IV î.CHR. - XVII d.CHR.



sec. IV - III î.CHR



sec. VIII - IX



sec. XI - XIII



sec. XVII

Planșa 1

PRIMELE ATESTĂRI DOCUMENTARE ALE OLĂRITULUI LA ZALĂU



1609, Urbariul cetății Gilău amintește activitatea a două persoane din Zalău cu numele Fazekas (Olaru).

1640 – Johos János, din Zalău, iobag olar venit la Dorolțu (reg. Cluj) vrea să slujească cu meșteșugul său, olăritul.

1658 – menționați patru olari din Zalău ca meșteri populari: Körtvélyi István, Szabó István, Éltető Mihály, Szamosközi János.

Executarea cahlilor (a plăcilor pentru sobe) și a sobelor de teracotă ținea de activitatea olarilor.



Cahle de coronament ale unei sobe medievale târzii, descoperite la Zalău



Cahlă medievală



Cahlă de sec. XVIII



Cahlă de colț medievală descoperită pe strada C. Coposu



Cahle de secol XIX

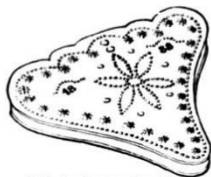


Tabla de chemare a breslei

BREASLA OLARILOR DIN ZALĂU

Breasla olarilor din Zalău a fost înființată în anul 1738.

Statutul redactat de Consiliul orașului Zalău cuprindea regulamentele de funcționare ale breslei.

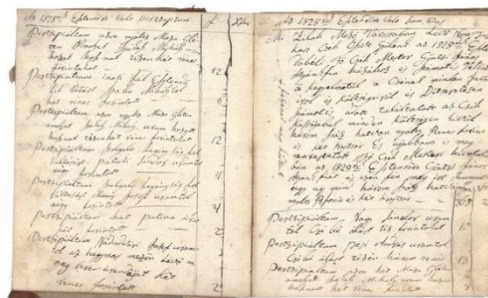
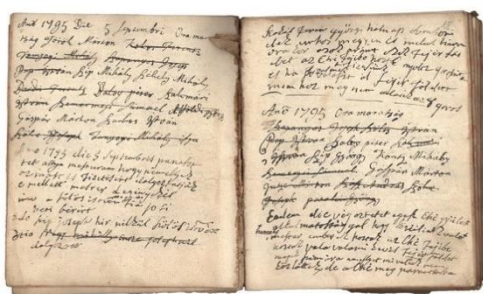
Conducătorii breslei au fost: meșterul principal, meșterul principal adjunct, meșterul tată, meșterul controlor și notarul. Ierarhia breslei continua cu meșterii bătrâni, meșterii de rând și meșterii tineri.

Meșterii aveau dreptul de a primi ucenici în atelier, care după trei ani de pregătire, deveneau cafile.

Pentru a deveni meșter breslaș, candidatul susținea un examen de măiestrie.



Statutul breslei - 1738 (prima și ultima filă)

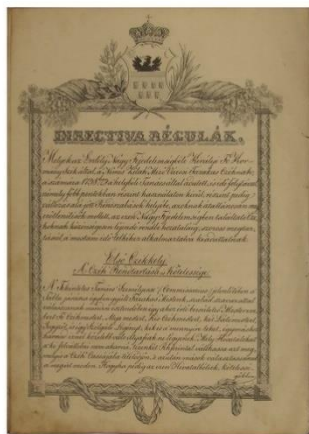


Procese verbale și registre de încasări și plăți ale breslei



Sigiliile și lada breslei

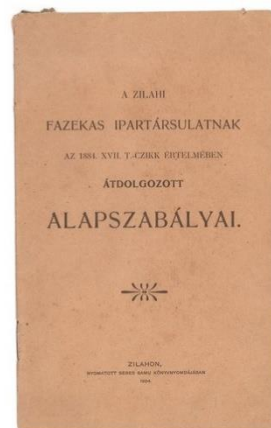
Regulamentele breslei din secolele XIX - XX



Regulile directive din 1834



Regulile comunității tinerilor olari.
Reformularea regulamentelor vechi din 1804



Statutul Asociației olarilor editat în 1904

La recensământul din 1854 se constata existența a 47 de olari breslași zălăuani.



Olarii zălăuani din anii 1940



Membrii Asociației Meșteșugarilor Olari din Zalău la cursul susținut în februarie 1944. În spate, din stânga: Csapó Zoltán, Szabó Albert, Birta Ferenc, Ardai Gyula, Kiss Géza, Csapó Lajos, Márton Sándor, Kis Sándor.

Rândul din față, din stânga: Fazekas Gyula, Vitéz Bencze - oficialitate de la oraș, Mihály Ferencz Lipesc Boér Sándor bătrânul, Boér Sándor sn. și Boér Sándor jr.

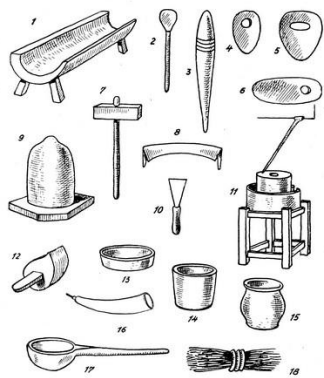


Medalia primită de olarii zălăuani cu ocazia Expoziției Generale Naționale, Budapesta, 1885

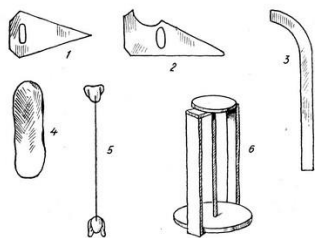
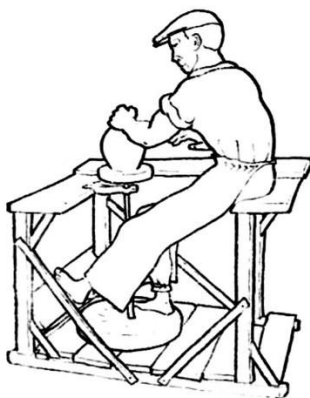
Planșa 4

Unelte și ustensile de lucru

Prepararea lutului, modelarea la roată, precum și arderea vaselor era sarcina olarului, iar vasele erau decorate de către soția sau fiica olarului ori de către decoratoare plătite.



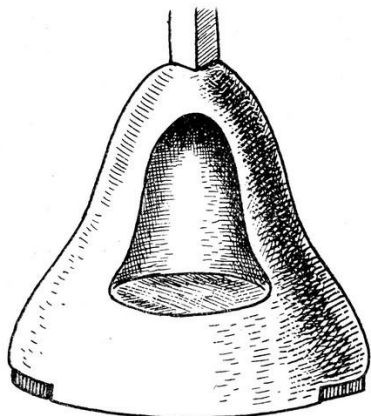
1. jgheab de lemn; 2. tăietor de lut; 3. fus pt. gârlit; 4-5 - 6. cuțite de lemn; 7. mai de lemn; 8. mezdrea; 9. lut așezat pe butuc; 10. spaclu; 11. rășnită; 12. ciocan de zdrobit; 13-15. unități de măsură; 16. cornul; 17. lingură de turnare; 18. măturică pt. stropit.



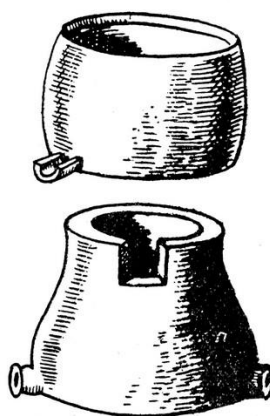
1-2. cuțite de modelaj; 3. spatulă pt. ulcioare; 4. piele de finisaj; 5. sârmă pt. tăiat; 6. roata de modelare;



Cuptor de ars ceramică, secolul XX



Cuptoare de ars ceramică, secolul XIX



Mihály Ferencz



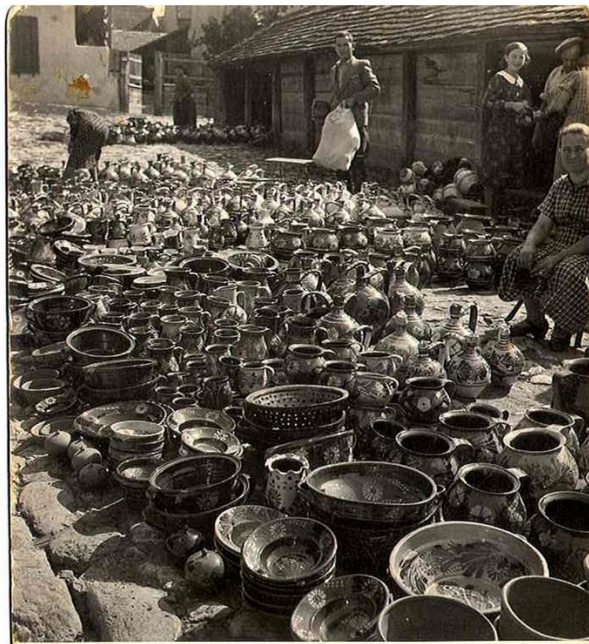
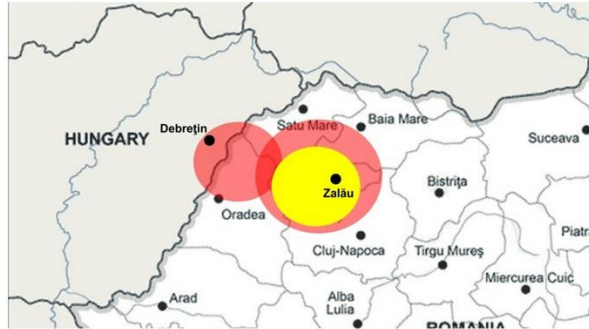
Ardai Erzsébet



Ardai Gyula

VÂNZAREA PRODUSELOR CERAMICE

Olarii își vindeau produsele în cadrul târgurilor locale, desfășcându-și marfa în fața șurii olarilor situată pe strada Bisericii reformate. Prin comerț, ceramica de Zalău a ajuns în județele limitrofe, chiar și la Debrețin.



Planșa 6

Ceramică uzuală nesmălțuită



Planșa 7



Planșa 8

Ceramică decorată sec. XIX



Planșa 9

Farfurii decorate din secolul XIX

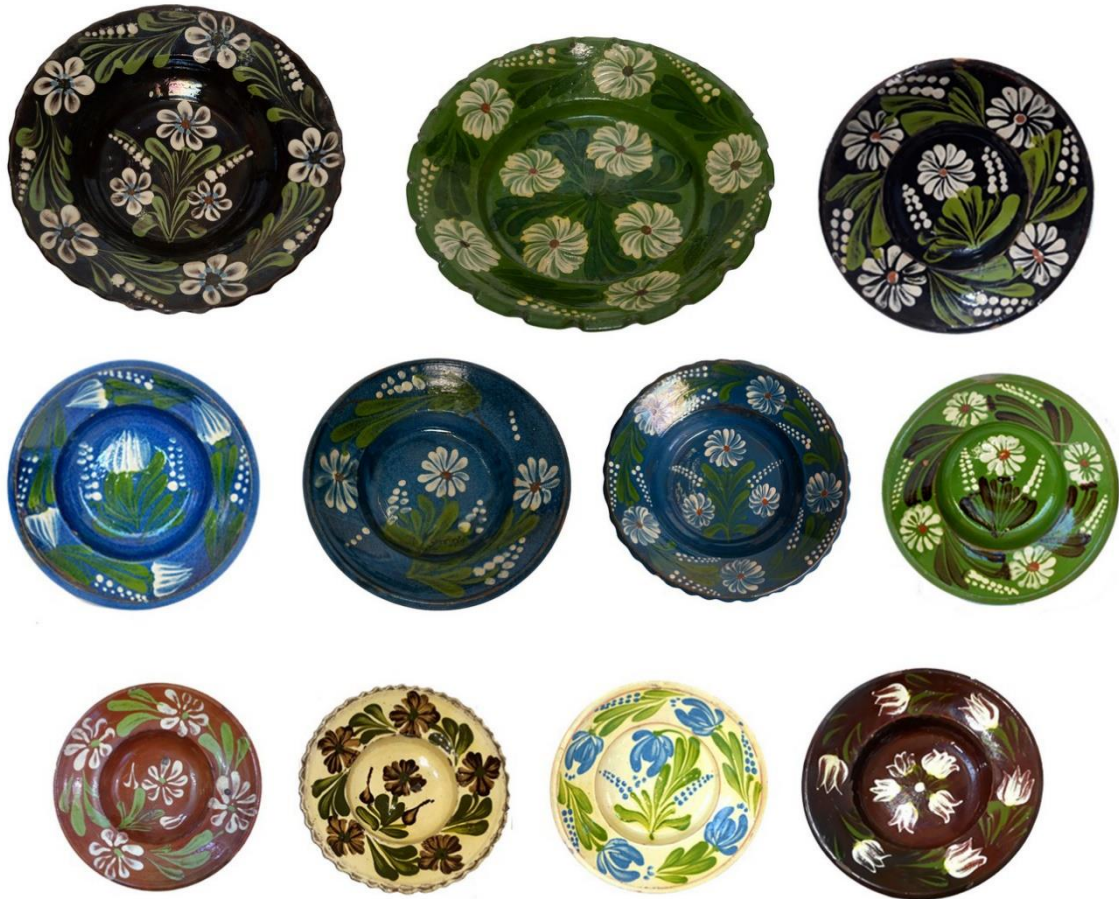


Planșa 10



Planșa 11

Farfurii decorate din sec. XX



Oale decorate de secol XX



Planșa 12

Influențele asupra centrelor apropiate



Planșa 13

CUTIA CU AMINTIRI. DESTINUL UNEI FAMILII DIN ZALĂUL SECOLELOR XIX-XX

Prof. Mirel Matyas
Colegiul Tehnic „Alesandru Papiu Ilarian” Zalău

THE BOX OF MEMORIES. THE DESTINY OF A FAMILY FROM ZALĂU IN THE XIX-XX CENTURIES

Rezumat: A încerca o biografie a unei familii din Zalăul începutului de secol XX, în condițiile în care aceasta s-a stins fără urmași, poate fi considerat un act curajos, poate chiar riscant. E ca și cum ai vrea să reconstitui imaginea unui puzzle în condițiile în care nu ai nici modelul, nici toate piesele. Însă „comoara” în posesia căreia am intrat prin intermediul doamnei Csiszár Mária, a fost imboldul unui astfel de demers. O cutie de metal, ornată cu papagali, conținând fotografii și cărți poștale militare din Primul Război Mondial, e tot ce a mai rămas în urma unei familii obișnuite din Zalăul aflat la cumpăna secolelor XIX și XX.

Cuvinte-cheie: familie, amintiri, fotografii, cărți poștale, Zalău

Abstract: Attempting to write a biography of a family originated in Zalău from the beginning of the 20th century, while they passed away without having any offspring, might be considered a courageous, perhaps even risky act. It is like trying to reconstruct the image of a jigsaw puzzle when you have neither the model nor all the pieces. But the „treasure” I have discovered with the help of Mrs Csiszár Mária has been the driving force of this attempt. A metal box, decorated with parrots, containing photographs and postcards dating back from the First World War, is all that remains of a common family from Zalău at the turn of the 19th and 20th centuries.

Keywords: family, memories, photos, postcards, Zalău

1. Povestea familiei Kun

Familia Kun din Zalăul începutului de secol XX era ca toate celelalte. Părinții, Kun István (1861-1922) și Kun Kornélia (născută Biber) (1864-1944) aveau trei copii. Capul familiei, Kun István s-a născut la Șarmășag la data de 3 august 1861, din părinți Kun István și Szép Zsuzsánna. În registrul parohiei reformată din Șarmășag, nașterea băiatului este consemnată în data de 11 august, la poziția nr. 23¹. Cum au ajuns ei în Șarmășag nu se știe, locul de origine al tatălui fiind consemnat Hídvég, în limba română Hăghig (actualul județ Covasna). La vârsta de 28 de ani, în anul 1889, Kun István, de religie evanghelic-reformată, avea meseria de pantofar și locuia în Zalău, pe strada Wesselényi, nr. 10. O cunoaște pe viitoarea soție, Biber Kornélia, în vârstă de 22 de ani, de religie romano-catolică, născută la Aiud, și care locuia pe strada Körös², nr. 4. În registrele de stare civilă parohiale, păstrate la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, cununia este consemnată la data de 5 mai 1889, fiind a cincisprezecea cununie a anului³.

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare SJAN Sălaj), Matricula botezaților, Parohia Reformată Șarmășag.

² Actuala stradă Mihai Eminescu.

³ SJAN Sălaj, Matricula cununaților, Parohia Reformată Zalău.

1861	20. Aug. 28. Andrae	1.	Károly - János	Sarmasag	Bartha - János	Elk. Bartha - János
1861	21. Aug. 4.	1.	Károly - János	Sarmasag	Bartha - János	Elk. Bartha - János
1861	22. Aug. 11. István	1.	Károly - János	Sarmasag	Bartha - János	Elk. Bartha - János
1861	23. Aug. 29. Mihály	1.	Károly - János	Sarmasag	Bartha - János	Elk. Bartha - János
1861	24. Aug. 8.	1.	Károly - János	Sarmasag	Bartha - János	Elk. Bartha - János
1861	25. Aug. 14. Mihály	1.	Károly - János	Sarmasag	Bartha - János	Elk. Bartha - János

Fig. 1 – 1861: se naște la Șarmășag, la 2 august, István, băiatul lui Kun István din Hidvög și al mamei Szép Zsuzsanna

1889	völegény.	Kun István	Sarmasag	28	1861	28	1861	28
15	menyas.	Biber Kornelia	Hidvög	22	1861	22	1861	22

Fig. 2 – 5 mai 1889: Kun István se căsătorește cu Biber Kornélia

În cutia cu amintiri⁴ sunt câteva fotografii, care deși nu sunt datate și nu scrie pe ele pe cine reprezintă, pot fi fotografii ale membrilor familiei. Bărbatul în vârstă, cu mustață lungă, după moda vremii, nu poate fi decât Kun István, capul familiei. Fotografia a fost realizată la Șimleu Silvaniei, în studioul lui Sajter Béla. Iar poza de familie în care două femei stau alături de un băiat, nu poate reprezenta decât pe bunica Szép Zsuzsanna (femeia de pe scaun), alături de mama Biber Kornélia, soția lui Kun István senior și de micul Kun István. Faptul că femeia care stă în picioare își ține afectuos brațul pe după umerii bunicii, dovedește dragoste și atașament față de mama sa. Fotografia, aplicată pe un carton personalizat cu dimensiunile 10,5 x 16 cm, a fost realizată la Zalău, în studioul Petrovich Ede din Piața Kossuth.



Fig. 3 – Kun István senior



Fig. 4 – Bunică, mamă și fiu

În anul următor, la data de 23 februarie 1890, este înregistrată nașterea primului copil al cuplului Kun István și Biber Kornélia. Băiatul, István (după tradiție purta prenumele tatălui) s-a născut la data de 18 februarie 1890, într-un an în care în Zalău în documentele Bisericii Reformate sunt consemnate nu mai puțin de 190 de nașteri. Băiatul Kun István este al 40-lea născut în acel an, dintr-un total de 83 de băieți⁵. Cine și-ar fi imaginat că peste 25 de ani, aproape întreg contingentul de băieți avea să fie încorporat în grozăvia ce se va numi Primul Război Mondial?

⁴ La data de 7 iunie 2022 am primit de la doamna Csiszár Mária din Tinnye, Ungaria, un colet ce conținea o cutie de metal, având dimensiunile 25 x 15 x 10 cm, în care se găseau fotografii și cărți poștale (majoritatea din Primul Război Mondial). Cutia conține 54 de fotografii, 7 vederi de tip carte poștală și 105 cărți poștale ce reprezintă corespondența dintre membrii familiei, atât între ei, cât și cu diferiți cunoscuți. Printre acestea se află 87 de cărți poștale militare (maghiare și austriece), majoritatea reprezentând corespondența din Primul Război Mondial, dintre soldatul Kun István și familia sa din Zalău.

⁵ SJAN Sălaj, Matricula botezaților, Parohia Reformată Zalău.

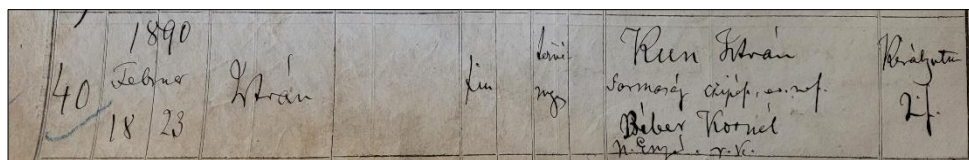


Fig. 5 – La 23 februarie 1890 este consemnată în registrul parohiei reformate Zalău a 40-a naștere: István, fiul soților Kun István și Biber Kornélia

La diferență de 9, respectiv 10 ani, familia va mai avea două fete, născute la cumpăna dintre secole. Erzsébet se naște în anul 1899, iar Kornélia în 1900. Interesant este faptul că pe surori nu le mai găsim în registrele de stare civilă parohiale: cele reformate nu sunt la arhive, iar în cele romano-catolice, în anii respectivi nu sunt înregistrate nașteri care să corespundă numelui și prenumelui. Să se fi născut fetele în altă parte?

Probabil că viața nu era ușoară și că traiul de zi cu zi era câștigat prin munca părinților. Dar cel puțin aveau un cămin, o casă, situată acolo unde acum sunt primele blocuri pe strada Eminescu. Ca orice părinți, și soții Kun s-au îngrijit ca István, Erzsébet și Kornélia să aibă parte de cea mai bună educație.

Două fotografii de tip CdV (Carte de Visite)⁶ le reprezintă pe surorile Erzsébet și Kornélia în rochii albe, după moda vremii⁷, în studioul lui Petrovich Ede din Zalău. Este foarte probabil ca aceste fotografii să fi fost realizate cu ocazia primei comuniuni.



Fig. 6 – Kun Erzsébet



Fig. 7 – Reclama studioului



Fig. 8 – Kun Kornélia

Pe István îl găsim elev al Școlii Publice de Băieți din Zalău, înscris în anul școlar 1897-1898, în clasa a II-a (prof. Plosz Gyula), alături de alți 40 de copii⁸. Figurează și în anuarul pe anul școlar următor, 1898-1899, înscris în clasa a III-a B (prof. Lázár Gábor), alături de alți 51 de băieți⁹. În clasa paralelă, a III-a A, mai erau înscrși alți 40 de băieți. Ne putem astfel face o imagine asupra situației demografice a Zalăului la sfârșitul secolului al XIX-lea. Deși nu am găsit alte documente, se poate presupune că Kun István a fost elev al acelei școli între anii 1896-1900. Începând cu anul 1900, îl găsim în fiecare din următorii opt ani, pe listele elevilor Colegiului Reformat „Wesselényi” din Zalău (Clasele I-VIII). Calificativele obținute și publicate în anuar atestă faptul că era un elev de nivel mediu, majoritatea notelor obținute fiind de 2 și 3. Trebuie precizat că în acei ani, nota maximă era 1 (ce corespundea calificativului foarte bine), iar cea minimă era 4 (ce corespundea calificativului insuficient)¹⁰. Termină liceul în anul 1908, iar până în anul 1914, când este încorporat în armată, nu mai avem nicio informație despre el.

⁶ Despre acest format vezi „File din istoria fotografiei: formatul Carte de Visite - CdV”, publicat pe blogul Foto-Travel.

⁷ La vârsta de 9-10 ani, copiii erau duși la biserică pentru prima comuniune, eveniment important în viața viitorilor membri ai comunității religioase. În mod tradițional, era un moment festiv la biserică, urmat de o sărbătoare în familie. Culoarea albă simbolizează puritatea sufletului.

⁸ A Zilahi Állami Elemi Népiskolák Ertesítője az 1897-1898 Diki Tenévről, p. 11.

⁹ A Zilahi Állami Elemi Népiskolák Ertesítője az 1898-1899 Diki Tenévről, p. 12.

¹⁰ Anuarele Colegiului Reformat Zalău pe anii 1900-1908.



Fig. 9 – Coperta anuarului pe anul 1904

Odată cu anul școlar 1903-1904, elevii Colegiului Reformat se mută în noua clădire. Anuarul Colegiului Reformat „Wesselényi” din acest an publică în paginile sale imagini cu noua clădire, dar și planurile acesteia. Construcția noii clădiri a durat un an (de la 19 septembrie 1903 când a fost pusă piatra de temelie), până în octombrie 1903 (László 2010: 57). Noua clădire a devenit un simbol al Zalăului, fiind pentru timp îndelungat cea mai impunătoare clădire a orașului.



Fig. 10 – Noua clădire a Colegiului Reformat „Wesselényi”, inaugurată în anul 1903

Urmărind aceleași surse de informare (anualele școlii primare și pe cele ale Colegiului Reformat „Wesselényi”), găsim informații și despre surorile Kun Erzsébet și Kun Kornélia. Astfel, în anul școlar 1905-1906, Erzsébet era elevă în clasa I a Școlii Primare. Va figura în anualele școlii până în anul 1909, astfel: anul școlar 1905-1906 – clasa I (42 de fete, învățătoare Fodorószkzné-Homicskó Irén); anul școlar 1906-1907 – clasa a II-a (52 de fete, învățătoare Berentés Lászlóné); anul școlar 1907-1908 – clasa a III-a (62 de fete, învățătoare Plosz Ilona); anul școlar 1908-1909 – clasa a IV-a (63 de fete, învățătoare Kovátsné Körössy Helén)¹¹.

Sora ei mai mică, Kornélia, este și ea elevă a aceleiași școli, în perioada 1907-1911: în anul școlar 1907-1908 figurează în clasa I, alături de alte 50 de fete (învățătoare Fodorószky Jenőné); în anul școlar 1908-1909 este în clasa a II-a (51 de fete, învățătoare Berentés Lászlóné); în anul școlar 1909-1910 – clasa a III-a (76 de fete, învățătoare Plosz Ilona); iar în anul școlar 1910-1911 este elevă în clasa a IV-a (59 de fete, învățătoare Kovátsné Körössy Helén)¹². Se observă și din aceste date, numărul mare de copii ce frecventau școlile primare din Zalău în acea perioadă. Trebuie precizat faptul că în acei ani, Școala Primară din Zalău avea clase atât în zona centrală – cu clase separate de băieți și fete

¹¹ Anualele Școlii Primare din Zalău (1905-1909).

¹² Anualele Școlii Primare din Zalău (1907-1911).

(központi fiu-iskola növendékei și központi léány-iskola), dar și pe străzile Széchenyi (Szécheny-utcai vegyes-iskola), Fazakas (Fazakas-utcai vegyes-iskola) și Rákóczi (Rákóczi-utcai vegyes-iskola).

Mai târziu, pe Kun Erzsébet o găsim ca elevă a Colegiului Reformat „Wesselényi” din Zalău, dar doar începând cu anul școlar 1914-1915, când figurează pe listele cu elevii clasei a V-a¹³. În clasa respectivă erau 27 de elevi (7 fete și 20 de băieți), la care se mai adaugă alți 2 care studiau la domiciliu. Clasa era una multiethnică și multiconfesională, printre elevii maghiari aflându-se și români sau evrei. Elevii erau de religie reformată (cei mai mulți), dar și romano-catolică, greco-catolică sau izraelită. În ultima zi a anului 1915, directorul școlii, profesorul Kincs Gyula (1859-1915) se stinge din viață. La înmormântarea sa a participat și poetul Ady Endre (1877-1919), elev al aceleiași școli în perioada 1892-1896. În anul următor, în primele pagini ale anuarului este publicată o fotografie și o biografie. Noul director al colegiului avea să fie Kerekes Ernő.



Fig. 11 – Kun Erzsébet

În anii următori, Erzsébet avea să fie în clasa a VI-a (anul școlar 1915-1916), în clasa a VII-a (anul școlar 1916-1917), respectiv în clasa a VIII-a (în anul școlar 1917-1918). În ultimii doi ani, 1916-1918, Kun Erzsébet avea să studieze la domiciliu, probabil că anii de război au dus la pauperizarea familiei. Din anuarele Colegiului Reformat reiese că Erzsébet excela la învățătură, majoritatea notelor obținute fiind de 1 (foarte bine) și 2 (bine). Despre cariera profesională a domnișoarei Kun Erzsébet avem informații vagi, rezultate din corespondența despre care vom vorbi în cele ce urmează. Se pare că a fost funcționară la Prefectura Sălaj.

Pe Kun Kornélia nu o găsim elevă a Colegiului Reformat din Zalău. Asta înseamnă că a urmat cursurile gimnaziale (echivalentul liceului de astăzi) în altă parte. La Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, în Fondul Inspectoratului Școlar Maghiar, am găsit „dosarul personal Kun Kornélia”¹⁴. Studiind actele aflate la dosar, se poate deduce parcursul școlar al acesteia. Astfel, din „Foia personală” (Személtap) – document bilingv român-maghiar, datat iunie 1945, învățătoarea Kun Kornelia¹⁵ completează rubricile cu următoarele date:

- Data nașterii: 9 decembrie 1900;
- Religia: romano-catolică;
- Diplome obținute: 1) Elemi népiskolai ténitónői oklevél eliberată de direcțiunea Școlii Normale de de Stat pentru fete din Șimleu Silvaniei (anul absolvirii 1920); 2) Diplomă de capacitate pentru învățători obținută la Institutul Romano-Catolic de pregătire a profesorilor de școală elementară din Oradea (A Nagyvárad rom. kat. elemi népiskolai tanítónőképzo intezet) – anul absolvirii 1930.

Fig. 12 – Document școlar bilingv din 1946

¹³ Anuarele Colegiului Reformat Zalău pe anii 1914-1918.

¹⁴ SJAN Sălaj, Fond Inspectoratul Școlar Maghiar, dosarul Kun Kornélia.

¹⁵ Prenumele apare atât în forma corectă, maghiară – Kornélia, cât și în forma românească – Cornelia.

Așadar, din acest document, dar și din celelalte de la dosar se deduce parcursul școlar și profesional al învățătoarei Kun Kornélia. După absolvirea școlilor, profesează ca învățătoare la Izvorul Crișului, în județul Cluj (1930-1932), Ghiorgheni, județul Cluj (1932-1940), iar din 1940 la Zalău. În anul 1945, îi este încredințată „în mod provizoriu, funcțiunea de învățător” la Școala primară de Stat din Zalău, începând cu data de 10 ianuarie. În același an, la data de 20 ianuarie, depune jurământul: „Eu, Cornelia Kun, jur să respect legile țării. Jur să-mi îndeplinesc cu onoare și conștiințiozitate funcțiunea ce-mi este încredințată și să păstrez secretele oficiale. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”¹⁶. Până în anul 1947, când se va fixa definitiv pe post la Zalău, a profesat și în Crasna. Cel puțin așa rezultă dintr-o adresă ce-i este înaintată la data de 4 august 1947: „Vă facem cunoscut că prin decizia nr. 165.788 din 1947 a Ministerului Educației Naționale, sunteți transferată pe data de 1 septembrie 1947 la școala primară de stat cu limba de predare maghiară nr.1 din Zalău. Binevoiiți a ocupa postul ceace ne-veți raporta prin direcțiunea școlii”¹⁷. În anul școlar 1947-1948, învățătoarea Kun Kornélia a „luat parte activă la alfabetizarea neștiutorilor de carte”¹⁸. Într-un alt document, din 1948, se adevărește că „în timpul stagiului cu gradul II a fost notată la inspecții cu nota calificativă generală 9 / foarte bine”¹⁹ și că „nu a fost pedepsită”²⁰, fiind propusă pentru înaintarea în grad.

Documentele din dosar se opresc la anul 1948. Fără să avem documente, putem presupune doar că învățătoarea Kun Kornélia s-a pensionat la limită de vârstă, câțiva ani mai târziu. La fel ca și sora ei, nu s-a măritat niciodată. Cele două surori au trăit la Zalău până în anii 1985/1986. Erzsébet a murit în anul 1985, la vârsta de 86 de ani, iar Kornélia a murit în anul 1986, tot la vârsta de 86 de ani. Pe piatra funerară a surorilor Kun sunt trecute și numele părinților: Kun István (1861-1922) și Biber Kornélia (1864-1944), dar și al bunicii din partea tatălui – Szép Zsuzsánna (1831-1868).

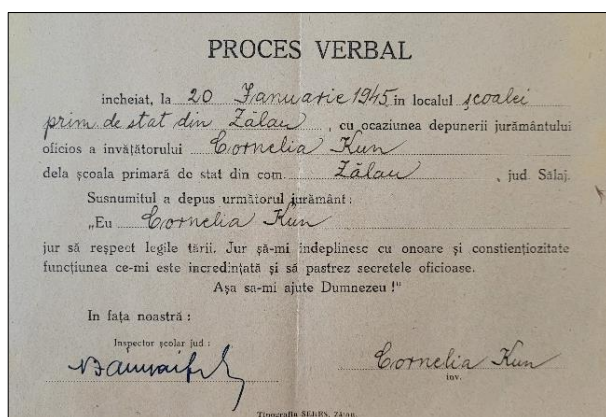


Fig. 13 – Proces verbal din 1945 care atestă depunerea jurământului de către învățătoarea Kun Kornélia

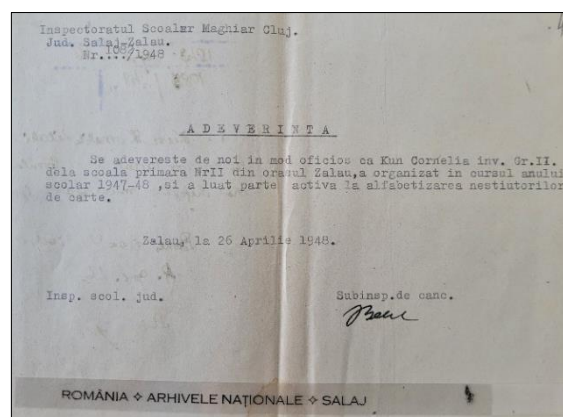


Fig. 14 – Adeverința prin care învățătoarea Kun Kornélia a organizat și a luat parte activă la alfabetizarea neștiutorilor de carte

2. Corespondența soldatului Kun István

Câte amintiri poți strânge într-o viață? Și câte dintre acestea vor persista în memorie? Ce își vor aminti despre tine cei dragi, atunci când în lipsa ta, vor pipăi fotografiile și scrisorile? La toate aceste întrebări te gândești când „scotocești” în cutia cu amintiri a surorilor Kun. În cutia de metal, decorată cu papagali – de parcă viața ar fi colorată și veselă cum sunt aceste păsări – cele peste 80 de cărți poștale militare din Primul Război Mondial și cele peste 40 de fotografii sunt tot ce au rămas de pe urma unei familii din Zalău de altădată.

Încercarea de reconstituire a vieții membrilor familiei Kun se bazează pe corespondența păstrată, dar și pe documentele găsite în arhive. Suntem conștienți de faptul că nu are cum să fie redată o istorie completă. La mai bine de 35 de ani de la moartea ultimului membru al familiei, amintirile celor care i-au cunoscut s-au estompat, s-au șters. Așa că nu ne rămâne decât, ca într-un joc de puzzle, să încercăm să punem la loc piesele pe care le avem.

¹⁶ SJAN Sălaj, Fond Inspectoratul Școlar Maghiar, Dosarul Kun Kornélia – proces verbal din 20 ianuarie 1945.

¹⁷ Idem, adresa nr. 1935/1947.

¹⁸ Ibidem, adresa nr. 1082/1948.

¹⁹ Ibidem, adresa nr. 1084/1948.

²⁰ Ibidem, adresa nr. 1083/1948.

Cutia cu amintiri conține 99 de cărți poștale militare (maghiare, austriece sau austro-ungare) din Primul Război Mondial, alte 27 de cărți poștale civile (majoritatea din perioada interbelică) și 55 de fotografii de familie. Marea majoritate a pieselor constau în corespondența dintre soldatul Kun István aflat pe front și familia sa rămasă acasă la Zalău. Corespondența dintre soldat și familie se compune din 40 de cărți poștale militare (tipizate maghiare și austriece), pe care soldatul Kun István le trimite la Zalău, ce acoperă perioada 5 septembrie 1914 – 26 august 1916, conform datei poștei; din alte 20 de cărți poștale militare expediate din Zalău de către părinți sau surori în perioada 13 martie 1915 – 31 iulie 1915 și, respectiv din 18 cărți poștale militare primite de către soldat de la alți cunoscuți, civili sau militari. La acestea se mai adaugă încă patru cărți poștale trimise de alți soldați, prieteni de familie, către Zalău, respectiv 17 cărți poștale militare primite de sora cea mare, Kun Erzsébet de la diferiți prieteni soldați, aflați și ei pe front. Se poate presupune că au fost mult mai multe cărți poștale sau scrisori ce au făcut obiectul corespondenței dintre soldat și membrii familiei, însă acestea fie au fost cenzurate și nu au mai ajuns la destinație, fie s-au pierdut pe drum.

Faptul că în *cutia cu amintiri* găsim cărți poștale trimise din diferite locuri de către soldatul Kun István este firesc. Putem presupune că acestea sunt toate scrisorile care au ajuns la destinație, păstrate cu sfințenie de către membrii familiei, transmise peste timp de către surorile Kun familiei Csiszár și mai departe. Este greu de crezut că a fost distrusă de către familia din Zalău o parte din corespondență, mai ales că aceasta a fost tot ce îi mai lega pe membrii familiei de fiul și fratele mort pe front. Celelalte cărți poștale și scrisori nu au ajuns la destinație fiind oprite de cenzura militară.

Pe de altă parte, *cutia cu amintiri* conține și corespondența primită de soldat pe front, atât de la familie, cât și de la alți cunoscuți soldați sau civili. Asta înseamnă că după moartea acestuia (în august 1916), un cunoscut sau poate oficialii militari au remis familiei lucrurile personale ale soldatului. E clar că în acest set nu se găsește toată corespondența primită de soldat. Cu meticulozitate, acesta obișnuia să numeroteze scrisorile, atât cele primite de el, cât și cele expediate. De exemplu, pe scrisorile expediate din Zalău avem o numerotare ce merge până la numărul 68. Chiar și așa, din această corespondență incompletă, ne putem face o imagine atât asupra situației din unitățile militare sau de pe front, cât și asupra situației din țară, din Zalău.

Înainte însă de a încerca o trecere în revistă a evenimentelor din viața familiei sau de pe câmpurile de luptă, în perioada 1914-1916, acoperită de corespondență, se cuvine să explicăm câte ceva despre modul în care a funcționat în anii Primului Război Mondial corespondența dintre soldați și familiile lor²¹.

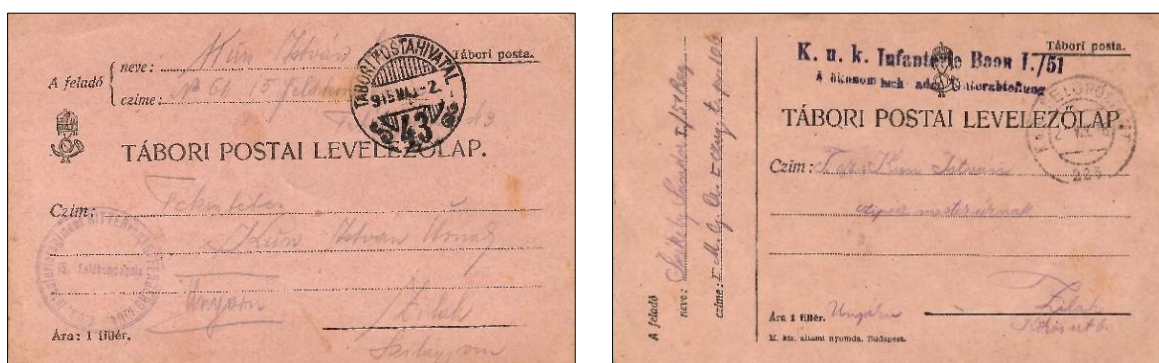


Fig. 15 – Modele de cărți poștale militare maghiare

În perioada Primului Război Mondial, corespondența dintre soldați și familiile rămase acasă se făcea prin intermediul cărților poștale militare. În Regatul Ungariei acestea erau formulare tipizate, denumite „TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP” având dimensiunile 13,7 x 9,2 cm. Pe prima față tipizatul conținea rubrici pentru: *Expeditor* (în partea de sus), Nume și localitate; *Destinatar* (în partea de jos), trei rânduri libere unde se putea trece adresa destinatarului. Formularul mai conținea loc pentru stampilă (în partea dreaptă) și sigla poștei, o goarnă și coroana regală maghiară. Existau două modele de cărți poștale militare maghiare, primul având toate rubricile descrise mai sus pe orizontală (model 1) și altul având rubricile pentru expeditor în partea stângă, pe verticală (model 2). În

²¹ Acest demers se bazează pe informațiile primite de la domnul dr. Dan-Simion Grecu din Deva, bun cunoscător al istoriei poștale.

corespondența pe care urmează să o analizăm avem 53 de cărți poștale militare maghiare model 1 și doar cinci cărți poștale militare maghiare model 2.

La acestea se mai adaugă alte 17 cărți poștale militare austriece „Feldpostkorrespondenzkarte”. Acestea aveau pe prima parte două rubrici, una în partea stângă, pe verticală, rezervată datelor expeditorului, și una în partea dreaptă, pe orizontală, rezervată datelor destinatarului. Interesant este faptul că aceste cărți poștale militare austriece erau destinate tuturor națiunilor Imperiului Austriac, în rubrica destinată expeditorului apare indicația scrisă în șapte limbi printre care și limba română („Presentator:”).



Fig. 16 – Modele de cărți poștale militare austriece

În cazul cărților poștale militare maghiare, prețul unui formular, tipărit la Budapesta era de 1 filler. Este plauzibil să credem că aceste formulare erau disponibile în magazinele de profil sau la oficiile poștale, de unde puteau fi achiziționate de către cei care doreau să le scrie soldaților aflați pe front. Expedierea lor era gratuită, nu trebuiau francate cu timbre, așa cum se întâmplă în cazul pliurilor cu scrisori. Era o facilitate pe care statul o acorda familiilor soldaților. Pentru soldați, acestea erau gratuite, fiecare soldat primea un număr de astfel de cărți poștale de la biroul regimentului.

Serviciile de poștă se adaptează rapid situației, Poșta Militară (Tábori Posta) începând să funcționeze cu data de 4 august 1914. Populația este informată în legătură cu aceasta: „Direcția Regală de Poștă și Telegrafie din Oradea informează că toate oficiile poștale (telegrafe, telegrafe, telefoane) și agențiile poștale pot primi corespondența care poate fi transmisă la oficiile poștale generale. Un anunț afișat la oficiile poștale (telegraf, telegraf, telefon) și la agențiile poștale va da suficiente informații cu privire la adresa trimiterilor”²².

Interesant este și modul în care funcționa poșta militară. Din motive lesne de înțeles, cenzura impunea ca soldatul să nu divulge locul în care se găsea unitatea sa militară. Astfel cei de acasă adresau cărțile poștale scriind numele soldatului, numărul regimentului și al companiei, dar și indicația Poștei Militare (Tábori Posta). În cazul corespondenței dintre familie și soldatul Kun István, oficiul poștal care desemna unitatea sa militară era „Tábori Posta 43”. Astfel, cei de acasă, care nu știau locul fizic în care se afla cantonată unitatea militară a destinatarului treceau numărul oficiului poștal militar. De exemplu, familia din Zaláu a soldatului Kun István adresa cărțile poștale astfel: „Tekintetes Kun István urnak / kadett / Cs. És Kir. 64. gy.c. 15 század / Tábori posta 43” (Domnului Kun István / cadet / Regimentul 64 Cezaro-Crăiesc infanterie Compania a 15-a / Poșta militară 43). Faptul că pe unele cărți poștale militare apar alte oficii poștale, arată că soldatul, sau chiar subunitatea întreagă, era temporar subordonat /ă altei mari unități militare. De exemplu, avem în corespondența analizată și expediții prin oficiile poștale 37 (atașat Diviziei 35 infanterie Cluj), sau oficiul poștal 20 (al Corpului de Armată XII din Sibiu, care subordona Divizia 16 de pe front). De asemenea, se folosește și Oficiul poștal nr. 41 (Comandamentul de Etape al Armatei 6 din Polonia).

4. Extrase din scrisorile trimise de soldatul Kun István la Zaláu

În cele ce urmează, vom încerca să stabilim cronologic, parcursul soldatului Kun István și al subunităților militare din care acesta făcea parte, pe baza corespondenței cu familia sa din Zaláu. Precizăm încă o dată că acest demers este îngreunat de cenzura militară, care interzicea soldaților să divulge locul în care se găseau. Pentru a completa acest neajuns, trebuie apelat la alte surse de arhivă

²² Ziarul „Szilágyság” din 7 august 1914.

sau la publicații de specialitate, care tratează subiectul mișcărilor marilor unități militare austro-ungare în timpul Primului Război Mondial.

Kun István a fost încorporat în armata austro-ungară în vara anului 1914. Într-o primă carte poștală militară expediată de soldat și adresată celor de acasă, acesta scrie: „Cu ziua de azi am scăpat din captivitatea cazărmii, suntem iar liberi. Acum vă scriu în grabă, dacă ați primit scrisorile anterioare să-mi răspundeți. În timp ce mergeam la instrucție, le-am aruncat în stradă, încredințându-le găsitorelui cu suflet bun. Cred că ați primit acele scrisori. Când primesc răspuns, o să vă scriu mai detaliat. Vai ce grele sunt zilele acestea, dar se vor termina odată. Sărut mâinile: Pista”²³. Din mărturisirea soldatului, ce făcea parte din Regimentul 82, Compania a III-a, rezultă una din practicile folosite de către soldați, aceea de a încredința sorții, scrisorile adresate familiilor de acasă. Nu știm dacă cineva binevoitor a expediat aceste scrisori și nici dacă ele au ajuns la Zalău. Într-o altă scrisoare, Kun István le cerea celor de acasă să nu-i trimită pachet, întrucât nu știa dacă va fi sau nu repartizat în altă parte: „Dragi părinți! Să nu-mi trimiteți pachet, până nu vă anunț! Se vorbește că 90 de inși dintre noi vor fi transferați la o altă școală de instruire, probabil la Alba Iulia. Dacă-mi trimiteți pachet, o să fie trimis la noua noastră destinație. Vă sărut pe toți: Pista. Nu știm încă cine vor fi cei transferați”²⁴.



Fig. 17 – Prima fotografie ce-l reprezintă pe Kun István în uniformă militară

Kun István ajunge la noua locație, Orăștie, de unde le scrie celor de acasă: „Vă anunț că am ajuns cu bine la noua mea destinație. Dacă va fi mai bine încă nu știu. V-am scris de mai multe ori, mă mir cum de nu le-ați primit. Dar cred că de atunci le-ați primit. După ce mă odihnesc, o să scriu detaliat despre toate. Sărut mâinile: Pista. Adresa mea: K.I. voluntar, Regimentul de infanterie 64, Orăștie/detașament voluntar”²⁵. Din Orăștie, îi trimite o carte poștală bunicii lui, văduva lui Pécsi Imre care locuia pe aceeași stradă cu părinții lui (Körös nr. 6) prin care o roagă să-i transmită surorii lui, Erzsike, că are nevoie de 50 koroane. La rubrica expeditor trece Regimentul 64 Orăștie, Compania a II-a.

La sfârșitul lunii octombrie a anului 1914 este transferat la Sibiu, acolo unde va face școala de subofițeri. Își anunță familia printr-o scrisoare în care scrie: „Dragi părinți! Vă anunț că în data de 31 octombrie vom fi mutați la Sibiu, unde vom face școală. Vă sărută pe toți fiul vostru iubitor: Pista”²⁶. Urmează o lungă pauză în care nu mai găsim nicio scrisoare expediată de soldatul Kun István. Cu siguranță acesta a continuat să scrie în fiecare săptămână, poate chiar zilnic, însă scrisorile s-au pierdut. Probabil, cenzura militară le-a oprit.

Abia în primăvara anului următor, în martie 1915, regăsim în cutia cu amintiri cărți poștale expediate de către soldat. De altfel, anul 1915 este cel mai bogat în ce privește corespondența expediată atât de pe front, cât și de la Zalău. La sfârșitul lunii februarie acesta scria: „Dragi părinți! În sfârșit am ajuns la noua unitate. Situația este favorabilă, e mai bine decât mi-am închipuit. Sunt perfect sănătos, nu aveți motive de îngrijorare. Vă rog să-mi scrieți pe adresa de pe verso, dar numai chestiuni de familie”²⁷. Cartea

²³ Carte poștală militară maghiară expediată la data de 9 septembrie 1914.

²⁴ Carte poștală militară maghiară expediată la data de 15 septembrie 1914.

²⁵ Cartea poștală a fost expediată la data de 19 septembrie 1914.

²⁶ Cartea poștală a fost expediată la data de 24 octombrie 1914.

²⁷ Carte poștală militară expediată la data de 27 februarie 1915.

poștală a ajuns la Zaláu la data de 2 martie 1915, așa cum apare pe ștampila poștei, destul de repede ținând cont de starea de război. Kun István își sfătuiește familia să se rezume doar la probleme de familie, ceea ce denotă că știa de faptul că scrisorile erau cenzurate. Așa cum se va vedea în continuare, cei de acasă se mărgineau să relateze problemele strict familiare, în timp ce în corespondența soldatului dominau relațiile „de bine”. Uneori, scrisorile lui Kun István erau scurte, expeditiv. Asta putea să însemne că subunitatea lui era prinsă în toiul luptelor sau că era ocupat cu instrucția. Alteori, avea timp să scrie ceva mai mult. În două situații a scris atât de mult încât a fost nevoie să lege împreună câte două cărți poștale tipizate. Acestea au fost prinse la colțurile de sus cu ață de croitorie. Aceste epistole lungi au fost expediate la începutul lunii martie 1915. Într-una dintre scrisori scria printre altele: *„Așa cum v-am scris, sunt bine, mâncarea este foarte bună, ne dau ciocolată, țigări, ceai și rom. Avem de toate. Nu ne plictisim, am un prieten locotenent în companie, cu care am fost coleg de clasă la Zaláu, timp de patru ani. O să vă scriu în fiecare zi, să fiți liniștiți. Rugămintea mea este să-mi răspundeți cât puteți de repede, pentru că aici cea mai mare bucurie este când primești vești de acasă. Deocamdată nu am nevoie de nimic”*²⁸. Din cealaltă scrisoare, adresată bunicii lui, rezultă că István trimitea acasă o bună parte din solda câștigată: *„Dragă bunică! Ca și până acum o să trimit pe adresa dumneavoastră o mare parte din salariul meu. Să-i utilizați rațional, să plătiți dobânzile pentru casă. Să cumpărați haine pentru surorile mele și tot ce au nevoie. Suma rămasă să o administrați cu atenție, dacă aveți nevoie de ceva să nu duceți lipsă”*²⁹. Deducem de aici că starea materială a familiei rămase acasă, în Zaláu, nu este tocmai bună. Războiul și privațiunile sale aveau să pauperizeze multe din familiile rămase acasă. Din adresa de corespondență deducem că familia locuia în Zaláu pe strada Körös, într-o casă pe care, probabil, au cumpărat-o plătind-o în rate.

Subunitatea sa a trecut și prin Viena, cel puțin așa rezultă din scrisoarea datată 5 martie 1915: *„De când am plecat din Viena, v-am scris aproape în fiecare zi, ca să fiți liniștiți. Cred că majoritatea au ajuns la destinație. V-am scris pe scurt, că nu prea am avut despre ce scrie. De când am părăsit Viena sunt la a patra locație”*. Este printre puținele scrisori în care apare un nume de localitate. Gândurile soldaților erau mereu la cele lăsate în urmă, acasă. Tot așa și soldatul nostru, Kun István se interesează mereu de lucrările gospodărești specifice sezonului. De exemplu, întreabă de situația viei: *„Ce este cu vița-de-vie? Imediat încep lucrările de primăvară. Pivnița nu s-a prăbușit? Terenul a fost amenajat? Dacă locul nu are valoare, nu merită investiți mulți bani”*³⁰. Și cum familia lui întreabă mereu de sănătate, el se grăbește să-i liniștească: *„Situația mea e aceeași, totul e bine. Sunt sănătos. Chiar s-a și îmbunătățit, pentru că putem face rost de prăjituri, să ne mai îndulcim viețile”*³¹. Este mereu preocupat să trimită acasă scrisori și o face ori de câte ori poate. La data de 15 martie 1915 – zi de sărbătoare națională în Ungaria, soldatul Kun István scrie: *„Dragi părinți! Vă scriu aceste rânduri în cea mai sfântă sărbătoare națională. Momentan sunt puțin obosit, pentru că am mărșăluit timp de două zile. Sunt sănătos și mă gândesc cu drag la voi, și la compatrioții mei care sărbătoresc cu inima îngrijorată”*. Iar într-o altă scrisoare: *„În timpul marșului am trecut pe lângă o cutie poștală. Situația mea e neschimbată, sunt puțin răcit și tușesc, dar o să trec eu și peste asta. Dragii mei părinți, voi ce faceți? Vă sărută pe toți, fiul vostru iubitor Pista”*³². Din această relatare rezultă că atunci când se ivea ocazia, apela și la cutiile poștale deservite de poșta civilă.

Corespundează atât cu părinții, cât și separat cu surorile lui. Ca un frate grijuliu mereu întreabă de ele, de situația lor școlară. Astfel răspunzând unei scrisori primite de la surori, le răspunde: *„Dragi surori! Am primit scrisoarea și cartea poștală. Ai scris-o foarte frumos, și adresa a fost trecută corect. Să-mi scrieți de câte ori aveți ocazia. Mă bucur că ați obținut rezultate bune la învățătură, țineți-o tot așa! Transmite-i salutări domnului profesor Benkő și mulțumește-i că s-a interesat de mine”* (19 martie 1915) sau se interesează de modul în care și-au petrecut vacanța de Paște: *„Cum trece vacanța de Paște pentru surorile mele?”* (24 martie 1915). Lui Erzsike îi răspunde: *„Draga mea soră! Am primit cartea ta poștală din 25 martie. Sunt mulțumit de faptul că scrii foarte corect, și primesc aproape în fiecare zi câte o carte poștală de la tine, și câteodată și de la Nellike. Să-mi scrieți tot așa. Nu știu de ce pui timbru pe scrisori, pentru soldați nu este nevoie. Cum merge învățătura?”*³³ Această carte poștală expedită din Zaláu este singura care

²⁸ Carte poștală militară expedită la data de 2 martie 1915.

²⁹ Carte poștală militară expedită la data de 5 martie 1915.

³⁰ Carte poștală militară expedită la data de 9 martie 1915.

³¹ Carte poștală militară expedită la data de 11 martie 1915.

³² Carte poștală militară expedită la data de 19 martie 1915.

³³ Carte poștală militară expedită la data de 2 aprilie 1915.

conține un timbru. Pentru cărțile poștale adresate soldaților nu mai era nevoie de timbre, expedierea făcându-se gratuit prin Poșta Militară. Probabil că Erzsike nu a știut, așa că a lipit timbrul pe cartea poștală. Într-o altă scrisoare ține să le încurajeze pe surorile lui odată cu reînceperea școlii: „S-a terminat vacanța, a început școala? Dragile mele surori, vă doresc succes la învățătură! Să-mi răspundeți detaliat la scrisorile mele”³⁴.

Grija față de surorile lui rezultă și dintr-o altă scrisoare expediată spre Zalău la data de 1 iunie 1915. Iată textul integral al scrisorii: „Dragi părinți! Zilele trecute am descris mica mea locuință. Acum totul e gata, arată foarte bine. Deja de patru zile nu am primit vești de acasă. S-au terminat și examenele, o să am mai mult timp. De acum înainte o să vă scriu din două în două zile. Sunt sănătos. Voi cum sunteți? Cum a fost spectacolul lui Nellike? Am citit în «Szilágyság» despre eveniment. Cum stă cu învățătura, a fost premiată etc.? Să-mi scrieți despre acestea. Ce face bunica, nu e bolnavă? I-am scris și lui tanti Annuska. Situația mea e neschimbată, bună. Vă sărută pe toți, fiul vostru iubitor: Pista”³⁵. În scrisorile următoare avem confirmarea faptului că problema era legată de taxa de școlarizare ce trebuia plătită. Iată câteva referiri la aceasta: „Taxa de studii a lui Nellike e groaznică. 70 de coroane nu ne permitem. Cel mai bine va fi să faceți ca și Irénke. Nellike să rămână acasă” (1 septembrie 1915); „Dragă mamă, să nu o duci pe Nellike la Eperjés, rămâneți acasă, să nu plătiți nimic! Pista”. Se pare că Nellike ar fi avut intenția de a studia la Eperjés – localitate în Comitatul Csongrád.

Printre prietenii săi cei mai buni se numără Seres Béla, fiul cunoscutului editor și proprietar de tipografie Seres Samu. Seres Béla (1891-1949) era cu un an mai mic decât Kun István. În timp ce István era deja în armată, Béla era acasă la Zalău. Ulterior a fost și el încorporat și avea să cadă prizonier la ruși în iulie 1915, dar avea să supraviețuiască și să se întoarcă acasă. Prietenia lor rezultă și din corespondența lui István cu familia sa din Zalău. Din câte se înțelege, Béla procura ziarul local „Szilágyság” și hârtie de scrisori, care se găsea greu, și prin intermediul familiei i le trimitea pe front lui István. Iată câteva referiri la Seres Béla sau la familia acestuia: „Salutări la prieteni, Seres, Merza, tanti Kovács, etc.” (2 martie 1915); „I-am scris și lui Seres Béla. Încerc să scriu pentru toți prietenii mei, dar nu prea știu cine e acasă” (11 martie 1915); „Oare Seres Béla v-a trimis Szilágyság?” (12 martie 1915); „Ce face Seres, Merza, dar vecinii? Îi salut pe toți!” (15 martie 1915); „O salut pe tanti Merza și pe tanti Seres. I-am scris lui Seres Samu” (14 martie 1915).

Kun István ținea legătura și cu alți prieteni, unii dintre ei aflați pe front. Într-o carte poștală, datată 6 iunie 1915, pe care o trimite acasă, amintește de întâlnirea cu Markovitz Miklos, undeva lângă Veküngarnban (?): „Dragi părinți! Astăzi a fost o zi specială pentru mine, în Veküngarnban m-a vizitat prietenul meu, Markovits Miklós, cu care nu m-am întâlnit de foarte mult timp. Am povestit despre multe lucruri. Am fost cu gândul la voi, cei de acasă. Slavă Domnului, suntem sănătoși amândoi, ne simțim bine, ceea ce vă doresc și vouă. Vă îmbrățișez și vă sărut pe toți, fiul vostru iubitor Pista. Salutări călduroase lui tanti și nenea Kun: Markovits M”. Printre cei cu care corespundează se numără: Seres Lajos, Merza Gyula, Lukágeza M., Ujfálvi Ernő, Róká Károly, Markovits Miklós, Székely Sándor etc.

Rezultatul examenului și avansarea în grad aveau să vină abia peste o lună. La data de 2 iulie 1915, prietenul său, Markovits Miklós, ce se afla în același regiment cu el, dar într-o altă companie, îi scrie o carte poștală prin care ține să-l felicite pentru avansarea în gradul de sublocotenent. Era o încununare a pregătirii depuse, teoretice și practice, pe care cadetul Kun István a depus-o în tot acest timp, din octombrie 1914 când se fotografiază cu toți cadeții Școlii de Subofițeri din Sibiu înainte de a pleca pe front și până acum, la începutul lunii iulie 1915. Iată ce-i scrie Markovits Miklós: „Dragul meu prieten, Pista! Primește felicitările mele cu ocazia avansării tale în gradul de sublocotenent. Cum te simți acolo, departe de front?”³⁶

³⁴ Carte poștală militară expediată la data de 12 aprilie 1915.

³⁵ Carte poștală militară maghiară, model U1, expediată de pe front la data de 1 iunie 1915.

³⁶ Carte poștală militară austriacă, model A1, expediată la 5 iulie 1915.



Fig. 18 – Prima fotografie în care Kun István apare în uniformă de sublocotenent

5. Și-a dat viața pentru patrie

Începând cu luna iulie 1915, compania în care se afla soldatul Kun István a fost angrenată în acțiuni militare. Referirile la aceste manevre sunt extrem de rare din cauza cenzurii militare. Totuși, într-o scrisoare, adresată la data de 24 iulie 1915, Kun István scria: „Dragi părinți! Sunt sănătos. Scriu aceste rânduri după puțină odihnă. Zilele acestea suntem în mișcare. Iar i-am lovit pe ruși, care își părăsesc frenetic pozițiile. O să vă scriu mai detaliat. Mă bucur că ați primit fotografia. Vă sărută pe toți, fiul vostru iubitor Pista”. Urmează apoi o pauză mai lungă, până la finalul lunii august. În această perioadă, în timpul luptelor dintre Armata Austro-Ungară și Armata Rusiei Țariste, Kun István, avea să fie rănit. A ajuns în Spitalul de Rezervă nr. 64 din Sanok – localitate situată azi în Polonia, la granița cu Slovacia.

La data de 30 august trimite acasă, la Zaláu, o carte poștală cu următorul conținut: „Dragi părinți! V-am trimis o carte poștală în care v-am anunțat că am fost operat. Glonțul este la mine în portofel. Din cauza operației s-a creat o rană nouă, și vindecarea necesită timp. Operația a fost acum o săptămână, se vindecă frumos. Medicul mi-a spus că peste trei săptămâni mă trimite acasă sănătos. Deci până în 18 septembrie trebuie să rămân aici. Vă sărută Pista”. Și următoarele două cărți poștale sunt expediate tot din acest spital, ambele la data de 1 septembrie 1915: „Dragi părinți! Azi am primit șase scrisori, și m-am bucurat foarte mult. Bunica și mama să nu-și facă griji, mă simt bine. Operația a reușit, glonțul este la mine în portofel. V-am trimis mai multe cărți poștale, nu le-ați primit? Sunt foarte surprins”. Acestea aveau să fie ultimele cărți poștale ce s-au păstrat din cele trimise de soldatul Kun István. Nu avem informații dacă rana s-a vindecat, nici dacă a fost lăsat în permisie sau dacă s-a întors la unitatea sa militară. Cert este că la diferență de un an, în august 1916, Székely Sándor, soldat în Regimentul 51 Infanterie, Compania I, scrie o carte poștală familiei lui Kun István în care își exprimă condoleanțele la aflarea morții prietenului său: „Stimate domnule Kun! Am aflat cu tristețe de pierderea ființei dragi. M-a șocat vestea trecerii în neființă a bunului nostru vecin și camarad statornic. Primiți cele mai profunde condoleanțe pentru pierderea dumneavoastră. Nu putem face altceva decât să-l păstrăm în amintirea noastră. Și-a dat viața pentru patrie, să-i fie țărâna ușoară. Multe familii au suferit pierderi atât în țară, cât și peste hotare. Dumnezeu să vă ofere mângâiere în acest dureros moment. Vă doresc toate cele bune, al dumneavoastră vecin, Székely Sándor.”

Într-o bază de date a celor căzuți pe frontul Primului Război Mondial³⁷, căutând după nume, aflăm amănunte despre data morții lui Kun István. Astfel, data morții este consemnată ca fiind 11 august 1916, iar locul decesului Spitalul din Dzieditz³⁸, în Silezia, Polonia. Nu există nicio confuzie, toate datele coincid: anul nașterii 1890, localitatea de domiciliu Zaláu, comitatul Sălaj, Regimentul 64 infanterie. În plus, aflăm informația conform căreia Kun István are gradul de locotenent în rezervă. Putem presupune că în intervalul septembrie 1915, când a fost în spitalul de la Sanok și august 1916, Kun István a participat alături de subunitatea sa la alte lupte. Probabil a fost rănit grav și internat în spitalul din Dzieditz, unde nu a mai putut fi salvat.

Ce mare tristețe trebuie să fi fost la Zaláu, în familia sa de pe strada Körös! Cât l-au plâns părinții și surorile! Cum visele lor s-au năruit într-o clipă. Nu au rămas în urma lui decât o mână de fotografii, cărțile poștale militare din cutia cu amintiri și inscripția de pe piatra de mormânt din cimitirul reformat din Zaláu: „Kun István (1890-1916). A murit ca un erou”.

³⁷ La adresa <https://ivh-katonahoseink.militaria.hu/search> poate fi accesată baza de date a soldaților din Armata Austro-Ungară morți sau dispăruți.

³⁸ Azi, orașul Czechowice-Dziedzice din Voievodatul Silezia.



Fig. 19 – Piatra de mormânt a familiei Kun aflată în Cimitirul Reformat din Zalău

Bibliografie:

- Anuarele Colegiului Reformat Zalău pe anii 1900-1908.
https://adt.arcanum.com/ro/collection/ADT_IskolaiErtesitok_Zilah_42504_ReformatusWesselenyiKollegium/ [noiembrie 2022].
- Anuarele Colegiului Reformat Zalău pe anii 1914-1918.
https://adt.arcanum.com/ro/collection/ADT_IskolaiErtesitok_Zilah_42504_ReformatusWesselenyiKollegium/ [noiembrie 2022].
- Anuarele Școlii Primare din Zalău (1905-1909).
https://adt.arcanum.com/ro/collection/ADT_IskolaiErtesitok_Zilah_42691/ [noiembrie 2022].
- A Magyar Bélyegek Monográfiája, 1973, Vol. VI. A Magyar Postaigazgatás Bélyegzoi 1867-1967; Közlékedési Dokumentációs Vállalat.
- A Zilahi Állami Elemi Népiskolák Értesítője az 1897-1898 Diki Tenévről, p.11 https://adt.arcanum.com/ro/view/Zilah_42691_42697_1897/?pg=0&layout=s [noiembrie 2022].
- A Zilahi Állami Elemi Népiskolák Értesítője az 1898-1899 Diki Tenévről, p.12.
https://adt.arcanum.com/ro/view/Zilah_42691_42698_1898/?pg=0&layout=s [noiembrie 2022].
- A Zilahi, Államilag Segélyezett Evang.Reform. Kollégium Értesítője az 1900-1901- dik isk. Évről, p. 114.
https://adt.arcanum.com/ro/view/Zilah_42504_ReformatusWesselenyiKollegium_42530_1900/?pg=117&layout=s [noiembrie 2022].
- A Zilahi, Államilag Segélyezett Evang.Reform. Kollégium Értesítője az 1901-1902- dik isk. Évről, p. 35.
https://adt.arcanum.com/ro/view/Zilah_42504_ReformatusWesselenyiKollegium_42531_1901/?pg=36&layout=s [noiembrie 2022].
- A Zilahi Ev.Ref. Wesselényi-Kollégium Értesítője az 1902-1903- dik iskolai Évről, p. 68.
https://adt.arcanum.com/ro/view/Zilah_42504_ReformatusWesselenyiKollegium_42532_1902/?pg=69&layout=s [noiembrie 2022].
- A Zilahi, Államilag Segélyezett Ev.Ref. Wesselényi-Kollégium Értesítője az 1903-1904- dik isk. Évről, p. 46.
https://adt.arcanum.com/ro/view/Zilah_42504_ReformatusWesselenyiKollegium_42532_1903/?pg=46&layout=s [noiembrie 2022].
- Csiszár, Mária, „Nem teszem tönkre haraggal a lelkemet”, în „Hepehupa”, Anul XX, Nr.2/2022, p. 76-77.
- Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fondul Inspectoratul Școlar Maghiar, Dosarul Kun Kornélia, proces verbal din 20 ianuarie 1945.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fondul Inspectoratul Școlar Maghiar, Dosarul Kun Kornélia, adresa nr. 1935/1947.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fondul Inspectoratul Școlar Maghiar, Dosarul Kun Kornélia, adresa nr. 1082/1948.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fondul Inspectoratul Școlar Maghiar, Dosarul Kun Kornélia, adresa nr. 1084/1948.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fondul Inspectoratul Școlar Maghiar, Dosarul Kun Kornélia, adresa nr. 1083/1948.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Matricula botezaților, Parohia Reformată Șarmășag.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Matricula cununaților, Parohia Reformată Zalău.

Grecu, Dan-Simion, 2019, *Correspondența poștală a prizonierilor de război și internaților civili, 1914-1921*, vol. I, Deva.

László, László, 2010, *De la Colegiul Reformat la CNS, Zalău*.

Matyas, Mirel, *File din istoria fotografiei: formatul „Carte du Visite” – CdV pe Blogul Foto-Travel*.

https://mirel-matyas.blogspot.com/2022/06/file-din-istoria-fotografiei-carte-de.html?fbclid=IwAR3f9z-W0qyrusHJzs7jD_JKnVbRYfCj-XpQgDYevgWvfhtDa9FgBldENuY [noiembrie 2022].

Matyas, Mirel, 2022, *A Kun család emlékes doboza ü Kun honvád levelei családjához az első világháború idején*, în „Hepehupa”, Anul XX, Nr. 3/2022, p. 69-79.

Matyas, Mirel, 2023, *Cutia cu amintiri (1). Destinul unei familii din Zalău, la cumpăna secolelor XIX și XX*, în „Caiete Silvane”, Anul XIX, Nr. 1(216)/ianuarie 2023, p. 28-32.

Ziarul „Szilágzság”, ediția din 7 august 1914.

ȘCOALA CIVICĂ REFORMATĂ DE FETE ȘI ȘCOALA REFORMATĂ PENTRU EDUCATOARE DIN ZALĂU

Prof. Lucian Balogh
Liceul Reformat „Wesselenyi” Zalău

THE REFORMED CIVIC SCHOOL FOR GIRLS AND THE REFORMED SCHOOL FOR KINDERGARTEN TEACHERS IN ZALĂU

Rezumat: Prezenta lucrare se ocupă de două tipuri de instituții ale educației din județul Sălaj. În anii 1910-1920 descoperim forme noi ale educației de cult reformat, adică Școala Civică Reformată de Fete, respectiv Școala Reformată pentru Educatoare.

În cazul fiecărei instituții am folosit drept sursă documentele de la Arhivele Naționale Sălaj. Astfel am obținut o imagine de ansamblu despre sistemul educațional, viața culturală și cea economică-socială a comunității din Zalău.

Datorită schimbărilor radicale ce au avut loc în perioada interbelică, aceste instituții de învățământ n-au putut avea o viață lungă, doar de câteva decenii, consider totuși, că și-au adus aportul la dezvoltarea socială și culturală a regiunii.

Cuvinte-cheie: *divan școlar, foaie matricolă, eparhie reformată, școala civică reformată, școala de educatoare, biserica reformată, regulament*

Abstract: This study focuses on two types of educational institutions in the Sălaj County. In the 1910s and 1920s, we discover new forms of reformed cult education, namely the Reformed Civil School for Girls and the Reformed School for Kindergarten Teachers.

For each institution, we have used as a source the documents from the National Archives of Sălaj. In this way we obtained an overview of the educational system, the cultural and economic-social life of the community of Zalău.

Due to the radical changes that took place in the interwar period, these educational institutions could only have a short lifespan of a few decades, but we believe that its contributed to the social and cultural development of the region.

Keywords: *school board, school record sheet, reformed eparchy, reformed civic school, school for kindergarten teachers, reformed church, regulations*

Școala Civică Reformată de Fete din Zalău

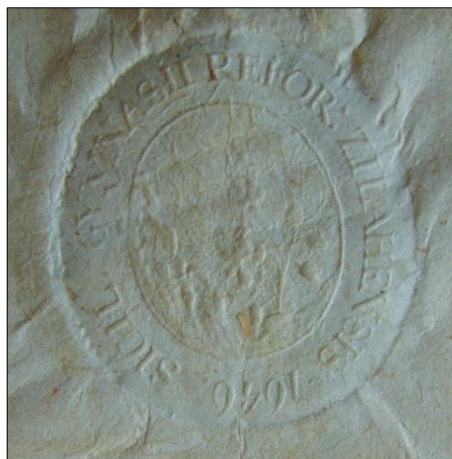
Pentru o imagine de ansamblu despre sistemul de învățământ în general și cel confesional din Sălaj trebuie să cercetăm contextul istoric de la cumpăna dintre veacuri și din perioada interbelică, respectiv documentele legate de funcționarea consiliului de administrație al unei entități protestante. Imaginea astfel obținută ne ajută să descoperim pe de o parte ierarhia religioasă, care are un istoric de mai multe secole în Europa occidentală, pe de altă parte primim o imagine despre viața orașului Zalău, care de la începutul dualismului a fost centru de reședință al comitatului Sălaj. Deci putem spune că orașul avea un statut și un rol în zona numită Crișana (Partium). În continuare voi prezenta mai concret și în detaliu un segment al învățământului reformat, prin cercetarea *proceselor verbale ale Consiliului Profesorat al Școlii Civice Reformate de Fete din Zalău*. Baza cercetării o constituie documentele păstrate la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj din Zalău¹.

Cronologia proceselor verbale începe prin toamna anului 1919, când în ședința consiliului de administrație este inițiată deschiderea școlii de fete. Primele documente nu constituie un format

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare SJAN Sălaj), Fond Școala civilă reformată de fete Zalău, număr inventar: 488, anii extremi 1919-1925, număr u.a. 1.

protocolar. De unde putem presupune că este vorba despre un început, numerotarea proceselor verbale începe cu numărul 1. Organizarea consiliului profesoral și a ședințelor a fost asemănătoare organizării divanului școlar. Președintele de ședință a fost de drept directorul unității de învățământ, profesorul Nagy Károly, iar protopopul a fost din oficiu președintele divanului școlar, fapt ce este menținut și în zilele noastre la liceele reformatate.

Primul proces verbal, dintre cele care s-au păstrat, datează de la începutul lunii septembrie din anul 1919. Acest document, pe lângă data începerii anului școlar, cel festiv și de lucru, conține numele membrilor corpului profesoral. În cazul acestei cer-



Vechiul sigiliu al
Colegiului Reformat „Wesselényi”

cetări, deoarece nu este o lucrare de biografie, prezentarea corpului profesoral nu este importantă. Nu același lucru se poate spune despre disciplinele predate, care ne informează despre sistemul de învățământ din perioada respectivă. Ceea ce putem descoperi este că aportul disciplinelor religioase față de cele laice nu este nici pe departe în număr exagerat. Chiar din contră, în lista profesorilor nu apare profesorul de religie. Nu putem presupune că disciplina religie nu era predată, deoarece se fac trimiteri de mai multe ori la ea în diferite documente, ci putem declara că nu avea o importanță exagerată și că era predată de personalul cultului respectiv, de exemplu de către preot. Disciplinele predate sunt: *științele naturii, geometrie, aritmetică, limba maghiară, istorie, geografie, educație civică, zoologie, arte, germană, desen, gospodărie, lucru manual, muzică, vioară, edu-*

cație pentru sănătate. Au fost cadre didactice care au avut ore și la școala de educatoare, astfel apar disciplinele de specialitate: *metodică, pedagogie, ortografiere, practică pedagogică de grădiniță*².

Următorul proces verbal al consiliului profesoral datează din data de 19 septembrie 1919. În ședință au fost discutate diferite probleme organizatorice și administrative care ținneau de bunul mers al actului educațional. De exemplu, se rezolvau ultimele modificări ale orarului. Se discuta problema frecventării slujbelor religioase de duminică. În conformitate cu regulamentul școlilor reformatate, elevii trebuiau să participe la o liturghie în fiecare duminică și să meargă în grup și însoțiți de dascăli, până la începerea anotimpurilor reci. Astfel se întocmește un grafic cu toți profesorii, în ordine alfabetică, cu excepția directorului, care este prezent în fiecare duminică. Festivitatea de deschidere a anului școlar a fost organizată la biserica reformată din Zaláu, unde protopopul Kádár Géza a ținut un discurs. Ieșirea elevilor în curte era permisă în pauze doar cu însoțirea unui profesor. La această ședință se menționează că la data respectivă sunt înscriși la școala civică 108 candidați. Sunt prezentate și aprobate manualele utilizate în anul școlar 1919-1920, cu precizarea că există manuale de religie separate pentru cultul reformat și cel romano-catolic, și din acest fapt putem deduce evident că se predă religie. Manualele și caietele de exerciții sunt împărțite pe ani de studiu.

Procesul verbal numărul III provine din data de 2 octombrie 1919, când se anunță regula întrunirilor consiliului profesoral, care vor fi organizate lunar, cele regulate, iar cele excepționale, de câte ori este nevoie. Sunt aleși: secretarul consiliului pentru întocmirea procesului verbal și două persoane pentru autenticitatea proceselor verbale. La data respectivă există o situație mai clară a elevilor înscriși, în număr de 135. Sunt 121 elevi la învățământul public și 14 la cel particular, din care 89 de fete și 32 băieți (conform unei hotărâri a divanului școlar, la școala civică de fete se pot înscrie și băieți). După apartenența religioasă elevii se împart în: 90 reformați, 11 romano-catolici, 18 israeliți, 2 greco-catolici. Sunt discutate cererile de scutiri de la taxele de școlarizare și cererile de scutiri de la diferite ore: desen și lucru manual. Se fixează data lucrărilor semestriale scrise și metodologia de predare a limbii române, fiind de actualitate și prioritate pentru elevi.

Ședința următoare este convocată în data de 3 decembrie 1919, contrar deciziei de a organiza lunar consilii profesorale. Până la data respectivă ședințele ținute erau ordinare, cu probleme cu care se confruntă o unitate școlară de la începutul secolului XX. În legătură cu cererile de scutiri sau reduceri de taxe de studiu se anunță, conform deciziei divanului școlar, că se aprobă după

² SJAN Sălaj, Fond Școala civilă reformată de fete Zaláu, număr u.a. 1, f. 2.

rezultatele la învățătură și condițiile materiale ale familiilor elevilor. Vom vedea din secțiunea dedicată prezentării elevilor, că majoritatea copiilor înscriși aveau o situație materială acceptabilă sau bună, dar fără să facă parte din patriciatul de la început de secol. Se prelucrează ordinul privind predarea limbii române pe anii de studiu. Istoria României era predată de directorul școlii, profesorul Nagy Károly. Sunt evidențiate diferențele dintre programele școlilor civice de fete și băieți, de unde sunt și diferențe de rezultate, despre care voi vorbi mai târziu.

Prima ședință extraordinară a fost convocată pe data de 29 martie 1920, cu ordinea de zi *Regulamentul de ordine interioară*, întocmit după modelul regulamentului școlii civice reformate de la Târgu Mureș și regulamentul școlilor civice de băieți și fete de stat. Conform procesului verbal, regulamentul este organizat pe nouă capitole și conține reguli pentru fete și băieți. Este reglementat predarea disciplinelor religioase pentru elevii de diferite confesiuni și frecventarea slujbelor religioase proprii.

Următorul proces verbal este din data de 14 februarie 1921, un an mai târziu, și aici apare pentru prima dată denumirea completă de *Școala Civică Reformată de Fete*. Un lucru interesant ce putem remarca la aceste procese verbale este numerotarea paginilor din dosarul respectiv. Nu sunt numerotate corespunzător și numerele au fost trecute greșit, sărind de la fila 13 la 15. Putem presupune că este doar o simplă problemă de neatenție, dar lipsa unui an întreg ne poate face mai sceptici. De asemenea, numerotarea filelor nu a fost trecută ulterior constituirii dosarului, să presupunem cu ocazia arhivării, deoarece în majoritatea cazurilor scrisul seamănă cu cel al secretarului și cerneala cu care au fost scrise procesul verbal și numerotarea paginii sunt identice sau de aceeași culoare³. Putem presupune că sunt doar pure coincidențe sau neglijențe, fără a presupune ceva intenționat. Dar dacă ne gândim că este vorba despre o unitate școlară nou-înființată, de abia un semestru, fiind vorba și despre o școală de cult dintr-o reședință de județ, e greu de presupus această neglijență. Aceste școli se bucurau de un real prestigiu în vremea respectivă, fiind destul de reduse la număr. În consecință, putem presupune modificarea intenționată a datelor, chiar dacă nu văd niciun motiv care ar putea justifica acest lucru.

Directorul școlii a considerat că trebuie să existe diferențe între programa fetelor și cea a băieților. Băieții trebuiau să urmeze programa întocmită pentru ei, chiar dacă era o școală de fete, iar programele comune trebuiau să fie făcute după programa fetelor. Se remarcă faptul că la științele umaniste, limba maternă, ortografie și compunere, fetele au avut rezultate mai bune. La disciplina matematică au fost, de asemenea, diferențe, iar la lucru manual și desen rezultatele au fost identice. Au fost probleme cu orele de educație fizică (denumirea este folosită pentru prima oară în loc de gimnastică). Orele respective au fost ținute împreună pentru fete și băieți, un număr de 60-70 de persoane. Predarea istoriei și geografiei României a decurs după ordinul instituțiilor statului. Au fost probleme cu învățarea limbii române mai ales la elevii din clasa a IV-a, unde au fost și probleme de comportament și neglijență. Purtarea elevilor din clasele: I, II, III, în general, a fost corespunzătoare, excepție fiind cei din clasa a IV-a, din diferite motive: traumele din perioada războiului i-au influențat mai mult, precum și epidemia gripei spaniole de la sfârșitul războiului.

Ședința din 25 aprilie 1921, în care a fost întocmit procesul verbal cu numărul II, a fost considerată una de control al școlii reformate de fete. Singurul punct de pe ordinea de zi a fost acela că elevii cu calificativul insuficient vor primi o înștiințare pe care trebuie s-o semneze părinții. În 6 iulie 1921 a fost dezbătut un caz disciplinar de distrugere, iar după ascultarea persoanei în cauză, consiliul profesoral a ajuns la concluzia că a fost vorba de o simplă glumă de copii. S-a decis scăderea notei la purtare cu două puncte a elevului respectiv, ceea ce putea influența posibilitatea de continuare a studiilor.

Anul școlar 1921-1922

Consiliul de organizare a începutului anului școlar s-a reunit pe 30 august 1921, când s-a decis perioada examinărilor elevilor privați și ale celor care au nevoie de mărirea notelor. Acest examen putem presupune că a fost examenul actual de corigență sau de amânare. De la eparhia reformată școala a primit o nouă programă școlară care era doar temporară, cea finală neexistând la data respectivă. Anul școlar efectiv începea la data de 1 octombrie, iar festivitatea de deschidere era

³ *Ibidem*, f. 13, 15.

programată duminică, 2 octombrie, în cadrul unei slujbe religioase. Au fost planificate ședințele consiliului profesoral pentru întregul an școlar și tematica lor. S-a decis perioada examinărilor de pe parcursul anului școlar. S-au distribuit catedrele către profesori și a fost definitivat orarul școlii privind numărul de ore săptămânal pe discipline și profesori. La analiza consiliului profesoral din data de 3 noiembrie 1921 a fost dezbătută problema lipsei manualelor. Noua programă școlară prevedea predarea dactilografiei la școala civică de fete cu câte două sau trei ore pe săptămână la clasele a III-a și a IV-a. S-a luat în considerare decizia divanului școlar, ca for de conducere a școlilor reformatate. A fost permisă frecventarea seratelor și școlilor de dans pentru elevi, dar numai însoțiți de un părinte sau un profesor. Profesorii au fost de acord să însoțească elevi după un grafic săptămânal pregătit. La fel s-a rediscutat frecventarea săptămânală a bisericii. Aceste organizații de dans erau o parte importantă a vieții sociale a elevilor, în care comportamentul tinerilor în cercurile burgheziei în formare din Zalău se dezvoltă. De asemenea, frecventarea bisericii și alte ieșiri organizate în public cu îndrumarea profesorilor erau frecvente și importante pentru educația noii generații. Există descrieri ale elevilor de la internat, și aici mă refer în primul rând la elevii de la Colegiul „Wesselényi”, care erau invitați la masa de prânz, duminica, la familii din oraș⁴. Presupun că în cazul școlii civice de fete nu sunt amintite astfel de cazuri datorită faptului că majoritatea elevelor erau din oraș și erau de vârstă mai tânără decât cele de la colegiu. Știm că primul cinematograful public din oraș funcționa la Colegiul „Wesselényi”, după cum am mai amintit⁵ și este surprinzător faptul că nu este amintit în procese verbale, chiar dacă era deschis din 1911. Motivele pot fi multiple, de la închidere la distrugere sau altele.

Sedința de analiză a semestrului a fost organizată pe 12 decembrie 1921, când au fost evaluate predarea disciplinelor și rezultatele lucrărilor scrise de evaluare. Educația a decurs după programul dat și după așteptările consiliului profesoral, nu au fost probleme nici de învățatură și nici de comportament. Rezultatele au fost mai slabe la clasa a IV-a, dar fără probleme grave. Au fost trimise în jur de 50 de înștiințări⁶ nominale elevilor cu rezultate sub nota 4, conform deciziei anterioare. De asemenea, s-a decis perioada vacanței de Crăciun.

De la începutul anului 1922 au apărut evenimente care puteau fi considerate ieșite din comun pentru școala respectivă. Un lucru surprinzător este că au fost modificări și notări ulterioare cu un alt scris și o altă cerneală în procesul verbal din 27 ianuarie 1922. Au fost dezbătute rezultatele elevilor și programele școlare provizorii. Conform deciziei Consiliului Director al Eparhiei Reformate Transilvania de la Cluj s-a prevăzut organizarea liceelor (școlilor medii) unice reformatate. Astfel, școlile civice reformatate de fete vor fi integrate colegiilor reformatate, unindu-se cu ciclul inferior al acestora și devenind clasele I-IV. Dacă erau motive numerice care făceau imposibilă unificarea școlilor, cele de fete puteau funcționa mai departe în paralel. Problema principală a fost asigurarea accesului egal la educație pentru băieți și fete.

Din discursul de evaluare a situației învățământului, ținut de directorul școlii, aflăm despre problemele și lipsurile manualelor școlare. Lipseau manualele de economie, astronomie și geografie. Manualele de literatură: *stilistică*, *poetică* nu corespundeau spiritualității reformatate din școală și nici nu dezvoltă simțul patriotismului la elevi. Manualul de istorie era prea obositor, având multe informații. Se înainta greu cu învățarea limbii române, iar la matematică împărțirea materiei pe ani de studiu era disproporțională între clasele I și II. Lipseau manualele noi de economie și de drept, se pune întrebarea dacă se puteau folosi cele vechi, existente. La fel, se pune problema disciplinei de Constituție, fiind în anul 1922, știm că noua Constituție a României apare un an mai târziu, în 1923. Se propunea reintroducerea disciplinelor de gospodărie și știința educației. Din evaluarea directorului școlii civice reformatate reiese că în general elevii erau epuizați din diferite motive. Nu s-a definit o perioadă de tranziție pentru elevi, trecerea de la un sistem la altul s-a realizat prea repede, în grabă. Au fost probleme la învățarea de limbi străine și limba română datorită lipsei timpului pentru aprofundare. În general, manualele erau de slabă calitate, și nu permiteau studiul individual al elevului. În schimb, manualul de limba română era de foarte bună calitate, dar nu corespundea nivelului de pregătire a elevilor.

⁴ Dr. Csizsár Ádám, *A Zilahi Református Kollégium Története*, 1994.

⁵ *Ibidem*.

⁶ În limba maghiară se folosește noțiunea de *intő*. SJAN Sălaj, Fond Școala civilă reformată de fete Zalău, număr u.a. 1, f. 26.

La ședința extraordinară din 23 martie 1922 s-a dezbătut o problemă de comportament, când s-a presupus că un profesor a jignit o elevă. Respectiva elevă a fost retrasă din unitate, iar cazul profesorului nu este detaliat mai departe în procesul verbal întocmit. La următoarea ședință din 4 aprilie 1922 au fost dezbătute probleme metodice și administrative, pensionarea unor cadre didactice, respectiv definirea vacanței de Paște. Au început să apară probleme legate de sărbătorile religioase, deoarece școala era frecventată de elevi de diferite confesiuni: protestantă, romano-catolică, greco-catolică și israelită, iar sărbătorile religioase diferă.

Procesul verbal de la ședința extraordinară din 8 mai 1922 ne prezintă un caz de etică. O elevă a desenat o imagine și a scris expresii obscene pe geamul școlii, cazul fiind raportat de personalul de serviciu al școlii (slujitorul școlii). Chiar dacă eleva în cauză (Weis I.) și-a recunoscut fapta, a fost chemată în fața comisiei de etică, părinții presupunând, conform procesului verbal, că a fost un act de antisemitism, fiind vorba despre o persoană israelită. Eleva a fost transferată la o altă școală de către părinți.

Pe data de 15 mai 1922 s-au discutat condițiile de examinări private și perioada acestor examene. S-au discutat cu reprezentanții școlii de educatoare condițiile organizării festivității de încheiere a anului școlar, de aici putem deduce că unitatea respectivă încă funcționa. Au fost dezbătute problemele calificativelor și adeverințelor de studiu. Pentru elevii care plecau din unitate în perioada anului școlar s-au eliberat doar adeverințe privind frecventarea cursurilor, nu și de absolvire. La disciplinele: stenografie, dactilografie, muzică și educație fizică, corigența nu se permitea la calificativul anual al elevului.

Ședința de încheiere a anului școlar a fost organizată pe 8 iunie 1922. S-au dezbătut calificativul anual al elevilor și problemele legate de diferite discipline. Raportul directorului Nagy Károly conține probleme organizatorice, referitor la fixarea examenelor de mărire a mediilor, problemele administrative legate de finanțarea învățământului și de depunere a impozitului de venit personal. Putem observa că aceste probleme persistă până în zilele noastre. De asemenea, a fost dezbătut ordinul 6631/1921 al Secretariatului de stat al Educației, doar pentru a arăta faptul că exista comunicare între diferite foruri și niveluri de conducere ale instituțiilor și că deciziile organelor de conducere sunt executate de instituții. Cu mulțumirile de rigoare pentru consiliul profesoral, directorul a încheiat anul școlar 1921-1922 și s-au făcut ultimele precizări pentru începerea noului an școlar.

Anul școlar 1922-1923

Prima ședință ordinară a Consiliului Profesoral al Școlii Civice Reformate de Fete din Zalău a fost convocată pe data de 24 noiembrie 1922, ceea ce este surprinzător având în vedere că trecuseră aproximativ două luni de la începerea anului școlar din septembrie. Primul și cel mai important punct de pe ordinea de zi a fost vizita comisiei episcopale la Zalău. Directorul a prezentat rezultatele întâlnirilor și deciziile luate cu ocazia întrunirii divanului școlar. Alte probleme au fost cele prezentate în procesele verbale anterioare, legate de predarea unor discipline, scutirea de la orele de desen, lucru manual, educație fizică și muzică. Se anunța ordinul că la orele de muzică nu se mai permiteau dispense. De asemenea, s-a dezbătut scutirea unor elevi de la taxa de studiu. Prezența elevilor la biserică, duminică, era obligatorie, astfel s-a decis verificarea nominală a prezenței. Au fost prevăzute pentru primul semestru două aniversări importante: 100 de ani de la nașterea poetului Petőfi Sándor pe 28 noiembrie și comemorarea domnitorului Transilvaniei, principele Bethlen Gábor, care a avut un rol important în dezvoltarea religiei reformate, întemeind un colegiu reformat la Aiud, ce-i poartă numele. S-a revenit la cenzurarea și selectarea cărților vechi și a manualelor din bibliotecă, ordinul fiind prelucrat atât în cadrul divanului școlar, cât și în consiliul profesoral. S-a interzis profesorilor vânzarea materialelor didactice de orice fel către elevi. S-au discutat posibilitățile și condițiile de pensionare pentru dascăli și preoții reformați. Următorul proces verbal, din ședința din 14 decembrie 1922 conține câteva informații importante pentru întregul sistem de învățământ național. Se modifică structura anului școlar, trecându-se – probabil pentru prima oară – de la împărțirea pe semestre la cea trimestrială, care va funcționa în învățământul românesc până la sfârșitul secolului XX. Astfel, primul trimestru se încheia de Crăciun, al doilea de sărbătorile pascale, iar al treilea la începutul vacanței de vară din iunie. Se modifica sistemul de notare a elevilor, nota de trecere fiind de la nota cinci, iar cele sub cinci erau de corigență. Datorită faptului că ordinele au venit

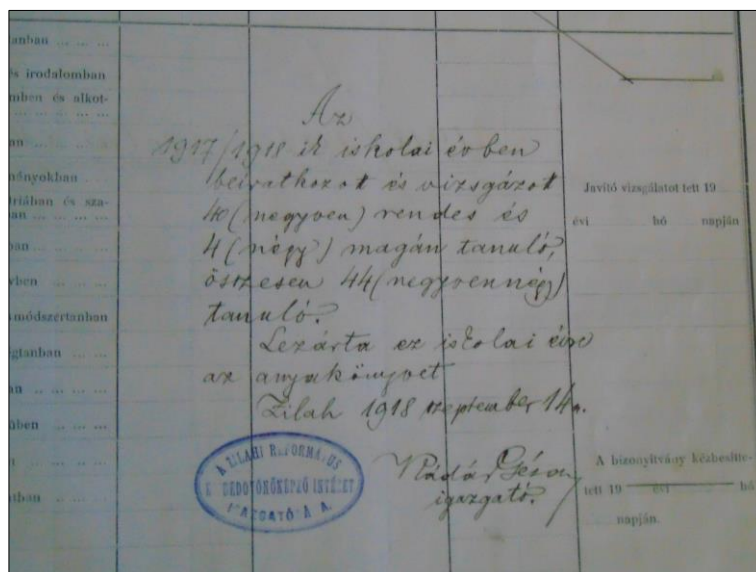
surprinzător în mijlocul anului școlar, directorul recomandă aplicarea cu prudență a noilor reglementări. Vacanța de Crăciun era de trei săptămâni, până în data de 10 ianuarie anul următor.

Ultimul proces verbal disponibil cercetării de la consiliul profesoral a fost întocmit în data de 28 februarie 1923, fiind o ședință ordinară. Tema dezbătută a fost starea de sănătate a elevilor de la Școala Civică Reformată de Fete din Zalău. După declarația îngrijorătoare a dascălilor, elevii au probleme de sănătate, fiind nervoși, anemici și epuizați. Erau prea mult solicitați la învățătură din cauza volumului mare de materie și numărului exagerat de ore pe săptămână. Elevii nu aveau pregătirea necesară să facă față noilor cerințe, iar manualele nu puteau fi folosite de elevi la teme de casă. S-a cerut reducerea materialului predat, fiind prea mult. Conducerea învățământului a decis să renunțe doar la stenografie, pe care o considera o disciplină inutilă. Se solicita de la divanul școlar precizarea numărului de ore pe clase, deoarece nu era deloc clară situația. Consiliul profesoral a cerut ca orele să se termine la ora 13 conform programului, astfel încât elevii să se poată pregăti pentru ziua următoare. Elevii erau ocupați, de regulă, până la orele 15-17. Urmărind activitatea unui consiliu profesoral de la începutul secolului XX, din perioada interbelică, ajungem la concluzia că anumite probleme cu care se confrunta un pedagog persistă și în zilele noastre. Dar nu voi continua această expunere deoarece nu doresc nici să intru în polemici, nici să critic sistemul de învățământ.

Școala Reformată pentru Educatoare din Zalău

Putem observa și aprecia implicarea bisericii reformate în dezvoltarea învățământului și atunci când nu mai exista un interes anume pentru susținerea educației. Trebuie să menționăm faptul că secole la rând învățământul protestant din Zalău s-a confruntat în primul rând cu probleme economice și de finanțare.

Cel mai important segment al învățământului îl constituie totuși elevii. Indiferent de forma de administrare, organele de conducere, corpul profesoral, imobilul impozant sau modest în care se află, rolul educației este totuși cel de a-i învăța și a-i educa pe copii, cel de formare a societății. De aceea, în continuare mă voi ocupa de prezentarea Matricolelor din Școala Reformată pentru Educatoare Zalău⁷. Conform descrierii lui Szabó K. Attila, școala de educatoare funcționa din 1913⁸, iar din descrierea anterioară știu că Sălajul a avut un rol important în dezvoltarea educației preșcolare, la Jibou fiind întemeiată prima grădiniță din Transilvania la începutul secolului XIX. Și acest fapt justifică întemeierea școlii pedagogice pentru educatoare la Zalău. Ideile reformatoare ale familiei Wesselényi din Jibou au avut un rol important în dezvoltarea culturii și civilizației sălăjene. Un lucru interesant și important de menționat în legătură cu această instituție, înainte de trecerea la prezentarea foilor matricole, este faptul că funcția de director al acestei școli nu era deținută de un profesor sau pedagog, ci de preotul reformat din Zalău, Kádár Géza, protopopul reformat al Sălajului din anii 1920-1930⁹.



Document cu ștampila și semnătura directorului Școlii Reformate pentru Educatoare, protopopul Kádár Géza

Și acest fapt justifică întemeierea școlii pedagogice pentru educatoare la Zalău. Ideile reformatoare ale familiei Wesselényi din Jibou au avut un rol important în dezvoltarea culturii și civilizației sălăjene. Un lucru interesant și important de menționat în legătură cu această instituție, înainte de trecerea la prezentarea foilor matricole, este faptul că funcția de director al acestei școli nu era deținută de un profesor sau pedagog, ci de preotul reformat din Zalău, Kádár Géza, protopopul reformat al Sălajului din anii 1920-1930⁹.

⁷ SJAN Sălaj, Fond Școala pedagogică reformată pentru educatoare Zalău, număr inventar 487, anii extremi 1918-1933, u.a. 5. Denumirea în limba maghiară a fost *A zala reformató iskola*.

⁸ Magyar neveléstörténeti kronológia.

⁹ SJAN Sălaj, Fond Școala pedagogică reformată pentru educatoare Zalău, u.a. 5, f. 23.

Datele personale ale elevelor

Din cercetarea matricolelor unei instituții de învățământ putem descoperi informații nu numai despre școală și rezultatele obținute de elevi, ci și despre întregul context antropologic în care se desfășoară actul educațional. Din datele pe care le avem despre elevi putem descoperi: Cine sunt ei? Din ce mediu social provin? Care este apartenența lor socială, etnică și religioasă? Cum influențează acești factori deciziile elevilor de a studia? Datele personale ale elevilor conțin și informații despre părinți, ocupația lor, statutul social și condițiile materiale de care dispun. Observăm diferențe între elevii din învățământul particular și cel privat.

Documentele de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj cuprind informații începând cu anul școlar 1917-1918, adică din timpul Primului Război Mondial și până în jurul anului 1922, când școala a fost închisă. Este dificil de definit data exactă, deoarece ultimele foi matricole sunt incomplete și conțin prea puține informații. Fiind o școală de educatoare, vom găsi doar fete înscrise la această unitate, chiar dacă la prima grădiniță din Zalău, în anul 1843, lucra un *educator*, numit Kovács László¹⁰ și avea grijă de peste 70 de copii preșcolari. Următoarea informație dintr-un catalog sau un matricol este data nașterii, adică vârsta elevelor. De exemplu, eleva Balogh Julianna era absolventă a anului I, în 1918, și era născută în anul 1892. La data întocmirii foii matricole avea 26 de ani, deci putem spune că era trecută de vârsta maturizării. Ținând cont de faptul că în societățile protestante maturitatea începea cu ritualul de confirmare la biserică, prin acest gest tinerii deveneau membri maturi cu drepturi depline în biserică. Aveau dreptul la împărțășanie și dreptul de vot în decizii ecleziastice sau prezbiteriene. Odată ce aveau o sursă de venit, deveneau și contribuabili sau întreținători ai bisericii. Această confirmare se producea în jurul vârstei de 14-15 ani, după care urma la fete, în câțiva ani, întemeierea familiei. La bărbați acest lucru urma doar după satisfacerea stagiului militar obligatoriu.

Un lucru surprinzător este locul nașterii, de unde putem deduce proveniența sau domiciliul elevelor. Pornind de la *modestia provincială* a omului din Sălaj sau din regiunea Crișana, presupunem că era o școală care deservea localitatea Zalău sau comitatul Sălaj. Spre surprinderea mea descopăr absolvenți care provin și din județele și regiunile: Cluj, Mureș, Ținutul Secuiesc, Satu Mare, Carei, Budapesta, Hódmezővásárhely¹¹ și bineînțeles din localitățile sălăjene. Dacă veneau elevi și de la distanțe de sute de kilometri putem trage concluzia că unitatea se bucura de succes și era o unitate de învățământ căutată. Reprezentanții școlii și bisericii din perioada respectivă au dat dovadă de perspectivă în gândire, chiar dacă școala de educatoare nu s-a bucurat de o durată longevivă. Prestigiul școlii subliniază și statutul social al elevilor, ce înseamnă ocupația părinților. Pornind de la premisa că ei aveau o taxă de școlarizare de achitat, de rândul sutelor de coroane, elevii trebuiau să aparțină unor familii înstărite. Îmi este greu să apreciez valoarea reală a banului din perioada respectivă, deoarece convertirea coroanei la leu s-a realizat în condiții să zicem *ambigue*, care nu prezintă realitatea și era în interesul anumitor persoane. Însă pornind de la faptul că solicitările de scutiri de taxe și de reduceri erau destul de frecvente, aproape fiecare întrunire a divanului școlar sau a consiliului profesoral avea pe ordinea de zi astfel de solicitări. Putem presupune că erau familii mai înstărite, care puteau achita această taxă. Printre ocupațiile cele mai frecvente ale părinților apar cele de intelectuali: preoți, profesori, învățători, notari, funcționari; adică majoritatea meseriilor care au constituit baza nivelului de mijloc a societății burgheziei liberale de la începutul capitalismului. Sunt și părinți din rândul micilor comercianți, meșteșugari din diferite domenii (cizmari, pielari, zidari, tâmplari, olari) și sunt câteva cazuri de moșieri sau proprietari de terenuri, iar despre extinderea moșiei nu avem informații. Conform marelui poet Ady Endre, erau domenii și de *șapte pruni*¹². Nu erau neglijăți nici elevii talentați, dar cu posibilități materiale mai limitate, sau cei la care au intervenit greutăți pe parcursul studiilor. Pentru aceste cazuri existau reducerile sau scutirile de taxe. Sunt foi matricole unde la rubrica părinte sau tutelă apare notat văduv sau văduvă. În aceste cazuri presupun că pierderea sau tragedia din familie a intervenit cândva pe parcursul studiilor, iar instituția asigura condițiile materiale pentru absolvire.

¹⁰ Petri Mór, *Szilágy Vármegye Monográfiája*, <http://mek.oszk.hu/04700/04750/html/> [accesat în octombrie 2023].

¹¹ District în sudul Ungariei.

¹² În limba maghiară: hétszilvafás nemes.



*Depunerea pietrei de temelie la o instituție culturală de pe actuala stradă 22 Decembrie 1989.
În centrul imaginii – protopopul Kádár Géza*

Apartenența religioasă este o altă informație cu caracter personal, care în perioada respectivă avea o anumită importanță. Începutul secolului XX nu a fost o perioadă a mișcărilor ecumenice. Însă religia nu constituia o condiție eliminativă și găsim în școala de educatoare elevi de religie romano-catolică, greco-catolică, protestantă – luterană, unitariană – și israeliți, dar cei mai mulți de religie reformată. Faptul că majoritatea dintre ei erau reformați se explică prin condiția că religiile aveau propriile școli, care formau personalul de care aveau nevoie. O parte din tineri, indiferent de religie, puteau frecventa școlile de stat, în care se puteau înscrie indiferent de apartenența religioasă. Prin specialitatea pe care o asigura devenea o școală căutată indiferent de religie. În ceea ce privește naționalitatea elevilor nu avem o imagine clară. În primul rând, toți elevii trebuiau să fie cunoscători ai limbii maghiare, în al doilea rând, informațiile referitoare la etnie nu sunt evidente. Ori nu sunt trecute, ori după nume putem presupune că nu corespund realității. De exemplu, într-o foaie matricolă apare numele de *Coroian*¹³. Despre acest nume știm că apare în arborele genealogic al familiei marelui om politic sălăjean, **Iuliu Maniu**¹⁴, și putem presupune că este vorba despre aceeași familie. Aceste date pot fi demonstrate prin verificarea altor date, de exemplu, date biografice sau memorii de familie. Asemenea interpretări mai pot apărea și la alte persoane, de aceea nu cred că toate datele sunt relevante sau corespund realității. Dar pot fi și simple coincidențe, anumite cazuri de nume foarte asemănătoare se pot demonstra prin studii monografice.

Trebuie să recunoaștem că naționalismul și xenofobia nu erau chiar departe de omul din perioada interbelică, mai ales în perioada anilor '30. Școala absolvită ne informează despre faptul că această unitate era la rangul superior al colegiului, deoarece candidații erau absolvenții a cel puțin patru clase în școala civică. Asigura astfel un prim pas al evoluției în carieră a tinerilor absolvenți, dându-le posibilitatea de a-și asigura stabilitatea materială sau dezvoltarea carierei. Trebuie să ținem cont și de faptul că suntem la pragul secolului XX și despre egalitatea dintre sexe nu prea se putea vorbi, deoarece abia cu două-trei decenii mai târziu femeile primesc drept de vot. Chiar dacă sunt încă multe probleme și lipsuri în dezvoltarea societății față de cele din Occident, putem observa semnele progresului. Informația circula și în secolele trecute, de exemplu, baronul Wesselényi a avut ideea înființării grădiniței cu ocazia călătoriilor în străinătate, la fel ca alte idei reformatoare ale societății.

Disciplinele predate

După cercetarea diferitelor documente de studiu ale școlilor reformate trebuie să remarc faptul că disciplinele erau foarte bine conturate din punct de vedere epistemologic. Cuprindeau ariile științifice mai importante: științele naturii, disciplinele sociale și cele umaniste. Alături de disciplinele

¹³ SJAN Sălaj, Fond Școala pedagogică reformată pentru educatoare Zalău, număr u.a. 5, f. 42. În limba maghiară este trecut: Koroján.

¹⁴ <http://archive.is/BvPWj> [accesat în octombrie 2023].

teoretice au apărut și domeniile practice, care erau considerate utile pentru viața de zi cu zi sau în practicarea meseriei de educatoare. Chiar dacă pe parcursul dualismului, în secolul XIX, învățământul reformat era învinuit de prea mult conservatorism și de atitudine de feudalism depășit și se grăbea laicizarea educației, Școala Reformată pentru Educatoare din Zalău a dat dovadă de pragmatism și modernitate. Putem observa conservatorismul la nivelul păstrării valorilor creștine – protestante. După cum am mai remarcat, găsim o singură disciplină religioasă de credință și morală creștină, care presupun că era mai puțin importantă din punct de vedere al dogmatismului reformat și calvinist.

Disciplinele predate la școlile reformate din Transilvania sunt aproape identice cu cele de la școala reformată civică de fete din Zalău, după cum am putut descoperi în documentele consiliului profesoral¹⁵ sau în documentele divanului școlar. De asemenea, în actele de studiu ale Colegiului Reformat „Wesselényi” Zalău descoperim aceleași discipline. În Anuarele școlii respective din anii de dinaintea naționalizării vom descoperi aceleași discipline, indiferent că vorbim de Anuarele din anii 1800 sau 1941-1942¹⁶. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că școlile reformate erau sub conducerea *Departamentului Învățământului din Eparhia Reformată Transilvania Cluj*. Diferențele le descoperim la disciplinele de specialitate, unde domeniul de activitate necesita acest lucru. Colegiul Reformat se apropia mai mult de tradiționala *școală trivială*, după cum am mai amintit, accentul fiind pus pe științele clasice: latina, greaca, filosofia, teologia. La Școala Reformată Civică de Fete găsim și domenii practice, de care tinerele din cadrul burgheziei din prima jumătate a secolului XX aveau nevoie sau puteau fi utile și scoteau în evidență diferența dintre o persoană cu studii și una fără studiile respective. Școala pentru educatoare constituia o treaptă superioară, deoarece pe lângă educația de cultură generală și informațiile utile în viața cotidiană, asigura și pregătire profesională într-un domeniu foarte sofisticat și abstract ca educația preșcolară. Materiile de specialitate, practică pedagogică și metodică erau predate și practicate în școală și în grădinițele din oraș. Pe lângă disciplinele de specialitate amintite, descoperim și domenii mult mai abstracte și performante, care sunt semne evidente ale unei societăți moderne, cum ar fi de exemplu *protecția copilului* sau *protecția bebelușului*. Aceste discipline asigurau rolul învățământului de a pregăti elevii pentru viitor, lucru ce este pus sub semnul întrebării de societatea din zilele noastre.

Disciplinele predate erau structurate din punct de vedere epistemologic, cuprinzând domeniile de cercetare ale lumii intelectuale. Asigurau formarea aptitudinii și abilităților necesare pentru profesia de educatoare. Dar nici nivelul de pregătire axiologică nu era neglijat, existând un sistem de valori promovate, care ajutau la orientarea absolvenților în societatea respectivă, după cum vom vedea și din modalitățile de evaluare utilizate.

Modalități de evaluare

De la apariția pedagogiei moderne există și evaluarea elevilor. Pe de o parte, rolul evaluării este verificarea cunoștințelor dobândite, dacă acestea corespund unor standarde de performanță, și elevul este pregătit să treacă la o treaptă superioară ciclului de învățământ. Pe de altă parte, evaluarea asigură realizarea unei ierarhii constructive între elevi, dar numai dacă evaluarea este corespunzătoare. În câteva documente am descoperit diferite modalități de evaluare. La colegiul reformat și la școala civică de fete evaluarea se efectua cu ajutorul notelor, de la 1 la 10, în diferite forme. La școala de educatoare în schimb găsim evaluarea prin calificative. Aceste calificative cuprind diferite caracteristici, de la excelent și exemplar până la satisfăcător sau nesatisfăcător. Ceea ce se poate remarca este faptul că majoritatea calificativelor sunt pozitive, asigurând motivația pozitivă și evoluția profesională a candidatului. Se poate descoperi un grad înalt de subiectivism, evoluția pregătirii fiind la atitudinea cadrelor didactice, dirigintelui și a directorului unității de învățământ.

Evaluările sunt pe discipline și pe semestru. La fiecare materie este trecută și media anuală în foaia matricolă. Pe lângă cunoștințele obiective ale diferitelor discipline, se pune accent și pe evaluarea unor abilități, cum ar fi: purtarea, sânguința sau seriozitatea. Purtarea apare în rubrică separată pentru comportamentul din școală și comportamentul din internat, ceea ce presupune că și aici erau urmăriti și evaluați. Era urmărită frecventarea orelor de curs, și erau evidențiate absențele motivate

¹⁵ SJAN Sălaj, Fond Școala civilă reformată de fete Zalău, număr u.a. 1, f. 1.

¹⁶ A Zilahi Református Wesselényi Kollégium évkönyve az 1941-42 tanévről.

și nemotivate. Putem trage concluzia că frecventarea orelor nu era opțională. Era evaluat aspectul lucrărilor scrise și aici apare noțiunea de corespunzător¹⁷, ordonat, frumos, adică în conformitate cu anumite așteptări. O rubrică separată a evaluării era calificativul general, care putea fi ori media celorlalte discipline, obținută într-un anumit mod, sau o apreciere a dirigintelui sau consiliului profesoral, dar acest lucru nu reiese în mod evident din documentele date. Un lucru interesant descoperit în legătură cu evaluarea este aprecierea consiliului profesoral despre dreptul de a avansa la următoarea treaptă. Adică ultima rubrică, de după calificativul general, este *decizia finală a consiliului profesoral*, (de exemplu) poate trece în anul doi de studiu¹⁸. Acest calificativ nu apare la fiecare candidat, deci nu era ceva *din oficiu*, sunt și cazuri: acceptat ca elev în școala publică¹⁹ sau pur și simplu nu apare nimic la această rubrică. În aceste cazuri, care după numărul lor redus pot fi considerate excepții, nu apar mențiuni legate de frecvență, transfer, abandon școlar sau la rubrica de examene de diferență, care se organizau de regulă după încheierea anului școlar. Putem presupune că erau identice cu examenele de corigență din zilele noastre.

Foile matricole erau completate pe tot parcursul anului școlar, la început fiind trecute doar datele personale și școala absolvită. Celelalte date privind evaluarea și aprecierea erau trecute, ulterior, pe parcursul semestrelor finalizate după ședința finală de evaluare a consiliului profesoral cu semnătura persoanelor abilitate. Aceste ședințe putem presupune că se desfășurau precum cele de la Școala Reformată Civică de Fete pe care le-am prezentat anterior. Aceste școli reformate erau administrate de același divan școlar și de aceeași episcopie. Ultimele foi matricole sunt incomplete, apar doar datele personale, de unde putem trage concluzia că erau trecute la înscriere, iar aprecierile n-au mai fost trecute. Din aceste documente tragem concluzia că după 1920 școala de educatoare n-a funcționat fiind puține date și acestea incomplete. Acest fapt a fost confirmat și de celelalte documente cercetate. În legătură cu anul școlar 1919-1920, putem presupune că acesta a fost finalizat și școala de educatoare a funcționat în perioada 1913-1920, dar situația școlară nu este tocmai limpede, deoarece nu apar datele din procesul verbal de la finalul anului cu numărul de elevi înscriși și promovați²⁰.

Bibliografie:

Petri Mór, 1901-1904, *Szilágy Vármegye Monográphiája*, <http://mek.oszk.hu/04700/04750/html/> [accesat în octombrie 2023].

Pusztai Gabriella, 2004, *Iskola és közösség, Felekezeti iskolák a századfordulón*, Gondolat Kiadó, Budapest.

Szilágysági magyarok, 1999, Editura Kriterion, Cluj, București.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Protopopiatul Reformat Sălaj – Solnoc, număr inventar 168, anii extremi 1633-1964, u.a. 294.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Școala pedagogică reformată pentru educatoare Zalău, număr inventar 487, anii extremi 1918-1933, u.a. 5.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Școala civică reformată de fete Zalău, nr. inventar 488, anii extremi 1919-1925, u.a. 1.

László László, 2010, *De la Colegiul Reformat la CNS, Zalău*.

Nagy László, 1903, *Magyar tanítóképző*, Singer Wolfner Könyvkereskedés, Budapest.

Dr. Csiszár Ádám, 1994, *A Zilahi Református Kollégium Története*, Évkönyv, Zilah.

¹⁷ SJAN Sălaj, Fond Școala pedagogică reformată pentru educatoare Zalău, număr u.a. 5, f. 16.

¹⁸ *Ibidem*, f. 52.

¹⁹ *Ibidem*, f. 51.

²⁰ *Ibidem*, f. 38.

PEDAGOGIE ȘI ETNOGRAFIE LA ZALĂU. LEONTIN GHERGARIU ȘI ȘCOALA NOASTRĂ (ISTORIE ȘI ACTUALITATE)

Dr. Camelia Burghele
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
Prof. Andrei Burghele
Clubul Copiilor Cehu Silvaniei (Palatul Copiilor Zalău)

PEDAGOGY AND ETHNOGRAPHY IN ZALĂU. LEONTIN GHERGARIU AND ȘCOALA NOASTRĂ (HISTORY AND ACTUALITY)

Rezumat: Încă din secolul trecut, străduința cadrelor didactice sălăjene de a-și face cunoscută munca la clasă și în afara ei a fost reflectată în revista pedagogică *Școala Noastră*. Revista a fost fondată în 1924, iar din 1927 redactor devine Leontin Ghergariu, o mare personalitate a culturii sălăjene, care o conduce până în 1930. El publică aici o serie de articole referitoare la școala sălăjeană, didactică, recenzii, probleme de lingvistică, folclor și istoria artelor, făcând din *Școala Noastră* un adevărat pol de cultură al Țării Silvaniei.

Remarcabile sunt și preocupările de etnograf ale lui Leontin Ghergariu. A fost un promotor al etnografiei de teren și un harnic culegător de folclor. Multe materiale semnate de el apar în mai multe reviste din Transilvania, iar unele studii sunt grupate în volume cu caracter monografic referitoare la etnografia Sălajului. Chiar și dacă nu au fost toate tipărite, studiile sale de etnografie sălăjeană au rămas repere de cercetare pentru generațiile următoare de etnografi.

Lucrarea de față abordează personalitatea complexă a lui Leontin Ghergariu în peisajul cultural sălăjean din secolul trecut.

Cuvinte-cheie: cultură, pedagogie, etnografie, folclor, revistă școlară, Sălaj

Abstract: Since the last century, the efforts of teachers in Sălaj to make their work known in and out of the classroom have been reflected in the pedagogical magazine *Școala Noastră*. The magazine was founded in 1924, and from 1927 Leontin Ghergariu, a great personality in the culture of Salaj, became its editor, running it until 1930. He publishes here a series of articles related to the school in Sălaj, teaching, reviews, linguistics, folklore and art history, making *Școala Noastră* a true cultural centre of the Country of Sylvania.

Leontin Ghergariu's concerns as an ethnographer are also remarkable. He was a promoter of field ethnography and a diligent collector of folklore. Many materials signed by him appear in several magazines from Transylvania and some studies are grouped in volumes with a monographic character regarding the ethnography of Sălaj county. Even if not all of them have been printed, his studies on the ethnography of Sălaj have remained research benchmarks for subsequent generations of ethnographers.

The present paper deals with the complex personality of Leontin Ghergariu within the cultural landscape of Salaj in the last century.

Keywords: culture, pedagogy, ethnography, folklore, school magazine, Sălaj

Învățământ și viziune pedagogică. Revista și Editura „Școala Noastră”

Încă din secolul trecut, străduința cadrelor didactice sălăjene de a-și face cunoscută munca la clasă și în afara ei a fost reflectată mai ales în revista „Asociației Învățătorilor din Sălaj”, numită *Școala Noastră*. Revista a fost fondată în 1924, la doar câțiva ani după formarea statului național

unitar român, ca o necesitate stringentă în climatul politic și cultural din partea de nord-vest a României.

Așadar, vorbim despre o revistă pedagogică-culturală ce apare la Zalău, începând cu 15 aprilie 1924, ca organ oficial al Revizoratului (Inspectoratului) școlar, al Comitetului școlar județean și al Asociației Învățătorilor din județul Sălaj. Din anul 1932 devine „revistă pedagogică-culturală a corpului didactic primar din județul Sălaj cu apariție lunară”; începând cu nr. 1/1935 devine „revistă lunară de educație, cultură profesională și afirmare națională”, iar din martie 1939 revista trece în proprietatea Asociației Învățătorilor, secția Sălaj.

Începând cu nr. 17-18/1927 redactor devine Leontin Ghergariu, o mare personalitate a culturii sălăjene. Concret, din noiembrie 1927, până la începutul anului 1930, el este redactor al revistei pedagogice *Școala Noastră* din Zalău, „unde va publica cu regularitate probleme de didactică, recenzii, note informative, probleme de lingvistică, folclor și istoria artelor. *Școala Noastră* a înrăurit pozitiv învățământul sălăjean interbelic și a scos în relief multe dintre preocupările slujitorilor școlii de pe întregul cuprins al Țării Silvaniei”¹.

Primele opt numere se tipăresc la Tipografia „Șereș” din Zalău, apoi la Tipografia „Luceafărul” din Zalău, până la întreruperea apariției revistei, cauzată de Dictatul de la Viena din 30 august 1940².

Ar trebui spus că, la acea vreme, revista milita pentru dezvoltarea și implementarea învățământului în limba română în această zonă de graniță a țării, pentru educație, cultură profesională și afirmare națională. Din punct de vedere istoric, se știe că, datorită greutăților ivite, revista a apărut discontinuu, existând perioade (1940-1991, 1998-2003, 2004) în care s-a ajuns la încetarea apariției sale, ultimul număr fiind datat ianuarie 2005, cu apariție prilejuită de aniversarea a 80 de ani de la fondarea revistei.

Este de remarcat faptul că, de-a lungul timpului, printre dascălii sălăjeni s-au găsit oameni de suflet, dispuși să-și ofere benevol serviciile, prin paginile revistei, pentru împlinirea idealurilor visate de generații întregi de învățători și profesori români din Ardeal.

În primii 16 ani de apariție (1924-1940), revista a publicat numeroase articole cuprinzând problemele metodice, apoi observații privind principiile și mijloacele de educație, numeroase lecții model, precum și problemele ce priveau activitatea didactică din școli.

Așa cum au remarcat istoricii, „Revista acordă un spațiu important în coloanele sale problemelor culturale în care erau implicate cadrele didactice sălăjene, militând pentru o intensă activitate extrașcolară a cadrelor didactice. De asemenea, în coloanele revistei găsim reflectate evenimentele culturale care se desfășurau în Zalău interbelic, începând cu serbările de la sfârșitul anului școlar, continuând cu concerte, piese de teatru, conferințe, serate dansante etc.”³.

În ultimele două decenii, activitatea publicistică axată pe învățământul sălăjean, coordonată de Casa Corpului Didactic din Zalău, a fost preluată de *Editura Școala Noastră*, înființată în anul 2005, la inițiativa domnului prof. metodist Nicolae Costruț. Editura acordă permanent consultanță editorială, facilitând demersurile pentru publicarea de carte. În acest fel, vine în sprijinul cadrelor didactice de pe raza județului, al tuturor celor care doresc să-și pună în valoare activitatea didactică, științifică și literară, existând o bună colaborare cu Centrul Național ISBN al Bibliotecii Naționale a României, pentru obținerea în timp util a tranșelor de ISBN-uri acordate editurii și utilizarea lor corectă (îndeosebi pentru titluri de carte din domeniul didactic, manuale auxiliare pentru diferite specialități, pentru toate ciclurile de învățământ, cursuri, studii, dar și lucrări științifice, monografii, dicționare, suporturi pentru diferite cursuri de specialitate, dar și pentru publicații în serie, reviste și periodice, sau pentru lucrări prezentate în cadrul unor simpozioane naționale, conferințe etc., desfășurate în județ și în țară).

Pentru a răspunde în continuare nevoilor de informare în rândul colectivului de cadre didactice sălăjene, s-a realizat, până în anul 2010, buletinul informativ de uz școlar intern *Ora școlii*, care a continuat și el într-un fel activitatea revistei *Școala Noastră*, numerele publicate fiind disponibile la sala de lectură a Bibliotecii CCD. Începând din anul 2010, în cadrul Editurii se publică Buletinul

¹ Valentin Dărăban, Doru E. Goron, *Contribuții la istoria presei românești în Sălaj*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, VI, Zalău, 1982, p. 82.

² Valentin Dărăban, Doru E. Goron, Ioan Lăpușan, Ionel Penea, *Tiparul sălăjean. File de istorie*, Zalău, 1980, p. 23.

³ Marin Pop, *Presa românească din Zalău interbelic*, în „Caiete Silvane”, nr. 222/iulie 2023, p. 65.

informativ *Școala sălăjeană*, acesta continuând tradiția buletinelor informative care au însoțit de-a lungul timpului învățământul sălăjean.

De asemenea, pentru a facilita accesul la numerele revistei, reprezentativă pentru dezvoltarea învățământului transilvănean, colecția revistei din perioada 1924-1940 a fost digitalizată de Biblioteca Centrală Universitară din Cluj și publicată pe Internet (Biblioteca Digitală BCU Cluj, secțiunea Periodice)⁴.

Ar mai trebui spus că un număr special din revista *Școala Noastră* a fost nr. 15-16/2014, care a fost dedicat aniversării apariției acestui periodic: *Număr aniversar dedicat împlinirii a 90 de ani de la fondarea revistei (1924-2014)*.

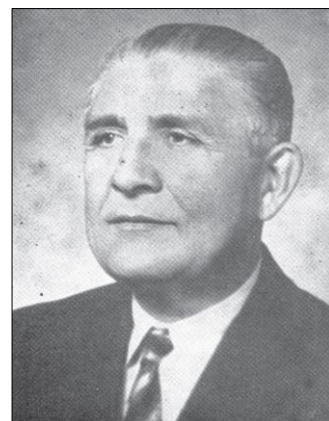
În fine, printre materialele de anvergură pregătite pentru tipar în ultima perioadă, amintim îndeosebi monografia școlară realizată sub coordonarea Inspectoratului Școlar Județean, *Cartea școlilor sălăjene*, apărută în noiembrie 2010, cu ocazia Zilelor Învățământului Sălăjean, și monografia realizată de domnul prof. Emil Trif, *Aspecte din învățământul sălăjean (1918-1990)*, publicată la Editura *Caiete Silvane* în 2011.

Preocupările pentru dezvoltarea bibliotecii sunt continue: în anul 2011 au început demersurile pentru constituirea unui fond de carte, alcătuit îndeosebi din donații, care cuprinde: monografii școlare actualizate, mape aniversare, relatări de evenimente din viața școlii. Acesta va folosi îndeosebi în expozițiile amenajate cu ocazia unor manifestări și întâlniri de lucru organizate la nivel județean și național, care se desfășoară la Casa Corpului Didactic Sălaj și la Inspectoratul Școlar Sălaj, încercându-se astfel ca publicului interesat să i se ofere informații cât mai noi din învățământ și, în plus să fie cât mai bine cunoscute atât școlile, cât și activitatea cadrelor didactice din județul Sălaj.

Leontin Ghergariu – cărturarul, cercetătorul, intelectualul, pedagogul, omul de cultură (perioada zălăuană)

Cu Leontin Ghergariu ne găsim în fața unui caz clasic de personalitate proteică. Cu o notabilă activitate în domeniul învățământului și organizării procesului de educare școlară (numit, de altfel, prin grija autorităților vremii, *profesor emerit*), a istoriei, etnografiei și folclorului, publicisticii, muzeografiei, lingvisticii, Leontin Ghergariu a marcat vizibil viața culturală și socială a Sălajului interbelic, „înscrindându-se în galeria cărturarilor sălăjeni”⁵.

Datorăm arhivistului Doru E. Goron și profesorului Ioan Ciocian un material bine documentat – *Profesorul Leontin Ghergariu (1897-1980)*, apărut într-o variantă electronică prin grija Casei Corpului Didactic din Zalău – sub forma unui amplu studiu biografic, referitor la viața și opera distinsului cărturar, cu focalizare pe perioada de 16 ani (1924-1940), cât timp a locuit și a activat în Zalău.



Leontin Ghergariu

Trebuie menționat că, în timpul vieții, Leontin Ghergariu a publicat doar două lucrări mari, finalizate, axate pe cultura și viața sălăjeană: monografia *Zalău. Schiță monografică*, Zalău, 1926, Tipografia Luceafărul și *Folclor literar din Sălaj*, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și Mișcării Artistice de Masă al județului Sălaj, Zalău, 1973; cantitatea impresionantă, însă, de documente de o remarcabilă valoare, rămase în manuscris în fondul actualului Serviciu Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (inițial Arhivele Statului Sălaj, devenite după 1990, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sălaj) vorbesc de la sine despre ample preocupări culturale, dar și despre o indubitabilă capacitate de analiză și sinteză⁶.

Remarcabile – și, din păcate, prea puțin fructificate editorial – sunt preocupările de etnograf⁷. A fost un promotor al etnografiei de teren și un harnic culegător de folclor. Îi datorăm trei articole

⁴ <https://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/15543> [site consultat la 12 august 2023].

⁵ Doru E. Goron, *Figuri de intelectuali sălăjeni, Leontin Ghergariu (1897-1980)*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. IV, Zalău, 1981, p. 737.

⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Colecția personală Leontin Ghergariu.

⁷ Ioan Ciocian, Doru E. Goron, *Profesorul Leontin Ghergariu (1897-1980)*, <https://www.ccdsj.ro/2010-2011/arhiva-articole/profesorul-leontin-ghergariu>: „Continuând tradițiile intelectualilor sălăjeni: Petru Bran, Vasile Vaida, Laurențiu Bran etc., Leontin Ghergariu s-a dovedit un etnograf redutabil aplecat spre tradițiile, îndeletnicirile și particularitățile etnografice ale zonelor

esențiale pentru etnografia sălăjeană, publicate în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei (AMET) din Cluj: *Unelte și instalații țărănești pentru prelucrarea unor produse alimentare în Sălaj*, AMET (1965-1967); *Ocupații anexă ale populației din Sălaj în trecut*, AMET (1968-1970); *Meșterii construcțiilor monumentale de lemn din Sălaj*, AMET (1971-1972) și o serie de cercetări rămase în manuscris despre folclorul, meșteșugurile casnice și portul popular din Sălaj, Valea Jiului, Bistrița-Năsăud și Țara Bârsei, care se remarcă printr-o sistematică și asiduă cercetare a terenului, dovedind încă o dată atenția dată documentării corecte a faptului cultural și social propus pentru analiză.

Continuând aprecierile cercetătorilor Doru E. Goron și Ioan Ciocian, care opinau că „studiile și cercetările de teren realizate pe plaiurile silvane și alte zone din Transilvania reprezintă un valoros material de specialitate, multe dintre ele dovedindu-se adevărate priorități, cu notă de inedit, de aceea stârnesc până astăzi interesul cercetătorilor în domeniul lingvisticii, folclorului și etnografiei, dublate de o continuă febră a căutătorilor, i-au deschis calea spre realizări care au trecut dincolo de interesul regional, înscriindu-se în cel național, lucru ce i-a atras și o bine meritată recunoaștere încă din timpul vieții, în cele mai largi cercuri științifice din țară”⁸, credem și noi, după ce am parcurs, în linii mari, fondul de texte donat Arhivelor sălăjene (urmare a îndemnurilor repetate ale regretatului arhivist Doru E. Goron), că multe dintre studiile sale se vor constitui, la un moment dat, în puncte de plecare pentru viitoare studii despre cultura tradițională sălăjeană.

Bisericele de lemn din Sălaj, impresionante nu doar ca număr, ci și ca modele de arhitectură țărănească, au suscitât atenția multor cercetători, maghiari sau români, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar cercetările demarate de Leontin Ghergariu se remarcă prin abordarea sistematică, mergând de la fotografii, schițe, fișe de descriere a monumentului, până la emiterea unor judecăți de valoare asupra ansamblului arhitectural. De altfel, cercetătorul a publicat, în 1973, un studiu în care admira priceperea meșterilor – constructori sălăjeni de biserici din lemn⁹.

Documentarea pentru această amplă lucrare – este vorba despre mai bine de 200 de pagini de manuscris – a fost îndelungată și complexă, după cum chiar autorul remarcă în prefața viitorului volum: „Gândul întocmirii unei monografii a bisericilor de lemn din Sălaj m-a preocupat de foarte multă vreme. Adunasem material documentar din fostul județ și un bogat material ilustrativ încă între anii 1934-1939. În urma Dictatului de la Viena a trebuit să întrerup lucrarea, iar evenimentele petrecute după acest Dictat m-au împiedicat să prelucrez și să public monografia proiectată. În învălmășeala din preajma eliberării patriei noastre, o bună parte a materialului documentar adunat (note, desene, albumul cu fotografii) a dispărut, ceea ce a mai rămas a fost răvășit, așa că reconstituirea și completarea materialului – cu tot sprijinul larg, moral și material, de care se bucură cercetarea științifică în țara noastră – ne-a costat mult timp”.

Dovada că Ghergariu a ținut mult la materialul referitor la bisericile de lemn din Sălaj este faptul că există, în arhive, mai multe forme ale textului, mai multe variante de redactare. Se știe că autorul a încercat să publice textul în 1942, sub titlul „O monografie a bisericilor de lemn din Sălaj”, lucru care s-a dovedit a fi imposibil, din lipsa banilor și din cauza climatului politic dificil; și încercările ulterioare au fost, din păcate, nereușite.

Exegeții sălăjeni ai textului susțin că manuscrisul este „un studiu analitic bazat pe metoda comparației din perspectiva evoluției arhitectural-artistice a peste 140 de biserici de lemn din Sălaj, inclusiv a celor dispărute în decursul timpului, oprindu-se în mod deosebit asupra: elementelor de planimetrie, a elevației, turnurilor-clopotniță, a decorului interior și exterior al lăcașurilor de cult. Cele 233 de fotografii vin să susțină cu elemente concrete aprecierile de ansamblu și judecățile de

sălăjene. Lucrările sale s-au impus în fața specialiștilor prin originalitate și raportare la factorii istorici, politici și cultural-confesionali, care le-au generat. Ales membru în colectivul etnografic al Secției de Etnografie și Folclor al Filialei Cluj a Academiei Române a participat la cercetările etnografice din zonele: Cinciș-Hunedoara, la cele din Maramureș, Drăguș-Făgăraș, Năsăud și Țara Bârsei. A fost membru în Consiliul Științific al Muzeului Etnografic al Transilvaniei, membru în comisia de achiziții și expert al prestigioasei instituții muzicale din Cluj. Multe din studiile sale legate de instalațiile țărănești pentru prelucrarea produselor agricole, meșteșugurile casnice și portul popular din Sălaj, Valea Jiului, Bistrița-Năsăud și Țara Bârsei s-au păstrat în manuscris, dar rămân mărturie peste timp prin bogăția materialului etnografic pe care-l conțin și analiza făcută de autor după o solidă documentare de teren”.

⁸ Ioan Ciocian, Doru E. Goron, *op. cit.*

⁹ Leontin Ghergariu, *Meșterii construcțiilor monumentale de lemn din Sălaj*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj, 1971-1973, p. 255-273.

valoare, care rezistă timpului prin temeinicia documentației și sublinierea elementelor structurale, ce definesc arhitectura ecleziastică din Sălaj”¹⁰.

O analiză minuțioasă a manuscrisului referitor la bisericile de lemn o datorăm Danielei Șerdan-Orga care, de-a lungul a mai bine de 40 de pagini, redă și discută ideile, frazele și planșele lui Leontin Ghergariu¹¹, ilustrând ansamblul monumentelor de cult din satele sălăjene. Articolul discută, pe rând, fiecare dintre capitolele și subcapitolele manuscrisului, relaționând informațiile autorului cu cele ale bibliografiei epocii, cunoscute sau necunoscute lui Ghergariu. După abordarea tuturor secțiunilor manuscrisului, concluzia este aceea că ne găsim în fața unei lucrări monumentale, extrem de bine documentată, „furnizând un material bogat, util cercetătorilor, care este în măsură să completeze o pată albă pentru acest domeniu, dar totodată să ofere termeni de comparație sau argumente în favoarea continuității și unității culturale în acest spațiu geografic”¹².

Luând în discuție un nivel mai vast, cel al vieții culturale zăläuane și sălăjene în ansamblu, putem spune că preocupări susținute pentru culegeri semnificative de folclor se conturează, la modul general, în jurul anilor '70 (și ele pot fi considerate, cel puțin formal, o reacție la îndepărtarea de cultura tradițională, detașare încurajată de „omul nou” al socialismului), atunci când apare, în 1973, și volumul *Folclor literar din Sălaj*, una dintre contribuțiile științifice cele mai notabile la studiul folclorului sălăjean (receptat ca atare chiar de la editare, dat fiind faptul că autorul său, Leontin Ghergariu, avea deja imaginea unui reputat folclorist). Așadar, cartea se bucură de aprecieri imediat după apariție, deși este remarcată lipsa unei promovări susținute a volumului, ceea ce îl face necunoscut pentru mulți dintre cei care ar fi fost interesați, probabil, de conținutul său, însă volumul este citat mai ales acum, în actualitate, ca un reper bibliografic remarcabil. Considerată drept „cea mai bogată și mai riguros științific întocmită din câte cunoaște folclorul sălăjean” până la acea dată, culegerea cuprinde 1177 piese, culese între anii 1925-1940, fie personal de autor, fie de cei 135 de informatori din teritoriul județului și acoperind nu mai puțin de 61 de localități (trebuie menționat că opt localități nu se mai află azi pe harta administrativă a județului Sălaj). Piese, transcrise relativ fidel, fără a folosi semne diacritice, redau deopotrivă texte lirice și epice, dar raportul dintre acestea este net superior de partea textelor lirice, probând ceea ce s-a numit „caracterul eminent liric al folclorului sălăjean”¹³.

Culegerea debutează cu un studiu introductiv realizat cu pertinență de autor, intitulat *Folclorul Sălajului*, menit să familiarizeze cititorul cu un anumit tip de text, dar și să-l pună în temă: „Folclorul din Sălaj se încadrează perfect în folclorul românilor din alte zone” sau: „Din folclorul sălăjean cele mai multe creații sunt cele lirice, în care poporul și-a exprimat cu o sinceritate uimitoare și cu multă măiestrie artistică durerea și bucuriile, veselia și tristețea, nemulțumirea și bărbăția, cu un cuvânt întreaga gamă de sentimente care i-au frământat sufletul și prin care a căutat să dea răspunsuri celor mai variate întrebări ridicate de viața emoțională”¹⁴.

Volumul este foarte bine structurat: *Doine și cântece*, cuprinzând subspeciile: *de dragoste și de dor, de jale, de urât și noroc, de înstrăinare, de cătănie, sociale și satirice*, urmate de *strigături, cântece epice, folclorul obiceiurilor tradiționale, ghicitori, proverbe și zicători, frânturi de limbă și jocuri de cuvinte*¹⁵. Materialul este completat de o listă de localități și informatori, precum și de un glosar de termeni locali, explicați cu atenție, astfel încât și cititorul neavizat să poată înțelege textele.

Textele receptate ca și colinde de Ghergariu se remarcă în mod special prin motive extrem de prețioase pentru o cercetare de specialitate; unele se disting prin raritate, altele prin arhaicitate.

¹⁰ Ioan Ciocian, Doru E. Goron, *op. cit.*

¹¹ Daniela Șerdan-Orga, *Leontin Ghergariu și cercetarea bisericilor de lemn din Sălaj*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 2003, p. 41-85.

¹² Daniela Șerdan-Orga, *op. cit.*, p. 72.

¹³ Horia Ciovârname, *Asupra unei culegeri de folclor din Sălaj*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. VIII, Zalău, 1984, p. 699. De altfel, studiul se remarcă și printr-o foarte atentă radiografie a culegerii de folclor luată în discuție, prezentându-se și cadrele socioeconomice sau culturale în care au fost culese piesele de folclor, dar și alte aspecte legate de teme, motive, specii folclorice etc.

¹⁴ Leontin Ghergariu, *Folclor literar din Sălaj*, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și Mișcării Artistice de Masă al județului Sălaj, Zalău, 1973, p. 6.

¹⁵ Redăm cu fidelitate aceste construcții lingvistice și întreaga taxinomie, așa cum este ea folosită în cuprinsul cărții, fără a le comenta din punct de vedere științific; de asemenea, nu comentăm nici etichetările pe care autorul le face la adresa speciilor folclorice sau a provenienței lor.

Regăsim, astfel, motivul voinicului pe jumătate devorat de șarpe, enigmatică „fată de maior”, cea care declanșează „judecata păcurarilor”, ciobanul omorât pentru că era „negru de străin”, junii lui Crăciun și dansul lor cu valențe sacrale¹⁶. Remarcabilele sunt, însă, colindele adunate în secțiunea dedicată poeziei ceremoniale. Cităm doar una, cu o largă arie de circulație, după știința noastră, în satele sălăjene.

Concluzia noastră este, în fapt, cea a primului critic al lucrării, Horia Ciovârname: „culegerea oglindește realitatea satului după Primul Război Mondial, care nu aduce deloc cu cea din paginile *Sămănătorului*. Stadii arhaice coexistă cu împrumuturi de ultimă oră sub un regim tensionat. Disoluția sistemului de valori *tradiționale*, insurecția violentă a relațiilor capitaliste, abuzurile administrației străine, au lăsat urme adânci în conștiința lumii în care au trăit informatorii lui Ghergariu”¹⁷.

În ordinea preocupărilor de etnografie și folclor local ale lui Ghergariu era firesc să stea și acea paradigmă de secvențe socio-culturale care fundamentează cursul vieții și relevă o întreagă gamă de atribute rituale și ceremoniale în lumea satului tradițional – evenimentele din ciclul vieții: nașterea, nunta, înmormântarea, cu toate obiceiurile locale legate de acestea.

Înainte de a intra în substanța manuscrisului – extrem de important nu doar prin informațiile de teren culese, ci și prin judecățile critice ale culegătorului și cercetătorului etnograf – remarcăm stilul scriiturii. Leontin Ghergariu este, fără dubii, un mare intelectual al vremii lui și ne demonstrează acest lucru inclusiv la nivelul limbajului: extrem de îngrijit, bogat în expresii alese, construcții gramaticale savante și multe neologisme, sau, cel puțin expresii de natură literară, urbană, cultă. Pentru un etnograf de teren însă, acest lucru nu este întotdeauna un beneficiu și de aceea remarcăm limbajul uneori prea sec, prea științific, prea citadin, aproape avocătesc, pe care Ghergariu îl folosește în descrierea obiceiului etnografic și care, uneori, creează nedumeriri de moment cititorului avizat, obișnuit cu alți termeni.

Iată câteva exemple ilustrative pentru un astfel de limbaj „protocolar”, din materialul referitor la nunta în Sălaj, dar care conține informații etnografice prețioase¹⁸.

Cercetarea nunții în Sălaj este una sistematică: mai întâi este evaluată structura ceremonialului nupțial, pe momente: *învoiala sau „târgul” (tocmeala), pețitul și logodna sau „credințarea”*; apoi, sunt remarcate invarianta și variantele locale: *Obiceiurile de nuntă sunt foarte variate. A perfecta nuntă în Sălaj complet ar însemna să o descriem pe comune, pentru că aproape fiecare comună își are obiceiurile specifice. Vom căuta în cele ce urmează să dăm doar câteva note caracteristice, generale, pe regiuni mai întinse, pentru că spațiul restrâns nu-mi îngăduie o prezentare mai amănunțită; în fine, se face o clasificare succintă, dar logică: În general sunt două feluri de nunți: a) când mirele și mireasa sunt din același sat și b) când sunt din sate deosebite. Vom căuta să ne ocupăm de fiecare aparte.*

În continuare este descris fiecare moment al nunții, cu specificul său, făcându-se trimiteri – fapt extrem de relevant pentru conturarea nu doar a graiului caracteristic, ci și a tabloului istorico-etnografic local – la termenii specifici satului sau zonei. Fapt remarcabil, Ghergariu nu se oprește doar la descrierea scenariului nupțial cu succesiunea lui de momente fixate cutumiar, ci surprinde și detaliile de ritual magico-religios ce dublează desfășurarea nunții; mai important, în unele cazuri reușește să dea și explicația, secvența din imaginarul colectiv cultural care a generat manifestarea magico-rituală.

Descrierea obiceiurilor de nuntă în Sălaj, prin prisma formației intelectuale de care a beneficiat Leontin Ghergariu, este foarte importantă, nu doar datorită faptului că posedăm prea puține astfel de mărturii axate pe performarea nunții în zonă în prima jumătate a secolului trecut, și orice informație ne este de un real folos, ci și datorită abordării științifice a subiectului.

Leontin Ghergariu s-a dovedit a fi de-a dreptul fascinat – la modul științific – de existența unei *Țări a Silvaniei*. A vorbit mult despre acest toponim, valorificând nu doar fundamentul lui istorico-documentar, ci și deschiderea etnografică și poetică. Deși nu a spus-o niciodată explicit, cărturarul Ghergariu a înțeles cât de importantă poate fi raportarea românilor din aceste locuri la un reper

¹⁶ Pentru mai multe detalii trebuie consultat articolul citat deja: Horia Ciovârname, *op. cit.*, p. 701-707.

¹⁷ H. Ciovârname, *op. cit.*, p. 700.

¹⁸ *Colecția personală Leontin Ghergariu*, nr. inv. 386, Leontin Ghergariu – *Din folclorul Sălajului. Studiu introductiv pentru Arhiva de Folclor*, dosar 14.

identitar de o valoare atât de pregnantă, istorico-administrativă și sentimentală, ce poate oferi un nivel înalt de legitimare identitară etnică și culturală.

Istoric al Țării Sălajului sau al Țării Silvaniei, pornește de la primele atestări documentare: astfel, regele Andrei vorbește despre Ținutul Sălajului, într-o diplomă din 1291; la fel o face și Carol Robert la 1331; apoi, citând o serie de autori maghiari, Ghergariu susține că aceștia sunt „în unanimitate de părere că a existat un ținut al Sălajului sau Silvaniei”¹⁹. Venind mai aproape de actualitate, trimiterele se fac la Ioan Slavici, care susținea și el, similar, că „de la Crișul Repede înainte până în Munții Zalăului, până în șes și peste Someș până în Munții Lăpușului, se întinde Sălajul sau Silvania (....)”; totuși, textul îl face prudent pe Ghergariu, care concluzionează, indecis: „în consecință, Silvania ar fi fost aproape întreg teritoriul Crișanei. Că este așa sau nu, nu putem ști”, și, de aceea, face referire și la alte surse: „sălăjeanul Victor Russu, în lucrările sale referitoare la Sălaj, este de asemenea de părere că teritoriul de care vorbim s-a numit încă din vechime Silvania, hotarele căreia au fost cu mult mai largi decât ale județului Sălaj”²⁰.

Concluzia cercetătorului în articolul citat este aceea că, „prin urmare, înainte de a exista un județ al Sălajului a existat un ținut cu acest nume, o Țară a Silvaniei, așa ca toate țărișoarele românești din Evul Mediu. Această țară a cuprins între hotarele ei un teritoriu mai mare din județul Sălaj, dar s-a întins departe, peste granițele acestui județ. Probabil a avut hotare Munții Maramureșului, Munții Meseșului și Rezului, apoi Măgura Șimleului și Munții Codrului (...). În tradiția românească sălăjeană a rămas până în zilele noastre numele latinizat de *Silvania*. El s-a permanentizat și în numele unor localități cum sunt: Cehu Silvaniei, Sighetu Silvaniei, Sincraiu Silvaniei și Șimleu Silvaniei”²¹.

Mai notăm că, potrivit documentelor istorice, conștiința socială și culturală a unității zonale este un fapt probat și de notele lui Zilahi Károly (*Szilágyságy oláhok*, în *Vasárnapi Ujság*, Budapesta, 1859), cel care vorbea despre „românii din Sălaj” cu mult înainte de înființarea județului cu acest nume, referindu-se, așadar, tot la Ținutul Sălajului sau la Țara Sălajului.

Redăm, pentru probitate, fragmentul de manuscris, așa cum este el arhivat²²:

Numele de Sălaj a fost la început numele unei regiuni, a unei „țări”, Țara Sălajului sau Țara Silvaniei, care forma una din țărișoarele care se întind ca niște mărgeli în lungul munților cari o împrejmuesc Transilvania propriu-zisă (Țara Maramureșului, Țara Oașului, Țara Bihariei, Țara Crișurilor etc.). Această Țară a Silvaniei s-a întins până departe, peste granițele actuale ale județului, cuprinzând toată regiunea de pe la Zalău, la Tășnad, apoi Ardud, în județul Satu Mare, până la Baia Mare, respectiv Munții Gutâului, Chioarul până la Munții Lăpușului și Valea Someșului cât curge prin această parte. Centrul acestei regiuni, acestei țărișoare, îl forma Codrul, partea deluroasă cunoscută în lucrările și pe hărțile noastre oficiale sub numele de Munții sau dealurile Bâcului sau Făgetului. Nu înțelegem pentru care motiv s-a dat această denumire, câtă vreme poporul îi spune Codru, iar populația regiunii e numită de cei de la șes „codreni”.

Această țară, Țara Silvaniei, și-a avut și ea aceeași organizație veche, pe care au avut-o toate țărișoarele de acest fel. Se conducea după legi specifice, „jus valachicum”, avea în frunte voievozi și cnezi. Era legată sufletește de populația română care popula munții din Maramureș până în Munții Apuseni și spre Ungaria până aproape de Debrețin.

Probabil că pasiunea specială generată de existența – documentară și în memoria colectivă, la nivelul unei geografii mitice – a unui astfel de areal cultural și, mai ales, identitar, l-a determinat pe Leontin Ghergariu ca, împreună cu publicistul Grațian C. Mărcuș, să se gândească la editarea unei reviste culturale cu același nume; în aceste condiții, apare, la 25 august 1940, primul număr al revistei „Țara Silvaniei”, care se dorea, după cum subliniază cei doi redactori, „o revistă regională de cultură”. Revista se bucură de o elogioasă primire din partea intelectualilor transilvani, mai ales datorită ținutei sale îngrijite, a diversității materialelor și a bunei reputații științifice a colaboratorilor, dar din păcate, vremurile nesigure (instaurarea regimului horthyst, cu condițiile sale nefavorabile românilor ardeleni) au făcut să apară un singur număr al revistei.

Una dintre ipostazele care fac din Leontin Ghergariu un mare om al timpului său, este cea de intelectual altruist. Cu aceeași demnitate și dărnicie cu care a donat colecția sa personală de piese

¹⁹ Leontin Ghergariu, Ananie Fărcaș, *Țara Silvaniei*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. 1/1977, Zalău, 1977, p. 225.

²⁰ *Ibidem*, p. 226.

²¹ *Ibidem*, p. 226-227.

²² Colecția personală Leontin Ghergariu, nr. inv. 386, *Leontin Ghergariu – Din folclorul Sălajului. Studiu introductiv pentru Arhiva de Folclor*, dosar 14.

adunate de-a lungul întregii vieți pentru fondarea unui muzeu cu colecții de arheologie și etnografie la Zalău, a donat și Direcției Județene a Arhivelor Naționale Sălaj documente, manuscrise, cărți, reviste și ziare, care conturează o valoroasă colecție ce-i poartă numele²³.

Într-un vast studiu, rămas în manuscris, „Folcloriști din Sălaj”, inițiază o bibliografie generală a folclorului sălăjean, structurată pe volume, reviste, articole și notează activitatea a 61 de folcloriști sălăjeni. Se interesează, apoi, de producțiile folclorice fundamentale ale poporului român, Miorița și Meșterul Manole, dar și de folclorul și folcloriștii locali, în „Preocupări etnografice și folclorice ale lui Damaschin T. Bojincă”, „Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă”, „Mihai Viteazul în tradiția populară”; se dovedește a fi un neobosit culegător de folclor, notând variante de specii epice și lirice care încă se mai aflau în circulație în Sălajul primei jumătăți a secolului trecut – pe care le publică în prestigioase reviste de cultură din Ardeal – și emite judecăți de valoare asupra particularității lor, dovedind cunoștințe certe în domeniul teoriei literare și a folclorului. Faptul este notat și de biografia sa: „De o primire aparte s-au bucurat unele creații populare depistate de profesorul Ghergariu, cum subliniază redactorul Ion Breazu în cadrul revistei «Transilvania» de la Sibiu, în anul 1942: *Am primit articolul în momentul suprem (potrivit n. n.)... Îți mulțumesc pentru el. L-am publicat în numărul din Aprilie, care va ieși de sub tipar la sfârșitul săptămânii. Conferința d-tale Miorița și Meșterul Manole n.n. a trezit un adânc ecou la toți cei care te-au ascultat. Nu aștept decât momentul pentru a o publica în întregime. Ar trebui rostită în toate centrele ardelenesti...*”²⁴.

Studiile de folclor local sau național sunt întregite de preocupări etnografice fundamentate prin ample cercetări de teren despre arta populară din Valea Jiului, etnografia și folclorul Țării Bârsei sau a zonei Bistrița-Năsăud (cele mai multe rămase în manuscrise).

Articolele publicate în AMET – „Unelte și instalații țărănești pentru prelucrarea unor produse alimentare în Sălaj”; „Ocupații anexă ale populației din Sălaj în trecut”; „Meșterii construcțiilor monumentale de lemn din Sălaj” – întregesc profilul unui etnograf de mare cuprindere, interesat de o abordare vastă a culturii tradiționale sălăjene.

Între preocupările valorificate editorial remarcate mai sus, se distinge cercetarea elaborată a instalațiilor țărănești pentru prelucrarea produselor alimentare, așa cum sunt folosite aceste instalații în satele sălăjene. Tratarea subiectului este una sistematică: se pornește de la dovezile arheologice, urmând considerații asupra importanței studiului hranei și instalațiilor pentru obținerea hranei, în ordinea bunei înțelegeri a istoriei unui popor.

Amănunte valoroase sunt date despre *îmblătitul mălaiului*, tehnică veche de prelucrare a porumbului, atestată în satele sălăjene din vechime. Prepararea făinii este urmărită diacronic, de la obținerea ei cu *piatra de strivit*, *piua de lemn sau piatră*, *râșnița de mână*, până la măcinatul cu moara, mai ales cea acționată de forța apei; inventarul morilor este un bun prilej pentru autor pentru citarea multor sate sălăjene, dar o privire mai amănunțită este oferită cititorului asupra secolului XVIII, cu toate inventarele și recensămintele epocii. Urmează prelucrarea semințelor de floarea-soarelui, cu *piuele de mână*, apoi cele cu *ciocane*, apoi cele cu *pisălogi*, până la piuele acționate hidraulic. *Teascurile de ulei* din secolul XVIII se regăsesc în multe sate sălăjene, observă etnograful. În fine, numărul morilor și piuelor de ulei sau al teascurilor de prelucrare a scăzut mult în ultima vreme, sub presiunea apariției instalațiilor mecanizate și a uneltelor acționate de motoare.

Impresionante sunt notele și bibliografia acestei lucrări, precum și documentarea de teren, extrem de valoroasă prin atestarea satelor sălăjene care s-au remarcat prin prelucrarea materiilor prime alimentare.

Tot în ordinea vastelor preocupări etnografice ale cărturarului sălăjean, mai amintim una: se știe că una din intențiile cele mai notabile ale omului de cultură Leontin Ghergariu a fost fondarea unui muzeu de istorie și etnografie în Zalău. Planul secției de etnografie cuprindea fotografii și releeve ale bisericilor de lemn din Sălaj realizate de harnicul etnograf, dar și o impresionantă colecție de textile de interior și costume populare adunate din satele Sălajului.

²³ Așa cum am amintit deja, documentele se păstrează în Colecția personală Leontin Ghergariu, nr. inv. 386, Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Zalău.

²⁴ Ioan Ciocian, Doru E. Goron, *op. cit.*

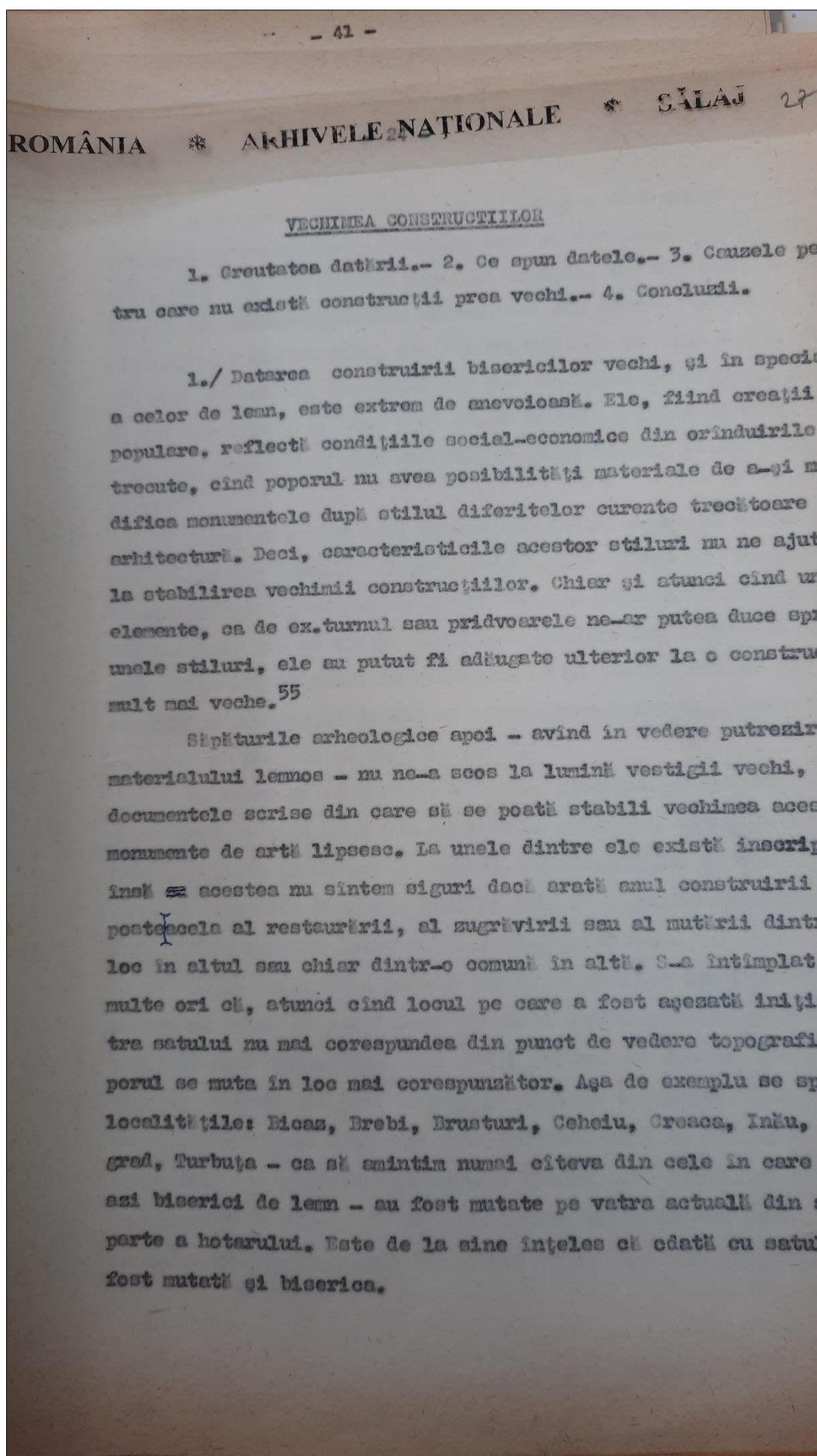
Un corpus de documente arhivate: Fondul Leontin Ghergariu

Colecția personală Leontin Ghergariu de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj are dimensiuni impresionante. Așa cum aminteam, se găsesc aici documente esențiale pentru o istorie completă a Sălajului primei jumătăți de secol XIX, din multe domenii culturale. Noi ne oprim doar asupra studiilor de etnografie și folclor centrate strict pe cultura tradițională sălăjeană, și le cităm aici pe cele mai relevante, urmând ca un inventar complet al colecției să fie făcut cu proxima ocazie:

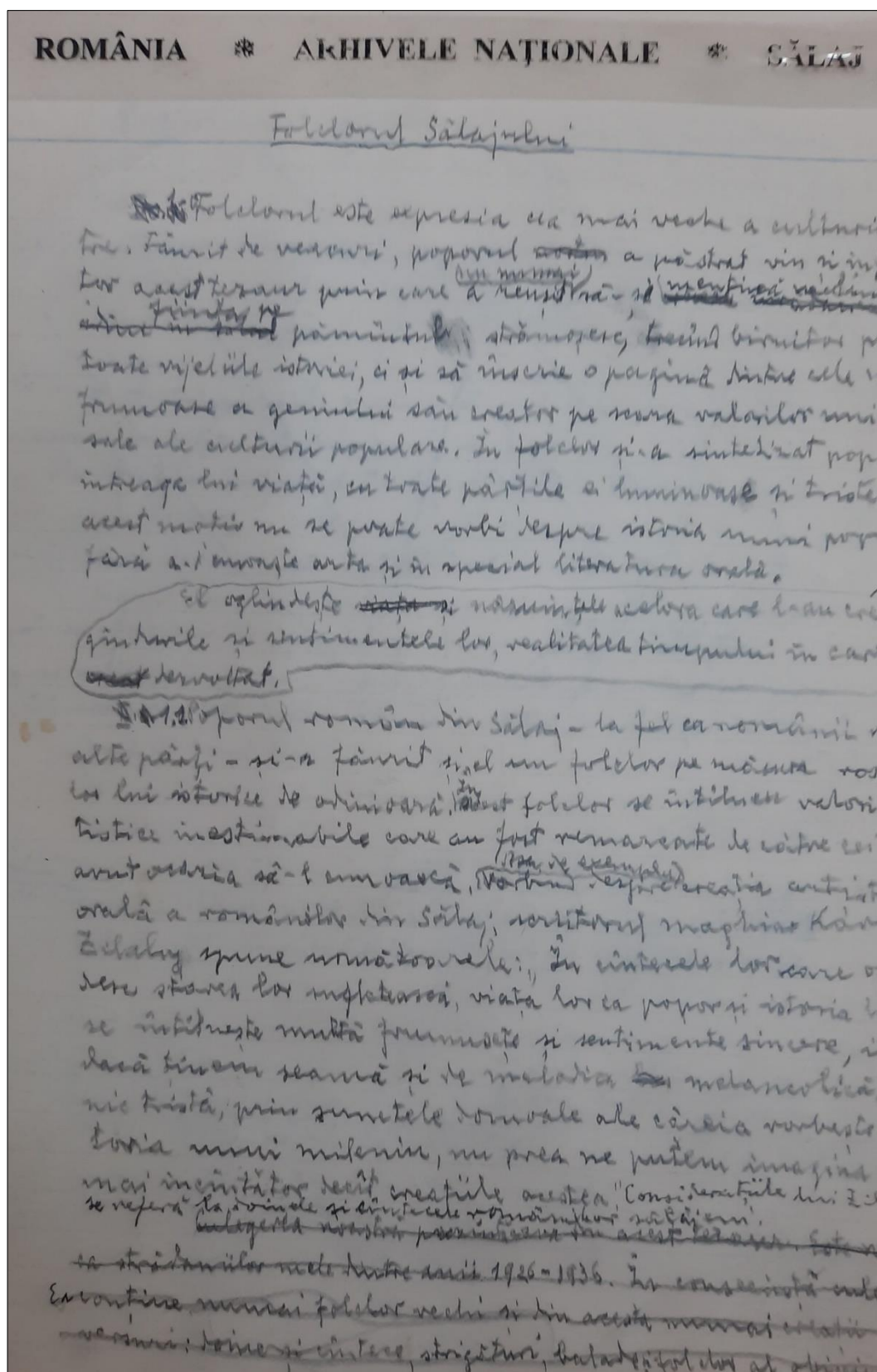
- *Din folclorul Sălajului. Studiu introductiv pentru Arhiva de Folclor* (document olograf), dosar nr. 14.
- *Unelte și instalații țărănești pentru prelucrarea unor produse alimentare în Sălaj* (redactat la mașina de scris), dosar nr. 39.
- *Construcțiile monumentale din lemn din județul Sălaj* (redactat la mașina de scris), dosar nr. 39.
- *Folclor din Sălaj* (document olograf), dosar nr. 13.
- *Folcloriști și folclor din Sălaj* (redactat la mașina de scris, 84 pagini), dosar nr. 14.
- *Folcloriști din Sălaj* (redactat la mașina de scris, 115 pagini), dosar nr. 14.
- *Culegere de colinde* (document olograf), dosar nr. 15.
- *Culegere de chiuituri* (document olograf), dosar nr. 16.
- *Folclor din Sălaj* (redactat la mașina de scris, 127 pagini), dosar nr. 17.
- o serie de caiete cu piese de folclor culese de elevi (de exemplu, din satele: Bobota, Creaca, Ciocmani, Bălan, Lozna, Zalău), dosar nr. 18.

ROMÂNIA * ARHIVELE NAȚIONALE * SĂLAJ					
Nr. crt.	Nr. vechi al u.a.	Conținutul pe scurt al u.a.	Anul sau anii extremi	Nr. file	Obs.
1	2	3	4	5	6
11		Leontin Ghergariu "Construcții monumentale de lemn din Sălaj"	1968	183	
12		Leontin Ghergariu "Construcții monumentale de lemn din Sălaj"	1968	133	
13		Manuscris al lucrării lui Leontin Ghergariu "Biserici de lemn din Sălaj" - varianta I	1976	148	
14		Manuscris al lucrării lui Leontin Ghergariu "Biserici de lemn din Sălaj" - varianta II	1976	228	
15		Manuscris al lucrării lui Leontin Ghergariu "Biserici de lemn din Sălaj" - varianta III	1976	218	
16		Manuscris al lucrării lui Leontin Ghergariu "Biserici de lemn din Sălaj" - varianta IV. Schițe și fotografii.	1976	156	
17		Însemnări, note, observații de teren privind bisericile de lemn vizitate pe raza județului Sălaj. Sunt analizate o parte dintre bisericile care din anul 1968 au intrat în componența județului Sălaj	1970-1975	48	
18		Studii și comunicări privind folclorul și folcloriștii sălăjeni. Studii apărute în diferite publicații: -Miorița, Meșterul Manole; -Din folclorul Sălajului; -Folcloriști și folclor din Sălaj; -Interes pentru folclor	f.a.	331	
19		Culegere de folclor. Studiu introductiv pentru arhiva de folclor.	f.a.	170	
20		Culegere de folclor. Colinde	f.a.	108	
21		Culegere de folclor. Chiuituri	f.a.	122	

*Extras din inventarul Colecției personale Leontin Ghergariu
de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj*



Extras din studiul dedicat construcțiilor monumentale din lemn din județul Sălaj



Studiu dedicat folclorului din Sălaj – document olograf

ROMÂNIA

61



ARHIVELE NAȚIONALE



SĂLAJ

Pe margine de pământ
Merge badea semănând
Și din gură cuvântînd:
Să te faci grăule nalt
Ca să stai la secerat
Ca mîndra la sărutat;
Da să stai și la-mblătit
Cași mîndra la iubit.

62

Eu de-aici mă duc cu dor
Cum merge luna prin nor,
Eu de-aici mă duc cu jele,
Cum merge luna prin stele.
Și cine nu-i mîncat de rele,
N-are ce cînta de jele,
Să mă lese să cînt eu,
Că m-a mîncat bugăt rău.

63

Așa zice mîndra mea
Ziua să fac ce-oi putea,
Seara să mă duc la ea.
Spune, mîndră, cînd să viu,
De vreme o mai tîrziu?
Haida, bade, acăr cînd
Că ție ți-oi face rînd
Și de-or fi o sută-n casă,
Tu ti-i băga după masă.

64

Tucu-vă mîndrele mele,
Strîngeți-vă voi tustrele
Și faceți o liturghie
Și să scoateți din robie.

• Folclor din Sălaj, (redactat la mașina de scris, 127 pagini), dosar nr. 17 X

16
Că, decît la neamtu cătănă,
Mai bine-n codru cu pană,
Că din codru vii acasă,
De la neamtu nu te lasă.

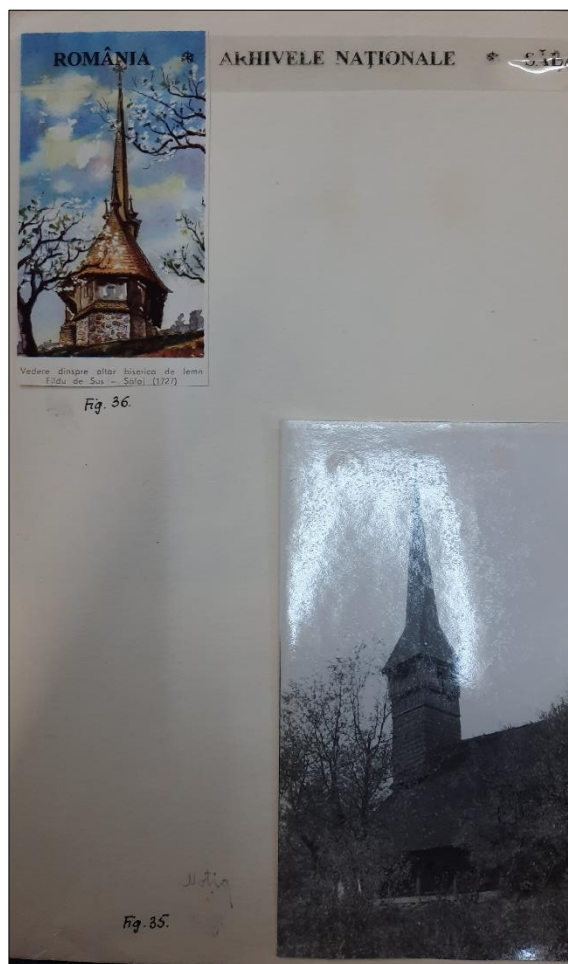
65

Frunză verde de lemn tare,
Nana două fete are
Mîndre cași-un ștruț de floare
Frunză verde lemn domnesc
Cu care să mă iubesc?
O-aș iubi pe cea mai mare,
Cea mai mică-mi place tare;
O-aș iubi pe cea mai mică,
Cea mai mare-i mai voinică.

66

Cătănie, cătănie,
De năcaz mi-ai fost tu mie!
Cînd de treizezi ani eram
Ce viață mai duceam!
Cînd eram de treizecicinci
Umblam încă cu opinci,
Cu opinci de bună voie
Nu cu boconci de nevoie.
Da veni-va vremea iară
Și ne-a mai fi bine-n țară.

Extras din „Folclor din Sălaj”



Fotografii cu biserici de lemn din Sălaj

Leontin Ghergariu, „un intelectual distins”, cu un loc aparte între intelectualii zălăuani

Intenția acestui succint material – trebuie să mărturisim acest lucru – a fost doar una de semnare și a activității notabile de deschizător de drumuri în pedagogia modernă, etnograf și folclorist a lui Leontin Ghergariu, dat fiind faptul că majoritatea evocărilor sale sunt cele centrate pe prodigioasa activitate ca dascăl, director și inovator al învățământului în Sălaj. Desigur, se impune realizarea unui studiu mult mai amplu despre activitatea în domeniul culturii tradiționale, studiu bazat pe exploatarea, prin transcriere și publicare, a valoroaselor și numeroaselor manuscrise lăsate în custodia Arhivelor locale. Acest lucru va necesita un volum imens de muncă, dar trebuie să ne gândim că noi, cercetătorii de azi, nu putem să ne permitem să lăsăm nevalorificat un asemenea patrimoniu de texte relevante pentru realitățile etnografice și folclorice sălăjene ale primei jumătăți a secolului trecut.

În acest context, apelăm tot la studiile biografilor consacrați ai lui Leontin Ghergariu, pentru cuvinte elogioase de concluzie: „În toate împrejurările s-a dovedit un intelectual distins, dornic de a trece peste greutăți și a realiza lucruri prin care să ridice nivelul de cultură al oamenilor în mijlocul cărora a trăit, aceștia văzând în el un mare dascăl, om de cultură și truditor asiduu pentru propășirea neamului, căruia i-a închinat întreaga sa viață cu devotament și abnegație de adevărat apostol. Leontin Ghergariu merită cu prisosință un loc aparte între oamenii de cultură și învățământ ai Țării Silvaniei pentru că a scris o pagină memorabilă în istoria și spiritualitatea sălăjeană din secolul XX”²⁵.

²⁵ Ioan Ciocian, Dinu E. Goron, *op. cit.*

Bibliografie:

- Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Colecția personală Leontin Ghergariu.
Ciovârname, Horia 1984, *Asupra unei culegeri de folclor din Sălaj*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. VIII.
- Dărăban, Valentin, Goron, Doru E., 1982, *Contribuții la istoria presei românești în Sălaj*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. VI.
- Dărăban, Valentin, Goron, Doru E., Lăpușan, Ioan, Penea, Ionel, 1980, *Tiparul sălăjean. File de istorie*, Zalău.
- Ghergariu, Leontin, 1971-1973, *Meșterii construcțiilor monumentale de lemn din Sălaj*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1971-1973.
- Ghergariu, Leontin, 1973, *Folclor literar din Sălaj*, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și Mișcării Artistice de Masă al județului Sălaj, Zalău.
- Ghergariu, Leontin, Fărcaș, Ananie, 1977, *Țara Silvaniei*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. I.
- Goron, Doru E., 1981, *Figuri de intelectuali sălăjeni, Leontin Ghergariu (1897-1980)*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, nr. IV.
- Pop, Marin, 2023, *Presa românească din Zalău interbelic*, în „Caiete Silvane”, Anul XIX, nr. 222/iulie 2023.
- Șerdan-Orga, Daniela, 2003, *Leontin Ghergariu și cercetarea bisericilor de lemn din Sălaj*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 2003.
- Ioan Ciocian, Doru E. Goron, *Profesorul Leontin Ghergariu (1897-1980)*, <https://www.ccdsj.ro/2010-2011/arhiva-articole/profesorul-leontin-ghergariu> [site consultat la 12 august 2023].
<https://dspace.bcucloj.ro/handle/123456789/15543> [site consultat la 12 august 2023].

POȘTA SĂLAJULUI – EDIȚIA A II-A

Daniel Mureșan
Asociația Colecționarilor din Sălaj

THE POST OF SĂLAJ – 2ND EDITION

Rezumat: După 20 ianuarie 1945, Direcțiunea Poștelor din Zalău a fost nevoită să majoreze tarifele poștale la nivelul pieței. Majorarea tarifelor s-a făcut prin supratipărirea timbrelor maghiare cu textul „Poșta Sălajului” și cu noua valoare (tot în monedă maghiară). La 9 martie 1945, timbrele maghiare supratipărite la Zalău au fost înlocuite cu timbre poștale cu desen original. Desenele erau noi, originale, cu inscripția „Poșta Sălajului 1945”. Au fost tipărite trei valori (50 fileri, 1 pengő și 2 pengő) la Tipografia Sereș din Zalău. Emisiunea poștală a circulat până la 16 aprilie 1945.

Cuvinte-cheie: *filatelie, „Poșta Sălajului”, bandă despărțitoare, emisiuni, supratipărirea*

Abstract: After January 20, 1945, the Directorate of Posts in Zalău had to increase the postal tariffs to the market level. The tariff was increased by overprinting the Hungarian stamps with the text "Poșta Sălajului" and with the new value (also in Hungarian currency). On March 9, 1945, the Hungarian stamps overprinted at Zalău were replaced by postage stamps with an original design. The designs were new, original, with the inscription "Poșta Sălajului 1945". Three values were printed (50 fileri, 1 pengő and 2 pengő) at the Sereș Printing House in Zalău. The postal issue circulated until April 16, 1945.

Keywords: *philately, "Poșta Sălajului", dividing strip, issues, overprinting*

Actul de la 23 august 1944 a dat semnalul izgonirii din Ardeal a administrației horthyste. Jocurile politice ale marilor puteri aveau să amâne definitivarea statutului acestei zone. Americanii și englezii cochetau cu ideea de a lăsa o parte din Ardeal Ungariei, însă Uniunea Sovietică declanșase împingerea României spre comunism. La 12 noiembrie 1944, Comandamentul Armatei Roșii cere oficialităților române să părăsească Ardealul de Nord. Astfel, județele din aceste zone s-au autoadministrate, sub „directa îndrumare” a Armatei Roșii.

După căderea Budapestei (ianuarie 1945), în județul Sălaj se trece la supratipărirea timbrelor rămase de la poșta maghiară, cu textul în limba română „Poșta Sălajului”. La începutul lunii martie, ca urmare a instalării guvernului Petru Groza, devine contextul favorabil apariției celei de-a doua emisiuni locale „Poșta Sălajului”. Desenele erau noi, originale, cu inscripția „Poșta Sălajului 1945”. Se tipăresc trei valori la tipografia Sereș din Zalău (dantelură 11 – rudimentar): 50 fileri, portocaliu pe hârtie albă (un factor poștal în costum național); 1 pengő, albastru pe hârtie albă (un factor poștal în costum național); 2 pengő, lila-roșu pe hârtie ocru-gălbui (cărută poștală și stema județului). Primele două valori au fost tipărite în coli de 2 x 30 bucăți, iar cea de-a treia valoare în coli de 2 x 25 de bucăți, cu un rând de cinci bucăți nedantelate în partea de jos și câte cinci perechi cap la cap (cu o bandă despărțitoare între ele), din mijlocul colii (tete-beche 5R)¹. Guma tuturor mărcilor este de culoare alb-gălbui. Datorită calității slabe a gumei, aceasta a crăpat în cele mai multe cazuri, astfel că găsirea unui serii cu guma intactă este o adevărată aventură.

¹ Konrad Francisc, Mișu Herșcovici, *Catalogul mărcilor poștale românești*, Editura Științifică, București, 1959, p. 156-157.



Emisiunea de mărci poștale „Poșta Sălajului 1945”

Primele informații despre această emisiune le avem dintr-un articol intitulat „Timbre locale ale județului Sălaj”, publicat în revista „Filatelia” nr. 12/15 iunie 1945. Articolul începe cu fraza: „La 9 martie 1945, timbrele ungurești sursarjate (supratipărite – n.a.) în ianuarie la Zalău au fost înlocuite cu timbre poștale cu desen original”. În toate cataloagele pe care le cunosc eu, data apariției emisiunii este această dată. Odată cu redeschiderea oficiilor Poștei Române din Ardealul de Nord, mărcile au fost retrase din circulație. Iată datele de redeschidere a oficiilor poștale din Sălaj:

- 25 martie 1945 – Șimleu(l) Silvaniei;
- 26 martie 1945 – Zalău și Jibou;
- 4 aprilie 1945 – Ulmeni;
- 9 aprilie 1945 – Crasna;
- 15 aprilie 1945 – Mirșid, Nușfalău și Supuru de Jos;
- 16 aprilie 1945 – Tășnad².

La data de 26 martie 1945 s-a redeschis Oficiul Poștal al Poștei Române din Zalău. Așadar, mărcile poștale au fost comercializate la Zalău doar 18 zile! Celebrul filatelist orădean Francisc Konrad

² Marcel Șapira, *Emisiunile de mărci poștale din Transilvania de Nord, 20 noiembrie 1944 – 26 martie 1945*, Editura Sigma, București, 1993, p. 106-111.

afirmă că mărcile retrase au fost vândute la București prin diverse magazine filatelice. Afirmația lui stă în picioare, având în vedere numărul mare de mărci poștale existente și azi pe piață.

Data de 16 aprilie 1945 este ultima menționată pentru redeschiderea unui oficiu poștal din Sălaj, deci oficiile rurale au putut folosi un timp mai îndelungat mărcile emisiunii „Poșta Sălajului”.

Cataloagele Konrad înaintază următorul tiraj:

- No. 67 (50 fileri) – 10.920 bucăți, din care s-au distrus 1.140 bucăți;
- No. 68 (1 pengő) – 41.040 bucăți, din care s-au distrus 30.810 bucăți;
- No. 69 (2 pengő) – 49.900 bucăți, din care s-au distrus 37.725 bucăți.

Făcând scăderile de rigoare, rezultă următorul tiraj:

- 50 fileri – 9.780 bucăți;
- 1 pengő – 10.230 bucăți;
- 2 pengő – 12.175 bucăți³.

Perspectiva revenirii administrației românești în zonă nu era foarte clară, de aici curajul autorităților de a emite seria de timbre respectivă, ilustrată de îmbrăcămintea tradițional românească a factorului poștal de pe primele două timbre. Și vizitiul de pe a treia marcă poștală are îmbrăcămintă românească. Remarcăm și „românizarea” cuvântului „filler” în „fileri”. Ca să întăresc afirmația mea referitoare la „curajul autorităților”, dau exemplul celorlalte trei mărci locale din zonă (Târgu Mureș, Odorhei și Oradea), care aveau texte bilingve.

Încă din anul 1946 se semnalează existența unei coli de 50 de eseuri (probe de culoare) ale valorii de 2 pengő, dantelată numai orizontal⁴. Datorită slabei performanțe a mașinii de tipărit, dantelura era rugoasă (de altfel, situația se întâlnește la tot tirajul), iar desprinderea pe verticală se făcea prin rupere. La nominalul de 2 pengő am întâlnit mărci cu nuanțe vizibil diferite.



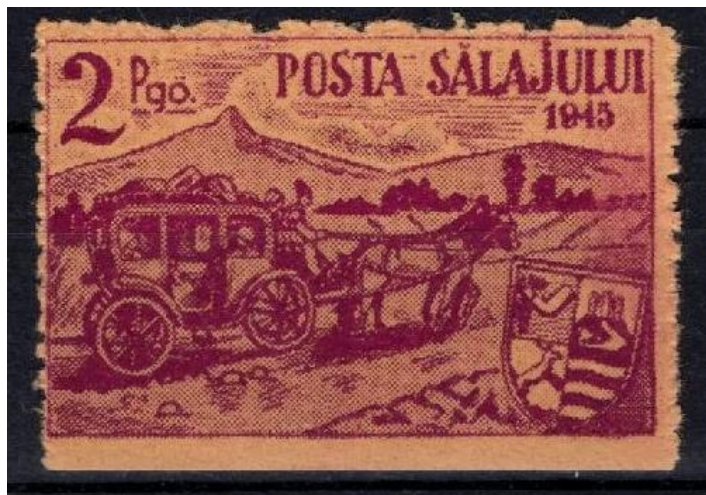
Nuanțe diferite

³ Konrad Francisc, Mișu Herșcovici, *op. cit.*, p. 156-157.

⁴ Mircea Dragoteanu, *Mărcile poștale locale ale celei de-a doua emisiuni Poșta Sălajului (martie 1945)*, în revista „Romfilatelia XXI”, nr. 6/2007, București, p. 34-37.

În colecția mea am valoarea de 2 pengő nedantelată în partea de jos, piesă rar prezentată în cataloagele filatelice.

Aceste valori nu sunt accidente filatelice, ci varietăți de dantelură: au apărut câte cinci pe fiecare coală de 50. Regretatul profesor Marcel Șapira a semnalat perechi orizontale de 1 pengő nedantelate la mijloc, dar personal nu am întâlnit astfel de erori. Dantelurile duble sunt foarte rare. Recent am admirat o astfel de piesă în colecția cercetătorului clujean Mircea Dragoteanu. Este vorba despre un bloc de patru timbre de 2 pengő, având dublă dantelură atât la marginea colii, cât și între cele două rânduri. Dantelurile deplasate se întâlnesc frecvent, dar mai ales la valorile de 50 fileri și 2 pengő.



Marcă nedantelată în partea de jos



Danteluri deplasate

După mine, semnele constante de pe placa tipografică sunt puține și fără o amprentă evidentă. Profesorul Ion Micu (în revista „Filatelia”, nr. 9/1963) descrie pentru valoarea de 1 pengő la marca din dreapta-jos situată lângă puntea despărțitoare.

Primele mărci poștale sub formă de blocuri, care aveau între ele benzi albe (late de cca. 19,5 mm), au fost emise în Austria, la 1 iunie 1850. În țara noastră, se pare că prima marcă poștală cu bandă despărțitoare a fost emisiunea „Paris 1872”. Într-un articol apărut în numărul 2 al Revistei Filatelice Române (1937), semnat de Robert Zocsak, se arată că tipărirea mărcilor din emisiunea „Paris 1872” s-a făcut în coli mari ce conțineau 300 de mărci, aranjate în două blocuri a 150 de mărci, despărțite printr-o bandă lată de 4 mm.

Prima emisiune poștală românească locală imprimată cu benzi despărțitoare este „Poșta Sălașului 1945”, la care valoarea de 2 pengő are semicoli tipărite opus, separându-se perechi tete-beche cu bandă despărțitoare. O interesantă varietate a acestei emisiuni este valoarea de 1 pengő, la care banda despărțitoare este nedantelată față de marca din dreapta. Dacă azi banda despărțitoare este un simplu element de decor, de-a lungul timpului a fost subiect de studiu în filatelie. În *Catalogul mărcilor poștale românești* din anul 1974, se utilizează termeni diferiți: dungă albă, spațiu median sau punte⁵. Eu le-am spus tuturor BANDĂ DESPĂRȚITOARE.



Mărci cu benzi despărțitoare

În catalogul din 1959, Konrad menționează existența a două semicoli nedantelate în întregime, la valorile de 50 fileri și 2 pengő. Multe lucrări de specialitate din perioada anilor '50 menționează diverse mărci nedantelate (perechi verticale, perechi orizontale, dreapta sau stânga).

⁵ *Catalogul mărcilor poștale românești*, Rompresfilatelia, București, 1974, p. 510-511.

Nu se cunosc falsuri la această emisiune filatelică. Însă, pe piața filatelică au apărut numeroase scrisori francate cu această emisiune. Unele erau vândute ca „realizări de complezență”, altele, mai bine lucrate, ca „circulație efectivă”.

Având în vedere configurarea colilor foarte interesantă a acestei emisiuni, părerea mea este că la realizarea ei și-a adus contribuția un filatelist de înaltă clasă. Din păcate, până acum, anonim.

Bibliografie:

- Colecția revistei *Filatelica*, București.
- Colecția revistei *Curierul Filatelic*, Sibiu.
- Colecția revistei *Romfilatelica*, București.
- Colecția revistei *Cercului de studii pentru istorie poștală Ardeal-Banat-Bucovina*, Timișoara.
- Catalogul mărcilor poștale românești*, 1974, Rompresfilatelica, București.
- Dragoteanu, Mircea, 2008, *Istoria poștelor locale transilvane*, Editura Alma Mater, Cluj-Napoca.
- Konrad Francisc, Herșcovici Mișu, 1959, *Catalogul mărcilor poștale românești*, Editura Științifică, București.
- Șapira, Marcel, 1993, *Emisiunile de mărci poștale din Transilvania de Nord, 20 noiembrie 1944 – 26 martie 1945*, Editura Sigma, București.

ADMINISTRAȚIE PUBLICĂ ȘI VIAȚĂ POLITICĂ ÎN ZALĂUL ANULUI 1947

Dr. Marin Pop
Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău

PUBLIC ADMINISTRATION AND POLITICAL LIFE IN ZALĂU IN THE YEAR 1947

Rezumat: În prezentul studiu ne propunem să analizăm câteva aspecte privind administrația publică locală și viața politică zălăuană a anului 1947, un an de referință în istoria României, deoarece la sfârșitul lui, după abdicarea forțată a regelui Mihai I al României, se instaura, în mod oficial, regimul totalitar comunist.

În ceea ce privește viața politică, asistăm și în orașul Zalău la epurarea și arestarea liderilor partidelor istorice (Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal). De asemenea, la fel ca la nivel național, organizația județeană a Partidului Social Democrat a fost absorbită de Partidul Comunist, transformându-se în partidul unic, totalitar, Partidul Muncitoresc Român.

Din punct de vedere administrativ, în anul 1947, în urma ordinului Ministerului Afacerilor Interne, se înființează și la Zalău Comisia Interimară, care va avea rolul și atribuțiile unui consiliu local. Se reorganizează serviciile din cadrul Primăriei, se introduc noi taxe și impozite, iar din toamna anului 1947 se introduc cotele obligatorii pentru proprietarii de pământ.

Cuvinte-cheie: orașul Zalău, 1947, Comisia Interimară, administrație publică, viață politică

Abstract: In this study we propose to analyze some aspects regarding the local public administration and the political life of Zalău in 1947, a reference year in the history of Romania, because at the end of it, after the forced abdication of King Mihai I of Romania, the communist totalitarian regime was officially established.

As far as political life is concerned, the city of Zalău also witnessed the purge and arrest of the leaders of the historical parties (the National Peasant Party and the National Liberal Party). Also, just as at national level, the county organization of the Social Democratic Party was absorbed by the Communist Party, transforming it into the single, totalitarian party, the Romanian Workers' Party.

From an administrative point of view, in 1947, following the order of the Ministry of Internal Affairs, the Interim Commission was also established in Zalău, with the role and functions of a local council. The services within the City Hall were reorganized, new fees and taxes were introduced and, from the autumn of 1947, mandatory quotas for landowners were introduced.

Keywords: City of Zalău, 1947, Interim Commission, public administration, political life

În prezentul studiu ne propunem să analizăm câteva aspecte privind administrația publică locală și viața politică zălăuană a anului 1947, un an de referință în istoria României, deoarece la sfârșitul lui, după abdicarea forțată a regelui Mihai I al României, se instaura, în mod oficial, regimul totalitar comunist.

Din punct de vedere politic și administrativ, perioada de după 23 august 1944 se caracterizează printr-o instabilitate accentuată și în orașul Zalău, în fruntea urbei de sub Meseș perindându-se, până la sfârșitul anului 1947, nu mai puțin de cinci primari: dr. Sréter Ioan, demisionat la 14 octombrie

1944; Jarca Traian, demisionat la 5 ianuarie 1945; dr. Solyom Ivan, demisionat la 16 octombrie 1946; Márton Gezá, demisionat la 5 mai 1947; Barabás Andrei, primar în funcție în anul 1947¹.

Din punct de vedere politic, după alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, falsificate de regimul pro-comunist aflat la putere, care a inversat rezultatul în favoarea lor, activitatea partidelor politice istorice, PNT și PNL, se sistează, treptat.

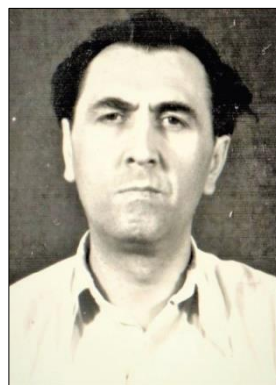
Organizația PNT Sălaj avea în frunte următorul Comitet de conducere: dr. Ionel V. Pop, avocat în Șimleu Silvaniei, președinte; protopopul Liviu Trușașiu și dr. Victor Fărcaș, vicepreședinți; Ioan Ardeleanu Senior, secretar general; Zaharia Bârdașiu, secretar general adjunct și casier. Membri în Comitetul de conducere erau șefii de plasă: Iuliu Vaida, la Cehu Silvaniei, dr. Sever Oros – Tășnad; Nicolae Șimonca – Supuru de Jos; Vasile Cherecheș și dr. Dănilă Sabo – Șimleu Silvaniei; Anton Pop – Zalău; dr. Iustin Buzilă și dr. Iuliu Coroianu – Valea lui Mihai; Gheorghe Cristureanu – plasa Jibou; protopopul Ștefan Răcășan – plasa Buciumi. După alegerile din noiembrie 1946, Ionel Pop a demisionat din funcția de președinte, în locul său fiind numit, cu „delegație de la Regionala Ardeal”, dr. Simion Pop din Zalău².



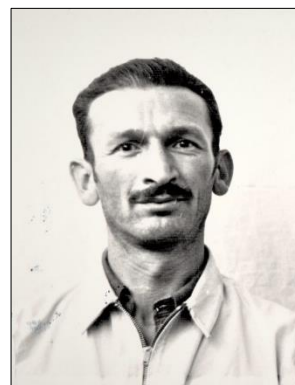
Simion Pop



Liviu Trușașiu



Ioan Ardeleanu Senior



Zaharia Bârdașiu

Organizația PNL Sălaj era condusă de profesorul dr. Emil Lobonțiu³, secondat de avocații dr. Mihai Gurzău⁴, dr. Iulian Andrei Domșa, dr. Augustin Pinte⁵ și dr. Ioan Iuga din Zalău. Președinți de plasă erau, printre alții, protopopul Ilie Călăuz⁶, la Cehu Silvaniei și protopopul Alexandru Cădar, la plasa Crasna.



Emil Lobonțiu



Mihai Gurzău



Iulian Andrei Domșa



Augustin Pinte

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare SJAN Sălaj), Fond Primăria orașului Zalău. 1945-1949, dosar 100/1947, f. 2.

² Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare ACNSAS), Fond Penal, dosar P. 77.330, f. 52-53.

³ Referitor la viața și activitatea politică a lui Emil Lobonțiu, vezi Marin Pop, *Emil Lobonțiu (1893-1970) – personalitate marcantă a Sălajului interbelic*, în „Caiete Silvane”, Anul XVI, nr. 188/septembrie 2020, p. 42-45.

⁴ Referitor la viața și activitatea politică a lui Mihai Gurzău, vezi Marin Pop, *Mihai Gurzău (1897-1975) – personalitate marcantă a Sălajului interbelic*, în „Caiete Silvane”, Anul XVI, nr. 180/ianuarie 2020, p. 24-28.

⁵ Referitor la viața și activitatea politică a lui Iulian Domșa și Augustin Pinte, vezi Marin Pop, *Personalități sălăjene, din generația Marii Uniri*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut și Editura Mega, 2018, p. 123-135 și p. 182-193.

⁶ Vezi Marin Pop, *Protopopul Ilie Călăuz (1884-1952) – personalitate marcantă din generația Marii Uniri*, în volumul *Participarea locuitorilor din plasa Cehu Silvaniei la Marele Război și la realizarea Marii Uniri*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2018, p. 176-183.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, organizația PNL Sălaj a activat politic alături de gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu, în afară de Iulian Domșa, care continuă linia liberală brătienistă. Pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1946, PNL-Tătărescu l-a propus pentru lista Blocului Partidelor Democrate (BPD) Sălaj, pe poziția 3, pe dr. Emil Lobonțiu, iar pe ultima poziție a listei se găsea un alt membru al PNL-Tătărescu, Paul Dimitriu, învățător în Năpradea. Numirea lui Emil Lobonțiu a fost contestată violent de comuniști, care conduceau în realitate BPD-ul. În cele din urmă, a fost șters de pe lista candidaților BPD Sălaj, fiind înlocuit cu Paul Dimitriu⁷.

La fel ca în cazul organizației PNȚ, după alegerile parlamentare din noiembrie 1947 se observă sistarea activității politice.

În urma Capcanei de la Tămădău, liderii PNȚ, în frunte cu Iuliu Maniu, au fost arestați, iar partidul a fost desființat de noua putere pro-comunistă. Au urmat arestări și la nivelul organizațiilor locale.

Dintr-un raport al Poliției de Siguranță Zalău aflăm că Ioan Ardeleanu Senior, secretarul general al organizației PNȚ Sălaj, s-a adresat poliției, aflând că este căutat. El subliniază că era bolnav, la pat, urmând a se interna la Clinica medicală din Cluj și că se retrage din viața publică și politică: „Bolnav, mistuit zi de zi de un ulcer duodenal neiertător, cu greutate materiale neasemuit de grele și usturătoare, urmărit și amărât în executarea profesiei mele, căreia i-am adus numai cinste și jertfă, simt că sub blestemul acestui destin nu mai pot trăi.-

Pentru aceasta mă retrag pentru totdeauna din viața publică-politică, neînțelegând a-mi asuma nicio răspundere pentru programul și acțiunile niciunui partid politic”.

Ardeleanu Senior amintește de dublul discurs al comuniștilor. La instalarea în funcția de prefect al județului Sălaj, în data de 17 iulie 1947, Miron Mechiu „a enunțat cât se poate de plastic”, că guvernul Groza nu urmărea „să distrugă pe nimeni, ci să îndrepte”, spunând că „a greși e lucru omenesc, a perpetua în greșală e lucru deavolesc, a te întoarce e lucru îngeresc”. În sensul acestor declarații făcute de către prefect, Ioan Ardeleanu Senior cerea să i se îngăduie să revină „acolo unde nevoile usturătoare de părinte și de dascăl mă cheamă, pentru familie și școală”. De asemenea, promite că după ce se va însănătoși, dacă era nevoie, se va prezenta la Poliția din Zalău, „pentru orice alte lămuriri”⁸.

Zaharia Bărdașiu a fost arestat la 25 iulie 1947 și închis în Penitenciarul din Oradea, unde a stat șapte luni. Iată ce povestea într-o autobiografie ce i-a fost cerută de Securitate: „La 25 iulie 1947, la ora 4,30, am fost ridicat din pat și dus la Securitate în Zalău, de unde am fost pornit la Oradea și la data de 8 august am fost închis în Penitenciarul Oradea, unde am stat închis până la 4 februarie”⁹. A fost eliberat pentru că era bolnav, în urma nenumăratelor memorii înaintate de către soția sa.

Din Zalău au mai fost ridicați de organele de Siguranță următorii fruntași național-țărăniști: Traian Jarca, președintele organizației Zalău și fost primar al orașului; Anton Pop, fost director de bancă; Vasile Roman, croitor în Zalău, membru în comitetul de conducere al organizației zălăuane; Ionel Ciobanu, membru în Comitetul Județean și responsabil cu organizația de plasă Tășnad. Președintele organizației județene, dr. Simion Pop, se găsea bolnav în spital și a scăpat, pe moment, de arestare¹⁰.

În Sălaj exista și o organizație a Partidului Social Democrat, avându-l ca președinte pe învățătorul Gheorghe Porumb. Din conducerea organizației mai făceau parte: dr. Nemeș Ioan, directorul spitalului din Zalău, Vaida Gheorghe, inspector școlar, Vaida Margareta, ajutor de primar și dr. Ioan Danciu, secretarul Primăriei Zalău. Secretar al organizației județene era Eugen Nagy.

La fel ca la nivel național, organizația județeană a PSD Sălaj va fi absorbită de comuniști, în cadrul așa-zisului proces de unificare a mișcării muncitorești și formarea partidului unic – Partidul Muncitoresc Român, redevenit la vechea denumire – Partidul Comunist Român, după 1965. Astfel, în data de 17 noiembrie 1947 are loc ședința Comitetului Județean Sălaj al PSD, în realitate ședința

⁷ ACNSAS, Fond Documentar, dosar D. 8490, vol. 11, f. 22.

⁸ Idem, Fond Informativ, dosar I. 985410, vol. 1, f. 163.

⁹ Idem, Fond Penal, dosar P. 72350, f. 31.

¹⁰ Dănuț Pop, *Anul politic 1947, reflectat în documentele PCR Sălaj*, în „Caiete Silvane”, Anul XIII, nr. 144/ianuarie 2017, p. 37.

„unificării”. În comisia de unificare au fost aleși: Gheorghe Vaida, Eugen Nagy, Vasile Fărcaș, Kapitany Matei, dr. Ioan Danciu, Fărcaș Barna și Debreczi Balint¹¹.

Dintre liderii marcanți ai mișcării comuniste zălăuane îi amintim pe: Tănase Roșca, Emil Huluba, Ștefan Collier, Ioan Cordoș, Hatvani Terezia și Eremia Benciu¹².

Din punct de vedere al administrației publice locale, anul 1947 începea cu o serie de situații statistice, care erau cerute de la nivel central, iar din cuprinsul lor aflăm o serie de informații inedite despre situația economică, socială și culturală a orașului Zalău. Astfel, la 8 februarie 1947 se cerea o situație a muzeelor, iar o lună mai târziu primăria raporta că în Zalău exista un singur muzeu, cel al liceului reformat „Wesselényi”, având caracter de științe naturale, fizico-chimice, istorie și desen. Localul muzeului se afla în proprietatea eparhiei reformate din Ardeal și se găsea sub conducerea profesorilor de specialitate. Nu primea nicio subvenție, iar inventarul era „în curgere”. Se sublinia că muzeul a fost reinstalat după evacuarea din timpul războiului¹³.

La 28 aprilie 1947, Institutul Central de Statistică trimitea către Primăria Zalău un formular, intitulat „Suprafața comunei și a satelor”, pe care trebuia să-l completeze în trei exemplare. În formular trebuiau înscrise suprafețele totale și pe categorii de terenuri ale orașului Zalău și „suburbiei” Ortelec. Pentru ușurarea muncii, institutul trimite un tabel completat, în creion, din care aflăm că Zalăul avea suprafața totală de 5.467 ha, iar Ortelecul 1.845 ha. Trebuiau completate categoriile de terenuri, până la data de 3 mai 1947¹⁴. Probabil că era un preambul al procesului de colectivizare forțată a agriculturii, care va debuta, în mod oficial, la începutul lunii martie 1949.

La 10 iunie 1947, Direcția Administrației și Finanțelor din cadrul MAI cerea Primăriei Zalău să-i fie comunicate, de urgență, următoarele date: „1) Ce instituții de ocrotire întrețin autoritățile locale și cum au luat ființă aceste instituții; 2) Fondurile necesare pentru întreținerea acestor instituții în cursul exercițiului bugetar 1947/1948”.

La 27 iunie 1947, Primăria orașului Zalău raporta următoarele: „1) Un azil de bătrâni, amenajat cu 14 paturi. Pentru hrana și întreținerea localurilor se necesită 200.000.000 lei anual, iar pentru linerie, care este complet uzată, lei 100.000.000 sau 370 metri stofă (pânză și flanel).

2. Dispensarul medical pentru consultații gratuite ale săracilor, instalat într-un edificiu al primăriei, reparat pentru acest scop, care se va deschide în luna următoare. Ar fi de dorit ca acest dispensar să fie dotat cu medicamente și pansamente pe seama săracilor. Întreținerea localului costă 24.000.000 lei anual”¹⁵.

Secretarul de Stat de la Departamentul Afacerilor Interne, în baza dispozițiilor legii 135/1947 pentru instituirea Comisiilor Interimare la comune și județe, în urma propunerilor făcute de către Inspectoratul General Administrativ al Circumscripției a VIII-a Oradea, decide că de la 1 iulie 1947 se instituie o Comisie Interimară și în Zalău, orașul de reședință al județului Sălaj, în următoarea componență: 1) Dan Alexandru, muncitor; 2) Ioan Mureșan, muncitor; 3) Alexandru Indrea, profesor; 4) Debreczi Balint, muncitor tipograf; 5) Patriciu Bologa, funcționar; 6) dr. Valentin Sima, prim-pretor; 7) Floarea Răcean, plugar; 8) Gheorghe Nemeș, plugar; 9) Szász Arcadie Arpad, director de liceu; 10) Varday Adalbert, avocat; 11) Alexandru Crăciun, funcționar; 12) Szilágyi Francisc, strungar de fier; 13) Margareta Vaida, învățătoare pensionară; 14) dr. Ștefan Gellman, avocat¹⁶. La sfârșitul anului 1947, Szilágyi Francisc va fi înlocuit cu Soos Iosif, controlor PTT, avizat de MAI la 30 decembrie 1947¹⁷.

La 5 iulie 1947, Inspectoratul General Administrativ Oradea trimite o adresă primarului orașului Zalău, prin care îl înștiințează de instituirea comisiei interimare și îl roagă ca dispoziția „să fie comunicată celor în cauză”. De asemenea, că noua comisie va fi instalată la o dată pe care o vor anunța ulterior, în cadrul „unei solemnități deosebite”. La instalarea comisiei, inspectorul general administrativ, dr. Aurel Bejan, urma să ia personal jurământul tuturor membrilor, individual, în fața

¹¹ Vezi, pe larg, Dănuț Pop, *Aspecte privind desființarea Partidului Social Democrat din Sălaj (1947-1948)*, în „Caiete Silvane”, Anul XIII, nr. 155/decembrie 2017, p. 18-19.

¹² *Ibidem*, p. 19.

¹³ SJAN Sălaj, Fond Primăria Orașului Zalău. 1945-1949, dosar 80/1947.

¹⁴ *Idem*, dosar 79/1947.

¹⁵ *Idem*, dosar 84/1947.

¹⁶ *Idem*, dosar 89/1947, f. 1.

¹⁷ *Idem*, dosar 102/1947, f. 129.

primarului și în asistența preotului. A fost fixată data de 17 iulie 1947, pentru că tot atunci era fixată și festivitatea de instalare a noului prefect al județului Sălaj, Miron Mechiu¹⁸.

După cum se poate observa și din procesele verbale încheiate în data de 17 iulie, jurământul era făcut, încă, față de Majestatea Sa, regele Mihai I al României, și pe Biblie: „Jur de a fi credincios Regelui și intereselor Țării mele, de a observa în totul Constituția și legile Țării, să apăr interesele Țării și ale comunei, de a executa cu onoare și conștiință funcțiunile ce-mi sunt încredințate și de a nu face nimic de natură a periclita ordinea în Stat. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”¹⁹.

La 9 august 1947, același inspector general, Aurel Bejan, trimite o adresă primarului orașului Zalău, Andrei Barabás, în urma ordinului Ministerului Afacerilor Interne din 31 iulie 1947, prin care îi transmitea următoarele: „Avem onoare a Vă ruga să binevoiți a lua stricte măsuri pentru executarea întocmai a îndrumărilor respective cu privire la funcționarea comisiunilor interimare, pentru a nu constata abateri, cunoscând că în asemenea cazuri vom fi nevoiți a lua măsuri de sancționare a vinovaților, cari nu vor respecta aceste dispozițiuni”²⁰.

Ordinul MAI din 31 iulie prevedea o serie de instrucțiuni pentru noile comisii interimare, subliniindu-se că ele au fost înființate pentru a-i ajuta pe primari și prefecți „în opera de gospodărire a unităților administrative”. De asemenea, că această reformă însemna „un pas înainte pe calea democratizării” administrației publice locale, „pregătind totodată terenul pentru viitoarele consilii comunale și județene”.

Prin legea 135 din 25 aprilie 1947 s-ar fi dat comisiilor interimare atribuțiile care „în mod normal, într-un regim democratic” trebuiau să revină „organelor colegiale”. Prin structura și natura sa, noua comisie era considerată un organ colegial. Membrii comisiei erau cei care, în cadrul ședințelor periodice pe care le țineau, dezbăteau anumite probleme de interes local. Comisiile lucrau „numai în colectiv” și aveau obligația de a ține ședințe cel puțin o dată la două săptămâni sau de câte ori era nevoie. Convocările se făceau de către primar sau înlocuitorul său, din proprie inițiativă sau la cererea unei treimi din numărul membrilor comisiei. Convocările se făceau cu cel puțin două zile libere înainte, erau publice, dar nu se țineau dacă nu se întrunea majoritatea. Erau prezidate de către primar sau înlocuitorul său, iar secretarul primăriei îndeplinea funcția de secretar al Comisiei Interimare²¹.

Prima ședință a Comisiei Interimare a orașului Zalău a avut loc în data de 1 august 1947, în sala festivă a Primăriei, sub președinția primarului Andrei Barabás. Fiind prima ședință, ea este deschisă de către primar, care face cunoscut, pe scurt, „problemele viitoare de realizat”, adică le trasează sarcinile, care erau „una și aceleași cu problemele guvernului actual”, respectiv cele ale guvernului pro-comunist condus de Petru Groza. De asemenea, „accentuează necesitatea colaborării forței democratice față de încercările reacțiunei”, adică a partidelor istorice, PNT, PNL și PSD-Titel Petrescu, socotite „reacționare”. Doar prin conlucrarea forțelor așa-zise democratice, „prin îndeplinirea programului guvernului” se putea, în accepțiunea sa, „aștepta îmbunătățirea soartei muncitorimei și a întregii populații”. În continuare, dr. Ioan Danciu, secretarul primăriei, face cunoscută legea din 4 iunie 1947 și regulamentul ei de aplicare, prin care Comisia Interimară a fost înființată, făcând cunoscut și atribuțiile comisiei. După acest moment, se declară constituită Comisia Interimară a orașului de reședință Zalău, trecându-se la ordinea de zi, care presupunea, în principal, stabilirea planului de activitate pe luna august, întocmit de Sindicatul salariaților, împreună cu serviciile primăriei. Inginerul arhitect Eugen Floriansics, șef al secției tehnice, predă planul minimal de activitate fixat de Sindicatul salariaților comunali, împreună cu serviciile primăriei, pe perioada 24 iulie – 23 august 1947, după care președintele comisiei dă cuvântul noilor membri. Szilágyi Francisc cere lămuriri asupra bazelor financiare necesare pentru îndeplinirea planului de lucru fixat și comunicat, la care inginerul Floriansics și Ioan Danciu îi acordă explicațiile necesare, subliniind că lucrările, în cea mai mare parte, vor fi executate în regie proprie, din materialele deja procurate și că existau fondurile necesare acoperirii tuturor cheltuielilor, care apoi este aprobat de comisie²².

¹⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 5-6.

²⁰ *Ibidem*, f. 18.

²¹ *Ibidem*, f. 19-20.

²² *Idem*, dosar 92/1947, f. 2.

O problemă importantă care s-a dezbătut a fost cea a organizării serviciilor Primăriei. Sunt detaliate diferitele categorii de servicii de care va beneficia populația și se înființează Serviciul de pompieri, în cadrul căruia urmau să fie încadrați 10-12 pompieri militari și un șofer, sub comanda unui subofițer. Serviciul urma să fie supravegheat de Serviciul tehnic din cadrul Primăriei și în subordinea directă a primarului.

Organizarea și exploatarea serviciilor urma să se facă fie direct, fie prin concesiune și regie mixtă, conform dispozițiilor cuprinse în regulament.

Din punct de vedere financiar, toate serviciile se administrau în cadrul secției financiare a orașului, iar administrarea și controlul lor cădea în sarcina serviciilor specificate în regulament. Veniturile realizate din funcționarea serviciilor se înscriau la capitolul venituri ordinare și nu puteau trece peste „întreitul” cheltuielilor de regie. Surplusul acestor venituri urma să fie întrebuințat pentru îmbunătățirile necesare serviciilor și pentru acoperirea cheltuielilor ordinare. Salariații primăriei urmau să beneficieze de reduceri la toate serviciile²³.

Prima mare categorie de servicii erau cele monopolizate. Astfel, măturatul, curățirea și stropitul străzilor, piețelor și ridicarea zăpezilor, precum și controlul acestor lucrări, se executau de Serviciul de curățire al străzilor din cadrul Primăriei. În acest serviciu era contopit și cel pentru ridicarea gunoaielor menajere. El se găsea în subordinea Serviciului tehnic.

În cadrul regulamentului adoptat cu această ocazie se prevedeau măsuri stricte. Astfel, măturarea străzilor și piețelor unde se țineau târgurile, precum și transportul gunoaielor ce rezultau în urma măturatului se făceau doar după încheierea târgului. Pentru depozitarea gunoaielor menajere se prevedea ca fiecare proprietar să-și confecționeze lăzi de tinichea sau lemn, prevăzute cu capac și să fie situate într-un loc accesibil²⁴.

Pentru iluminatul străzilor și piețelor din interiorul orașului se înființează un Serviciu de iluminat public. În acest scop, Primăria se angaja să întrețină, să extindă și să înzestreze toate căile și piețele publice cu rețele de distribuție. Serviciul urma să funcționeze sub supravegherea Serviciului de producție și distribuire a curentului electric. Energia electrică folosită la iluminatul public urma să fie furnizată de Uzina electrică a orașului. Pentru acoperirea cheltuielilor ivite cu organizarea și funcționarea serviciului și pentru extinderea și întreținerea rețelei electrice se înființau o serie de taxe. Pentru sectorul Ortelec se prevedea montarea unor lămpi cu petrol pentru iluminatul public²⁵.

Pentru sacrificarea animalelor destinate consumului public sau particular, se înființează Serviciul abatorului comunal, pus în subordinea unui birou de control din partea primăriei. Carnea animalelor sacrificate în afara abatorului era confiscată, iar contravenienții erau aspru pedepsiți, în conformitate cu prevederile regulamentului. Dacă erau consumabile, cărnurile confiscate urmau să fie vândute, fie economatelor, fie populației, prin Măcelăria oficială din halele primăriei. Erau prevăzute reguli stricte și pentru angajații abatorului, care trebuiau să poarte halate albe, curate, iar la art. 73 se prevedeau următoarele: „Este interzis a fuma în sălile de tăiere, a înjura, a țipa, a cânta, a fluera, a provoca scandal sau bătaie pe teritoriul abatorului, murdări sau strica zidurile, ușile, uneltele sau orice alte obiecte ce aparțin abatorului, a introduce în canale obiecte și mizerii prin care acestea se pot astupa”²⁶.

Abatorul era pus sub autoritatea și conducerea tehnică și administrativă a medicului veterinar de circumscripție, care îndeplinea astfel și funcția de director al abatorului. El era referentul primăriei în toate problemele ce priveau abatorul.

Pentru serviciile prestate populației în sacrificarea animalelor se încasau o serie de taxe, în funcție de categoriile de animale sacrificate. Se percepea o taxă de abator, inclusiv pentru folosirea grajdurilor, o taxă de examinare, sacrificare, dar și taxe pentru modernizarea abatorului²⁷.

Pentru vidanjarea closetelor și ecarisaj se înființează un serviciu, care urma să fie condus de un funcționar delegat de primărie. Serviciile de vidanjare se făceau la cererea locuitorilor, după un orar strict. Astfel, comenzile se executau în termen de cinci zile de la data cererii și plățirea taxei,

²³ *Ibidem*, f. 9.

²⁴ *Ibidem*, f. 10-12.

²⁵ *Ibidem*, f. 13.

²⁶ *Ibidem*, f. 17-18.

²⁷ *Ibidem*, f. 19.

comunicându-se celui interesat, cel târziu până în preziua curățirii, data și ora când se va executa vidanțarea. Lucrările se efectuau noaptea, în intervalul orar 22-5 dimineața, iar în curtea imobilului în care se efectua lucrarea se puneau un felinar, în așa fel încât să fie observat de departe. De asemenea, în privința ecarisajului erau prevăzute reguli stricte. Proprietarii de câini plăteau un impozit anual, câinii puteau fi scoși pe străzi numai dacă erau prevăzuți cu botniță, iar „câinii răi” trebuiau ținuti legați. Era strict interzisă prezența câinilor în localurile publice sau spectacole. Cei care nu se supuneau legii erau amendați. Câinii găsiți pe stradă fără stăpâni și cei nevaccinați erau prinși, iar dacă nu erau revendicați erau uciși. Serviciul era pus sub ordinele directe și controlul serviciului veterinar al orașului, având în componență un hingher și două ajutoare²⁸.

Pe lângă Oficiul de Stare Civilă, se înființează Serviciul pentru oficierea „cu fast deosebit” a căsătoriilor. Din acest punct de vedere, căsătoriile erau împărțite în patru clase: a) căsătoriile de lux, celebrate în sala festivă a primăriei, ornată cu flori, covoare, tablouri etc.; b) clasa I, celebrate în cabinetul primarului, ornate cu flori etc.; c) clasa II, celebrate în sala ofițerului de stare civilă, ornată cu flori; d) clasa III, celebrate în sala oficiului de stare civilă, neornamentată. Pentru clasa a III-a nu se percepea nicio taxă. În schimb, taxele creșteau la celelalte clase, în funcție de luxul dorit. Căsătoriile se celebrău în zilele de lucru, în timpul orelor de serviciu, la primărie sau la domiciliu, în cazurile permise de lege. Duminică și în afara orelor de serviciu se percepeau taxe majorate cu 50%.

Se înființează și un serviciu de întreținere a cimitirelor și parcurilor din oraș. Cimitirele confesionale, înființate și întreținute de diferitele culte religioase, erau administrate de parohiile respective, sub controlul Serviciului pentru întreținerea cimitirelor și parcurilor comunale. În cimitirul orășenesc urma să fie construită o capelă mortuară, cu toate instalațiile necesare. Se interzicea înhumarea în alte locuri decât cimitirele confesionale și cimitirul orășenesc, fără aprobarea primăriei. Pentru „locurile de veci” se percepeau taxe în funcție de cele trei zone delimitate ale cimitirului, cea mai scumpă fiind zona A, care îngloba și Cimitirul Eroilor. Cei lipsiți de venituri erau scutiți de taxe și înmormântați în zona C. Cei care beneficiau de asistență socială erau înmormântați pe cheltuiuala statului, în baza unui certificat de „pauperitate”.

Grădina publică și parcurile orașului erau supravegheate, îngrijite și plantate cu flori de paznicul cimitirului, sub conducerea horticultorului orășenesc. Pentru înfrumusețarea parcurilor și plantarea lor cu flori și arbori ornamentali, Primăria avea obligația de a întreține o seră de flori și o pepinieră de arbori ornamentali, aflate tot sub conducerea și administrarea horticultorului orășenesc²⁹.

Tot în cadrul acestui regulament se prevedea înființarea Serviciului halelor, oboarelor și piețelor de desfacere. Târgul era pus sub administrația primarului, ajutat de un birou de control al casieriei orășenești. Târgul de țară se ținea la datele fixate de Ministerul Industriilor și Comerțului, iar târgul săptămânal în fiecare zi și sâmbătă. Piețele erau deschise între orele 5 și 16, vara, iar iarna între orele 7-15. Pentru ca locuitorii să se poată aproviziona direct de la producători, se interzicea accesul „samsarilor și precupeților” pe piețe, în zilele de târg.

Oborul de animale era organizat pe un teren situat la periferia orașului, iar piețele erau amenajate în interiorul orașului, pentru desfacerea mărfurilor și în halele primăriei. Aceasta avea obligația de a pune la dispoziția producătorilor apă pentru vite și instrumente pentru cântăritul mărfurilor și animalelor. De asemenea, să asigure vadul comercial, asistența sanitară și polițienească, împrejmuirea oborului, pavarea piețelor și drumurilor de acces, precum și de ridicare a gunoaielor.

Pentru folosirea temporară a halelor, a oboarelor și a locului pentru desfacerea mărfurilor erau prevăzute taxe zilnice. Serviciul piețelor avea următoarea componență: un funcționar administrativ, în grad de șef de birou, doi controlori de bilete, cel mult zece remizieri, un cântăritor public și doi meseriași³⁰.

Urmau apoi serviciile de categoria a II-a, ce se declară obligatorii și cu caracter de monopol. Aici intra Serviciul curățitului coșurilor (hornurilor) caselor, precum și al conductelor de fum, burlanelor și coșurilor de fabrici, al cuptoarelor din spălătorii comune și al oricăror alte mașini în care se făcea foc și aveau legătură cu vreun coș de fum. Lucrările de curățire a coșurilor de fum erau obligatorii pentru toți locuitorii orașului, persoane fizice sau juridice. Coșurile caselor trebuiau curățate lunar,

²⁸ *Ibidem*, f. 21.

²⁹ *Ibidem*, f. 24-25.

³⁰ *Ibidem*, f. 26-29.

în special în perioada iernii, iar la brutării, spălătorii, restaurante, fabrici etc., se curătau de două ori pe lună. Regulile erau foarte stricte și la noile edificii, care nu puteau fi date în folosință fără a avea adeverință că au fost controlate „cu bila” de organele Serviciului de hornărit. Acestea, împreună cu cele ale Serviciului de pompieri, erau îndreptățite a controla dacă hornurile erau întreținute regulamentar și nu era un pericol de incendiu³¹.

Pentru publicarea anunțurilor de interes particular, „prin bătăile de tobă, afișajul și reclamă pe domeniul public și privat”, se înființează Serviciul de afișaj, reclamă și publicațiuni, care funcționa după anumite norme. Nu se putea publica niciun anunț sau efectua vreun afișaj fără aprobarea primarului. Primăria a înființat panouri de afișaj în propriul local sau în locurile frecventate de public, pe care persoanele private puteau să afișeze reclame sau anunțuri, cu aprobarea primăriei, după plata taxelor prevăzute în regulament³².

Tot în această categorie de servicii se încadra și paza câmpului. În acest scop, Primăria a angajat, cu contract de muncă, patru paznici agricoli publici: trei pe perioada 1 aprilie – 31 octombrie și unul pe toată perioada anului, dintre cei numiți de Camera Agricolă, pe baza recomandării Comitetului agricol al orașului Zalău și cu avizul Ocolului Agricol.

Serviciile de categoria a III-a, organizate cu particularii, erau cele privind construirea și întreținerea fântân timer publice și cel de montă al animalelor.

Pentru asigurarea apei potabile pe teritoriul orașului Zalău și sectorul Ortelec, se înființează serviciul amintit mai sus, sub supravegherea și controlul Serviciului tehnic din cadrul primăriei. Acesta urma să cuprindă un meseriaș zidar sau dulgher și un paznic. Totodată, să fie dotat cu materialul necesar întreținerii, curățirii și dezinfectării fântân timer existente. Aprovizionarea cu apă potabilă se făcea prin următoarele fântâni publice: Fântâna publică din Piața Lenin (Platoul din fața Prefecturii – n.n.), cea din Piața Libertății (Fântâna cu îngerași – n.n.), fântâna arteziană din str. Petőfi și cea din str. Dobrogeanu-Gherea. Pe lângă aceste fântâni, Primăria se angaja să mai pună în stare de funcționare, prevăzându-le cu instalațiile necesare, pompe etc. și fântâni situate în locurile publice din străzile Simion Bărnuțiu, Andrei Mureșanu (două fântâni), Piața 23 August, Gheorghe Doja (două fântâni), strada Avram Iancu, Calvin (două fântâni), Regele Mihai I, Gheorghe Lazăr, Cloșca, Traian, Muncitorilor, Hașdeu, Mihai Eminescu (două fântâni), Capelei, Decebal, I.G. Duca și sectorul Ortelec (patru fântâni). Adăpatul vitelor era permis doar la fântân timer arteziene din str. Stalin și Dobrogeanu-Gherea, unde Primăria urma să se îngrijească și de adăpătoarele necesare. De asemenea, avea sarcina de a se îngriji de curățarea zilnică a locurilor din fața fântân timer, repararea pavajului, de așternerea cu nisip, de căptușitul conductelor în timpul iernii, pentru a le feri de îngheț și orice alte lucrări necesare pentru buna întreținere și funcționare a fântân timer și conductelor existente. Nu în ultimul rând, Primăria avea obligația ca anual să efectueze analiza chimică a apei³³.

Cea de-a doua ședință a Comisiei Interimare a orașului Zalău a avut loc în data de 11 august 1947 și în cadrul ei a fost aprobat regulamentul interior pentru funcționarea comisiei. Alte puncte de pe ordinea de zi le-au constituit cele privind majorarea tarifului de răscumpărare a prestației în natură pentru drumuri și se hotărăște concesionarea, prin licitație publică, a unui teren pentru construirea de urgență a unui chioșc de fructe și zarzavaturi, „absolut necesar pentru aprovizionarea populației”³⁴.

În ședința din data de 1 septembrie 1947 se prevăd măsuri pentru combaterea speculei și se propune stabilirea taxelor la servicii, în conformitate cu ordinul telegrafic al MAI, în lei „stabilizați”, pentru imobile, iluminat, ridicarea gunoaielor, cadastrare, abator, starea civilă, servicii funerare, desfacerea mărfurilor în piață etc.³⁵.

Fixarea noului tarif de răscumpărare a prestației în natură pentru drumuri în noii lei „stabilizați” a fost aprobată în ședința din 25 septembrie. Tot acum se hotărăște scoaterea la vânzare a unor imobile aflate în proprietatea Primăriei, în scopul definitivării Casei funcționarilor, care era prevăzută a fi construită pe strada Gheorghe Doja. De asemenea, se discută și problema prețului de vânzare al

³¹ *Ibidem*, f. 30-31.

³² *Ibidem*, f. 32-33.

³³ *Ibidem*, f. 34-35.

³⁴ *Idem*, dosar 93/1947, f. 1-11.

³⁵ *Idem*, dosar 98/1947, f. 1-4.

lemn timer exploatate de Parchetul Silvic Zalău. Margareta Vaida, șef de birou, înaintează un raport către primar, în care subliniază că în piața din Zalău lemnele de foc aduse de către locuitorii din comunele vecine aveau un preț mult mai mic decât prețul celor din pădurea orașului, respectiv 300-320 lei/metru cub, față de 402 lei/metru cub. Propune ca prețul lemn timer de foc din pădurea Zalăului să fie stabilit la 200 lei/metru cub, plus 120-130 lei prețul transportului, ajungând astfel în concordanță cu cel de pe piață³⁶.

În cadrul ședinței din 9 octombrie 1947 a fost votat proiectul de buget al Primăriei orașului Zalău, pe perioada 15 august 1947 – 31 martie 1948, inclusiv al Uzinei Electrice³⁷.

Din toamna anului 1947 începe perioada nefastă a cotelor obligatorii și a însămânțărilor impuse de stat. Astfel, în cadrul ședinței Comisiei Interimare din 25 octombrie se hotărăște distribuirea grăului de sămânță, întocmindu-se tabele cu cantitățile distribuite proprietarilor, care semna u și se angajau să-l cultive, iar dacă nu o făceau, puteau fi acuzați de sabotaj și arestați. Iată ce se stipula în tabelul ce trebuia semnat: „Am primit grăul și am luat la cunoștință, sub sancțiunile prevăzute de legea sabotajului, că sunt obligat a însămânța grăul cel mai târziu până la data de 1 Noembrie 1947, între 1-10 Noembrie vom raporta locul unde s-a însămânțat”. Proprietarii mai mari au primit cantitatea de 100 kg, iar ceilalți câte 50 kg. În Ortelec, distribuirea grăului de sămânță s-a făcut la „plugari” în data de 16 octombrie. Aici au fost distribuite câte 50 kg, iar la proprietarii mici câte 25 kg³⁸.

La 27 octombrie 1947, Ioan Danciu, secretarul primăriei, prezenta Comisiei Interimare un referat din cuprinsul căruia aflăm că Primăria orașului Zalău luase măsuri în privința însămânțărilor, printre care și convocarea de adunări populare, în cadrul cărora să fie comunicate dispozițiile și pentru „mobilizarea maselor în executarea programului gospodăresc și constituirea de echipe, pe sectoare, pentru controlul însămânțărilor”. De asemenea, propune să se interzică circulația vehiculelor, în afara celor care participau la campania de însămânțare, cel puțin pentru o săptămână, pentru ca în acest timp „să se activeze însămânțările la maximum”³⁹.

În ședința Comisiei Interimare din data de 11 noiembrie se stabilesc cotele de cartofi și porumb, care trebuiau predate la Stat, în urma Deciziei Ministerului Industriei și Comerțului. Cotele erau în funcție de suprafețele de pământ deținute. Din analiza tabelului observăm că fostul prefect și primar al Zalăului, dr. Iulian Andrei Domșa, avea printre cele mai mari cote de predat, respectiv 1.000 kg. de porumb și 200 kg de cartofi⁴⁰.

În ședința din 24 noiembrie 1947 se face o analiză privind predarea cotelor, pe baza referatului întocmit de către Margareta Vaida, în calitate de ajutor de primar. Din referatul întocmit reiese că se colectase cantitatea de 14.421 kg cartofi, din care 8.000 kg din sectorul Ortelec, care avea de predat 10.000 kg. La porumb se colectaseră doar 794 kg⁴¹.

Se ia în dezbater e problema colectării cartofilor, din referat reieșind că proprietarii mai mari și-au vândut recolta disponibilă, rezervându-și numai strictul necesar și pentru însămânțat. Aceleași „greutăți” existau în privința colectării porumbului. În acest context, Comisia Interimară, „având în vedere ordinele stricte în ce privește colectarea cartofilor”, a dispus ca delegații Margareta Vaida și Ioan Mureșan, „să oblige producătorii ca să cumpere de pe piață cantitățile de cartofi, ce trebuiesc predate, rezervându-și cartofii de sămânță”⁴².

Numeroși proprietari din Zalău sau Ortelec au înaintat o serie de contestații în privința cotelor cu care au fost impuși, dar în marea lor majoritate, au fost respinse de Comisia Interimară, în cadrul ședințelor din 19 și 29 decembrie 1947⁴³.

La 30 decembrie 1947, regele Mihai I a fost forțat de către prim-ministrul Petru Groza și liderul comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej, prin șantaj și cu pistolul în buzunar, să abdice și să plece în exil. În aceeași zi, în urma unei ședințe fulger a Parlamentului, era proclamată Republica Populară Română.

³⁶ Idem, dosar 102/1947.

³⁷ Idem, dosar 103/1947.

³⁸ Idem, dosar 106/1947.

³⁹ Idem, dosar 102/1947, f. 101.

⁴⁰ Idem, dosar 107/1947.

⁴¹ Idem, dosar 110/1947, f. 4.

⁴² *Ibidem*, f. 36.

⁴³ Idem, dosar 112/1947.

A doua zi, pe 31 decembrie 1947, inspectorul general administrativ al Circ. VIII-a Oradea, dr. Aurel Bejan, trimitea primarului orașului Zalău o telegramă, care conținea un extras din ordinul telegrafic primit din partea MAI, ce prevedea depunerea jurământului către Republica Populară Română a tuturor funcționarilor chiar în cursul acelei zile. La rândul lui, primarul trebuia să depună și el jurământul în fața prefectului județului Sălaj. În telegramă era trimisă și noua formulă de jurământ:

„Jur de a fi credincios poporului și de a apăra Republica Populară Română împotriva dușmanilor din afară și din lăuntru.

Jur de a respecta legile Republicii Populare Române și de a păstra secretul de serviciu”⁴⁴.

După cum se poate observa, nu se mai jura credință regelui și „intereselor țării”, ci „poporului”, termen care reprezenta, de fapt, ideologia noului regim totalitar comunist. De asemenea, apare termenul de a „apăra” țara față de dușmanii „din afară”, dar și „din lăuntru” și nu Constituția și legile țării. În acest fel, se pornea „lupta de clasă”, adică învrăjbirea românilor contra semenilor lor.

Bibliografie:

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal, dosar P. 77.330 și P. 72.350, fond Documentar, dosar D. 8490, vol. 11, fond Informativ, dosar I. 985410, vol. 1.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj, Fond Primăria Orașului Zalău. 1945-1949, dosarele 79, 80, 84, 89, 92, 93, 98, 100, 102, 103, 106, 107, 110, 112, 113/1947.

Pop, Dănuț, 2017a, *Anul politic 1947, reflectat în documentele PCR Sălaj*, în „Caiete Silvane”, Anul XIII, nr. 144/ianuarie 2017

Pop, Dănuț, 2017b, *Aspecte privind desființarea Partidului Social Democrat din Sălaj (1947-1948)*, în „Caiete Silvane”, Anul XIII, nr. 155/decembrie 2017.

Pop, Marin 2018a, *Personalități sălăjene din generația Marii Uniri*, Editura Argonaut și Editura Mega, Cluj-Napoca.

Pop, Marin, 2018b, *Protopopul Ilie Călăuz (1884-1952) – personalitate marcantă din generația Marii Uniri*, în volumul *Participarea locuitorilor din plasa Cehu Silvaniei la Marele Război și la realizarea Marii Uniri*, 2018, Editura Caiete Silvane, Zalău.

Pop, Marin, 2020a, *Emil Lobonțiu (1893-1970) – personalitate marcantă a Sălajului interbelic*, în „Caiete Silvane”, Anul XVI, nr. 188/septembrie 2020.

Pop, Marin, 2020b, *Mihai Gurzău (1897-1975) – personalitate marcantă a Sălajului interbelic*, în „Caiete Silvane”, Anul XVI, nr. 180/ianuarie 2020.

⁴⁴ Idem, dosar 113/1947.

ZALĂUL, LA MIJLOCUL ANILOR '80. CÂTEVA ASPECTE ALE VIETȚII DE ZI CU ZI

Dr. Dănuț Pop
Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj

THE CITY OF ZALĂU, IN THE MID-80s. SOME ASPECTS OF EVERYDAY LIFE

Rezumat: Între anii 1968-1989 dinamica urbanizării Zalăului a fost mult superioară altor orașe. În 1968, când devine reședința nou-înființatului județ Sălaj, Zalăul era un târg oarecare, o localitate anonimă, așa cum ajunsese cu 18 ani în urmă, în 1950, când își pierduse statutul de reședință de județ.

La începutul anului 1968 apărea o nouă lege privind organizarea administrativă a țării. Între cele 39 de județe ale țării figura și județul Sălaj, cu reședința în orașul Zalău. După încă un deceniu, în 1979, Zalăul devine, datorită atât statutului de reședință de județ, cât mai ales anilor de intensă dezvoltare de după 1968, municipiu. Populația orașului a crescut mereu, într-un ritm aproape de necrezut.

Creșterea fără precedent a populației Zalăului era, în primul rând, rezultatul industrializării care a schimbat repede și profund fața orașului.

Anii analizați au fost plini de evenimente politice, economice, sanitare, culturale, sportive etc., dar și caracterizați de numeroase restricții pentru populație, privind alimentația ori consumul de energie electrică, de apă caldă și caldă. Nemulțumirile oamenilor au fost tot mai mari, totul încheindu-se în decembrie 1989.

Cuvinte-cheie: *Zalău, reformă administrativă, urbanizare, industrializare, activități culturale, rezultate sportive, restricții, alimentație raționalizată, regim comunist, nemulțumiri, decembrie 1989*

Abstract: Between 1968 and 1989, the dynamics of Zalău's urbanization was much higher than that of other cities. In 1968, when it became the seat of the newly established county of Sălaj, Zalău was just another market town, an anonymous locality, as it had become 18 years before, in 1950, when it had lost its status as a county seat.

At the beginning of 1968, a new law regarding the administrative organization of the country was issued. Among the 39 counties of the country there was now the county of Sălaj, with its seat in the city of Zalău. After another decade, in 1979, Zalău becomes a municipality, thanks both to its status as a county seat and especially to the years of intense development that happened after 1968. The city's population had been growing steadily at an almost unbelievable rate.

Zalău's unprecedented population growth was primarily the result of the industrialization, that rapidly and profoundly changed the look of the city.

The years under review were full of political, economic, sanitary, cultural, sporting and other events, but also characterized by numerous restrictions on the population, in terms of food, electricity, hot water and heating. People's discontent grew, and it all came to an end in December 1989.

Keywords: *Zalău, administrative reform, urbanization, industrialization, cultural activities, sport results, restrictions, rationalized food, communist regime, discontent, December 1989*

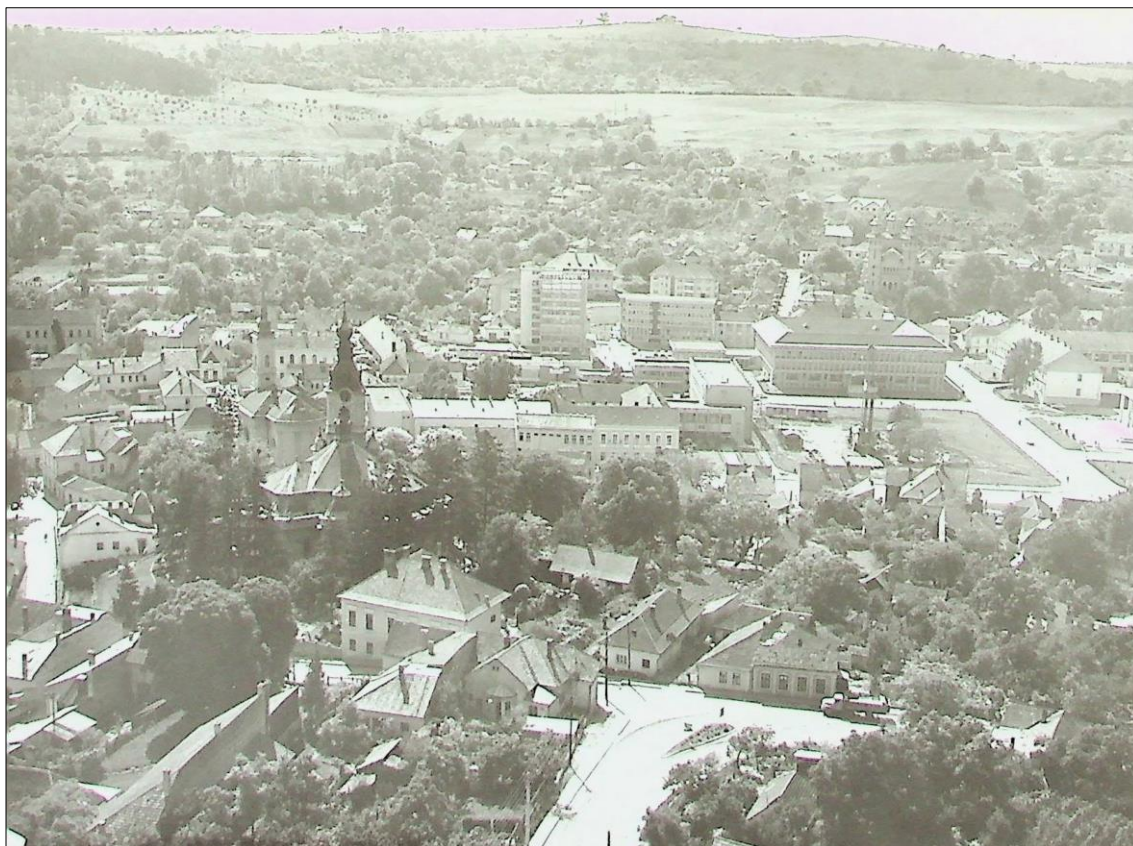
Ce era Zalăul în 1968, când devine reședința nou-înființatului județ Sălaj? Cei în vârstă încă mai știu: un târg oarecare, o localitate anonimă, așa cum ajunsese în 1950. Atunci, odată cu reforma administrativă care a dus la împărțirea țării în regiuni și raioane, după model sovietic, centrul raional a fost stabilit în orașul Jibou, iar Zalăul nu mai era decât un neînsemnat oraș de subordonare

raională. Și deși devine, din 1952, centru de raion, Zalăul va rămâne, până în 1968, același loc foarte puțin dezvoltat, animat doar în zona centrală și în zilele de târg, sâmbăta și în prima zi de vineri din lună.

Într-un studiu dedicat Zalăului acelor ani¹ am încercat o descriere a vieții economice, sociale, culturale ori sportive de atunci. Prezentarea poate fi folosită, fără mari modificări, pentru întreaga perioadă de până la 1968, orașul rămânând aproape neschimbat.

La începutul anului 1968 apărea o nouă lege privind organizarea administrativă a țării², care a însemnat și revenirea la sistemul tradițional românesc, unitățile administrativ-teritoriale fiind, iarăși, „județul, orașul și comuna” (art. nr. 1). Între cele 39 de județe ale țării figura și „Județul Sălaj cu reședința în orașul Zalău” (art. nr. 9, poziția 31).

După încă un deceniu, în 1979, Zalăul devine, datorită atât statutului de reședință de județ, cât mai ales anilor de intensă dezvoltare de după 1968, municipiu³. Populația orașului a crescut mereu, într-un ritm aproape de necrezut. De la cei puțin peste 15.000 locuitori, câți avea la reînființarea județului, la aproape 40.000 în 1979, pentru a ajunge, în 1985, la circa 55.000 locuitori. Această creștere a continuat și după decembrie 1989, în 1996 Zalăul având peste 71.000 locuitori. Apoi, tendința s-a inversat. Astăzi, conform ultimului recensământ, Zalăul mai are 52.359 locuitori, după ce, conform recensământului din 2002, avea 62.927.



Centrul Zalăului – vedere generală

Creșterea fără precedent a populației orașului din acei ani era, în primul rând, rezultatul industrializării. Înainte de 1968 Zalăul nu avea aproape niciun fel de industrie. Câteva croitorii, cizmării, ateliere de tâmplărie, moara, uzina electrică și fabrica de cărămidă, reprezentau toată „industria” orașului. În 1985, în unitățile economice din oraș erau înregistrați, în total, 35.209 personal muncitor, din care muncitori direct productivi 28.331, ceea ce însemna 50% din totalul muncitorilor din

¹ D. Pop, *Prin Zalău la mijloc de veac XX*, în „Caiete Silvane”, Anul XV, nr. 174/iulie 2019, p. 15-24, preluat și de „Magazin Sălăjean” din 6 august 2019.

² Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România, al cărei text a fost publicat în „Buletinul Oficial” nr. 17-18 din 17 februarie 1968.

³ Decretul nr. 281 al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, din 27 iulie 1979, publicat în „Buletinul Oficial” nr. 69 din 1 august 1979; vezi, pentru realizările orașului dintre 1968-1979 și D. Pop, *De la târg de provincie la municipiu. Zalău, 1979*, în „Caiete Silvane”, Anul XVII, nr. 198/iulie 2021, p. 37-39, preluat și de „Magazin Sălăjean” din 5 august 2021.

întregul județ, care era de 56.669. Ritmul mediu anual de creștere a producției globale industriale din Zalău în perioada 1968-1986 a fost de peste 23,8%, iar ponderea municipiului Zalău în totalul producției globale industriale a județului a fost în 1985 de 76,5%!⁴

Industrializarea a fost și cea care a schimbat atât de repede și de profund fața orașului. Dinamica urbanizării Zalăului după reînființarea județului a fost mult superioară altor orașe din țară. Muncitorii au venit spre Zalău din toate localitățile județului, navetiști mai întâi (noua autogară a orașului asigura, zilnic, un număr de 57 de curse, spre toate localitățile județului, care duceau și aduceau oamenii la muncă în întreprinderile din oraș), așezați definitiv aici, mai apoi. S-au angajat în marile obiective industriale ridicate atunci, Întreprinderea de prelucrare a lemnului (IPL), Întreprinderea de armături industriale de fontă și oțel (IAIFO), Întreprinderea de conductori electrici emailați (ICEE), Filatura de bumbac, Complexul pentru creșterea și îngrășarea industrială a porcilor, Integrata de in, Întreprinderea de Anvelope, Întreprinderea de Țevi etc., unități economice cunoscute și pe plan internațional. Dintre cele amintite, azi au rămas doar ultimele două, devenite, după privatizare, Michelin și TenarisSilcotub.



Autogara



Întreprinderea de Anvelope

⁴ Direcția Județeană de Statistică Sălaj, „Anuarul statistic al județului Sălaj – 1986”.



Întreprinderea de Țevi



Întreprinderea de armături industriale de fontă și oțel

Noii muncitori aveau nevoie de locuințe. Așa au început să apară în oraș blocurile. Prima astfel de construcție s-a ridicat pe strada principală, devenită mai târziu bulevardul Mihai Viteazul, și purta numele A1. A fost urmată foarte curând de alte două, blocurile A2 și A3, toate amplasate vizavi de actualul Colegiu Tehnic „Alesandru Papiu Ilarian”, fostul Liceu Industrial nr. 1. Au fost doar primii pași, pentru că au urmat repede alte și alte blocuri. Iar acestea au format curând cartiere întregi: Păcii, Simion Bărnuțiu, Dumbrava I, Dumbrava II, Brădet, Stadion... Așa că, în alți 18 ani, din 1968 până în 1986, se ridicaseră deja circa 17.000 de apartamente, Zalăul întreg fiind, în toți acești ani, un imens șantier. Plin de praf sau îngropat în noroi, după cum era vremea!



Bloc în construcție

În studiul de față vom încerca o prezentare, foarte succintă totuși, a vieții zălăuanilor din ultimii ani ai regimului comunist. Ne vom limita, totuși, la anii 1985-1987, atât din cauza mulțimii datelor, cât și a spațiului disponibil într-o revistă, cu trimiteri însă, de câte ori am considerat necesar, și la alți ani, precedenți sau următori⁵.

În 1985 s-au înregistrat în oraș 1.457 nașteri. S-au născut morți 13 copii, iar 28 au murit înainte de a împlini un an. 221 de zălăuani au murit în total în acel an. Au fost înregistrate, tot atunci, 503 căsătorii. Au avut loc și 115 divorțuri⁶, un număr mare ținând cont de politica demografică a

⁵ Iată câteva date generale despre Zalău din 1985. Suprafața totală a municipiului era de 9.000 ha, din care 4.979 ha suprafață agricolă. Din aceasta, 2.016 ha erau arabile, 1.556 pășuni, 574 fânețe, 141 vii și 692 livezi. Fondul forestier și alte suprafețe reprezentau 4.030 hectare; exista în Zalău acelor ani o cooperativă agricolă de producție, care avea în folosință efectivă o suprafață agricolă totală de 1890 hectare, din care suprafața arabilă era de 1010 ha; temperatura maximă absolută, la stația de observare Zalău, a fost de 33,3 grade Celsius, înregistrată în data de 29 iulie 1985, iar minima absolută de -18 grade Celsius, în data de 12 februarie 1985 (tendința de creștere a temperaturii este evidentă: în 2023 la Zalău au fost 37 de grade în 28 august, după ce în 27 august au fost 36. Temperatura minimă, de -10 grade Celsius, s-a înregistrat în 10 februarie); 1985 este și anul în care Mihail Gorbaciov ajunge secretar general al Partidului comunist din URSS și începe unele reforme care vor conduce, în 1989, la căderea regimurilor comuniste din estul Europei.

⁶ Direcția Județeană de Statistică Sălaj, „Anuarul statistic al județului Sălaj - 1986”.

regimului din acei ani, care nu permitea cu ușurință divorțul. Cu cinci ani înainte, în 1980, de exemplu, au avut loc doar 50 de divorțuri, la aproape același număr de căsătorii. Împotriva desfacerii căsătoriilor se exprima și presa locală. „Năzuința”, în cadrul rubricii „Supunem opiniei publice”, făcea cunoscute astfel de cazuri⁷.

Din documentele consultate rezultă că indicatorii demografici stabiliți de conducerea de partid nu au fost atinși nici în anii supuși analizei noastre. În anul 1985, Comitetul municipal al PCR constata o ușoară creștere a mortalității infantile în Zalău. De asemenea, era evidentă creșterea consumului de băuturi alcoolice. „Suntem pe locul 4 pe țară la decese cauzate de consumul mare de alcool”, spunea, la 22 februarie 1986, primarul Ioan Mureșan⁸.

Totuși, față de celelalte localități din județ, în Zalău indicatorii de sănătate erau mai buni. Medicul-șef al municipiului, Ferenczi Gabor, prezentând situația pe anul 1986, spunea că prin contribuția personalului medico-sanitar din oraș s-au înregistrat: „natalitatea de 27,9%, mortalitatea de 11,9%, sporul natural de 23,5%, iar mortalitatea generală de 4,4%”, ceea ce confirmă „evoluția corespunzătoare în ansamblu a stării de sănătate a populației și totodată confirmă și calitatea în general bună a asistenței medicale”⁹.

O anchetă asupra stării de sănătate, privind răspândirea bolilor cronice, a cuprins în anii 1987-1988 întreaga populație a municipiului. Păstrarea capacității de muncă a muncitorilor de pe platforma industrială era considerată o prioritate. Din controalele efectuate a rezultat că nu se respecta întocmai legislația privind femeia gravidă, care trebuia scutită de schimbul III de lucru și nici obligația de schimbare a locului ei de muncă, atunci când evoluția sarcinii o impune. La fel, nu toate controalele medicale periodice ale muncitorilor erau bine pregătite și nici nu se făceau întotdeauna toate investigațiile prevăzute¹⁰.

Lunar, partidul analizează activitatea secțiilor de obstetrică-ginecologie, a secției de pediatrie, cerând să fie luate „cele mai drastice măsuri” împotriva cadrelor medico-sanitare care nu își fac, „în mod exemplar”, datoria, și care, în conformitate cu Legea nr. 22/1981, trebuiau să locuiască în localitățile unde își desfășurau activitatea. Obligația de a verifica starea de sănătate a femeilor de vârstă fertilă, de a lua în evidență toate femeile gravide și de a urmări evoluția sarcinii acestora revenea Direcției sanitare.

Cum se puteau realiza toate acestea? Prin efectuarea de controale la comisiile pentru autorizarea legală a avorturilor, în vederea prevenirii încuviințării cu ușurință a chiuretării unor femei, fără ca acest fapt să se impună din punct de vedere medical. În plus, pentru săvârșirea infracțiunii de întrerupere ilegală a sarcinii, „în scop educativ, persoanele vinovate vor fi judecate în procese publice, în vederea formării unei atitudini de masă împotriva actului antisocial”. Mai mult, într-o ședință de la începutul anului 1986 (21 februarie) se cerea direcției sanitare să constituie „echipe de medici care în următoarele două-trei zile vor retrage din farmacii toate produsele anticoncepționale”. Alte măsuri erau: urmărirea zilnică a programelor de lucru ale spitalelor, policlinicilor, dispensarelor de întreprindere, ale creșelor și caselor de copii, ale restaurantelor și birturilor; asigurarea permanentă a asistenței medicale, ziua, noaptea și în zilele de sărbătoare; sancționarea cu asprime a celor vinovați.

Direcția pentru muncă și ocrotiri sociale trebuia să depisteze și să încadreze în muncă toate persoanele apte să desfășoare activități utile societății (conform prevederilor Legii nr. 25/1976), pe cei care au împlinit 16 ani și nu mai urmau o formă de învățământ, precum și absolvenții școlilor profesionale și liceelor de specialitate cu care au fost încheiate contracte de școlarizare. Aici se impune o precizare: liceele industriale din Zalău pregăteau forța de muncă pentru marile întreprinderi; de pildă, în anul școlar 1986-1987, Liceul Industrial nr. 1, din totalul de 1.492 elevi, pregătea un număr de 979 pentru IAIFO și 513 pentru Întreprinderea de Tevi¹¹.

Miliția desfășoară frecvente controale în căminele de nefamiliști și dormitoare comune vizând

⁷ Dăm un singur exemplu, din 1986: o căsătorie care dura de nouă ani, un copil. Motiv de divorț? Soacra, care îl tratează pe ginere ca pe un servitor. Timpul de gândire acordat soților nu a dus la împăcare. Judecătoria a respins acțiunea de divorț. La recurs, aceeași soluție.

⁸ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare SJAN Sălaj), Fond Comitetul municipal al PCR, dosar 457/1986.

⁹ Idem, dosar 459/1986-1987.

¹⁰ SJAN Sălaj, Fond Comitetul județean al PCR, dosar 13/1989.

¹¹ SJAN Sălaj, Fond Comitetul municipal al PCR, dosar 459/1986-1987.

parazitismul, specula, desfacerea și consumul băuturilor alcoolice. Miliției i se cere, de conducerea orașului, o mai intensă activitate de prevenire. Alcoolismul dădea naștere multor probleme, la locul de muncă, în familie și societate. Regulile de vânzare a băuturilor alcoolice nu erau, cum spuneam, mereu și de toți respectate. Se înregistrau foarte multe cazuri de încălcare a decretului nr. 400/1981. Prevenirea, depistarea înainte de intrarea muncitorului aflat în stare de ebrietate în unitate, interzicerea intrării acestuia era calea de urmat. Parazitismul este o altă problemă în Zalău anul 1986. Locuiau în oraș 72 de familii care nu lucrau nicăieri și nu își plăteau datoriile. Alte 160 de familii lucrau, dar nu-și plăteau datoriile. În acel an, 24 de astfel de familii au fost evacuate din oraș.

Elementele periculoase, cei eliberați recent din penitenciare, minorii vicioși trebuiau bine cunoscuți. Există mulți minori care fac probleme. Aceștia proveneau din familii dezorganizate și aveau o influență negativă asupra colegilor lor. Măsura de adoptat era trimiterea lor în plasament familial, dar nu se putea face întotdeauna, deoarece, spunea primarul Ioan Mureșan, „există interes a se ține copiii în familie, pentru a putea beneficia de ajutorul pentru mame cu mulți copii”.

S-au constatat și multe accidente, datorate cărușășilor, bicicliștilor, șoferilor sau pietonilor neatenți, au fost depistați oameni care făceau plajă în parcul municipal ori care stăteau „pe jos” în centrul municipiului. Prin decretul de grațiere și amnistiere au fost eliberați din închisori peste 200 de oameni care au venit în oraș. Aceștia reprezentau o problemă. Sunt oameni cu familii, au copii. Trebuiau reîncadrați în muncă, pentru a nu încălca legea din nou. Dar șefii de întreprinderi îi acceptă cu greu. Așa că dădeau din nou de lucru miliției, constatându-se multe furturi. Dar o parte din vină era și a paznicilor „care nu-și fac treaba...”¹².

Pentru țara întreagă anul 1986 a fost unul special. Începea un nou plan cincinal, la capătul căruia România trebuia să devină o țară mediu dezvoltată. Tot atunci, se aniversau „42 de ani de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 august 1944”, „65 de ani de glorioasă existență a Partidului Comunist Român” sau „50 de ani de la procesul luptătorilor comuniști și antifasciști de la Brașov”. În 1986 se aniversau și „2500 de ani de la primele lupte ale poporului geto-dac pentru libertate și independență”, „600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Mircea cel Mare” ori „21 de ani de la Congresul al IX-lea și alegerea lui Nicolae Ceaușescu, neobosit militant revoluționar, patriot înflăcărat, personalitate proeminentă a lumii contemporane, genial gânditor și om politic” în fruntea partidului comunist. Este și „Anul internațional al păcii”, anul accidentului nuclear de la Cernobîl, dar și anul în care Nicolae Ceaușescu vizitează, pentru ultima oară, Zalău¹³.

În seara zilei de 22 mai 1986, la sediul Comitetului Județean Sălaj al PCR, Nicolae Ceaușescu se întâlnește cu conducerea de atunci a județului. Ce le transmite sălăjenilor? Ce nemulțumiri are?

Le spune celor prezenți, mai întâi, ce înseamnă și de ce e nevoie de sistematizarea localităților. Condiții mai bune pentru învățământ, pentru sănătate și cultură, pentru viață în general, nu pot fi realizate fără reducerea suprafețelor ocupate cu clădiri, fără reducerea cheltuielilor de energie. De aceea, trebuie construit doar în perimetrele aprobate. Este necesar, continuă el, să se facă, de acum înainte, doar construcții cu două-trei niveluri. Nu e mulțumit de ce a văzut în cursul zilei nici la Șimleu Silvaniei, „unde practic nu se poate vorbi de o sistematizare”. Acolo, „s-a împins în sus via și s-au construit o serie de locuințe. Trebuie demolate imediat”.

Cât despre suprafața unei gospodării, le prezintă un calcul, care, după cum afirmă, îi aparține. Astfel, pe o suprafață de 150 mp o familie își poate asigura cartofii și o serie de legume. Pentru că 100 mp înseamnă cel puțin 600 cuiburi de cartofi. „Să nu ne plângem, prin urmare, spune el, că nu avem suprafețe suficiente. Trebuie doar să le folosim la maximum pe cele pe care le avem”.

Stabilește termene pentru ca programul sistematizării să fie revăzut, „în următoarele două luni”, apoi, pe această bază, „să trecem hotărât să realizăm ceea ce am stabilit și să fim ceva mai exigenți. Dar, în primul rând să oprim să se mai construiască în afara prevederilor legii”.

Conducerea județului se conformează imediat. Nu după două luni, ci la trei zile după încheierea vizitei, în 26 mai 1986, este elaborat deja, sub titlul „Indicații date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, cu prilejul vizitei de lucru în județul Sălaj, din

¹² SJAN Sălaj, Fond Comitetul municipal al PCR, dosar 458/1986.

¹³ D. Pop, *În spatele măștii. Ultima vizită de lucru a lui Nicolae Ceaușescu în Sălaj*, în „Caiete Silvine”, Anul XVI, nr. 190/noiembrie 2020, p. 37-38, preluat și de „Magazin Sălăjean” din 14 decembrie 2020.

22-23 mai 1986”, un plan privind organizarea teritoriului și sistematizarea localităților¹⁴.

Prezint, aici, doar propunerile referitoare la orașul Zalău.

Suprafața construibilă a orașului trebuia redusă. Toate construcțiile aflate în curs de ridicare, situate în afara perimetrului construibil, urmau să fie imediat sistate și demolate. Gospodăriile aflate în afara perimetrului construibil trebuiau inventariate și locatarii lor, în baza unui program, strămutați.

Noile construcții de locuințe trebuiau realizate cu prioritate „în zona centrală a municipiului, prin folosirea unor terenuri libere și demolarea construcțiilor vechi care sunt necorespunzătoare și insalubre. În acest context, să se ia măsuri pentru mobilarea în întregime a străzii Gheorghe Doja (prelungirea bulevardului central al orașului) și a zonei dintre hotelul „Porolissum” și Consiliul popular municipal, prin îmbunătățirea actualului detaliu de sistematizare.

Cartierul de locuințe Dumbrava Nord din zona industrială să rămână în limitele actuale și să nu se mai construiască blocuri de locuințe pe terenul arabil situat între acest cartier și zona construită a municipiului.

Să se prezinte propuneri privind realizarea unei construcții înalte cuplată cu sediul Comitetului județean de partid, între actualul sediu și clădirea Centrului Militar. În acest context să se studieze și posibilitatea de a se supraetaja clădirea sediului Comitetului județean de partid pentru a se realiza un acoperiș al viitoarei construcții cu un joc de volume cât mai reprezentativ. În viitor, în aceste clădiri să fie concentrate toate organismele și instituțiile politico-administrative, inclusiv Comitetul municipal de partid și Consiliul popular al municipiului Zalău.

Clădirile insalubre situate la intersecția dintre bulevardul Mihai Viteazul și strada 23 August (actuala stradă Căpitan Maxim D. Constantin, care pornește din strada Andrei Șaguna, fosta strada Florilor, printre biserica reformată și hotelul „Brilliant Plaza”, și se oprește în clădirea finanțelor publice, ridicată după 1989, n.n.) să fie demolate și pe acest amplasament să se construiască un bloc înalt, reprezentativ pentru zona centrală a municipiului.

În acest context, ținând seama și de faptul că în Piața Libertății (astăzi, Piața Iuliu Maniu, n.n.) sunt și alte clădiri a căror demolare este aprobată prin decret, să se sistematizeze întreaga circulație, inclusiv prin dezafectarea statuii din piață (Wesselényi) care să fie depozitată la un muzeu.

Consiliul culturii și educației socialiste să prezinte propuneri pentru ridicarea unei statui în Piața Unirii (astăzi, Piața 1 Decembrie, n.n.) din municipiul Zalău. În acest scop, să se aibă în vedere unul dintre proiectele elaborate pe tema unirii, care nu a fost reținut pentru noul centru civic al municipiului București” (nu există o statuie în această piață nici astăzi, doar discuții interminabile; cât despre sistematizarea localităților din județ, proiecte, etape, realizări și amânări, ne propunem să facem o analiză într-un alt studiu, mai ales că în 1989 se hotărâse deja ce comune din județ se desființează, care se comasează etc., n.n.).

Problema sistematizării Zalăului este prezentată și în fața consiliului popular municipal, în 29 august 1986. Se estima că în anul 2000 Zalăul va avea circa 75.000 de locuitori, o creștere de 15-20.000, ceea ce însemna că va fi nevoie de încă aproximativ 6.000 apartamente. Prioritățile stabilite atunci: încheierea construcțiilor în cartierele Dumbrava Nord, Stadion și Brădet; realizarea unui al doilea bulevard în oraș, cu patru benzi de circulație, pe actualul traseu al străzii Gheorghe Doja (Clujului); renovarea clădirii Comitetului Municipal (primăria); sistematizarea străzii Pieței și a unei părți din Piața 1 Decembrie 1918; extinderea zonelor verzi și terenurilor de sport cu peste 30 ha; reamenajarea și extinderea pieței; reducerea perimetrului construibil cu 100 ha. De asemenea, în Zalău, până la aprobarea schiței de sistematizare de organele centrale, eliberările de autorizații pentru construire de noi case familiale, de extindere sau reparații, erau oprite.

Am văzut ce plin de evenimente a fost anul 1986. Iată cum s-au desfășurat doar câteva dintre acestea (nu le putem aminti sau prezenta pe toate, din motivele expuse și mai sus; de altfel, multe se repetau an după an, „Năzuința”, „organ al Comitetului județean al P.C.R. și al Consiliului popular județean”, cu apariție săptămânală în acea perioadă, dedicându-le ample articole, unele folosite și în redactarea acestui studiu).

De Ziua Femeii, 8 Martie, s-au organizat câteva simpozioane, iar expunerile prezentate în cadrul acestora s-au concentrat, cu deosebire, pe răspunderile femeilor în îndeplinirea planurilor anuale și

¹⁴ SJAN Sălaj, Fond Comitetul județean al PCR, dosar 12/1986.

a celui cincinal. În cadru festiv, în întreprinderile și instituțiile din oraș, fruntașele în muncă au fost evidențiate. Tot acolo, au avut loc spectacole susținute de formații artistice, de amatori sau profesioniști. În grădinițe și școli au fost prezentate publicului expoziții de desene. La cinematografele din oraș s-au prezentat filme documentare și artistice dedicate femeii. Sunt și multe expoziții de artă populară cu obiecte lucrate de femei. „Năzuința” publică articole elogioase dedicate muncii și vieții femeii. „Săptămâna tinerelor fete”, de la începutul lunii martie, este dedicată pregătirii pentru viața de familie a acestora, așa cum erau și alte activități (ex. „Dialog cu tinerele fete”, pe tema „Hărnicie, cinste, demnitate – înalte virtuți și valori ale conștiinței socialiste”, întâlnire desfășurată la căminul de nefamiliști al Filaturii de bumbac, urmată de un recital de muzică și poezie susținut de cenaclul „Lauri”; vezi „Năzuința” din 27 septembrie 1986; toate aceste manifestări ori articole de presă se încheiau cu exprimarea sentimentelor de stimă și adâncă prețuire ale femeilor față de Tovarășul Nicolae Ceaușescu „marele erou al națiunii noastre” și față de Elena Ceaușescu, „personalitate strălucită și eminent om politic”, n.n.).

Despre „accidentul produs la centrala atomică de lângă Kiev”, membrii secretariatului comitetului municipal sunt informați de către primul secretar, Ioan Mureșan, în data de 1 mai 1986. S-a stabilit ca fiecare membru din conducerea orașului să se deplaseze în unități pentru a vedea care este atmosfera între oameni. De asemenea, s-a cerut ca personalul de conducere din toate unitățile să poată fi găsit imediat, ca aprovizionarea unităților comerciale cu alimente și apă minerală să fie asigurată, iar adăposturile pentru apărarea civilă să fie puse la punct¹⁵. A doua zi sunt convocați membrii biroului comitetului municipal de partid. Acestora li se spune că nu sunt probleme în oraș și că administrarea tabletelor de iodură de potasiu se va face, preventiv, celor sub 18 ani. În 3 mai 1986, sunt convocați toți directorii, secretarii de partid și cei de la culte, pentru a fi și ei informați¹⁶.

Spuneam că 1986 a fost și anul în care se aniversau „2500 de ani de la primele lupte ale poporului geto-dac pentru libertate și independență”. Herodot, „părintele istoriei”, îi descria pe geto-daci ca fiind „cei mai viteji și mai drepți dintre traci” și amintește că în anul 514 î.Ch. aceștia „lansaseră hotărârea îndrăznească” de a-l înfrunta pe regele persan Darius I. De aici, cifra aceasta rotundă.

În Zalău este marcat și acest eveniment. Astfel, un simpozion pe tema „2500 de ani de lupte și jertfe ale poporului nostru pentru libertate și neatarnare, pentru dreptul de a fi stăpân în propria-i țară”, are ca organizatori Cabinetul județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă, Inspectorul școlar județean și Societatea de științe istorice – filiala Zalău. Participă cu comunicări profesori de la Universitatea „Babeș-Bolyai” (Dumitru Protase, Radu Ardevan), dar și istorici zălăuani (Dumitru Bârbac, Alexandru Matei, Dan Tamba; vezi, „Năzuința” din 29 noiembrie 1986). Apoi, un concurs cu tema „Eroismul poporului român în lupta pentru păstrarea ființei naționale și apărarea gloriei străbune. Rolul inestimabil al secretarului general al partidului, Tovarășul Nicolae Ceaușescu în apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale” este organizat de Comitetul Județean al UTC și Consiliul județean al Organizației pionierilor.

Se organizează vizite pentru elevi la Muzeul județean de istorie, la complexul arheologic Porolissum, la castrul roman de la Buciumi, dar și la Guruslău, Ip și Treznea. Muzeul de istorie organizează expoziția „Cultura materială și spirituală a geto-dacilor, expresie a unui înalt grad de civilizație”, iar biblioteca județeană o „expoziție de carte istorică și social-politică privind lupta poporului nostru pentru libertate și independența patriei”. O expunere, intitulată „2500 de ani de la atestarea documentară a prezenței strămoșilor noștri geto-daci” s-a desfășurat în 18 iunie la Casa de cultură a sindicatelor („Năzuința”, 21 iunie 1986). Ziarul publică și câteva materiale dedicate „aniversării a 2500 de ani de lupte și jertfe ale poporului nostru pentru dreptul de a trăi în vatra strămoșească, de a-și făuri o viață nouă, socialistă”.

În 1986, spre deosebire de alți ani¹⁷, adunarea festivă dedicată zilei naționale a României se desfășoară pe stadionul „23 August” din Zalău, în ziua de 21 august. Participă circa 10.000 de oameni. Primar al municipiului este Ioan Mureșan, dar cel care ia cuvântul în fața mulțimii adunate acolo, prezentând semnificația zilei, din perspectiva partidului comunist, este Ion Traian Ștefănescu, prim-

¹⁵ SJAN Sălaj, Fond Comitetul municipal Zalău al PCR, dosar 457/1986.

¹⁶ Idem, dosar 458/1986.

¹⁷ Vezi D. Pop, 23 august la Zalău. Ani diferiți, semnificații diferite, în „Caiete Silvane”, Anul XIII, nr. 151/august 2017, p. 10-14.

secretar al Comitetului județean de partid. Urmează defilarea gărzilor patriotice, a detașamentelor de tineret care se pregătesc pentru apărarea patriei, a formațiilor de pionieri și a celor de apărare civilă. După defilare, are loc un spectacol cultural-sportiv (vezi, în „Năzuința” din 22 august și în ilustrații). A doua zi, în 22 august 1986, în Zalău se depun coroane și jerbe de flori la monumentul eroilor români și monumentul eroilor sovietici din cimitir, precum și la obeliscul ostașilor sovietici din centrul municipiului (azi nu mai există, în loc este Lupa Capitolina, dezvelită în 1993, n.n.).



Defilarea gărzilor PTAP (Pregătirea Tineretului pentru Apărarea Patriei) la competiția polisportivă „Daciada”



Festivalul de Folclor „Ecouri Meseșene”

Zilele de 23 și 24 august au fost declarate zile nelucrătoare. Nu pentru toată lumea, însă. În unitățile cu activitate continuă, și nu sunt puține în oraș, munca nu se putea opri. Pentru ceilalți, sunt organizate manifestări cultural-artistice și sportive de masă, serbări populare pentru „petrecerea plăcută și utilă a timpului liber”, toate dedicate zilei naționale. La cinematograful „Scala” din

oraș¹⁸, în cadrul manifestării „Săptămâna filmului politic” (15-21 august), sunt proiectate filme cu tematică inspirată din lupta partidului comunist, a „forțelor progresiste” din România, pentru înfăptuirea actului istoric de la 23 august 1944.

În unitățile economice, la sediile de partid și de stat, la celelalte instituții, paza și securitatea erau întărite, iar serviciul de permanență era asigurat de cadrele de conducere. De fapt, în toate zilele importante, cu semnificații politice, era la fel.

Ziua armatei, atunci și acum, se sărbătorea la 25 octombrie. Este ziua în care ultima brazdă de pământ românesc a fost eliberată de armatele române și sovietice în 1944, ziua în care în orașul Carei s-a înălțat tricolorul românesc. Înainte cu zece zile de această dată au început întâlniri ale elevilor cu ofițeri activi din unitatea militară din Zalău și cu veterani din războiul antihitlerist. Primii prezentau expuneri cu privire la eroismul poporului român, iar ceilalți amintirile proprii cu privire la participarea la războiul mondial. În dimineața zilei de 25 octombrie, la orele 9,00, se depun coroane și jerbe de flori în cimitirul municipal Zalău, la monumentele și mormintele eroilor români și sovietici, din partea CJ al PCR, CM al PCR, Consiliului popular județean Sălaj, Comitetului județean al veteranilor din războiul antihitlerist, Inspectoratului județean al MI, Unității militare din Zalău, Centrului militar Sălaj. După intonarea imnului de stat al RSR, a imnului eroilor și depunerea de coroane, a urmat defilarea gărzii de onoare. „Năzuința” din 25 octombrie 1986 publică, sub semnătura lt.-col. Gheorghe Cilan, de la Centrul militar județean Sălaj, un amplu articol dedicat semnificației acestei zile.

„Serbarea Pomului de iarnă” s-a organizat, între 28 decembrie 1986 – 4 ianuarie 1987, în grădinițe, școli, întreprinderi, instituții, case de cultură. Copiii care s-au distins la învățătură și comportare au primit diplome, fanioane, insigne, cărți, iar cei care proveneau din familii numeroase sau erau în unități de ocrotire și învățământ special, obiecte de îmbrăcăminte (în Zalău nu aveam un asemenea așezământ, dar în județ funcționau următoarele: Școala specială Șimleu Silvaniei, Căminul școală Nușfalău, Casa de copii preșcolari și școlari și leagănul de copii Cehu Silvaniei, Casa de copii școlari Jibou, n.n.). În parcul municipiului s-a organizat „Orășelul copiilor”, între 28 decembrie 1986 și 11 ianuarie 1987.

Sfârșitul anului 1986 aduce petreceri de revelion în 30 de locații din Zalău. Amintim câteva: la restaurantul „Mercur”, revelionul Întreprinderii de prelucrare a lemnului; la Școala generală nr. 7, al Întreprinderii de Țevi; la Liceul industrial nr. 3, al Întreprinderii de anvelope. Angajații Inspectoratului școlar fac revelionul la „Tabăra Meseș”, cei ai Trustului de construcții industriale, la restaurant „Zahana” etc. Cei mai mulți participanți, 500, întâmpină Noul An la cantina IAIFO. În fiecare locație este repartizat și câte un membru al biroului comitetului județean de partid. A fost organizat și un „Revelion al tineretului”, de Comitetul județean UTC, la Casa de cultură a științei și tehnicii pentru tineret (Clubul tineretului, azi Casa municipală de cultură, n.n.) cu 150 participanți.

Dacă la aceste activități participarea era și nu era benevolă, la **activitățile sportive** cu greu găseai un loc liber.

După înființarea județului s-au ridicat nu doar obiective administrative (Palatul administrativ), școlare (Liceul nr. 3, Liceul nr. 4 etc.), comerciale (Mercur, Gulliver, Astralis, Mimoza, Galeriele Meseș, Sylvania etc.) ori culturale (Casa de Cultură a Sindicatelor, Clubul Tineretului etc.), ci și dedicate sportului (Stadionul municipal, cu teren de fotbal, pistă de atletism ș.a., Sala Sporturilor, Baza de tenis de câmp, săli de sport în incinta liceelor etc.). Mișcarea sportivă a fost încurajată. Cluburile sportive din oraș aveau secții de fotbal, volei, handbal, atletism, box, lupte, tenis de masă, tenis de câmp, șah etc.

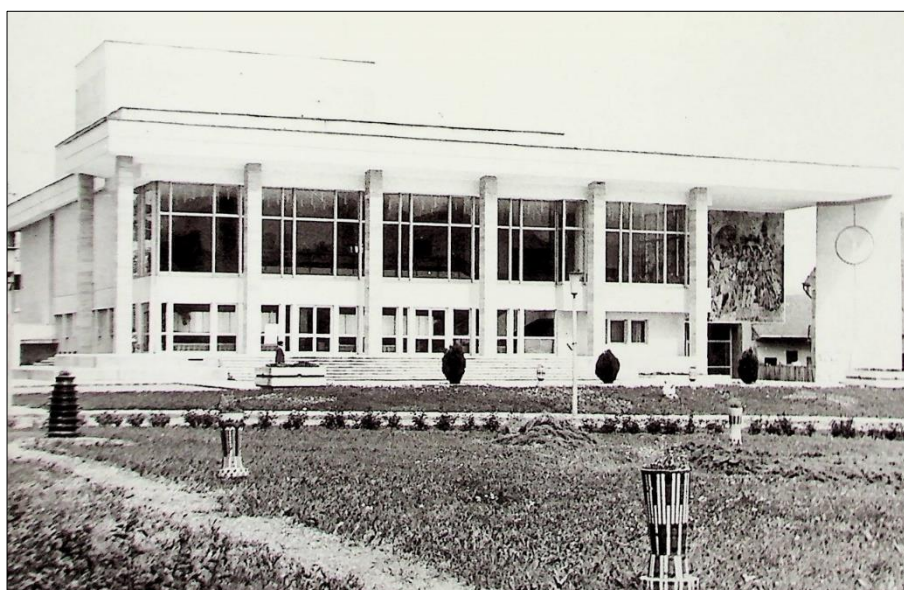
¹⁸ În Zalău funcționau două cinematografe, „Scala” și „Libertatea”, aproape întotdeauna pline cu spectatori. Iată ce filme rula, respectând restricțiile și întreruperile de curent electric, la cinematograful „Scala”: „Fedos și fiii săi”, film sovietic, în 6-8 ianuarie 1986 și „Comoara din lacul de argint”, film german, între 9-12 ianuarie. La cinematograful „Libertatea”, rula filmul „Campionul”, american, între 6-9 ianuarie și „O undă de tandrețe”, film bulgar, în zilele de 10-12 ianuarie. Alte exemple: „Cavalerii teutoni”, film polonez, rula la „Scala” între 12-15 ianuarie, iar „Sper să ne mai vedem”, film românesc, între 16-19 ianuarie. La „Libertatea”, „Trandafirul galben”, film românesc, este proiectat între 13-16 ianuarie, iar „Superman”, între 17-19 ianuarie 1986. Și exemple de filme proiectate în 1987: „Amada”, cubanez (4-6 mai) și „Cortul roșu”, sovieto-italian (7-10 mai) la „Scala” sau „Cei mai frumoși 20 de ani”, (6-8 mai) la „Libertatea”.



Bloc Mercur



Galeriile Meseș



Casa de Cultură a Sindicatelor



Clubul Tineretului

În 1985 primii trei sportivi ai județului au fost atleții Marcel Țirle (aruncarea discului), Margareta Ghile (800 și 1500 m plat) și Gheorghe Gușet (aruncarea greutății), toți legitimați în acel an la Clubul Sportiv Municipal Zalău. În 1986, sunt tot aceeași premianți, doar ordinea diferă: Gheorghe Gușet trece pe locul II și Margareta Ghile pe III. Marcel Țirle își păstrează locul de frunte. Pe locurile 4-6, trei componenți ai echipei de volei Elcond Dinamo Zalău: Mircea Tutovan, Vasile Ștreang și Aurel Vlaicu. Anul 1987 aduce alte schimbări în clasament: pe primul loc este Gheorghe Gușet, iar pe locurile II și III, voleibaliștii Dănuț Ciontoș și Aurel Vlaicu.

Principala atracție era și atunci fotbalul, cel puțin în privința numărului de spectatori prezenți la meciuri. În Zalău, echipa „Armătura” Zalău evolua în divizia B, „Chimia Victoria” Zalău în divizia C, iar tribunele stadionului municipal, numit atunci „23 August”, erau întotdeauna pline.



Echipa de fotbal Armătura

Armătura a încheiat campionatul 1985-1986 pe locul 10. Ediția 1986-1987 a început în data de 24 august, Armătura evoluând în seria a III-a diviziei B, alături de echipe ca FC Baia Mare, FC Bihor, FC Olimpia Satu Mare, Gloria Bistrița, Poli Timișoara, CFR Cluj etc. Un exemplu de formație de

bază din 1986: Alexe, Bumbuț, Vasiliu, Petreanu, Nuțu, Ciobanu, Pășcuță, Titi Nicolae, Floricel, Marin, Predeanu („Năzuința” din 22 noiembrie 1986). Armătura a încheiat campionatul 1986-1987 pe locul 8. Politehnica Timișoara a promovat în divizia A, iar între cele patru echipe retrogradate în divizia C s-a aflat și CFR Cluj.

Public numeros a fost și la meciurile de handbal. Aveam deja de atunci o tradiție în acest atât de spectaculos sport, Textila IAS Zalău evoluând în divizia A (o tradiție care continuă: sub numele de Silcotub, echipa de handbal din Zalău, sub conducerea lui Gheorghe Tadici, a ocupat mereu locuri fruntașe în campionatul național; pe plan internațional a câștigat „City Cup” în 1996).

Voleiul era bine reprezentat, atunci ca și acum. În 1986, echipa Elcond Dinamo Zalău evolua cu mult succes în divizia A, condusă de antrenorul emerit Nicolae Sotir, iar la volei fete „Armătura” Zalău evolua în divizia B. În aceeași divizie, seria II, concura și echipa de volei băieți, V.D.V. Zalău („Năzuința” din 7 iulie 1987).

Amintim doar, deși ar merita cu prisosință un spațiu mult mai amplu, numeroasele competiții de tenis de masă, tenis de câmp, lupte libere, întrecerile la schi pe pârtia de la Treznea, galele de box ori culturism.



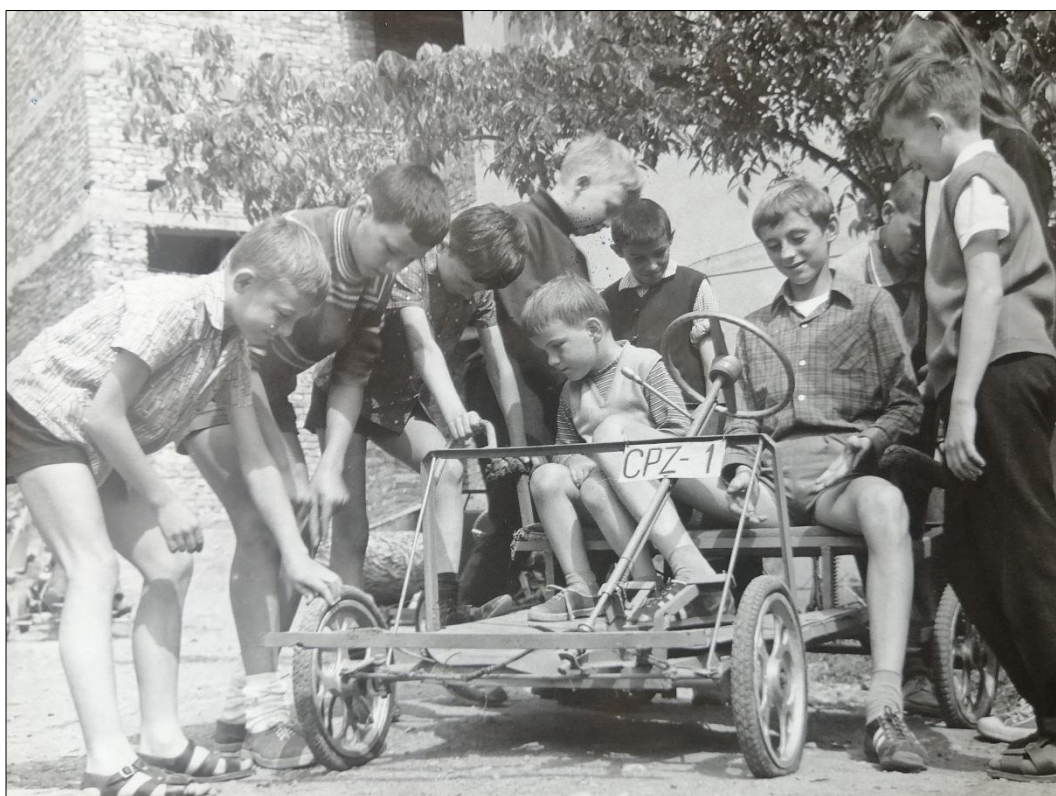
Concurs de alergare



Bicicliști prin centrul orașului



Concurs de șah



Primele lecții de carting

Competiții sportive aveau loc și cu ocazia zilelor de sărbătoare. De 2 mai, de pildă, Ziua tinerețului, s-au desfășurat meciuri de fotbal („Cupa U.T.C.” pe stadionul „23 august”), de handbal și volei (terenul de sport de la Liceul nr. 4 Zalău), ori „Crosul tineretului” (pe bulevardul Mihai Viteazul). Alt exemplu, tot din 1986, „Cupa aniversării a 65 de ani de la făurirea P.C.R.”, cu competiții de tenis de masă (câștigător la seniori, Victor Puie), volei băieți (locul I, echipa „Armătura”) și șah (locul I, Leontin Moga). Oina, ciclismul sau cartingul pot fi și ele adăugate.

La începutul anului 1987, partidul analizează rezultatele Zalăului din anul precedent. Se constată că, prima dată după opt ani, planul în industrie, cu excepția exportului, a fost îndeplinit, producția marfă industrială fiind în 1986 cu 16% mai mare decât în 1985, iar producțiile de grâu și

porumb au fost cele mai mari de după înființarea județului.

Dar au fost și multe neîmpliniri. Planul a fost îndeplinit la export doar în procent de 74,2% (88% pe relația cliring țări socialiste și 61,6% pe relația devize convertibile). Producția destinată exportului, pe relația devize convertibile, nu era acoperită integral cu contracte nici la IAIFO, nici la Întreprinderea de țevi, nici la alte întreprinderi¹⁹. Calitatea produselor pentru export nu se ridica mereu la nivelul cerut pe piața externă. Multe produse erau rebutate. De pildă, în 1986 la nivelul municipiului a fost rebutată o producție în valoare de peste 32 milioane lei. Doar la IAIFO Zalău, deși în scădere de 50% față de 1985, s-au produs 679 tone piese rebut, în valoare de 3,4 milioane lei!

În construcții, sector în care 70% din personalul angajat era navetist, s-a lucrat în salturi, fără continuitate, din lipsă de ciment, oțel beton, vată minerală și unele materiale de izolații, cu lucrări finalizate abia la sfârșitul anului, de slabă calitate și cu finisaje neaspectuoase la noile blocuri de locuințe. Gospodăriile populației nu contribuiau suficient la fondul de stat și de autoaprovizionare. „Nu putem accepta în nici un fel transformarea locuitorilor municipiului în consumatori exclusivi, prin părăsirea obligațiilor, dar și a obiceiului creșterii animalelor (...) dacă vom accepta ideea că toată lumea trebuie să cumpere de la alimentara nu vom fi în măsură să aprovizionăm permanent și zilnic cu tot ce este necesar”, arăta Ion Traian Ștefănescu în fața conducerii municipiului. Și continua, spunând că nu toți cetățenii Zalăului sunt gospodari, că este mizerie multă în jurul blocurilor, la locurile comune de acces sau în gospodăriile care au curți. Aspectul estetic general al orașului, spațiile verzi, locurile de agrement, erau încă departe de ceea ce se dorea. Prin urmare, „a venit momentul să se impună, dacă nu este rezolvare pe calea convingerii, tuturor celor care au venit să lucreze în industria municipiului, să respecte și nivelul firesc al civilizației urbane”²⁰.

Se recunoaște, în același cadru, că aprovizionarea cu energie electrică se desfășoară cu impedimente majore, că nu este simplu și nici ușor să fie întreruptă energia electrică la consumatorii casnici, că nu e ușoară deplasarea în condițiile în care mijloacele auto personale sunt oprite (circulația autovehiculelor proprietate personală era interzisă iarna, iar duminicile puteau circula doar jumătate dintre ele, în funcție de numărul de înmatriculare, cu soț sau fără soț, n.n.), că nu poți procura tot ce ai nevoie, oricând și în orice împrejurare.

Într-adevăr, anii '80 sunt caracterizați de numeroase lipsuri. Acestea au dus la restricții de tot felul, tot mai multe pe măsura trecerii anilor. Alimentele de bază s-au raționalizat („programul de alimentație rațională” a fost implementat încă din 1982), au fost distribuite cartele, au apărut cozile la pâine, carne, mezeluri, produse lactate, ulei, zahăr ș.a., dar și la butelii, benzină, motorină etc.

Zalăul nu putea face excepție. În 1986 erau deja mari probleme în asigurarea populației orașului cu cele necesare. Populația orașului nu mai era aprovizionată în mod ritmic nici cu produse de patiserie, cofetărie, băuturi răcoritoare, preparate pe bază de pește și legume, „mai cu seamă în zona industrială și cartierele Dumbrava Nord și Brădet”. Sunt organizate, prin urmare, dese întâlniri ale conducerii orașului cu cei considerați responsabili. De pildă, în 30 aprilie 1986, sunt convocați la Comitetul municipal de partid directorii de la Întreprinderea de legume fructe, Agrocoop și Stațiunea de cercetări pomicole. Nu se mai găseau pe piață nici spanacul, salata verde, anumite rădăcinoase etc. Scuze pentru lipsuri s-au găsit: suprafețele plantate cu anumite legume au fost calamitate, lipsea combustibilul pentru mașini ș.a.m.d. Urmau însă zilele de început de mai, cu diferite serbări populare, iar o aprovizionare deficitară putea crea mari nemulțumiri. Deși, conform indicațiilor partidului, alimentele trebuiau produse pe plan local, apelul la resursele din județele vecine putând fi făcut doar în cazuri excepționale, s-a hotărât, ținând cont de situația de fapt, să se apeleze la ajutorul județelor vecine. Au fost trimiși delegați care să aducă de acolo cât mai multe produse alimentare, inclusiv ceapă verde ori sucuri (în Zalău se producea în acel an un singur sortiment de suc, la ILF). În plus, alimentele primite trebuiau duse direct în magazine, nu în depozite. Particularii erau încurajați să vină cu produsele lor la piață.

¹⁹ SJAN Sălaj, Fond Comitetul municipal Zalău al PCR, dosar 461/1987.

²⁰ Idem, dosar 459/1986-1987.



Iarna pe străzile Zalăului

Spre sfârșitul anului aprovizionarea cu cele necesare traiului zilnic se înrăutățește și mai mult. Să luăm doar un exemplu, pâinea. Partidul stabilise noi cote de consum de făină albă pentru producerea pâinii. Cantitatea de făină repartizată orașului Zalău s-a redus cu 1/3. A rezultat o rație de doar 300 de grame de pâine/persoană. Mai mult, desfacerea pâinii urma să fie făcută pe bază de tabel, în funcție de domiciliu, iar persoanele străine de județ, aflate în trecere prin oraș, puteau procura pâine din doar două locuri: magazinul alimentară nr. 2 din centru și „Mimoza”, pe bulevard. În plus, calitatea servirii, ținuta, prestața lucrătorilor din sectorul alimentației publice lăsau de dorit²¹.

Energia electrică era asigurată doar întreprinderilor din oraș cu foc continuu (Întreprinderea de Anvelope, Întreprinderea de Țevi, ICEE și IAIFO) „cu condiția încadrării în puterile aprobate”. Aici se lucra, „în regim normal”, inclusiv duminica, la „activitatea de bază”. Secțiunile auxiliare și de întreținere puteau lucra doar în schimburile I și III.

Unitățile economice din oraș care lucrau într-un singur schimb utilizau pentru iluminat doar lumina naturală (orele 8,00-17,00); la fel, unitățile din construcții, unitățile comerciale și de prestări servicii, instituțiile administrativ-gospodărești, unitățile de învățământ primar, gimnazial și liceal.

Magazinele alimentare, care desfăceau mărfuri de primă necesitate, funcționau în intervalul orar 6,30-19,00, iar magazinele alimentare obișnuite și cele de legume-fructe erau deschise între orele 8,00-12,00 și 15,00-17,30. Cofetăriile funcționau între orele 8,00-19,00, dar cele care serveau și micul dejun puteau începe programul de la ora 7,00. Duminica, toate magazinele, indiferent de profil, se închideau cel târziu la orele 15,30, în timp ce programul restaurantelor, discotecilor și barurilor nu putea depăși, în niciun caz, ora 21,00.

Accesul la energia electrică era mult mai dificil pentru abonații casnici și micii consumatori. Consumul era raționalizat, diferențiat pe zone, precum și pe categorii de consumatori. Curentul electric se întrerupea, programat, noaptea între orele 0,00 și 3,00, ziua între orele 11,00 și 13,00, seara între 17,00 și 18,00²², dar și de multe ori neprogramat.

Folosirea energiei electrice pentru încălzirea încăperilor era interzisă. Controalele se intensifică, iar sustragerile de energie electrică sunt sancționate prin amenzi, plata despăgubirilor și întreruperea

²¹ SJAN Sălaj, Fond Comitetul municipal Zalău al PCR, dosar 461/1987.

²² Să spunem, în acest context al economiei de energie electrică și câteva vorbe despre programul TV. De luni până vineri, programul TV era de doar două ore zilnic, între orele 20,00-22,00. Iată, de pildă, programul de joi, 9 ianuarie 1986: 20,00 Telejurnal. 20,20 Actualitatea în economie. 20,35 Amfiteatrul artelor. Revistă Tv a „Cântării României”. 21,00 Trecutul glorios al poporului român în istoriografia contemporană. 21,20 Invitație în studiourile Radioteleviziunii. 21,50 Telejurnal. Și un alt program, spre sfârșitul anului, de luni, 15 decembrie 1986: 20,00 Telejurnal. 20,20 Orizont tehnico-științific. 20,35 Tezaur folcloric. 20,50 Roman foileton. Calvarul. Episodul 8. 21,50 Telejurnal. Sâmbăta programul era de la 13,00 la 15,00 și de la 19,00 la 22,30, iar duminica puteai privi la televizor puțin mai mult: între 11,30-15,00 și 19,00-22,00.

furnizării electrice pentru 90 de zile. Tuturor consumatorilor, atât acasă cât și la locurile de muncă (instituții social-culturale, birouri, șantiere, magazine, depozite și alte spații de lucru), le era interzisă utilizarea radiatoarelor sau reșourilor. Consumul de energie electrică în afara programului de lucru era interzis peste tot, cu excepția iluminatului minim de bază. Un iluminat pe care în Zalău încă îl aveam, deși redus la „strictul necesar”, pe când în localitățile rurale ale județului el rămânea „în continuare suspendat în totalitate”.

Lucrurile se înrăutățesc în anul 1987. La începutul lunii februarie, Comitetul județean al PCR transmite modul de aplicare al „Decretului nr. 27 privind noi măsuri de raționalizare a consumului de gaze naturale și energie electrică”. Astfel, în unitățile industriale, pentru a fi respectată încadrarea strictă în cotele aprobate, pe zi și paliere de lucru, trebuia repartizată cota de energie pe secții, ateliere și linii tehnologice. Prin decizii ale conducerii fiecărei unități se numea personalul de specialitate care avea obligația de a urmări, „oră de oră”, încadrarea în cotele admise. În toate sectoarele neproductive (pavilioane administrative, magazine, depozite, alte spații neproductive, se reducea la minimum necesar iluminatul și se interzicea cu desăvârșire folosirea mijloacelor electrice de încălzit: radiatoare, reșouri, alte surse). La fel, se reducea la strictul necesar iluminatul de incintă și în halele industriale, în funcție de fluxul luminos necesar desfășurării normale a procesului tehnologic; secțiile și atelierele indirect productive puteau funcționa numai în schimbul I, folosind în exclusivitate iluminatul natural.

Se stabileau obligații și pentru organele financiar-bancare: trebuiau să urmărească permanent în unități modul în care conducerile de unități aplică prevederile art. nr. 5 din decret, în sensul suportării de către persoanele vinovate a penalizărilor și majorărilor datorită depășirii cotelor repartizate!

În Zalău, la fel ca în celelalte trei orașe din județ, iluminatul public era redus 30% (era mai bine, totuși, decât în mediul rural, unde, cum am arătat și mai sus, iluminatul public era complet interzis, n.n.). Consumul casnic se reducea cu încă 20%, alocându-se cote lunare în funcție de numărul de camere²³.

Din 7 februarie 1987 s-a trecut la citirea tuturor contoarelor electrice, atât la consumatorii casnici, cât și la toate unitățile din sectorul socialist, în vederea comunicării noilor cote de consum aprobate. După doar 20 de zile, în data de 27 februarie 1987, a început noua citire a contoarelor și „deconectarea depășitorilor”. În plus, toate corpurile de iluminat din exterior au fost anulate, prin demontare și sigilare, de către specialiști ai Întreprinderii de rețele electrice (IRE), însoțiți de reprezentanți ai consiliului popular din localitate. Miliția efectua controale zilnice privind folosirea energiei electrice în gospodăriile populației și unitățile socialiste.

Reguli noi se stabileau pentru toți consumatorii. Astfel, unitățile de desfacere cu amănuntul puteau folosi doar iluminatul natural, funcționând între orele 8,00-17,30, excepții făcând unitățile de desfacere a pâinii și laptelui, precum și câte o prăvălie alimentară pe cartier, care puteau funcționa între orele 6,00-19,00.

Tot începând cu februarie 1987, restaurantele și braseriile puteau funcționa până cel târziu la orele 20,00. La fel, cofetăriile și patiseriile. În plus, iluminatul electric al vitrinelor era strict interzis. Să spunem, aici, și câte astfel de unități de alimentație publică aveam în oraș: nouă restaurante, 20 bodegi și bufete, 15 cofetării și patiserii. Magazine alimentare erau 59 în total; exista și un magazin universal, „Silvania”²⁴.

Domeniul sanitar este afectat și el de aceste restricții. În toate sălile de tratament, în saloane, în camerele de gardă, precum și în birourile personalului medical din spitale și dispensarele medicale se puteau utiliza doar „becuri de puterea cea mai mică și numai unul pentru fiecare încăpere”. Și farmaciile, cu excepția celor de serviciu de noapte, puteau folosi doar iluminatul natural, programul lor de funcționare fiind stabilit între orele 7,30-18,00.

Instituțiile culturale (Muzeul de istorie și artă, Biblioteca, Școala populară de artă ș.a.) puteau funcționa doar până la ora 17,30, folosind în exclusivitate lumina diurnă.

²³ Iată noile cote de consum: pentru o cameră, cota maximă era de 30 kwh în mediul urban și 20 kwh în mediul rural; pentru două camere, 43 kwh în mediul urban, 29 kwh în mediul rural; pentru trei camere, 47 kwh în mediul urban și 33 kwh în mediul rural, iar pentru patru camere sau mai mult, 57 kwh în mediul urban și 37 kwh în mediul rural.

²⁴ Direcția Județeană de Statistică Sălaj, „Anuarul statistic al județului Sălaj – 1986”.

În unitățile școlare activitățile trebuiau încheiate până la ora 17,30. Numărul sălilor de meditație pentru elevii interni se reducea prin ocuparea la maximum a celor existente. În grădinițele cu program prelungit copiii erau grupați în câte o singură sală pe fiecare nivel, iar activitățile în toate sălile de sport din oraș se organizau doar până la orele 17,30.

Iată și câți elevi și cadre didactice sunt în Zalău în anul școlar 1985-1986: în învățământul primar și gimnazial din oraș erau înscriși 8.468 de elevi, personalul didactic din aceste forme de educație fiind de 340, iar în învățământul liceal erau 5.074 elevi înscriși, cu 232 profesori²⁵.

După deschiderea anului școlar (15 septembrie), elevii participau, în cadrul „practicii agricole”, la strânsul recoltei. De exemplu, în săptămâna 15-20 septembrie 1986, elevii de la Liceul Industrial nr. 3 Zalău au recoltat 141 tone porumb, iar cei de la Școala nr. 1 Zalău, 56 tone cartofi („Năzuința” din 20 septembrie 1986; munca „patriotică” era o îndatorire nu doar a elevilor, ci și a muncitorilor, militarilor, cadrelor medicale, funcționarilor ș.a.; vezi și în ilustrații, n.n.).

Partidul stabilea și programul de furnizare a căldurii și apei calde. Responsabilii cu gospodăria comunală și locativă cunoșteau deficiențele propriiei lor activități. Cetățenii reclamau tot mai dese întreruperi în furnizarea apei calde și căldurii, defectele de hidroizolații la numeroase blocuri, condensul din locuințe, subsolurile inundate. Pentru îmbunătățirea calității apei potabile și asigurarea unui volum mărit de apă înmagazinată pentru cazurile de secetă ei propuneau „reanalizarea posibilităților alimentării cu apă din bazinul Barcău” (azi, se vorbește de Târnița etc., dar ne alimentăm încă tot cu apă din lacul Vârșolț, n.n.).

Să vedem cum se făcea încălzirea locuințelor din Zalău. De pildă, pentru perioada 15 octombrie – 15 decembrie 1989, s-a stabilit de la nivel central ca perioada de furnizare a energiei termice să fie următoarea: 36 de ore pe săptămână pentru încălzire și 27 de ore pentru apa caldă menajeră. Orașele își puteau stabili propriul program, dar cu încadrarea în numărul maxim de ore aprobat la nivel central.

În Zalău, programul stabilit de Întreprinderea județeană de gospodărie comunală și locativă Sălaj era și mai restrictiv. De ce? Să îi ascultăm pe cei responsabili: „Datorită faptului că în municipiul Zalău există un deficit de apă rece, apa livrându-se cu intermitențe și la program, propunem ca în această perioadă furnizarea apei calde să se facă în șase zile pe săptămână, în total 14 ore pe săptămână, intervalul de furnizare a apei calde fiind între orele 6,00-8,00 și 18,00-21,00. Cantitatea de energie termică disponibilă ca urmare a reducerii programului de apă caldă menajeră urmează a fi folosită pentru furnizarea căldurii. Programul de furnizare a apei calde și încălzirii ar fi următorul: apă caldă, 14 ore pe săptămână, repartizată în 6 zile, orele 6,00-8,00 și 18,00-21,00; încălzire, luni – sâmbătă, de la orele 5,00-9,00 și 17,00-22,00, duminică de la orele 6,00-12,00 și 16,00-22,00. Aceeași metodologie să fie adoptată și pentru perioada 15 decembrie 1989 – 1 martie 1990. Programul era semnat de ing. Vasile Rusu, director²⁶.

Puteau fi oamenii lămuriți că este nevoie de toate acestea? Pentru că reclamațiile la adresa unităților prestatoare de servicii din municipiu (Exploatarea municipală de gospodărie comunală și locativă, Întreprinderea de rețele electrice, Întreprinderea de transport local, oficiile de poștă și telecomunicații ș.a.), la adresa lucrătorilor din comerț, erau tot mai numeroase. Oamenii își exprimau nemulțumirile referitoare la calitatea serviciilor prestate, lipsa de operativitate la solicitări, comportamentul personalului, și nu întotdeauna în cadru organizat, așa cum cerea partidul. Ascultau și posturi de radio străine, care prezentau situația dificilă din țară. Își puneau, așadar, multe întrebări. De ce trebuie să îndure astfel de restricții? Cât va dura totul? Vom avea parte de vremuri mai bune?

Iată explicațiile date de Ion Traian Ștefănescu și Ioan Mureșan, în 1987: în lume este o criză generală, care ne afectează și pe noi; situația climaterică este gravă în toată Europa; datorită secetei sunt probleme privind realizarea energiei electrice în hidrocentrale; sunt dificultăți și în aprovizionarea cu cărbune a centralelor electrice; circulația autovehiculelor pe timp de iarnă, datorită temperaturii scăzute, accentuează poluarea atmosferică, cu efecte serioase asupra sănătății publice; se urmărește și realizarea unor economii, pentru ca o parte a energiei electrice să fie produsă pe seama combustibililor lichizi; se încearcă de peste hotare în mod perfid, insidios, să se denigreze realizările și eforturile poporului nostru; nu vor avea niciun fel de ecou aceste calomnii ordinare, propovăduite

²⁵ Idem.

²⁶ SJAN Sălaj, Fond Comitetul județean Sălaj al PCR, dosar 13/1989.

pe calea undelor; greutățile cu care ne confruntăm provin și din faptul că nu toți cetățenii își fac datoria conștiincios, nu au suficientă pregătire politică, nu citesc cărți istorice.

Erau nevoiți să facă acest lucru, deoarece tot mai mulți oameni discutau astfel de lucruri. Iată, de exemplu, un caz de la Întreprinderea de țevi, unde patru membri de partid, după ce au ascultat în birou posturi de radio străine, și-au exprimat nemulțumirile față de anumite schimbări în cadrul întreprinderii, au discutat pe marginea masacrului de la Treznea și a lucrării „Istoria Ardealului”, apărută în Ungaria, au comentat situația economică și socială din țară. Au fost chemați în fața biroului comitetului municipal de partid, împreună cu directorul întreprinderii, Nicolae Maier. Acolo li s-a spus că orice nemulțumiri ar avea, ele trebuie clarificate doar în cadru organizat, în adunări de partid, nu prin astfel de discuții. Sunt sancționați cu vot de blam cu avertisment (Szilagyi Șandor), mustrare (Kasza Ernest) și atenționare (Pascu Vlaicu și Marcel Deac).

Situația nu s-a îmbunătățit, ci a devenit tot mai gravă. Lipsurile alimentare s-au înmulțit, consumul de energie a fost redus la cote minime, salariul (retribuția), legat de îndeplinirea planului întreprinderii, nu mai era primit integral. Tot mai mulți își exprimau nemulțumirile. Acțiunile de protest se înmulțesc. Nu se mai limitează la discuții, ci apar mișcări tot mai mari, de masă, ca la Brașov, în noiembrie 1987.

Dar totul rămâne la fel. Semnalele de alarmă, tot mai dese, nu sunt luate în seamă de conducerea partidului. Totul, pentru a grăbi lichidarea datoriei externe a țării. Dar, deși la sfârșitul lunii martie 1989 Nicolae Ceaușescu anunța achitarea întregii datorii, iar în 18 aprilie se adopta legea care interzicea pe viitor contractarea de noi credite din străinătate, în viața oamenilor nu s-au produs așteptatele schimbări în bine.

Și a venit, pentru Zalău, Sălaj și țara întreagă, decembrie 1989²⁷.

Bibliografie:

- Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sălaj, fondul Comitetul județean Sălaj al PCR, 1985-1989.
 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sălaj, fondul Comitetul municipal Zalău al PCR, 1985-1987.
 „Buletinul Oficial”, nr. 17-18 din 17 februarie 1968 și nr. 69 din 1 august 1979.
 „Anuarul statistic al județului Sălaj”, 1986..
 „Năzuința”, colecția ziarului pe anii 1985, 1986 și 1987.
 „Caiete Silvane”, numerele revistei din august 2017, iulie 2019, noiembrie 2020, iulie 2021.
 „Magazin Sălăjean”, 21 decembrie 2021.

²⁷ Vezi, pentru evenimentele din Zalău, D. Pop, 21 decembrie 1989. *Ultima noapte sub comunism în Sălaj*, în „Magazin Sălăjean” din 21 decembrie 2021.

CÂTEVA CONSIDERAȚII DESPRE SISTEMUL MEDICAL DIN ZALĂU ÎN SECOLUL TRECUT

Dr. Elena Musca

SOME CONSIDERATIONS ABOUT THE MEDICAL SYSTEM IN ZALĂU IN THE LAST CENTURY

Rezumat: Esența principală a acestui studiu o constituie activitatea profesională a celor care se îngrijesc de locuitori din mediul urban prin sistemul medical și farmacia. Oamenii au nevoie întotdeauna de asistență de specialitate. În acest studiu este prezentată activitatea unui farmacist și scurte fapte din viața lui.

Cuvinte-cheie: *Zalău, epidemii, sistem medical, farmacie, Bikfalvi Carol*

Abstract: The main focus of this study is the professional work of those who care for urban residents through the medical and pharmacy system. People are always in need of specialist care. This study presents the work of a pharmacist and brief facts from his life.

Keywords: *Zalău, epidemics, medical system, pharmacy, Bikfalvi Carol*

În toate epocile istorice și în toate societățile umane activitățile medicale au avut un rol foarte important pentru menținerea sănătății oamenilor. Fie că este vorba despre copii, fie că vorbim despre tineri, adulți și persoane vârstnice, sănătatea este esențială pentru binele personal, dar și pentru bunul mers al societății, în general. Cei care se ocupă cu întreținerea sănătății personale și colective formează, împreună, o categorie socioprofesională distinctă, alcătuită din medici și farmaciști.

În timpul documentării și prelucrării documentelor breslelor din Zalău m-am întrebat de nenumărate ori câți medici își desfășurau activitatea în oraș, câte farmacii au existat de-a lungul timpului și câți farmaciști. Apoi, dacă acești specialiști în domeniul vindecării oamenilor bolnavi aveau studii, ce școli au urmat și care erau regulile comunitare pe care le aveau de urmat. Încă din Antichitate anumiți oameni s-au specializat în domeniul menținerii sănătății semenilor, unii prin stabilirea bolilor și a tratamentului care trebuia administrat, prin intermediul medicamentelor sau prin intervenție chirurgicală și alți specialiști care preparau medicamentele și le furnizau bolnavilor. Acesta este sistemul care funcționează și astăzi.

Sistemul asociativ al breslelor din Zalău avea, pe lângă obiectivele și reglementările profesionale, și obiective privind viața cotidiană a membrilor comunităților și preocupări privind bunăstarea fizică a acestora. În localitățile în care aglomerarea umană era mare, probabilitatea de îmbolnăvire era mai mare decât în cadrul comunităților răsfirate. Din acest motiv, în regulamentele breslelor erau stabilite și reglementări precise privind sănătatea membrilor și a familiilor, sănătatea ucenicilor și a calfelor. Mai precis, cine îi îngrijea, de unde proveneau sumele necesare pentru plata medicilor și a medicamentelor, iar în caz de deces, cine se ocupa de înmormântare. Meșterii cizmari din Zalău au elaborat chiar un Regulament al Casei de Înmormântare în anul 1924, care avea 47 de prevederi. Fiind vorba de epoca de după Marea Unire, denumirea era unitară pe întregul teritoriu al Regatului României, așadar titlul organizației era Asociația meșterilor cizmari din Zalău. Cu precizie se stabilesc toate reglementările privitoare la îmbolnăvire, acordarea ajutorului necesar și toate măsurile pentru înmormântare, în cazul unui deces¹.

În Zalău au avut loc de-a lungul timpului câteva epidemii, unele soldate cu decese, altele mai puțin contagioase sau cu urmări mai puțin grave. În anul 1801 s-a declanșat o epidemie de pojar în timpul căreia au murit mulți copii, toți consemnați cu această cauză a decesului în registrele

¹ Elena Musca, *Meșteșugurile sălăjene de la medieval la contemporan*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2020, p. 125.

parohiale, în numeroase cazuri diagnosticul fiind scris de medicul care s-a ocupat de tratament, dacă a fost cazul sau doar de înscirerea decesului. Epidemia de pojar a revenit în forță în anul 1808 și au murit numeroși copii din numărul deja micșorat drastic cu doar șapte ani mai devreme. La sfârșitul acestui deceniu tabloul demografic se prezintă modificat față de perioada anterioară, deoarece populația adultă și de vârstă înaintată tindea să devină majoritară în oraș ca urmare a acestor două epidemii de pojar. În anul 1817 medicii și farmaciștii din Zalău și din zonele sălăjene, în general, au avut foarte mulți pacienți care sufereau din cauza foametei cumplite declanșată ca urmare a ploilor în exces. Au murit 407 oameni, un procent considerabil raportat la numărul de 8.000 locuitori cât număra orașul în acea vreme. La acest număr se adaugă țăranii morți din tabăra provizorie organizată la capătul străzii Crasnei pentru cei veniți din satele înconjurătoare cu speranța că orașul îi va putea hrăni și proteja de spectrul foametei. Din anii aceștia nefaști, s-a păstrat toponimul *Câmpul foamei* la capătul străzii 22 Decembrie 1989 de astăzi. Autoritățile administrative ale orașului împreună cu autoritățile medicale au luat măsuri de prevenție și s-a trecut la vaccinarea populației în mod organizat, pentru preîntâmpinarea altor epidemii catastrofale².

Documentele secolului al XIX-lea nu mai consemnează epidemii de pojar, dar urmează altele – scarlatină și holeră – împotriva cărora oamenii nu fuseseră vaccinați. În anul 1849 au decedat ca urmare a acestor două boli 217 persoane, dintre care 130 de holeră (copii și adulți), iar restul de scarlatină. În perioada luptelor din timpul revoluției din 1848-1849 au murit mulți oameni care erau mai puțin rezistenți fizic în fața privațiunilor alimentare și de sănătate cauzate de trecerea frontului prin zonă. În registrele parohiale sunt trecute cu acuratețe cauzele deceselor stabilite de un medic și notate chiar de el în registru sau de preot după stabilirea diagnosticului, astfel că nu există niciun dubiu.

Medicii și farmaciștii au avut de luptat cu efectele altor calamități medicale în anii următori: în anul 1856 au murit în Zalău oameni din cauza dizenteriei și tifosului, după care a urmat un răgaz de 17 ani, până în anul 1873. În anul acela tifosul și holera au secerat 278 de vieți omenești, în timp ce numărul nașterilor s-a redus la doar 145 de copii³. Nu numai medicii și farmaciștii din Zalău au depus eforturi peste măsură de mari pentru tratarea bolnavilor și prevenirea îmbolnăvirii celor sănătoși, uneori cu prețul propriei sănătăți, dar nici preoții nu au mai făcut față numărului foarte mare de înmormântări, așa că mulți oameni au fost înmormântați în grabă, cu slujbe religioase comune sau chiar fără respectarea ritualului de înmormântare, pentru a se preveni răspândirea molimelor. Așa se face că înainte de anul 1900 în Zalău s-au organizat 14 cimitire.

În oraș exista o aglomerare umană mare datorată privilegiilor pe care locuitorii le-au primit de-a lungul timpului pentru a nu părăsi zona, care a fost și mai este loc de trecere dinspre vest spre est. Meșterii breslelor din Zalău aveau ucenici și calfe, cu cât afacerile mergeau mai bine, cu atât numărul învățăceilor creștea. Este vorba despre tineri, unii dintre ei lucrau în condiții grele (tăbăcarii de exemplu, care tratau pieile cu sare și substanțe chimice, apoi le rădeau și le spălau în multă apă rece din Valea Zalăului) și care se puteau îmbolnăvi cu ușurință. În timpul documentării de arhivă despre meșteșugurile sălăjene s-a ridicat adeseori întrebarea cine îi trata, cine le asigura medicamentele necesare și cine îi veghea la căpătâi în cazul îmbolnăvirilor. Nu am intrat deocamdată în posesia unor liste cu numele medicilor și farmaciștilor din Zalău în epoca modernă, ele pot fi realizate din registrele parohiale în urma unui studiu îndelungat⁴. În registrele Camerei de comerț și industrie reînființată după anul 1945, în Zalău sunt consemnate cererile de autorizare a celor care aveau prăvălii, restaurante, localuri, farmacii și doreau să le redeschidă după ce războiul se încheiase. Medicii aveau cabinete particulare și prestau servicii medicale în cadrul singurului spital din Zalău, cel care astăzi este Spitalul de boli infecțioase. Existau la vremea respectivă, în prima jumătate a secolului al XX-lea și în continuare, două cabinete medicale particulare pe strada Republicii, actuala Corneliu Coposu, unde consultau pacienții medicii Seres și Kaizer și două farmacii în oraș: o farmacie în centru, în actuala clădire Transilvania, „Vigadó” fiind denumirea sa originală și una pe latura de nord a pieței centrale, într-o clădire demolată după anul 1980, pe locul complexului actual de magazine denumit generic „Silvania”. Proprietarul acestei farmacii a fost Andrei Cozma.

² *Ibidem*, p. 239.

³ *Ibidem*.

⁴ Această cercetare o realizează Papp Lajos.

Orașul Zalău s-a schimbat drastic, aproape în totalitate, după vizita lui Nicolae Ceaușescu din toamna anului 1973, când Sălajul era deja județ cu reședința la Zalău. La vremea respectivă gara feroviară mai funcționa, trenurile veneau din gara satului Crișeni (actuala gară Zalău-nord) până în fața clădirii care se află în zona Astralis, în fața magazinului Dedeman. După această vizită, gara Zalău a fost scoasă din funcțiune și a început construirea întreprinderilor care au constituit baza industrială a orașului Zalău, devenit repede municipiu. Pentru că era mare nevoie de muncitori, s-au construit masiv blocuri de locuințe după ce au fost demolate casele particulare, iar proprietarii lor, unii urmași ai multor generații de zălăuani veritabili, au fost nevoiți să accepte câte un apartament în noile blocuri, la comun, împreună cu oamenii veniți de curând în orașul care s-a mărit încontinuu. Au fost păstrate în zona centrală clădirile istorice ale vechilor autorități comitatense cum este Clădirea Transilvania de astăzi, clădirea în care funcționează primăria și care adăpostea vechea prefectură, Colegiul Național „Silvania” care era Liceul reformat, clădirea de astăzi a Muzeului Județean de Istorie și Artă – Zalău care a fost clubul (casina în termenii epocii moderne) asociației meșteșugarilor din Zalău, unde se organizau activități culturale, iar după Unirea din anul 1918 a devenit Liceul de stat, primul liceu românesc din oraș. A mai rămas clădirea fostei primării, tot pe strada Unirii, unde astăzi sunt cabinete parlamentare și sediul unui partid.

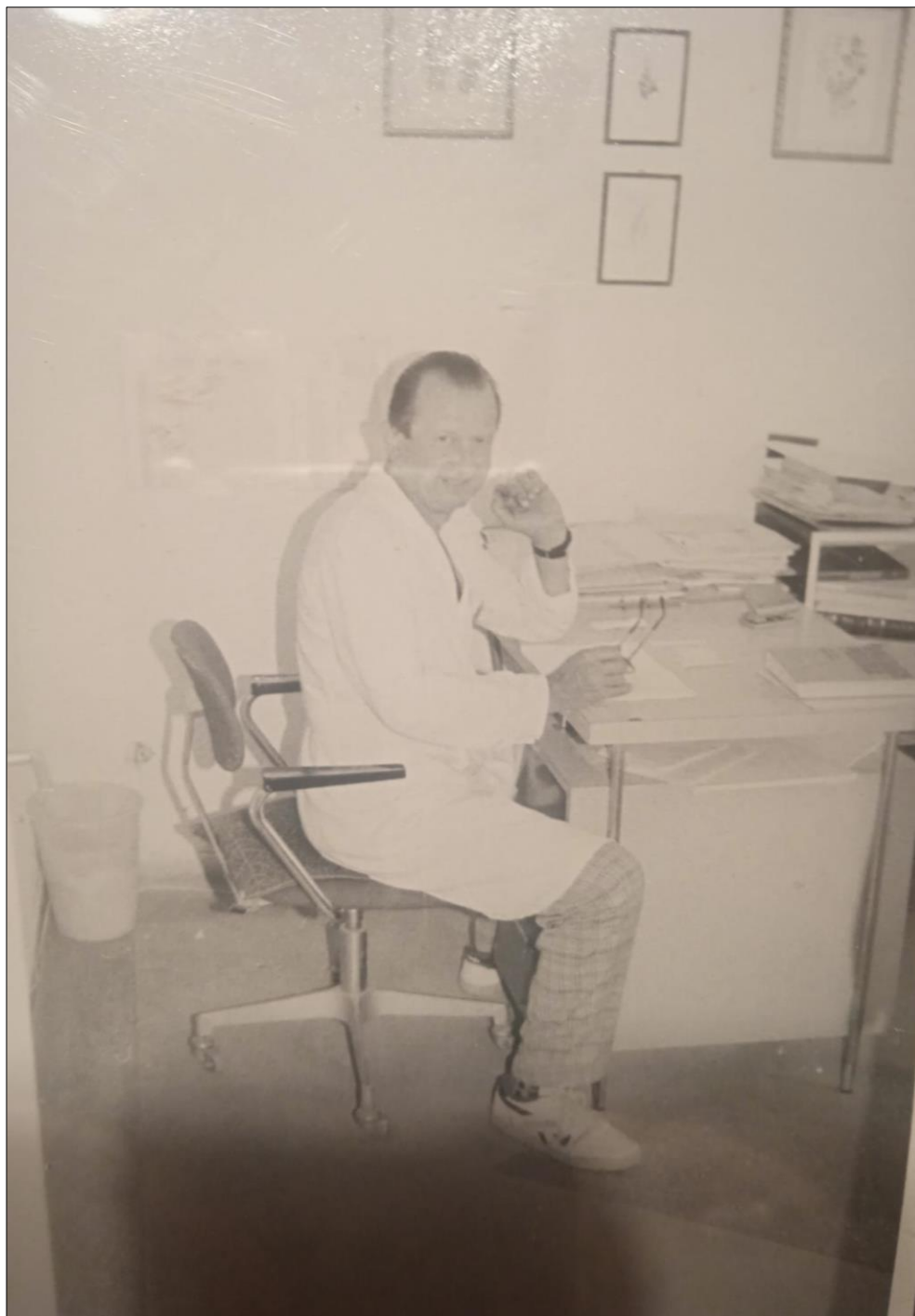
În clădirea Transilvania se găsea o farmacie care a fost mutată în jurul anului 1980, care a fost farmacia particulară a doamnei Berkes Roszáliá încă din anul 1949. A funcționat chiar dinainte de război, din perioada interbelică. Doamna Berkes era farmacistă, cu studii urmate la Facultatea de medicină și farmacia din Szeged, Ungaria, după care a deschis în anul 1931 „farmacia din centru”, cum era supranumită în ultimii ani, în care a funcționat și a deservit nu numai populația Zălăului, ci și un număr foarte mare de țărani din satele sălăjene⁵. Zălăul a fost ridicat la rangul de *târg (orașel)* în anul 1473, acum 550 de ani și de atunci a avut permanent această calitate, de așezare importantă în zona înconjurătoare, unde oamenii veneau periodic să își desfacă mărfurile și să le vândă. Meșteșugarii veneau cu mărfurile, alți oameni veneau să le cumpere. Nu vorbim de produse agricole, care se vindeau în piață sau prin desfacere directă la casele clienților, ci despre produse ale meșteșugarilor, care se vindeau în magazinele proprii dacă aveau și în târgul care se organiza periodic, la date foarte bine stabilite. Cu ocazia sosirii în oraș pentru vânzare-cumpărare, oamenii treceau pe la farmacie să se aprovizioneze și cu medicamentele necesare pentru cei bolnavi de acasă și pentru copii. De cele mai multe ori, se adresau direct farmacistului, fără să fi fost consultați de un medic în prealabil, cum se mai întâmplă și astăzi în cazul unor răceli ușoare sau alte dureri care nu sunt acute. Farmacistul dobândește, în timp, o experiență medicală și dădea oamenilor medicamentele necesare.

Ultimul farmacist care a profesat la farmacia din centrul orașului a fost domnul Bikfalvi Carol, care a practicat câțiva ani la farmacia Galenus, după ce a fost desființată cea din clădirea Transilvania și, la finalul carierei sale, la farmacia Spitalului Județean. Domnul Bikfalvi nu a fost nativ zălăuan, s-a născut în Cluj, în data de 17 septembrie 1936, dar a trăit aproape toată viața în Zalău, până în 7 mai 2004, când a plecat la cele veșnice. A urmat cursurile Liceului reformat din Cluj, specializarea în domeniul farmaciei la Facultatea de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș, fiind absolvent în anul 1963. A luat postul de farmacist la Uricani, în zona minieră, prin repartizie guvernamentală. A profesat în Uricani până în anul 1965 când s-a transferat la Zalău, la farmacia din centrul orașului. Întâmplarea a făcut ca în locul său, pe postul rămas vacant, s-a titularizat vărul său, Bikfalvi István, care s-a stabilit acolo, în Valea Jiului.

Domnul Bikfalvi Carol a fost primul farmacist din familie și a constituit un exemplu și pentru alți tineri din neamul său. A fost posibilă transferarea sa în Zalău ca urmare a căsătoriei cu tânăra Iudit, care i-a fost alături până la sfârșit. Întâlnirea celor doi tineri este de poveste, din vremuri apropiate nouă, totuși apuse. Tânăra Iudit mergea adeseori cu mama sa la cumpărături în Cluj, mai ales când aveau nevoie de obiecte de vestimentație mai exotice sau de lux, cum sunt pălăriile. În timpul uneia din călătoriile lor la Cluj, cu scopul de a-și comanda pălării, au vizitat o rudă comună cu familia Bikfalvi. Tânărul Carol, care venise în concediu acasă după primul an de serviciu, și-a vizitat rudele. Coincidența a făcut ca el să vină în vizită la aceeași familie unde se aflau Iudit și mama sa în timp ce ele erau acolo. Cei doi tineri s-au plăcut și au descoperit că au multe afinități sufletești,

⁵ Datele despre activitatea acestei farmacii și despre farmacistul Bikfalvi Carol sunt autentice și constituie povestea de viață a soției sale, Bikfalvi Iudit, și a fiicei, Bikfalvi Iuditka, medic, cărora le mulțumesc pentru disponibilitate și pentru informații.

culturale și chiar profesionale, deoarece Iudit urma școala de asistente medicale. După absolvire, a fost asistentă medicală la Laboratorul din cadrul Sanepidului până la pensionare. S-au cunoscut în anul 1964, s-au căsătorit un an mai târziu, iar domnul Bikfalvi a primit transferul la Zalău pentru întregirea familiei și pentru că era un post de farmacist în oraș.



Domnul Bikfalvi Carol

Au locuit în casa familiei lui Iudit, care provine dintr-o familie mixtă slovaco-maghiară, pe strada Crasnei (22 Decembrie 1989) unde trăiesc și astăzi doamna Bikfalvi și urmașii. Tatăl dânzei a achiziționat casa după ce s-a stabilit în Zalău și a deschis prăvălia de textile care avea locația într-una din clădirile vechi, cu un etaj, situate pe locul actualului magazin „Silvania”. Îmi amintesc interiorul prăvăliei care era ticsit cu rafturi și valuri de materiale, unde găseai orice marfă textilă de care aveai nevoie. Pe numele său – Tomunyak Ioan, venise din Slovacia, ca mulți alți sălăjeni din zilele noastre care au plecat în alte locuri să-și găsească locul. S-a căsătorit cu Hiriczko Erzsebet din Zalău și au cumpărat casa actuală.

Farmacistul Bikfalvi Carol a avansat permanent în cariera profesională. A susținut examenul de primariat la Universitatea de Medicină și Farmacie din Cluj-Napoca în anul 1976, în urma căruia a urcat o treaptă profesională devenind farmacist șef. A fost preocupat încontinuu de medicamente și de prepararea lor. Este de remarcat că în epocile istorice anterioare spișeria și spișerul (farmacia și farmacistul) aveau un loc de frunte în comunitățile urbane și rurale. Medicii erau adeseori puțini și percepeau onorarii scumpe. Oricum, ei stabileau diagnosticul, prescriau o rețetă, dar în final, bolnavul ajungea la farmacist pentru a primi leacurile salvatoare. Ca urmare, de multe ori oamenii mergeau direct la farmacist, căruia îi descriau simptomele pe care le aveau și îi cereau să-i ajute cu medicamente. Iar farmacistul le prepara în cel mai scurt timp, dacă avea substanțele necesare. În general, farmaciștii aveau o preocupare constantă pentru aprovizionarea cu substanțele (prafurile) necesare pentru prepararea medicamentelor. Până în timpuri apropiate, după cel de-Al Doilea Război Mondial, fabricile de producere a medicamentelor au fost puține pretutindeni în lume. Așadar, medicii stabileau diagnosticul și eliberau o rețetă în care, adeseori, erau prescrise componentele și cantitățile de care pacientul avea nevoie pentru tratament, iar farmacistul era cel care le combina corect în preparatele pe care le producea în farmacie. Acest tip de rețete se numeau *rețete magistrale*, pe care le puteau produce doar farmaciștii abilitați. Domnul Bikfalvi Carol avea această calitate, foarte importantă în profesia sa. Preparatele, pe care le făcea după rețetele medicale, erau conforme cu indicațiile medicilor în ceea ce privește substanțele pe care le folosea și cantitățile prescrise. Dar pentru cele pe care le făcea din propria inițiativă, folosea cu predilecție materiale naturale, cum sunt plantele medicinale, care se găsesc din belșug în pădurile noastre și pe câmpuri. Deoarece varietatea medicamentelor din farmacii nu era atât de mare precum cea actuală, prepara creme și unguente pentru bebeluși, dar și pentru copiii mai mari, pentru doamne, unguente contra durerilor acute, oțet aromatic folosit până nu de mult pentru a ajuta la scăderea febrei copiilor și calmarea durerilor de cap ale adulților.



Instrumentar farmaceutic



Recipiente pentru substanțe

Pe lângă aceste preparate medicale avea și plăcerea de a folosi fructele din livadă și fructele de pădure pentru producerea cantităților de lichioruri necesare consumului propriu al familiei. Pentru această activitate a organizat în pivnița casei un mic laborator unde petrecea multe ore din timpul liber. Din fericire, aici a aranjat instrumentarul farmaciei pe care îl deținea din perioada în care și-a desfășurat activitatea la vechea farmacie din centrul orașului. Când au fost evacuați din acest spațiu, toate dotările au fost mutate. Domnul Bikfalvi Carol avea multe recipiente, mensuri, spatule, lingurițe, cântar special – tot instrumentarul necesar dotării unui laborator farmaceutic, pe care l-a transferat în noul laborator propriu de acasă.

În tot acest timp a mai avut un hobby, total diferit de cel derivat din profesia sa, fotografia. A realizat foarte multe fotografii cu instantanee din toate părțile prin care călătorea cu familia, din toate anotimpurile. Așa l-am cunoscut noi, muzeografi sălăjeni, deoarece venea constant la noi ca prieten al muzeului și pentru a se consulta și a cere sprijin, eventual, de la Nicu Gozman, fotografii Muzeului Județean de Istorie și Artă – Zalău. A fost o plăcere să-i vedem fotografiile și să discutăm uneori cu dânsul. Pasiunile sale l-au însoțit pe tot parcursul vieții și, din fericire, a fost sprijinit în permanență de soție și înțeleș de familie. Am dorit să realizez un succint medalion al unei

personalități din domeniul farmaceutic deoarece activitatea farmaciștilor era complexă în perioadele anterioare, responsabilitatea era foarte mare, încrederea pe care medicii o acordau celor care preparau rețetele magistrale era deplină. Oamenii erau tratați cum se cuvine dacă apelau la medici și la farmaciști, iar vindecarea era asigurată. Se prepară și astăzi în unele farmacii, dacă au laborator propriu, unguente și diferite creme pentru alinarea durerilor și pentru înfrumusețare, cu toate că industria farmaceutică produce cantități enorme de medicamente. Domnul Bikfalvi Carol a fost un farmacist dedicat profesiei sale pe care a deservit-o cu cinste toată viața, un iubitor de natură și de frumusețe pe care le-a imortalizat în fotografii. Familia îi păstrează amintirile cu drag, îi cinstește memoria și le mulțumesc celor două doamne, Bikfalvi Iudit, soția și fiica, amândouă cu același nume, pentru toată povestea minunată a vieții și activității celui care a fost farmacistul Bikfalvi Carol.

Bibliografie:

1. Date din biografia personală a dlui Bikfalvi Carol, farmacist în Zalău în perioada contemporană.
2. Elena Musca, 2020, *Meșteșugurile sălăjene de la medieval la contemporan*, Editura Caiete Silvane, Zalău.

CASA CORPULUI DIDACTIC SĂLAJ – ARC PESTE TIMP

Prof. Gheorghe Bancea
Casa Corpului Didactic Sălaj
Bibliotecar Rodica Turc
Casa Corpului Didactic Sălaj

CASA CORPULUI DIDACTIC SĂLAJ – ARCH OVER TIME

Rezumat: Studiul prezintă Casa Corpului Didactic Sălaj, instituție care promovează inovația și mișcarea pentru reformă, asigurând cadrul pentru dezvoltarea personală și profesională a personalului din învățământul preuniversitar. Se fac referiri la istoricul instituției, biblioteca documentară, laboratorul multimedia, activitățile și serviciile furnizate de Casa Corpului Didactic Sălaj.

Casa Corpului Didactic Sălaj reprezintă o mărturie a importanței educației și a puterii sale transformative, un centru de resurse care are drept scop formarea și dezvoltarea profesională și personală a angajaților sistemului de învățământ preuniversitar din România.

Cuvinte-cheie: *Casa Corpului Didactic Sălaj, „Școala Noastră”, învățământ preuniversitar, bibliotecă, dezvoltare profesională*

Abstract: The study presents Casa Corpului Didactic Sălaj, an institution which promotes innovation and reform in education, providing the framework for the personal and professional development of pre-university education staff. References are made to the history of the institution, documentary library, multimedia laboratory, activities and services provided by the Casa Corpului Didactic Sălaj.

Casa Corpului Didactic Sălaj represents a testimony to the importance of education and its transformative power, a resource center that aims to train and promote the professional and personal development of the employees of the pre-university education system in Romania.

Keywords: *Casa Corpului Didactic Sălaj, "Școala Noastră", pre-university education, library, professional development*

Casa Corpului Didactic din județul Sălaj – unitate conexă a învățământului preuniversitar – cu sediul în Zalău, a fost înființată la 22 martie 1971 și a funcționat, la început, în clădirea Liceului Real-Umanist (Teoretic) din Zalău, corpul „C”¹.

Printr-o notă telefonică a Ministerului Educației și Învățământului², Casa Corpului Didactic este desființată ca instituție de sine stătătoare, cu începere de la data de 15 octombrie 1986, rămânând să funcționeze, în continuare, numai ca o bibliotecă județeană pedagogică și de documentare pe lângă Inspectoratul Școlar Județean.

Instituția, fiind absolut necesară, s-a reînființat³ imediat după evenimentele din Decembrie 1989, funcționând și acum, în aceeași clădire cu Inspectoratul Școlar Județean Sălaj, pe strada care astăzi poartă numele celui care a fost pedagog și om de cultură născut la Șimleu Silvaniei, Simion Oros.

Astăzi, Casa Corpului Didactic Sălaj deține o bibliotecă, o sală de lectură și documentare, un cabinet de informare și documentare, un laborator multimedia destinat cursurilor de formare, o sală de conferințe și o sală multimodală. În cadrul Casei Corpului Didactic Sălaj funcționează Editura *Școala Noastră*, sub egida căreia apar diverse lucrări științifice de specialitate (auxiliare didactice, dicționare, monografii etc.).

¹ Adresa M.I. Nr. 9082/22 martie 1971 – Statul de funcțiuni.

² Notă telefonică nr. 9802/8 octombrie 1986, dată de Ministerul Educației și Învățământului, semnată de ministrul Ion Teureanu.

³ Gabriel Leahu (coord.), *Casele Corpului Didactic, Centenar*, Editura „Spiru Haret”, Iași, 2002, p. 44.

Biblioteca din cadrul Casei Corpului Didactic Sălaj este dotată, în prezent, cu peste 87.000 de volume, în limbile română, maghiară, germană, italiană, rusă, engleză și franceză, din care 35% reprezintă literatura psihopedagogică și metodică, 25% beletristică, 40% știință și tehnică. Prin intermediul bibliotecii se asigură servicii de informare și împrumut, organizându-se numeroase activități culturale pentru promovarea lecturii.

Casa Corpului Didactic Sălaj mai are în păstrare și administrare un fond de carte veche, documente inedite din diferite domenii. Biblioteca Documentară reprezintă o dovadă certă a străvechilor legături dintre intelectualii transilvăneni și marile centre tipografice europene, în decursul a cinci secole, fapt ce scoate în evidență faptul că, dintr-un obiect de lux, cartea a devenit un bun de larg consum.

Fondul de carte veche deține 39.000 de volume: carte universală, periodice, anuare, manuscrise cu conținut teologic, filosofic, istoric, geografic etc., tipărite în secolele XVI-XX, în limbile greacă, latină, persană, ebraică, română, germană și maghiară.

Fondul Documentar al Casei Corpului Didactic Sălaj este amenajat într-un spațiu ce oferă un microclimat specific depozitării, conservării și protejării volumelor de cărți vechi, are circuit închis și se află în clădirea Colegiului Național „Sylvania” Zalău (corpul de clădire „A”).

Sala de lectură este amenajată funcțional. Cititorii au acces liber la lucrări și colecții de reviste de specialitate, enciclopedii, dicționare, reviste de pedagogie, psihologie și metodică. Sala de întruniri (conferințe) deține 170 de locuri și este utilată cu aparatele necesare desfășurării unor manifestări cu caracter metodic-științific și cultural-educativ. Recent amenajată, sala multimodală are peste 10 locuri, fiind destinată activităților desfășurate în cadrul proiectului „Profesionalizarea carierei didactice – PROF”.

Laboratorul multimedia al Casei Corpului Didactic Sălaj deține 20 de calculatoare. Este locul unde se desfășoară activități specifice laboratorului, asigurându-se buna funcționare a calculatoarelor din rețea și a întregii aparatură din dotare. Se asigură în permanență asistența tehnică și consultanța informatică necesară activităților interne ale Casei Corpului Didactic, precum și pentru cursurile de formare desfășurate în laborator.

Casa Corpului Didactic Sălaj are în dotare mijloace și tehnici audiovizuale moderne: televizoare, calculatoare, laptopuri, videoproiectoare, table interactive, flipcharturi, imprimante și multifuncționale.

În perioada 1971 (de la înființare) – 1986, încadrarea de la Casa Corpului Didactic a avut următoarea structură:

Directori: Au avut această funcție, în ordine cronologică: prof. Ioan Han (1971-1973)⁴, Rudolf Müller (1973-1979), Ioan Elec (1979-1980) și Emil Trif (1980-1986).

Documentariști: Au avut funcții de documentariști: prof. Florica Dărăban (1971-1986), Gheorghe Pop (1973), Viorica Nechita (1974) și Ana Cînda (1985-1986).

Bibliotecari: profesorii Etelka Zaharia (1973-1980), Florica Cira (1973-1976), Ioan Oros (1976-1986) și Vergilia Stan (1978-1986).

În perioada de după reînființare până în prezent a avut următoarea structură:

Directori: prof. Maria Țurcaș (1990-2010), prof. Alexandru Mureșan (octombrie-decembrie 2010), prof. Sanda Bulgărean (ianuarie 2011-august 2012), prof. Corina Emilia Forț (august 2012-mai 2020), prof. Gheorghe Bancea (mai 2020 – până în prezent)

Documentariști/Metodiști: prof. Florica Dărăban (1991-1998), prof. Doina Pop (1991-1998), prof. Nicolae Costruț (1991-2004), prof. Maria Bicăzan (2002-2005), Simion Taloș (2002-2005), prof. Mariana Ana Onaci (2005-2008), prof. Anca Angela Avram (Făgărași) (2005-2010), prof. Zamfira Cîmpean (2008-2011), prof. Corina Delia Bumbaș (Gregorovici) (2011-2020), prof. Alexandru Mureșan (2011-2020), prof. Sanda Bulgărean (2005 – până în prezent).

Bibliotecari: prof. Reghina Șandor (1990-2005), prof. Tatiana Georgeta Stanca (2006-2010), ing. Rodica Turc (1990 – până în prezent).

Casa Corpului Didactic este un centru de resurse, inovație și expertiză în formarea continuă a personalului didactic și a directorilor din unitățile de învățământ, în care se organizează activități de perfecționare pentru întregul personal din învățământul preuniversitar.

⁴ Primul director al Casei Corpului Didactic Sălaj, Ioan Han a fost numit de Ministerul Afacerilor Interne prin ordinul nr. 59085/1971.

Instituția este recunoscută ca fiind un autentic ofertant de formare continuă, fapt ce derivă din calitatea și oportunitatea programelor și a activităților de formare continuă. Șansele acordate beneficiarilor au în vedere asigurarea accesului la surse de informare diverse, la schimburi de bune practici, la dezvoltarea personalității și în domeniul profesional. Politica instituției se axează pe promovarea înnoirilor și susținerea schimbărilor din educație⁵.

Casa Corpului Didactic organizează activități de formare a personalului didactic și didactic auxiliar din învățământul preuniversitar, precum și a personalului de conducere și control. De asemenea, colaborează cu universități, instituții de cercetare, instituții și organizații profesionale ale personalului didactic, organizând stagii de scurtă durată pentru informarea privind specialitatea, domeniul științelor educației, reforma învățământului și legislația școlară. Oferta de programe a Casei Corpului Didactic cuprinde programe de formare acreditate de Consiliul Național pentru Formarea Personalului din învățământul Preuniversitar.

La cererea Inspectoratului Școlar Județean, a Comisiilor metodice, a Consiliilor de administrație sau profesionale ale instituțiilor de învățământ, Casa Corpului Didactic organizează și realizează diferite tipuri de programe:

- Stagii, cursuri, sesiuni pentru formarea curentă a personalului didactic conform programului de reformă a învățământului preuniversitar;
- Programe tip „Contract” – pentru informarea profesională a personalului didactic;
- Programe de asistare a auto-formării profesionale organizate la cerere;
- Programe de inițiere în utilizarea calculatorului și programe de limbi moderne;
- Programe de cercetare educațională cu finanțare de la buget sau privată și cofinanțate prin inițiativă zonală și locală.

Casa Corpului Didactic, în colaborare cu Inspectoratul Școlar Județean și cu alte organizații și instituții, desfășoară studii de diagnoză și prognoză asupra învățământului la nivel regional sau local. În funcție de rezultatele obținute din aceste studii, oferta programelor de formare poate fi adaptată cerințelor de profesionalizare a personalului didactic.

Casa Corpului Didactic Sălaj a desfășurat pe parcursul existenței sale diferite activități științifice: simpozioane, conferințe, colocvii, mese rotunde; activități culturale: expoziții de carte, de pictură, evenimente aniversare, precum și cercul literar al cadrelor didactice din învățământul preuniversitar.

În perioada de dinainte de 1990, Inspectoratul Școlar Sălaj și Casa Corpului Didactic din Sălaj au orientat activitatea de perfecționare în funcție de noile cerințe care stăteau în fața învățământului, prin formele colective de perfecționare: societățile științifice, cercurile pedagogice, schimburile de experiență, colectivele de catedră, comisiile metodice. De un real folos au fost demonstrațiile practice și lecțiile deschise⁶. Anual se organizau „Colocviile învățământului sălăjean” pe specialități. Acestea își desfășurau activitatea în cursul unei săptămâni, pe zile, niveluri de învățământ și specialități. Au fost desfășurate o serie de cursuri în anii 1976-1978, antrenând cadre didactice și personalul ajutător din învățământul județului: curs de instruire a educatoarelor în probleme de logopedie, curs pentru laboranții școlari, curs de instruire a directorilor nou-numiți⁷ etc.

Au fost organizate simpozioane județene ca:

- (1) *Aspecte ale dezvoltării învățământului din Sălaj*, Zalău, 1970;
- (2) *Sporirea eficienței tehnologiilor didactice moderne prin utilizarea mijloacelor de învățământ*, Zalău, 15 decembrie 1982;
- (3) *Inovație și creativitate în activitatea didactică*, Zalău, 17 martie 2015;
- (4) *Abordări transdisciplinare în activitatea didactică*, Zalău, 28 februarie 2018;
- (5) *Rolul educației non-formale în activitatea didactică*, Zalău, 27 mai 2019;
- (6) *Integrare și incluziune în mediul școlar*, Zalău, mai 2020;
- (7) *Centenarul încoronării*, Zalău, 19 octombrie 2022.

După anul 1991, dintre sutele de programe de formare continuă, desfășurate prin Casa Corpului Didactic, pentru cadrele didactice din învățământul sălăjean, amintim:

⁵ Regulament de organizare și funcționare a Caselor Corpului Didactic din 7 octombrie 2011, art. 7.

⁶ Emil Trif, *Aspecte din învățământul sălăjean (1918-1990)*, Editura „Caiete Silvane”, Zalău, 2011, p. 343.

⁷ Ioan T. Radu, Romeo Dăscălescu (coord.), *Din activitatea Caselor Corpului Didactic. Culegere de articole*, Deva, 1979, p. 188.

(1) Programul de formare continuă „Perspective III. Calitate în promovarea dezvoltării și educației timpurii”, acreditat prin O.M. nr. 3001/05.01.2011;

(2) Programul de formare continuă „CRED – Curriculum relevant, educație deschisă pentru toți. Formare nivel II – învățământ gimnazial”, acreditat prin O.M. nr. 4737/09.08.2019;

(3) Programul de formare „Profesionalizarea carierei didactice – PROF III și PROF IV”, acreditat prin OME nr. 4740/19.08.2022.

Activitatea publicistică a instituției se realizează prin Editura Școala Noastră, care acordă permanent consultanță editorială și facilitează publicarea de carte. În acest fel, vine în sprijinul cadrelor didactice de pe raza județului, al tuturor celor care doresc să-și pună în valoare activitatea didactică, științifică și literară. Există o bună colaborare cu Centrul Național ISBN/ISSN/CIP al Bibliotecii Naționale a României, pentru obținerea în timp util a codurilor ISBN și ISSN, acordate editurii, în vederea utilizării lor corecte.

Codurile ISBN sunt acordate la solicitare, îndeosebi pentru titluri de carte din domeniul didactic, manuale auxiliare pentru diferite specialități, pentru toate ciclurile de învățământ, cursuri, studii, dar și lucrări științifice, monografii, dicționare, suporturi pentru diferite cursuri de specialitate etc. De asemenea, se acordă și coduri ISSN, pentru publicații în serie, pentru lucrări prezentate în cadrul unor simpozioane naționale, conferințe etc., desfășurate în județ și în țară.

Editura Școala Noastră colaborează cu alte edituri din Zalău, cu Biblioteca Județeană „Ioniță Sciopione Bădescu” și cu alte biblioteci, cu Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău, pentru a crea premisele unei mai bune consultanțe editoriale specifice publicării unor lucrări de specialitate din domeniul precum: monografii locale și școlare, etnografie, folclor, cercetare de arhivă în învățământ etc.

Străduința cadrelor didactice din județ de a-și face cunoscută munca la clasă și în afara ei, a fost reflectată mai ales în Revista Asociației învățătorilor din Sălaj, numită „Școala Noastră”. Revista a fost fondată în anul 1924, la doar câțiva ani după formarea statului național unitar român, ca o necesitate stringentă în climatul politic și cultural din partea de nord-vest a României.



Coperta primului număr din revista „Școala Noastră”

La acea vreme, revista milita pentru dezvoltarea și implementarea învățământului în limba română în această zonă de graniță a țării, pentru educație, cultură profesională și afirmare națională. Este de remarcat faptul că, de-a lungul timpului, printre dascălii sălăjeni s-au găsit oameni de suflet, dispuși să-și ofere benevol serviciile, prin paginile revistei, pentru împlinirea idealurilor visate de generații întregi de învățători și profesori români din Ardeal⁸.

Revista a cunoscut etape tulburi, determinate de dificultăți financiare, apariția ei fiind întreruptă în perioadele 1992-2002 și 2006-2010. Astfel, Revista „Școala Noastră” a cunoscut patru etape în evoluția ei: 1924-1940; 1991-1998; 2003-2005; 2011 – până în prezent.

Astăzi, Revista „Școala Noastră” se află la cea de-a IV-a ediție, are o periodicitate trimestrială a aparițiilor și își propune să vină în întâmpinarea cadrelor didactice din județ, punându-le în valoare experiența profesională acumulată la catedră.

Casa Corpului Didactic Sălaj reprezintă o mărturie a importanței educației și a puterii sale transformative, un centru de resurse care are drept scop formarea și dezvoltarea profesională și personală a angajaților sistemului de învățământ preuniversitar din România. Conform Legii învățământului preuniversitar, nr. 198/5 iunie 2023, din data de 5 noiembrie 2023, Casa Corpului Didactic Sălaj își modifică misiunea și i se adaugă alte atribuții pentru profesori și școli, iar formarea cadrelor didactice se va realiza prin noile Centre pentru carieră didactică.

Bibliografie:

1. Trif, Emil, 2011, *Aspecte din învățământul sălăjean (1918-1990)*, Editura „Caiete Silvane”, Zalău.
2. Radu, Ioan T., Dăscălescu, Romeo (coord.), 1979, *Din activitatea Caselor Corpului Didactic. Culegere de articole*, Deva.
3. *Școala Noastră. Revistă pentru educație și cultură pedagogică*, 2005, Ediția a III-a, anul X, nr. 1, Zalău.
4. Leahu, Gabriel (coord.), 2002, *Casele Corpului Didactic, Centenar*, Editura „Spiru Haret”, Iași.

Sitografie:

1. www.ccdsj.ro, consultat în data de 20 octombrie 2023.

⁸ *Școala Noastră, o revistă a dascălilor sălăjeni*, în „Școala Noastră. Revistă pentru educație și cultură pedagogică”, Ediția a III-a, anul X, 2005, nr. 1, Zalău.

Autori – Authors

Lucian Balogh este profesor de istorie – filosofie la Liceul Reformat „Wesselényi” Zalău din anul 1998. A absolvit două specializări la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie: Filosofie, promoția 1998 și Istorie, promoția 2017.

Lucian Balogh is a history-philosophy teacher at the "Wesselényi" Reformed High School of Zalău since 1998. He graduated two specializations at the "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca, Faculty of History and Philosophy: Philosophy, 1998 graduation and History, 2017 graduation.

Gheorghe Bancea, licențiat în istorie, este profesor titular de istorie la Colegiul Tehnic „Alesandru Papiu Ilarian” din Zalău. Între anii 2012-2014 a fost Inspector Școlar General la Inspectoratul Școlar Județean Sălaj, din 2014 până în 2020, director la Școala Gimnazială „Corneliu Coposu” Zalău, iar între mai 2020 – februarie 2024 director al Casei Corpului Didactic Sălaj.

Gheorghe Bancea, graduated in history, is a professor of history at the "Alesandru Papiu Ilarian" Technical College in Zalău. Between 2012-2014 he was the General School Inspector at the Sălaj County School Inspectorate, from 2014 to 2020, director of the "Corneliu Coposu" Secondary School from Zalău, and from May 2020 to February 2024 director of the Sălaj House of the Teaching Staff.

Ioan Bejinariu este absolvent al Universității „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie (1993); doctor în arheologie preistorică (2004). Angajat la Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău din anul 1993. Actualmente cercetător științific II. Autor și coautor la 11 cărți, 180 de studii și articole publicate în țară și în străinătate, editor la două volume.

Ioan Bejinariu is a graduate of "Babeș-Bolyai" University, Faculty of History and Philosophy (1993); a doctor in prehistoric archeology (2004). Employed at the County Museum of History and Art – Zalău since 1993. Currently scientific researcher II. Author and co-author of 11 books, 180 studies and articles published in the country and abroad, editor of two volumes.

Andrei Burghеле este profesor de istorie la cercul de Muzeologie, Palatul Copiilor Zalău – structura Clubul Copiilor Cehu Silvaniei. Studii: Facultatea de Istorie și Filosofie – Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Andrei Burghеле is a professor of history at the Museology circle, Zalău Children's Palace – structure of the Cehu Silvaniei Children's Club. Studies: Faculty of History and Philosophy – "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca.

Camelia Burghеле este etnolog și antropolog cultural specializat în magia terapeutică tradițională, formulele moderne de preluare a scenariilor magico-rituale și în dinamica proceselor culturale din satele românești tradiționale; cercetător științific I la Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău. Este dublu licențiată (Litere și Jurnalism) și are studii doctorale (Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca) și postdoctorale (Academia Română).

Camelia Burghеле is an ethnologist and cultural anthropologist specialized in traditional therapeutic magic, modern formulas for taking over magical-ritual scenarios and in the dynamics of cultural processes in Romanian traditional villages; scientific researcher I at the County Museum of History and Art – Zalău. She has a double degree (Letters and Journalism) and has doctoral studies ("Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca) and postdoctoral studies (The Romanian Academy).

Chaya Cristina Has este economist și doctorand în cadrul Școlii Doctorale de Relații Internaționale și Studii de Securitate a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Coordonator de proiecte în cadrul Comunității Evreilor din Zalău – Sălaj.

Chaya Cristina Has is an economist and a PhD student at the Doctoral School of International Relations and Security Studies of "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca. Project coordinator within the Jewish Community of Zalău – Sălaj.

László László a absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca în 1985. Din 1990 este profesor la actualul Colegiu Național „Silvania” Zalău. A publicat articole și studii în reviste și volume colective, este coautor și traducător de manuale. A scris monografii, eseuri istorice și recenzii.

László László graduated the Faculty of History and Philosophy of the "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca in 1985. Since 1990 he has been a professor at the current National College "Silvania" of Zalău. He has published articles and studies in magazines and collective volumes, is a co-author and translator of textbooks. He wrote monographs, historical essays and reviews.

Mirel Matyas este absolvent al Universității „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, promoția 1995; profesor de matematică la Colegiul Tehnic „Alesandru Papiu Ilarian” Zalău. Blogger și fotograf, pasionat de istorie locală. A publicat articole în „Caiete Silvane”, „Magazin Sălăjean” și „Școala Noastră”.

Mirel Matyas is a graduate of "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca, class of 1995; mathematics teacher at the "Alesandru Papiu Ilarian" Technical College of Zalău. Blogger and photographer, passionate about local history. He published articles in "Caiete Silvane", "Magazin Sălăjean" and "Școala Noastră".

Daniel Mureșan este licențiat în științe politice la Școala Națională de Studii Politice și Administrative București. Este directorul și fondatorul cotidianului „Magazin Sălăjean” și președinte al Asociației Colectionarilor din Sălaj. Editor al seriei de reportaje „Descoperim Sălajul” și al anuarului „Colecții și colecționari din Sălaj”.

Daniel Mureșan holds a degree in political science from the National University of Political Studies and Public Administration of Bucharest. He is the director and founder of the daily "Magazin Sălăjean" and president of the Sălaj Collectors Association. Editor of the series of reports "Descoperim Sălajul" and of the year-book "Colecții și colecționari din Sălaj".

Elena Musca (n. Edroiu) a studiat istoria la Universitatea „Babeş-Bolyai”, absolvită în 1973, continuând cu masterat și doctorat. Din studiul arhivistic medieval și modern au rezultat peste 100 de lucrări științifice și volume de specialitate. A derulat programe culturale finanțate de Consiliul European.

Elena Musca (born Edroiu) studied history at the "Babeş-Bolyai" University, graduating in 1973, continuing with a master's and doctorate. Over 100 scientific works and specialized volumes resulted from the medieval and modern archival study. She ran cultural programs financed by the Council of Europe.

Valer Părau este protopop al Protopopiatului Greco-Catolic Zalău și paroh al Bisericii „Sfânta Familie” Zalău. În 2013 a obținut titlul de doctor la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca. Desfășoară activități pastoral-religioase, social-caritative, culturale, misionare etc.

Valer Părau is archpriest of the Greek-Catholic Archdiocese of Zalău and parish priest of the "Sfânta Familie" Church in Zalău. In 2013, he obtained the title of doctor at the Faculty of History and Philosophy of the "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca. He carries out pastoral-religious, social-charitable, cultural, missionary activities, etc.

Dănuț Pop a obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie (2000) și a urmat studii postuniversitare de drept la Facultatea de Drept a aceleiași universități (2003). Din 1999 este director/șef serviciu al Arhivelor Naționale Sălaj. Autor și coautor la șapte volume. A publicat zeci de articole de istorie în reviste de specialitate.

Dănuț Pop obtained the title of doctor in history at "Babeş-Bolyai" University, Faculty of History and Philosophy (2000) and followed postgraduate law studies at the Faculty of Law of the same university (2003).

Since 1999, he has been director/head of service of the Sălaj National Archives. Author and co-author of seven volumes. He has published dozens of history articles in specialized magazines.

Marin Pop a urmat cursurile Școlii Doctorale a Universității din Oradea, specializarea Istorie, iar în anul 2010 și-a susținut teza de doctorat. Din anul 1997 și până în 2008 – muzeograf la Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău, specializarea Istorie contemporană; de la 1 ianuarie 2009 – cercetător științific la MJIAZ și șef secție Istorie (devenită din anul 2011 secția Muzeografie – muzee locale). Este redactor al revistei muzeului („Acta Mvsei Porolissensis”) și al revistei de cultură „Caiete Silvane”.

Marin Pop attended the Doctoral School of the University of Oradea, majoring in History, and in 2010 he sustained his doctoral thesis. From 1997 to 2008 – museographer at the County Museum of History and Art – Zalău, specializing in Contemporary History; from January 1, 2009 – scientific researcher at CMHAZ and head of the History section (became in 2011 the Museography section – local museums). He is the editor of the museum magazine ("Acta Mvsei Porolissensis") and the culture magazine "Caiete Silvane".

Emanoil Pripon este cercetător științific II, numismatică și restaurare la Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău și doctor în istorie (Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, 2008). Autor sau coautor a opt cărți, a șase cataloage de expoziție, coeditor a 12 volume colective, autor sau coautor a peste 50 de articole și studii publicate în reviste științifice și volume colective.

Emanoil Pripon is a scientific researcher II, numismatics and restoration at the County Museum of History and Art – Zalău and a doctor in history ("1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia, 2008). Author or co-author of eight books, six exhibition catalogs, co-editor of 12 collective volumes, author or co-author of over 50 articles and studies published in scientific journals and collective volumes.

Attila Szabó este absolvent al Academiei de Arte Vizuale „Ioan Andreescu” din Cluj-Napoca, specializarea Pedagogia artei (2000). Din anul 2009 muzeograf la Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău, între 2010-2023 șef al secției Artă. Actualmente doctorand. A publicat articole de critică de artă în reviste de cultură din Zalău și Cluj-Napoca și volume despre colecțiile de artă și de ceramică populară ale MJIAZ.

Attila Szabó is a graduate of the Academy of Visual Arts "Ioan Andreescu" in Cluj-Napoca, majoring in Art Pedagogy (2000). Since 2009 museographer at the County Museum of History and Art – Zalău, between 2010-2023 head of the Art section. Currently a PhD student. He published articles of art criticism in culture magazines from Zalău and Cluj-Napoca and volumes about the art and folk ceramics collections of CMHAZ.

Rodica Turc este bibliotecar la Casa Corpului Didactic Sălaj din noiembrie 1990. Inginer de profesie, cu studii postuniversitare: „Biblioteconomie și știința informării”, este președinta Filialei Sălaj a Asociației Bibliotecarilor din România din anul 2006.

Rodica Turc has been a librarian at the Sălaj House of the Teaching Staff since November 1990. Engineer by profession, with postgraduate studies: "Library Economics and Information Science", she is the president of the Sălaj Branch of the Association of Romanian Librarians since 2006.

CUPRINS – SUMMARY

Daniel Săuca	
Argument	5
<i>Argument</i>	
Ioan Bejinariu	
Din trecutul îndepărtat al Zalăului. Descoperiri arheologice recente	9
<i>From Zalău's distant past. Recent archaeological discoveries</i>	
László László	
Secvențe din istoria Zalăului	15
<i>Sequences from the history of Zalău</i>	
Emanoil Pripon	
Circulație monetară și tezurizare la Zalău în prima jumătate a secolului al XVII-lea	35
<i>Monetary circulation and hoarding in Zalău in the first half of the 17th century</i>	
Valer Părau	
Istoria Bisericii Greco-Catolice din Zalău	51
<i>History of the Greek-Catholic Church from Zalău</i>	
Chaya Cristina Has	
Comunitatea evreilor din Zalău	65
<i>The Jewish community of Zalău</i>	
Attila Szabó, Emanoil Pripon	
Ceramica olarilor breslași din Zalău. Tradiție urbană, artă și meșteșug	71
<i>Ceramics of the potters of Zalău. Urban tradition, art and craft</i>	
Mirel Matyas	
Cutia cu amintiri. Destinul unei familii din Zalău secolelor XIX-XX	87
<i>The box of memories. The destiny of a family from Zalău in the XIX-XX centuries</i>	
Lucian Balogh	
Școala Civică Reformată de Fete și Școala Reformată pentru Educatoare din Zalău	101
<i>The Reformed Civic School for Girls and The Reformed School for Kindergarten Teachers in Zalău</i>	
Camelia Burghеле, Andrei Burghеле	
Pedagogie și etnografie la Zalău. Leontin Ghergariu și Școala Noastră (Istorie și actualitate)	111
<i>Pedagogy and ethnography in Zalău. Leontin Ghergariu and Școala Noastră (History and actuality)</i>	
Daniel Mureșan	
Poșta Sălajului – ediția a II-a	125
<i>The post of Sălaj – 2nd Edition</i>	
Marin Pop	
Administrație publică și viață politică în Zalău anul 1947	131
<i>Public administration and political life in Zalău in the year 1947</i>	
Dănuț Pop	
Zalău, la mijlocul anilor '80. Câteva aspecte ale vieții de zi cu zi	141
<i>The city of Zalău, in the mid-80s. Some aspects of everyday life</i>	

Elena Musca

Câteva considerații despre sistemul medical din Zalău în secolul trecut	161
<i>Some considerations about the medical system in Zalău in the last century</i>	

Gheorghe Bancea, Rodica Turc

Casa Corpului Didactic Sălaj – Arc peste timp	167
<i>Casa Corpului Didactic Sălaj – Arch over time</i>	
Autori – Authors	172